

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota 40102

Inventar 545479

S. C. Hart

Biblioteca

No 7

EVOLUȚIUNEA DREPTULUI

DE

PROPRIETATE LA ROMANI

EVOLUȚIUNEA DREPTULUI

DE

PROPRIETATE LA ROMANI

STUDIU JURIDIC ȘI ISTORIC

DE

STEFAN MEITANI

BUCURESCI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DÓMNEI, 16

1902.

DESPRE
EVOLUȚIUNEA DREPTULUI DE PROPRIETATE
LA ROMANI

INTRODUȚIUNE

Proprietatea n'a fost în tot-deauna ce este azi.

Ca toate instituțiunile, ea s'a transformat în decursul secolelor, preschimbându-se sub diferite influențe, după mijlocul social, după necesitățile locale, și mai cu seamă sub influența timpului, în decursul căruia, concepțiunile spiritului omenesc se prefac cu desăvîrșire, ceea ce atrage în mod firesc și transformarea instituțiunilor.

Bine înțeles c'o stare de civilizațiune presupune alte instituțiuni de cât o stare de barbarie. Dar, după cum trecerea de la această din urmă la cea d'intîi nu se face d'o dată, ci numai printr'o treptată și îndelungată acțiune, tot ast-fel și instituțiunile urmează acelaș mers evolutiv și se schimbă încetul cu încetul și în conformitate cu ideile și moravurile epocii în care ele se aplică.

În nici una din vechile legislațiuni, nu se poate mai bine studia de cât în legislațiunea romană, această treptată și îndelungată acțiune a timpului asupra mersului evolutiv al tuturor instituțiunilor. Și acesta constituie unul din cele nenumărate mo-

tive, — și nu unul de sigur din cele mai puțin importante, — care fac, ca studiul dreptului roman să presinte încă și azi, un așa de mare interes și o așa de mare utilitate.

Romani, ei însuși, atribuiaū succesele lor, adesea miraculoase la început, faptului că păstrasera cu sfințenie vechile moravuri ale strămoșilor lor. Jurisconșulți lor s'aū încercat tot-deauna, de a concilia nevoile prezentului cu tradițiunile trecutului. Ei nu primeaū inovațiunile decât când rezistența nu mai era posibilă; dar însă, o dată ce erau admise, le apăraū cu aceeaș energie cu care altă dată le respinsesera. De aceea, legislațiunea romană, în desvoltarea sa istorică, nu procedează prin schimbări repezi și radicale, ci de la început și până la complecta ei desvoltare, ea ne presintă o înceată și progresivă evoluțiune. Aceasta se va constata și în tot cursul acestui studiū.

Din isvoarele așa de numeroase pe care le avem asupra dreptului roman, din scrierile jurisconșulților, istoricilor, filosofilor, fie chiar și ale literaților, se poate azi foarte bine reconstitui toate instituțiunile Romanilor, chiar de la începutul lor, și se poate urmări pas cu pas desvoltarea lor. Din bogăția datelor asupra instituțiunilor romane, și mulțumită lucrărilor școalei istorice inaugurată de Savigny, azi cunoaștem nu numai origina lor, dar ne putem da seamă și de mediul social în care s'aū născut și a căruī rezultantă aū fost.

Din acest punct de vedere studiat, dreptul Roman nu mai este o legislațiune moartă, lipsită de

interes pentru modernă, ci devine o știință socială care ne învață a cunoaște origina unor instituțiuni din cari multe există încă și azi.

Școalei istorice germane, îi revine onoarea d'a fi transformat studiul dreptului roman și d'a fi propus acest nou mod de vedere, supt care trebuie privit. Momsen, Ihering, Krueger, pentru a nu cita decât pe cei mai iluștri reprezentanți, — fie juriști, fie istorici — ai acestei școale, au revoluționat metodele de învățămînt ale dreptului roman. Părăsind analiza seacă a textelor, «școala istorică, zice d-l Cuq, în prețioasa sa lucrare *Les Institutions juridiques des Romains*, (pe care voiă avea adesea ocazia a o cita), cere mai cu seamă legilor romane concepțiunile juridice, ideile conducătoare, ale căror expresiune mai mult sau mai puțin perfectă, sînt regulele de drept.» (1) Cu modul acesta, se desfășoară înaintea spiritului nostru, întregul mers al unui principiu, de la obârșia lui și până la ultima și cea mai înaltă a lui dezvoltare.

Școala franceză a urmat și ea noul sistem, și cu admirabilul său spirit de vulgarizare, perfecționând sistemul german, corectându-l în ceea-ce dînsul avea prea abstract, a ajuns să coordoneze materialul ce părea a fi strâns pentru o sinteză viitoare și să dogmatizeze ceea-ce la autori germani părea că este o pură speculațiune a spiritului. D-nii Cuq și Girard, profesori la facultatea de drept din Paris,

(1) Introducțiune. pag. XXX.

sînt reprezentanți cei mai de frunte ai acestei școle istorice franceze (1).

Urmînd impulsivitatea dată de știință, învățămîntul dreptului roman, în facultățile apusene, s'a transformat cu totul și azi metoada istorică este cea care se aplică în predarea cursurilor. (2)

Supuse diferitelor influențe de care am vorbit mai sus, unele instituțiuni romane ce e drept s'a transformat, dar altele, de oare-ce dispăruseră cu totul trebuințele pentru care fuseseră create, aũ dispărut și ele cu totul. Așa d. ex. tutela perpetuă a femeilor. Altele din potrivă, se nasc mai târziu, de oare-ce trebuințele la cari răspund nu se ivesc chiar de la înființarea societăților, cum a fost la Romani *ipoteca*, împrumutată de la Greci, fie că s'admite opinia, mult mai plausibilă, care fixează introducerea ei la începutul imperiului, fie că s'admite opinia care fixează introducerea ei în timpul Republicei, în cursul secolului VI-lea de la fundarea Romei.

Se întîmplă ca o instituțiune, prin transformările succesive prin care trece, păstrează adesea oare-cari din trăsurile sale originale; altele ajung la un moment dat, să nu mai păstreze decât numele instituțiunei primitive, dar nu mai întrunesc nici unul din elementele constitutive ale acesteia, așa că se poate zice, că dacă cuvîntul a rămas și e acelaș, el

(1) Pe lângă aceștia mai pot fi citați: D-nii Audibert, Appleton, profesori la facultatea de drept din Lyon; Beaudouin, fost profesor la facultatea de drept din Grenoble.

(2) De la decretul din 24 Iulie 1889 în facultățile din Franța.

s'aplică la o noțiune cu totul alta decât cea la care s'aplica într'o vreme. Așa e cu dreptul de proprietate. In primele timpuri, găsim o proprietate colectivă, după cum voiū dovedi mai la vale, comună întregului popor, fără nici una din însușirile și din calitățile ce le-a dobândit în urmă. Ceva mai târziu, proprietatea păstrează tot caracterul său de colectivă, dar comunitatea este restrânsă între membri compunînd sub împărțiri ale poporului, și anume între membri aceleiași *gens*, și în urmă apare și comunitatea între membri aceleiași familii, a unei părți din patrimoniu numit *heredium*; mai târziu, în sfîrșit, dispare chiar această comunitate a proprietății între membri aceleiași *gens* și între membri aceleiași familii și proprietatea privată își face aparițiunea ei.

Este însă foarte caracteristic, că dreptul roman, până la o epocă foarte înaintată, n'a recunoscut dreptului de proprietate aceiași tărie care i-a fost recunoscută în urmă. In adevăr, până la disparițiunea procedurii formulare, — sfîrșitul secolului II-lea și începutul celui d'al treilea al erei creștine, — defendorul la o acțiune în revendicare, nu putea fi condamnat a restitui imobilul ce deținea și constrâns cu forța a-l restitui în caz de opunere; el putea fi numai condamnat la o sumă de bani, fixată de reclamant sau judecător, după oare-cară distincțiuni.

Proprietatea colectivă a dispărut în secolul al treilea de la fundarea Romei. Este adevărat că rezultă din multe dispozițiuni ale legii celor XII ta-

ble, (începutul secolului al 4-lea de la fundarea Romei), c'această legislațiune considera proprietatea întregului patrimoniu ca colectivă între membri aceleiași familii; că până târziu, se găsesc dispozițiuni în dreptul roman care nu se pot explica, decât dacă s'admite că Romani consideraū proprietatea ca colectivă între membri aceleiași familii; nu este mai puțin adevărat însă că, dacă principiul primitiv, care se aplica la început și în practică, este acela al comunității proprietății, mai târziu însă devine un principiu pur teoretic, pe care Romani îl păstrează, dar ale cărui consecințe le dărâmă una câte una, conform obiceiului lor; din toate aceste dispozițiuni însă, putem deduce care a fost caracterul primitiv al proprietății. — Dacă în teorie proprietatea rămâne comună între membri aceleiași familii, în fapt însă aceasta nu mai este adevărat, căci tatăl, *pater familias*, devine stăpânul absolut al averei sale, dînsul e singurul proprietar. Sînt de sigur oare-carî limite aduse dreptului său absolut de proprietate, — limite carî denotă comunitatea primitivă, dar însă principiul intransmisibilității și inalienabilității bunurilor, trăsură caracteristică și inerentă proprietății colective, a dispărut.

Caracterul ce-l avea proprietatea în vechime d'a fi colectivă, atrăgea ca consecință că nu era nici alienabilă nici transmisibilă prin testament sau *ab intestat*. Când din colectivă pentru întreg poporul, a devenit colectivă între membri aceleiași *gens*, a rămas tot inalienabilă și intransmisibilă între vii sau prin testament, dar a devenit transmisibilă *ab intes-*

tat membrilor din *gens* cari se găsesc în viață la moartea unuia din copărtași; când în sfârșit mai târziu, colectivitatea proprietății s'a mărginit numai între membri aceleiași familii, în cea ce privește acea porțiune din patrimoniu despre-care am vorbit mai sus, inalienabilitatea și intransmisibilitatea între vii său prin testament rămân tot caracteristica acestei proprietăți familiale, care, ca și precedentă, e transmisibilă *ab intestat*, dar numai membrilor aceleiași familii. Inalienabilitatea și intransmisibilitatea proprietății, aū dispărut și ele când proprietatea a încetat a fi colectivă.

Precum se vede dar, dintr'această scurtă schiță a mersului acestei instituțiuni la Romani, dînsa n'a fost la început ast-fel cum o găsim în cea din urmă epocă a dreptului roman. Din ziua în care dînsa a luat naștere, până în momentul când a dobândit chipul ei definitiv, a fost supusă unei încete evoluțiuni, conform geniului roman. Sub influența doctrianelor filosofice, și mai cu seamă acea a stoicismului, întreg dreptul roman a fost cu desăvîrșire modificat în spiritul său. Vechiul rigorism, vechile forme restrictive, aū făcut loc unei concepțiuni mai largi, mai umanitare. Instituțiuni noi aū fost create care să corespundă cu aceste noi concepțiuni, pe lângă vechile instituțiuni, pe care Romani, conform obiceiului ce l-aū păstrat în tot-deauna, nu le suprimaū nici o dată în mod formal, lăsându-le să dispară sub acțiunea timpului, prin neîntrebuințare. Ast-fel s'a întîmplat prin urmare și cu dreptul de proprietate, care, atunci când apare proprietatea

privată, este un drept riguros, restrâns și supus la tot felul de piedici și de formalități, și care, încetul cu încetul, pierde acest caracter, până ce dobândește, în cea din urmă stare a dreptului, acel caracter larg, ast-fel cum îl cunosc și timpurile moderne, așa că este mai multă asemănare între proprietatea modernă și cea ce exista pe timpul împăratului Justinian, decât între această din urmă și cea pe care o găsim în primele timpuri ale Romei.

Voii urmări proprietatea prin diferitele faze prin care a trecut, și în acest scop voi distinge în dreptul roman trei perioade în cea ce privește istoria proprietății.

I-a perioadă, mergând de la fundarea Romei până la legea celor XII table, (începutul secolului al 4-lea de la fundarea Romei) când proprietatea este mai întâi colectivă, și apoi, la sfârșitul perioadei, o găsim transformată în proprietate privată;

II-a perioadă, care îmbrățișează lunga epocă mergând de la legea celor XII table până la împăratul Dioclețian, (secolul II-lea al erei Creștine, disparițiunea sistemului formular), când proprietatea privată există incontestabil, dar nu cu aceeași tărie care i se va recunoaște în perioada viitoare, și nu cu toate consecințele inerente unei asemenea proprietăți. În această perioadă, vom vedea coexistând două feluri de proprietăți private: proprietatea zisă *quiritară* și cea zisă *pretoriană*, pe care le vom studia în parte; vom vedea asemenea apărând noi moduri prin care se poate dobândi proprietatea, necunoscute perioadei precedente.

III-a perioadă, în sfârșit, mergând de la disparițiunea sistemului formular până la sfârșitul imperiului, când vom găsi proprietatea așa cum o înțeleg și timpurile moderne: dreptul de proprietate ocrotit cu energie; cele două feluri de proprietăți, pe care le-a cunoscut perioada precedentă, reduse la un singur fel de Justinian; vechi moduri d'a dobândi proprietatea dispărute cu desăvîrșire.

PERIOADA I-a

DE LA FUNDAREA ROMEI LA LEGEA CELOR XII TABLE

CAPITOLUL I

Caracterul Proprietății

§ 1

De și n'avem absolut nici o știință asupra caracterului proprietății la Romani, mai înainte ca dînși să-și fi dat un început de organizare, putem însă deduce, care a putut fi acea proprietate primitivă la ei, din numeroasele date ce le avem asupra particularităților cari au caracterizat-o d'atunci încoace și care s'au perpetuat foarte multă vreme, fiind păstrate în cele din urmă numai în teorie, mai nainte d'a dispărea cu desăvârșire, cea ce denotă antichitatea foarte veche a acelor particularități, pe care Romani, în respectul atât de mare pe care l'aveau pentru vechile lor instituțiuni, n'au îndrăznit timp de mai multe veacuri să le înlăture cu desăvârșire.

Studiind caracterele și însușirile ce le prezintă proprietatea la începutul acestei epoci, vedem că exista atunci o proprietate colectivă și sîntem în-

dreptățiți a crede că, cu atât mai mare cuvînt, tot aceeași trebuie să fi fost și proprietatea anterioară acestei perioade.

În adevăr, o astfel de instituțiune nu e nici creată, nici organizată de legislator, ia nu poate fi decât moștenită de la generațiunile precedente; dînsa e rezultatul unei stări sociale, a unui grad oare-care de civilizație; și când vedem că există chiar atunci când numai corespunde cu starea socială, este evident c'a preexistat și că nu se mai păstrează de cât grație respectului datorit unei vechi instituțiuni; așa că, dacă găsim la un moment dat proprietatea colectivă, nu mai poate fi nici o îndoială c'a existat și la o epocă imediat precedentă.

Cât timp, acei ce trebuiau să formeze poporul Roman, rătăceau prin ținuturile Lațului, azi aici, mâine acolo, cât timp nu trecuseră încă la viața sedentară nu putea fi vorba de proprietate individuală, de proprietate particulară. Păstori și vânători n'aveau trebuință d'o asemenea proprietate. Pămîntul, pe care se așezau pentru cât-vă timp, era comun întregului trib pentru pășunat, pentru vânătoare. Nici nu puteau dobîndi noțiunea proprietăței individuale, de oare-ce trebuințele lor nu-î îndemna la aceasta. Pe d'altă parte, peregrinațiunile lor nici nu le permitea să dobîndească dragoste pentru pămîntul ce l'ocupa azi și-l părăseau mâine.

Numai cu trecerea lor de la viața nomadă și păstorească la viața sedentară și agricolă (1), noțiunea

(1) Nu doară, că diferitele triburi cari au format Roma, nu cunoșteau agricultura. Aceasta de sigur nu era cunoscută de

proprietății individuale începe să se nască, și încă cu multă timiditate și într'o proporțiune extrem de restrânsă, după cum vom vedea îndată. În teză generală însă, proprietatea continuă să fie comună.

Viu acum la studiul caracterului proprietății în cursul perioadei de care ne ocupăm.

§ 2.

Chiar de la începutul acestei perioade, proprietatea privată își face aparițiunea ei. Dar însă s'ar putea crede c'apare numai ca o încercare, căci aplicațiunea ei se restrânge numai la o parte a teritoriului, și chiar la o parte din cele mai minime. Pot spune d'acum, c'această proprietate, chiar astfel mărginită, este departe d'a fi proprietatea pe care o vom găsi în ultima stare a dreptului. (1) Dar mai nainte de a ne ocupa de această proprie-

Arienă, mai nainte de despărțirea lor în diferite ramuri; dar însă, dacă trecerea de la starea pastorală la starea agricolă, e posterioară despărțirii acestor ramuri, e de sigur anterioară despărțirii una de alta, a ramurilor cari trebuiau să formeze popoarele Elene și Italice, după cum probează asemănarea cuvintelor, care servesc a desemna în cele două limbi, cele mai obișnuite noțiuni privitoare la agricultură: Momsen *Istoria Romană*. Cart. 1. Cap. II și XIII.—Ihering. *Les Indo-Européens avant l'histoire*, trad. Meulenaere. Cart. 1, § 4 și 5, § 52) așa că popoarele italice aș cunoscut agricultura mai nainte d'a veni în acele ținuturi. — Dar voesc să vorbesc aci, d'o agricultură sistematică, urmare a fixării lor într'un loc și care devine o ocupațiune a lor continuă și obișnuită.

(1) Voiu reveni mai departe asupra acestei cestiuni cu toată dezvoltarea ce o merită.

tate privată, care apare aci pot zice, ca o excepțiune la dreptul comun, să vedem care era aceasta.

Proprietatea la începutul acestei perioade continuă a fi tot colectivă, (afară bine înțeles, de excepțiunea de care am vorbit mai sus și asupra căreia voi da amănunte mai la vale). Dar totuși caracterul ei s'a schimbat. Altă dată pământul era comun întregului popor. Astăzi pământul este tot comun, dar nu întregii colectivități, ci membrilor care compun o sub-diviziune a acesteia, și anume membrilor aceleiași *gens*. (1) Când și cum s'a operat această transformare, nu se poate ști. Dar de sigur că este

(1) Nu e aci locul d'a intra în discuțiunea cestiunei d'a se ști ce era o *gens*. E de ajuns să spun, că după opinia cea mai acreditată, dînsa era compusă din toți aceia cari pretindeau a descinde dintr'un autor comun, dar fără a putea proba nici gradul de rudenie, nici legăturile intermediare. Membri ei se numeau *Gentiles*. Momsen. *Ist. Rom. Cart. I cap. V.* — Ihering. *L'Esprit du droit romain*. vol. I, p. 181, trad. Meulenaere. — Karlova. *Römische Rechtsgeschichte*. v. 1, p. 33 — Fustel de Coulanges. *Cité antique*. cart. II cap. X. — Girard. *Manuel de droit romain*. p. 12. — Cuq. *Institutions juridiques des Romains*. vol. 1, p. 31. — Accarias. *Précis de droit romain*. vol. 1. p. 213 și urm. (unde sînt expuse diferite sisteme la care această discuțiune a dat naștere). Cea ce îndreptățește cu deosebire a se admite opinia expusă mai sus, este faptul c'o asemenea instituțiune se găsește și în Grecia antică sub numele de γένος, și că nu numai cuvîntul e acelaș, dar și însemnarea ce i se dă e tot aceeaș, (Ludovic Beauchet. *Histoire du droit privé de la République Athénienne*. vol. I, p. 9, și urm.), de unde ar resulta c'această instituțiune, care e comună Atenienilor și Romanilor din cea mai depărtată antichitate, a fost moștenită de ei de la autorul lor comun, de la poporul tată, arian, și că prin urmare nu e decât una și aceeaș instituțiune.

foarte veche și mult anterioară epocii care se fixează ca fiind cea a fundării Romei.

La începutul perioadei regale dar, găsim proprietatea astfel organizată, că masa cea mare a pământului, — cel arabil și de pășune, — este pusă în comun, și o mică parte atribuită familiei, ca proprietate privată. De sigur, nu se poate admite c'această transformare a fost bruscă și că se datorește unui singur om, Romulus, după cum nici nu i se poate atribui fundarea Romei, organizarea și dotarea ei cu un sistem întreg de legislațiune, astfel cum a demonstrat-o istoria critică modernă. După cum nici astăzi, instituțiunile nu evoluiează în mod brusc, tot astfel nici în vechime nu s'a putut schimba dintr'o zi într'alta. Se poate ca 'n timpurile primitive, să evolueze o instituțiune mai repede, dar însă salturile nu sînt admise nici o dată în organizarea societăților, după cum nu sînt admise nici în natură. Astăzi, principiile cari guvernează proprietatea sînt fixate de aproape două mii de ani, dar aceste principii nu mai par a răspunde necesităților timpurilor și de sigur o noă evoluțiune a proprietății se prepară.

Ast-fel a fost și la Romani, și proprietatea colectivă a întregului popor, a trebuit, prin încete și lungi transformări, s'ajungă la organizarea existentă la începutul perioadei regale și atribuită lui Romulus, în care se personifică de sigur o întregă perioadă: perioada primitivă, și care este legislatorul fabulos, căruia i se atribue introducerea tuturilor vechilor instituțiunii, a căror origină s'a pierdut. Nu se poate admite, c'o asemenea reformă a fost făcută dintr'o

singură dată și de un singur om, (1) chiar dacă s'admite c'acesta a procedat la o repartițiune a unei minime părți din teritoriul comun între diferiți capi de familie, după cum vom vedea îndată că ne spun autori Romani, cea ce ar constitui origina proprietății private. Dar, după cum acestei proprietăți, — care nu e încă proprietatea privată, — i'a trebuit de la aparițiunea ei, care se fixează la începutul perioadei regale, vre o trei secole pentru a se transforma, tot astfel, și proprietății colective pentru întregul popor, i'a trebuit câte-va secole, pentru a se transforma în proprietate colectivă numai între membri aceleiaș *gens* (2).

Când numărul acelora, cari formaū prima populație a Romei s'a înmulțit și trebuințele aū crescut, s'a simțit nevoia d'a se schimba sistemul de exploatare agricolă și d'a se mărgini dreptul tuturilor membrilor unei *gens*, la o porțiune determinată din teritoriul comun, cu care trebuiaū să se mulțumească și din care aveaū să'si tragă hrana zilnică. Aceasta trebuie să fi fost origina acelei transformări a proprietății colective, din faza întâi în proprietatea co-

(1) Dionisie de Halicarnasse *Antiquités Romaines*. (II 7), ne vorbește după părerea mea, de această proprietate colectivă între membri aceleiaș *gens*, și atribue crearea ei lui Romulus. (a se vedea mai jos pag. 19 și 20).

(2) Garsonnet, (*Histoire des Locations perpétuelles*). Fustel de Coulanges, *Le problèmes des origines de la propriété foncière*. (*Revue des questions historiques*. 1 Avril 1889) și Humbert, (*Dictionnaire des Antiquités*, la cuvîntul: *Ager Romanus*), admit că repartiția s'a făcut între membri aceleiaș *gens*. Vom avea a cerceta mai încolo cum înțeleg aceasta.

lectivă din faza a doa. Și proba cea mai evidentă, c'aceasta există când s'a procedat la repartitia de care am vorbit mai sus, este tocmai această repartitie, care presupune o stare existentă de comunism. In adevăr, toată lumea recunoaște că cea ce s'a repartizat, este o parte însăși a teritoriului roman: or, cum nu se poate admite, că tocmai acesta să nu fi fost al nimăruî, să fi fost *res nullius*, dacă prin urmare vechile tradițiuni ne arată că teritoriul roman a fost repartizat între cetățeni, rezultă că dînși nu'l posedau separat până atunci și că era comun între ei.

Sistemul acesta, asupra originii dreptului de proprietate la Romani, este departe d'a fi admis în mod unanim.

Este adevărat, că nu există nici un text decisiv care să hotărască la un fel; dar se găsesc, în diferitele instituțiuni ale Romanilor, atâtea urme, foarte distincte lăsate de vechea proprietate colectivă, încât e de mirare că există atâta neînțelegere asupra acestei cestiuni. Dar în definitiv, dacă examinăm opiniile diferite ce s'aū produs, vedem că neînțelegerea este numai aparentă, că concluzia este tot aceeaș, și că chiar Fustel de Coulanges, (1) care se pretinde a avea o părere cu totul deosebită, revine tot la părerea comună.

§ 3.

Mai multe pasagii din autori vechi, Latini și Greci, se ocupă de proprietatea la Romani, dar nici unul

(1) *Le problème des origines de la propr. fonc. (loc citat).*

545479

nu e complet, nici unul nu e clar. Cu toate acestea, din apropierea lor și fiind seamă, în analizarea diferitelor texte, și de faptul bine cunoscut, că vechi istorici nu se dădeau în lături d'a prezenta ca lucru veridic, toate legendele care aveau curs la Roma, putem ajunge a coordona o teorie completă asupra vechei proprietăți romane (1).

După arătările tuturilor autorilor citați în nota de mai jos, constatăm că proprietatea era în regulă generală colectivă, cu excepțiune pentru două jugere, (*bina jugera*), atribuite de cap, (*viritim*), fie-cărui cetățean roman. Vechi autori care se ocupă de împărțirea făcută de Romulus, — care după cum am spus, după părerea mea personifică o întreagă epocă, — arată proprietatea privată ca fiind de minimă importanță. Era natural dar, c'alături să fi coexistat o altă proprietate și aceasta e proprietatea colectivă a membrilor din aceeași *ginte* (2).

(1) Varone. *De re rustica*. (I. 10). zice: *Bina jugera, quod, a Romulo primum divisa viritim quae ad heredem sequerentur, heredium, appellarunt.* — Pliniu. *Istoria naturală*. (XVIII, 2). *Bina tunc jugera populo romano satis erunt, nullique majorem modum adtribuit (Romulus).* — Cicerone. *De republica*. (II, 14). *Ac primum agros, quos bello Romulus ceperat, divisit viritim civibus (Numa).* — Festus. *De verborum significatione*, (la cuvîntul: *centuriatus ager*): *Romulus centenīs civibus ducena jugera tribuit.* — Dionisie de Halicarnasse. *Antiquités Romaines*. (II 7). — Plutarque. *Vie des hommes illustres: Numa*. 16.

(2) A se vedea totuși Garsonnet. *Histoire des Locations perpétuelles*, pag. 86, care pretinde că însuși *heredium* era proprietatea comună a *gintei* «*Il est permis... de se représenter les deux jugères du premier partage, comme une sorte d'ager gentilitius*». Dar această ipotesă este inadmisibilă, față de afirmațiunea lui Varone că împărțirea s'a făcut *viritim*.

Ceea ce învederează și mai bine, c'acea împărțire sau repartitie nu s'a întins asupra întregului teritoriu roman, este cuvântul de *heredium*, pe care-l întrebuițează Varone și care, ne spune Pliniu, (1) însemnează loc de casă, loc de grădină. Decî, numai acesta a fost împărțit și tot locul de arătură și de pășune a rămas comun, a rămas *ager publicus*.

Dionise de Halicarnasse ne zice, că Romulus a împărțit teritoriul în 30 de loturi, (după numărul celor 30 de curii în care era repartizat întreg poporul) și a atribuit un lot fie-căreii curii. Aci trebuie să facem să intervie, ceea ce ziceam mai sus în privința obiceiului ce l'aŭ autori vechi d'a atribui unei singure persoane, poate și legendară, crearea unei instituțiuni, a căreii origină nu se mai cunoaște și căreia i'a trebuit une-orî secole pentru a se desvolta. Dionisie de Halicarnasse a auzit de existența unei proprietăți colective, care dispăruse de mult pe când trăia el, (în cursul secolului al 8-lea de la fundarea Romei), și confundând în acelaș timp *curia cu gens*, (2) povestește că lui Romulus i se datorește cea împărțire.

Se vede că difer în totul, de opinia curentă admisă asupra acestui pasagiu al lui Dionisie de Hali-

(1) *Istoria Naturală* (XIX. 4. 50). *In XII Tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa semper in significatione ea hortus in horti vero heredium.*

(2) Nu este de mirare c'această confuziune să fi fost făcută d'acel vechi autor, când vedem autori moderni căzând în aceeaș eroare. (Maynz. *Cours de droit Romain*, Vol. I, pag. 36, care urmează pe Niebuhr, citat de dînsul).

carnasse, în care nu se vede a se vedea de cât confirmarea și complectarea spuselor lui Varone. Cu toate acestea, dînsul nu zice de loc acelaș lucru, ci ne vorbește în termeni generali, de unde sîntem conduși a conchide că se referă la o împărțire a întregului teritoriu, pe când din cele spuse de Varone, rezultă că împărțirea la care se referă acesta nu s'a întins la întreg teritoriul; asemenea dînsul ne vorbește d'o împărțire pe *curi*, pe când Varone spune că împărțirea s'a făcut *viritim*. Precum se vede deosibirea între dînși este importantă. (1)

Unul vorbește de proprietatea colectivă, pe care am văzut'o că s'a transformat în cursul timpului, pentru a ajunge la faza în care se găsea la începutul epocii regale, și cu raționamentul simplist al scriitorilor antichității, ne spune că Romulus a stabilit-o, cel-alt, ne vorbește de proprietatea privată, — care în realitate nici nu e încă proprietatea individuală, ci proprietatea familială, după cum voi demonstra mai jos.

Această interpretare, dată celor două texte pe care le-am analizat, este învederată în mod hotărîtor, de un alt text, tot al lui Varone, dintr'o altă lucrare

(1) A se vedea totuși: Cuq. *Instit. jur. des Rom. Ancien Droit*. p. 80. care susține, că Varone și Dionisie se complectază unul printr'altul și că se refer la unul și acelaș lucru, la una și aceeaș împărțire, și care se silește să concilieze aceste două texte, inconciliabile, în caz când nu se face distincțiunea ce am făcut'o mai sus, zicând că unul, — al lui Varone, — se referă la proprietatea celor două jugere de către fie care cap de familie, și cel-alt, — al lui Dionisie, — la proprietatea colectivă a restului teritoriului.

a sa (1), și în care el de sigur ne vorbește de proprietatea colectivă, care a coexistat la acea epocă primitivă pe lângă proprietatea celor două jugere de fie-care cap de familie, de care dînsul am văzut că vorbește în *De Re Rustica*. În textul citat mai jos, (în notă), dînsul ne spune că întreg teritoriul roman a fost împărțit în trei, între cele trei triburi: *Taties*, *Ramnes* și *Luceres*, fără să ne mai vorbească de o împărțire făcută mai departe, între membri aceluiș trib. Nu este dar nici o îndoială, că dînsul se referă aci, la proprietatea colectivă a teritoriului de către toți membri ai aceluiș trib. Iată dar și un alt autor, care ne vorbește de proprietatea colectivă la Romani primitivi, de care ne-a vorbit și Dionisie de Halicarnasse, și nu e prin urmare nici o nevoe, d'a ne încerca să conciliăm textul acestuia cu acela din *De Re Rustica* a lui Varone, căci nu există nici o contradicție între ele. Cea ce trebuie apropiat, este spusa lui Varone din *De Lingua Latina* de spusa lui Dionisie, care se confirmă una p'alta.

Este drept, că Varone ne vorbește d'o împărțire făcută între *triburi*, pe când Dionisie ne vorbește d'o împărțire făcută între *curii*. Dar această deosebire e de minimă importanță: să ne reamintim cea-ce am zis mai sus, că proprietatea a fost de sigur, în timpurile primitive, comună între membri ace-

(1) *De Lingua Latina*. (Cart. V.) *Ager Romanus primum divisus in partes tres a quo tribus appellata Tatiensium, Ramnium, Lucerum*.

luiș *trib*, și apoi s'a restrâns comunitatea la membri aceleiași *ginte*. Făcând aplicațiunea acestei teorii, vom zice că textul lui Varone se referă la o epocă mai veche și cel al lui Dionisie la o epocă mai recentă. Ambi și-au făcut lucrările lor multe secole după fundarea Romei; (1) timpurile primitive erau timpuri legendare pentru ei, și nu li se poate cere precisiune în arătările lor, pentru acele timpuri de la care nu existaū de cât tradiții, transmise din generație în generație. Autori vechi,—se știe aceasta,—adesea confundă epocile, amestecă instituțiunile, fixându-le în mod arbitrar epoca existenței lor: nu e dar de mirare, ca și autori de cari ne ocupăm, să fi făcut acelaș lucru: se păstrase la Roma tradiția unei proprietăți colective care a existat vr'o dată; dînși aū auzit aceasta și aū reprodus-o în scrierile lor, atribuind unei singure epoce și unui singur om, crearea unei instituțiuni, care nu e decât opera timpului și care s'a transformat în decursul acestuia. Așa că'n definitiv, nu există nici o contradicție între Dionise și Varone, când unul ne vorbește d'o împărțire pe *curii*, atribuind-o lui Romulus, și cel-alt d'o împărțire pe *triburi*, fixând-o la epoca fundării Romei, dacă ținem seamă de cea ce am spus mai sus. E mai mult decât probabil, c'ambi s'înșală asupra epocei la care fixează împărțirile de care vorbesc, și c'împărțirea de care vorbește Varone, a precedat împărțirea între *curii*, de care

(1) Aū trăit, cam de la mijlocul secolului al 6-lea, până, cam pe la mijlocul secolului al 7-lea, de la fundarea Romei.

vorbește Dionisie. Dar cea ce este important pentru noi și cea ce trebuie să reținem, este că ambi ne vorbesc de proprietatea colectivă care a existat la Romani primitivi. Această tradițiune, își trăgea, ca or-ce tradițiune, origina dintr'un lucru sigur și adevărat, dar vechi scriitorii Romani care au cules-o, nu și-au putut da seamă de adevăratul ei sens, și fiecare a reprodus-o în mod incomplet.

De și interpretarea ce am dat-o textului din *De Lingua Latina* al lui Varone, este interpretarea obișnuită (1) și singura posibilă față de cele ce ne spune dînsul și anume, c'a fost o împărțire a pămîntului, (*ager.... primum divisus*), totuși d-l Edouard Beaudouin (2) susține că textul acela se referă, nu la constituțiunea primitivă a proprietății, ci la divisiunea poporului Roman în triburi. Nimic nu îndreptățește însă o asemenea interpretare, căci din simpla citire se vede că e vorba, curat și lămurit, d'o împărțire de pămînt între cele trei triburi existente. D'altmintrelea, d-l Beaudouin nici nu indică pe ce și întemeiază părerea d-sale.

Acestea sînt textele, din care se deduce ce fel de proprietate aveau Romani primitivi și care atribuie organizarea acesteia, și mai cu seamă a proprietății private, lui Romulus. Dar alte texte o

(1) Charles Giraud. *Recherches sur le droit de propriété chez les Romains*. pag. 52.—Accarias. *Précis de droit Romain*. Vol. 1, pag. 414, édition 3-a.—Garsonnet. *Histoire des Locations Perpétuelles*. pag. 60.

(2) In lucrarea sa atît de frumoasă și atît de interesantă: *La limitation des fonds de terre dans ses rapports avec le droit de propriété*. pag. 269, nota 3.

atribue lui Numa (1). Nu se poate admite însă că dînsa să fi fost opera vre-unuia din aceștia; o asemenea organizare nu se poate naște dintr'o zi într'alta, ci trebuie să fie preparată încetul cu încetul. Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că cestiunea e foarte discutată. Așa Giraud (2), Accarias (3), Garsonnet (4), admit c'aũ existat două organizări, una făcută de Romulus, alta de Numa (5). D-l Beaudouin (6), n'admite decît o singură împărțire, susținând că nu e decît una și aceeaș legendă constituită pe nume diferite.

§ 4.

Am spus mai sus, că există neînțelegeri între comentatori, asupra caracterului proprietăței originare la Romani; dar în definitiv, dacă examinăm toate opiniile care s'aũ produs asupra acestei cestiuni, vedem că toate sfârșesc prin a admite existența proprietăței colective între membri aceleiași *gens*. (7)

(1) Nu voi cita aci decît pe cel mai important dintre acestea : Cicerone. *De Re Publica*. (II. 14. 26).

(2) Op. cit. pag. 50.

(3) Op. cit. Vol. I. pag. 484 și 485.

(4) Op. cit. pag. 60 și 61.

(5) Giraud însă nici nu menționează textul lui Varone, relativ la împărțirea făcută de Romulus (*viritim*), și citează numai textul lui Dionisie, care vorbește de împărțirea făcută pe *curi*.

(6) *La limit. des fonds de terre*, pag. 270 și 271.

(7) Giraud. *op. cit.* p. 49 : «*La propriété quiritaire... dont la forme primitive est une espèce de communauté publique*». — Girard. *Manuel de Dr. Rom.* p. 249 și nota 1. — Cuq. *Instit. jurid. des Rom.* Vol. I, pag. 79 și 91. — Charles Maynz. *Cours*

Dintre toți autori notați mai jos, singuri cari par a se deosibi de opinia curentă sunt: d-nii Beau-douin, Ihering, Garsonnet și Fustel de Coulanges. Toți cei alți împărtășesc sistemul dezvoltat mai sus, (uni cu foarte neînsemnate variante).

1. — In cele spuse de d-l Fustel de Coulanges (1), există de sigur o confusiune. D-sa, după ce admite două împărțiri de pământ, una făcută pe *curii* și alta *viritim*, adaugă «că fie-care curie a împărțit pământul între *gînțile* sale». Și imediat în urmă, ne spune că în împărțirea d'întii, (cea pe curii), proprietatea era încă *familială*. Denumirea aceasta pe care i-o dă însă e indiferentă, căci nu după denu-mirile arbitrare ce le dă posteritatea, se poate ju-deca o instituțiune, ci după caracterele ce dînsa le-a prezentat la epoca când a existat. Așa, e destul să recunoască că pământul era împărțit între *gentes*, prin urmare stăpânit de ele, fără să mai adauge ca gînțile au procedat la o împărțire individuală, pentru ca să ne dăm imediat socoteală c'acea pro-prietate era comună membrilor aceleiași *gens*, de

de Droit Romain. vol. I, pag. 156, No 87. — James Muirhead. (trad. G. Bourcart.) *Introduction historique au droit privé de Rome*. pag. 48 și 49. — Beaudouin. *La limit. des fonds de terre*. p. 292 și urm. — Momsen. *Istoria Romană*. Cart. I. Cap. XIII. — Momsen. *Dreptul public Roman*. (trad. Girard) vol. 6, part. I. pag. 23 și urm. — Ihering. *L'esprit du Droit Romain*. (trad. Meulenaere). Vol. I, pag. 199 și urm. — Fustel de Coulanges. *Le problème des origines de la propriété Foncière* (în *Revue des questions historiques*). pag. 349 și urm. — Garsonnet. *Histoire des Locations Perpétuelles*. pag. 65 și urm. — Laveleye. *De la propriété et de ses formes primitives*. pag. 363 și urm.

(1) Op. cit. pag. 411.

și d-sa se păzește a întrebuița cuvintele de *proprietate comună* sau *colectivă* și o botează *familială*. Nu poate fi vorba de *proprietatea familială*, când stăpânirea se exercitează *de gentes* cari sunt departe d'a fi niște familii, după cum am arătat. Așa că teoria D-lui Fustel de Coulanges, nu se deosibește în nimic de opinia generală, afară de terminologie, și eram îndreptățit a spune mai sus, că nici d-sa n'are o părere deosibită asupra acestei cestiuni; voi adăoga, că de și combate c'o extremă vioiciune părerea lui Momsen în această privință, totuși se apropie cu totul de această părere.

În adevăr, Momsen (1) ne spune, că e foarte probabil, că *proprietatea fonciară redusă la heredium*, (cele două *jugere*), *ne prezintă poate o a doua fază*. Acelaș lucru ni'l spune și D-l Fustel de Coulanges, cu mai puțin spirit critic însă decât istoricul german, când susține că *cele două feluri de proprietate*, (proprietatea pe curii și proprietatea *viritim*, de care a vorbit puțin mai sus), *pe care antichitatea le-a cunoscut în mod sucesiv*, s'a constituit la un interval de 40 de ani. Aci este greșala pe care o face d-sa, din punctul de vedere critic, căci nu este admisibil, c'aceste două feluri de proprietate să se fi constituit la 40 ani de interval, cum ne o povestește istoria legendară romană, ci trebuie să să fi trecut de sigur, un lung spațiu de timp, pentru constituirea lor. Or-cum ar fi, se vede că D-l Fustel de Coulanges și Momsen, se

(1) *Dreptul Public Roman*. p. 25.

întâlnesc în părerea c'aceste două feluri de proprietate trebuie să se fi urmat una alteia, cu singura deosebire, că cel d'al doilea, mai științific în expunerea sa, nu precizează termenul în care trebuie să se fi operat această evoluțiune, ne-având nici o bază pozitivă pentru aceasta.

2. — Ihering cade, mi se pare, în aceeași eroare ca D-l Fustel de Coulanges și se contrazice pe el însuși, când recunoaște pe d'o parte că bunurile erau comune membrilor aceleiași *gens*, (1) și pe d'altă parte susține, că e inadmisibil că sistemul proprietății să fi existat la începutul perioadei regale și că la sfârșitul acesteia să fi dispărut, de unde apoi conchide că proprietatea privată trebuie să fi existat încă de la început. Cu toate acestea, dacă admite după cum face, existența proprietății comune a gintelor, cea-altă concluziune a d-sale nu poate să fie și dînsa fondată.

Și apoi, nedomirirea d-sale, în privința spațiului de timp prea scurt în care s'ar fi produs acea evoluțiune a proprietății, ar dispărea dac'ar ține seamă de aceasta: că perioada regală a ținut de sigur mult mai mult decât 244 de ani, cât ne indică istoricii romani, cari atribue unui singur rege fapte ce nu pot fi îndeplinite într'o viață de om: și în cazul acesta, dacă lucrul este așa, nu e de loc inadmisil ca proprietatea, care era colectivă la începutul perioadei regale, să să fi transformat în proprietate privată la sfârșitul acestei perioade, spa-

(1) *L'esprit du droit Rom*. Vol. I, pag. 201—205.

țiu de timp fiind destul de lung, pentru ca să fi putut avea loc această evoluțiune în cursul lui. D'almintrelea, este a se juca cu cuvintele a zice că proprietatea nu era colectivă, dar că era privată și supusă la restricțiuni în interesul *gintei*. Restricțiunile indicate de Ihering, sînt de așa natură, încât *pretinsa proprietate privată supusă la restricțiunii*, este o *proprietate colectivă* propriu zisă. (1)

Nimeni nu neagă existența proprietății private, încă din primele timpuri, în cea ce privește cele două jugere, și nici nu se poate face aceasta, față de textul atît de categoric al lui Varone; dar pe lângă această proprietate privată, s'admite și proprietatea comună a ginților, cea ce fac în definitiv și D-ni Fustel de Coulanges și Ihering.

3. — Cât despre D-l Beaudouin, d-sa, ca și cei-alți doi autori de care ne-am ocupat mai sus, este cu totul de acord cu opinia comună, or cât ar zice că: «resultatele la care a ajuns sînt în contradicție cu cele mai multe opinii adoptate în această materie» (2). Dacă analizăm sistemul susținut de D-l Beaudouin, vedem că or-cum presintă lucrurile, este silit la urmă să recunoască, că în primele timpuri, proprietatea la Romani era privată numai pentru

(1) Iată cum se exprimă Ihering în privința acestor restricțiuni: (loc. cit. pag. 203). *Les biens de la gens, appartenient conjointement à tous les gentils. Ce droit se distinguait... en ce... qu'il était indivis entre les associés, et ensuite en ce qu'il n'était pas aliénable.*

(2) V. *La limit. des fonds de terre.* pag. 314.

cele două jugere, cari constituiau *heredium*, iar restul pământului era proprietatea comună a tuturor membrilor din aceeași *gens*. De sigur d-sa ne spune: «*Il est impossible en d'autres termes, d'apercevoir, ni même de comprendre une époque quelconque dans l'histoire du droit romain, si ancienne qu'elle soit, où la terre ait été commune, ... où elle n'ait pas été au contraire, l'objet de la propriété privée*»; (1) dar ceva mai departe (2) ne spune că: *heredium este o proprietate esențialmente familială*, și (3) în al doilea rând: că *heredium nu coprinde tot pământul, și că prin urmare există, pe lângă aceste pământuri, altele cari n'au fost împărțite viritim și n'au dar caracterul individual*, cea ce revine a spune în mod incontestabil, că *proprietatea privată propriu zisă, în dreptul roman primitiv, n'a existat*.

Confuziunea pe care o face d-sa, provine din aceea c'admite fără discuțiune poveștile vechilor istorici Romani în privința fundărei orașului și împărțirilor făcute de primi regi, de unde conchide, că cuceritori cu șeful lor instalându-se pe teritoriul cucerit, cel d'întii lucru pe care'l face acesta, este d'a împărți soților lui acel teritoriu.—Dar chiar așa dac'ar fi, ar trebui totuși să ținem seamă, de tradițiile păstrate și transmise noastră de autori latini și de arătările acestora în privința modului cum s'au făcut

(1) Op. cit. pag. 263.

(2) *Ibid.* pag. 285.

(3) *Ibid.* pag. 292.

aceste împărțiri; aceste arătări, diferă cu totul de cele spuse de D-l Beaudouin, care d'almintrelea ține perfect seamă de aceste arătări, când e vorba să treacă de la teorie la practică. —

Se știe însă că lucrurile nu s'aũ petrecut tocmai așa, și e mai mult decât probabil că diferitele sisteme de proprietate s'aũ constituit încetul cu încetul, iar nu a doua zi după cucerire, de niște triburi fără nici o organizație, sau cu o organizație cu totul primitivă. Organizarea proprietății, n'a fost nici opera unui singur om, nici a unei singure zile. Principiul proprietății private a solului, presupune un oare-care grad de cultură, și o organizare mai complicată a societății; admițând chiar, că: *Italieni primitivi, cari aũ colonizat Roma, cunoșteaũ de mai nainte proprietatea privată*, (1) cea ce nu e de loc demonstrat, (părând din potrivă a reeși din puținul ce se știe în această privință, că *Italieni primitivi practicaũ proprietatea comună a solului*), totuși indicațiunile ce ni le-aũ dat vechi autori asupra organizării primitive a Romei, s'împotrivesc existenței proprietății private chiar de la primele începuturi ale acestei cetăți. (2)

(1) D-l Beaudouin. (op. cit. pag. 281) ne spune, c'aceasta rezultă, din faptul *c'acesta e regimul*, (al proprietății private, adică) *pe care l'aũ stabilit chiar de la fundarea noii lor cetăți*. Imi voi permite a face să se observe că tocmai aceasta era de demonstrat. Și apoi din arătările autorilor citați, (Varone, Dionisie de Halicarnasse, etc.) nu rezultă de loc că tocmai acesta a fost regimul stabilit.

(2) Numai m'opresc asupra sistemului d-lui Garsonnet, (*Histoire des Loc. Perp.*, pag. 61 și 63), care de și merge până a

Adevărul este că proprietatea privată n'a fost cunoscută de Romani primitivi. Există urme numeroase din contra, (cum am mai spus, și cum voi arăta îndată), lăsate de proprietatea colectivă în dreptul public și privat roman. (1) Concepțiunea proprietății private, departe d'a fi inerentă poporului Roman, cum pare a o spune Ihering, (2) s'a impus acestuia cu atâta greutate, în cât a trebuit mijloace cu totul speciale și extrem de energice, necunoscute la alte popoare, după cum vom vedea, pentru a face să se respecte acea proprietate privată, și, după cum cause politice s'opunea la început existenței proprietății private, — incompatibilă cu organizarea poporului pe *gintzi* și cu existența acestora, — a trebuit s'intervie alte cause politice, — revendicările plebei și slăbirea organizării gintelor, — pentru ca proprietatea privată propriu zisă să-și facă aparițiunea ei.

Nu se poate contesta, că urmele de proprietate

spune că însuși *heredium* constituia proprietatea comună a *gintei*, totuși adaogă că Romani primitivi au cunoscut proprietatea privată, (fără însă să documenteze această aserțiune). cea ce sînt două lucruri absolut inconciliabile.

(1) Girard. *Manuel de Dr. Rom.*, pag. 249.—Insuși D-I Fustel de Coulanges e silit s'o recunoască. *Le problème des Origines de la Propr. Fonc.* (*Revue des questions histor.*, anul 1889, pag. 411). — In același sens Laveleye. *La propriété et ses formes primitives.* pag. 369.

(2) *L'Esprit du droit Rom.* pag. 200. . . *il faudrait avoir les raisons générales les plus pressantes, pour pouvoir dénier la propriété la plus importante, celle du sol, a un peuple chez lequel le principe du droit privé apparaît dès l'origine avec la plus grande énergie et la plus grande précision.*

colectivă pe care le găsim în diferite instituțiuni romane, nu dovedesc existența, la un moment dat, a acelei proprietăți, căci altmintrelea, de unde ar proveni acele urme? Coproprietatea primitivă, ne mai este atestată de unele termene întrebuințate pentru a denumi unele din vechile instituțiuni și cari nu pot decât să presupună existența acelei primitive coproprietăți. De alt-fel, chiar dacă n'am avea decât aceste indicii, ele ne-ar fi suficiente pentru a demonstra existența proprietății colective la vechii Romani, în lipsa chiar a textelor de care ne-am ocupat în paragrafele precedente și care o stabilesc în mod neîndoios.

§ 5.

Trebue acum s'arăt care sînt acele urme pe care proprietatea colectivă le-a lăsat în diferitele ramuri ale dreptului.

1.—Dar mai nainte, să revenim încă o dată la textul lui Varone, (1) din care putem deduce încă o noă dovadă de existența acestei proprietăți. În adevăr, în acel text ni se spune, că cele două jugere: *ad heredem sequerentur*; acele două jugere erau dar transmisibile moștenitorilor. Dar acest caracter, d'a putea fi transmisă moștenitorilor, fiind inerent proprietății, era inutil ca Varone să ni-l indice, dac'ar fi existat până atunci și dacă n'ar fi fost o noutate. De sigur dar, că până la crearea proprietății celor

(1) *De Rustica*, I. 10.

doă jugere, proprietatea nu putea fi transmisă moștenitorilor.

Și de ce nu putea fi transmisă? Fiind că nimeni nu era stăpân exclusiv al pământului și n'avea prin urmare ce transmite; fiind-că proprietatea era colectivă.—Este în afară de or-ce îndoială, c'acel caracter al proprietății celor *doă jugere* d'a putea fi transmisă moștenitorilor, este prezentat de Varone ca un ce caracteristic, particular, al acelei proprietăți. Pe d'altă parte, aceasta este prezentată ca o nou-tate, ca o inovație. Prin urmare, este natural d'a considera însușirile ce Varone le atribue acestui nou fel de proprietate, ca o antitesă a celor ce existau până atunci, o antitesă între trecut și present, între proprietatea din momentul care a precedat reforma atribuită lui Romulus și proprietatea isvorâtă din acea reformă (1).

2. — Am spus mai sus că idea proprietății private este departe d'a fi inerentă poporului Roman primitiv, ca d'almintrelea orî-cărui popor primitiv. Simțul dreptului de proprietate nu s'a dezvoltat la

(1) D-l Cuq. (*Inst. Jurid. des Rom.* pag. 81), dă o altă explica-re acestor cuvinte: *ad heredem sequerentur*, care ar avea de scop după d-sa, a indica deosibirea dintre pământurile gen-tilice, care n'ar fi transmisibile moștenitorilor, ca unele ce sînt stăpânite în comun de membri *gînteî*, și dintre *heredium*, care dînsul ar fi transmisibil moștenitorilor. Cu toate acestea, textul lui Varone nu îndreptățește nici de cum această interpretare, și nici vorbă nu poate fi d'a deduce dintr'însul c'a voit să opue *heredium*, *pământurilor gentilice*. Mărturisesc că nu văd cum se poate susține o asemenea interpretare, și în or-ce caz prefer p'acea pe care am dat-o mai sus.

dînsul decît foarte încet, — or-ce s'ar zice, — și pînă târziu găsim în legislațiunea romană dispozițiuni, cari ne arată că prima lui concepțiune a fost, că pămîntul nu poate să fie obiectul unei stăpîniri individuale, ci a unei stăpîniri comune și de care se bucură azi unul, mâine altul. Târziu de tot, dreptul de proprietate a dobândit la Romani, toată tăria pe care sîntem obișnuiți, în mod greșit, a i-o atribui încă din primele timpuri.

O dovadă, despre greutatea ce trebuie să fi avut proprietatea privată d'a se stabili la Romani, o găsim în formele complicate și cu caracter religios, pe care dînși le-au introdus pentru limitarea proprietăților lor și în pedepsele groaznice pe care le-au edictat în contra acelor care distrugeau semnele de hotare. A trebuit să se facă să intervie divinitatea, pentru ca proprietatea privată să se poată stabili și să fie respectată, și a trebuit să se întrebuinteze la început constrîngerea pentru a ajunge la acest rezultat.

Nu trebuie căutată într'altă parte origina zeului *Terminus*. Proprietatea născîndă s'a pus sub scutul său; toate tradițiile fac să coincidă crearea acestui cult cu introducerea proprietății private la Roma. (1) Acest caracter religios i s'a dat proprietății, tocmai pentru a impresiona inaginațiunile și a impune o instituțiune care nu intrase încă în obi-

(1) Varone. (*De lingua latina* V.), atribue crearea acestui cult lui Tatius, șeful tribului zis *Taties*. — Dionisie de Halicarnasse. (*Antiquités Romaines* c. 2. § 74) și Plutarc. (*Numa*), îl atribuesc acestui din urmă rege.

ceiuri, cea ce dovedește că nu prezenta o mare tărie de la început, și că i'a trebuit cât-va timp și mijloace artificiale pentru a dobândi această tărie. Tot în acest scop, aũ fost introduse și formele relative la limitarea proprietăților, fie cum pretinde Giraud, (1) c'aceste forme aũ fost împrumutate de Romani de la Greci, prin intermediul vechiului popor Etrusc, fie cum pretind Charles Casati de Casatis și Laboulaye, (2) c'aũ fost împrumutate de la Etrusc, cea ce pare a fi mai întemeiat. În scopul acesta luarea auspiciilor, semne făcute în aer, consacrarea religioasă a câmpului de către un *augur* făcând funcțiune de *agrimensor*. (3)

Pedepsele ce se dedeau acelor care distrugeau semnele de hotare erau la început foarte aspre. Semnele de hotare aveau un caracter religios și cei care le distrugeau trebuiau prin urmare să fie pedepsiți în mod riguros. Dînși erau consacrați zeilor împreună cu boi lor, cea ce atrăgea pedeapsa cu moarte. Tradițiunea atribue lui Numa Pompiliu stabilirea acestei pedepse; prin urmare o consideră ca fiind concomitentă cu crearea proprietății pri-

(1) *Recherches sur le Dr. de Propr. chez les Rom.*, pag. 98.

(2) *Jus Antiquum. . . Eléments du Dr. Etrusque*. pag. XXIV.—*Histoire du droit de Propriété Foncière*. cart. 111, cap. 2.

(3) Un vechi fragment zis *Vegoia*, atribue lui Jupiter însuși, faptul d'a fi poruncit măsurarea și limitarea pământului, punând ast-fel dreptul de proprietate sub autoritatea unei auguste protecțiuni pentru a'l face și mai respectat. «*Cum autem Jupiter terram Hetruviae sibi vindicavit, constituit jussitque, metari campos, signarique agros.*» A se vedea acest fragment în Casati, *op. citat*, pag. 1-4.

vate, atribuită de uni tot lui Numa, cum am văzut, în or-ce caz fixată la epoca fundărei Romei. (1)

Când proprietatea privată a început să se mai consolideze la Roma și respectul ce i se datora să între în moravurile cetățenilor, obișnuiți mult timp a lua azi unul, cea ce cel alt avea ieri și vice-versa, rigoarea legii nu mai era necesară și pedeapsa cu moarte pentru distrugători de hotare numai se găsește în legea celor XII Table, așa că de la punerea în vigoare a acestora, distrugerea semnelor de hotare nu mai era o crimă capitală. Aceasta a durat până în timpul imperiului, când este drept, că pedeapsa cu moarte a fost restabilită de Traian, (2) dar cu totul pentru alte motive: nu rar s'întimplă, c'o dispozițiune luată în anumite împrejurări și din anumite cauze, să continue a se aplica, de și cauzele primordiale au dispărut și altele, cu totul deosibite de acestea, legitimează existența ei.

Iată dar, o primă dispozițiune din dreptul roman primitiv, din care se poate vedea că proprietatea privată era, p'acele timpuri, o instituțiune noă, care nu intrase încă în obiceiuri și care n'avea tăria

(1) Festus. *De Verborum Significatione*. la cuvântul: *Termino*: «*Termino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit eum, qui terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse.*» — Un alt text, (fragmentul *Vegoia*, citat mai sus), zice că cel ce se atinge de hotare este afurisit de zei. «*Sed qui contigerit moveritque possessionem promovendo suam alterius minuendo, ob hoc scelus damnabitur a Düs.*»

(2) L. 3, §§, 1. Dig. Cart. XLVII, tit. XXI.

unei vechi instituțiuni, pentru care motiv a trebuit să fie apărată cu energie: de unde se poate deduce, c'a trebuit să existe mai înainte un altfel de proprietate, și aceasta e proprietatea colectivă.

3. — O altă dovadă, de puțină tărie pe care a prezentat-o foarte mult timp dreptul de proprietate la Romani, o găsim în condemnațiunile pe care le pronunțau judecătorii în acțiunile în revendicare; aceste condemnațiuni erau totdeauna pecuniare, cea ce n'ar fi putut să fie, dacă respectul dreptului de proprietate ar fi fost desăvârșit și dacă n'ar fi rămas urme în practica romană de vechiul obicei, după care nimic fiind al nimăru, fie care putea să pretinză stăpânirea unui pământ. De și această cestiune, o voi discuta-o în întregimea ei, cu ocazia studiului proprietății în perioada următoare, totuși voi spune câte va cuvinte și aci în privința aceasta.

Când cine-va revendica un imobil la Romani, în caz de reușită în acțiunea sa, condemnațiunea nu purta asupra obiectului însuși revendicat, ci era pecuniară, adică avea de obiect o sumă de bani reprezentând interesul reclamantului. Această practică s'a urmat până în timpul imperiului, supt Impăratul Dioclețian (anul 294 d. Chr.), și a dispărut o dată cu suprimarea sistemului formular de către acesta. Atât supt procedura sistemului formular, cât și supt imperiul *acțiunilor legei*, condemnațiunile erau pecuniare. De și pentru perioada *acțiunilor legei*, cestiunea este discutată, după cum vom vedea, când ne vom ocupa în mod amănunțit de a-

ceasta, totuși nu există nici o îndoială că se urma aceeaș practică și pe timpul acela (1).

Este neîndoios, c'acest mod de condemnațiune prezinta neajunsuri când proprietatea privată dobândise o mai mare dezvoltare, dar Romani, popor conservator și credincios tradițiunilor și instituțiunilor sale pe care nu le suprima de și numai răspundeau trebuințelor momentului, n'au suprimat nici vechea regulă a condemnațiunilor pecuniare. Aceasta de sigur n'a putut lua naștere, decât la o epocă când proprietatea privată nu era încă bine stabilită și dreptul isvorând dintr'însa, nu avusese încă vreme d'a se consolida asupra fie-cărui individ în parte, sau când dînsa presenta încă o minimă importanță, așa că usurparea proprietăței nu părea un lucru excesiv spiritelor învățate cu proprietatea comună, pentru ca să oblige pe usurpator ca să restituiască cea ce usurpase. Iată o urmă foarte importantă, lăsată în dreptul roman, de puținul respect pe care Romani primitivi l'aveau pentru proprietatea privată, și o dovadă sigură c'această instituțiune n'a fost introdusă, și mai cu seamă admisă, de cât târziu, și că prin urmare, proprietatea colectivă exista la ei în primele timpuri și avea toate simpatiile lor.

4. — O altă urmă, pe care a lăsat'o regimul coproprietăței primitive în instituțiunile romane, este coproprietatea care a fost presupusă multă vreme

(1) Gaius. Com. IV. § 48. . . . *Judex non ipsam rem condemnat, eum cum quo actum est. Sicut olim fieri solebat. aestimata re pecuniam eum condemnat.*

ca existând între membri aceleiași familii, și mai cu seamă între fiul de familie și tatăl său. Acest principiu, origina mai multor dispozițiuni pe care le întâlnim în dreptul roman și care altmintrelea, dacă nu presupunem acea idee de coproprietate familială, nu se pot explica, îl găsim enunțat în mai multe fragmente ale jurisconsulților. Până chiar supt Justinian acea tradițiune era păstrată, căci vedem că dînsul ne spune în institutele sale (1).

Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, et *vivo quoque patre quodammodo domini existimantur.*

Dar în adevăr *heredes sui* sînt ast-fel numiți, fiind-că sînt moștenitori casnici, (în sensul de făcând parte din casă), și sînt considerați oare cum ca proprietari încă de pe cînd tatăl era în viață.

Acelaș lucru ni'l spune Gaius, în comentariile sale (2). Tot aceeaș idee o găsim exprimată într'un fragment al lui Paul: (3)

In suis heredibus evidentius apparet, continuationem domini eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur.

În cea ce privește pe *heredes sui*, apare în mod evident, că duce la acel lucru, continuarea stăpînirei, ast-fel că se consideră că n'a fost nici o moștenire, ca și cînd acei, cari sînt considerați oare-cum ca proprietari încă de pe cînd tatăl era în viață, aū fost altă dată proprietari.

(1) Cartea II, titlu XIX, § 2.

(2) Com. II, § 157.

(3) L. 11. Dig. Cart. 28. tit. II.

Idea de comunitate de bunuri, ne-o măi deșteaptă și cuvîntul *consortes*, care conține acea idee, și care însemnează *copărtași, comoștenitori*. (1)

Aceasta rezultă și din dreptul de moștenire al agnaților, numit de texte un drept de înapoiare, cea ce servește a caracteriza și măi bine fundamentul lui, care este principiul de coproprietate. (2) Aceasta ne-o spune jurisconsultul Paul. (3)

Jurisconsultus cognatorum gradus et adfinium nosse debet: quia legibus hereditates et tutelae ad proximum quemque adgnatam *redire* consueverunt.

Jurisconsultul trebuie să cunoască gradele de rudenie și de alianță, căci moștenirile și tutelele obișnuesc conform legilor a *reveni* celui măi de aproape agnat.

Asemenea Papinian. (4)

Peto pro hereditate quam tibi reliqui, quae ad fratrem meum jure legitimo *redirat*, contentus sis centum aureis.

Te rog, ca pentru, (drept) moștenirea pe care ți-o las, să te mulțumești cu o sută de bani de aur, căci dînsa *revine* fratelui meu prin drept legitim.

Și într'altă parte: (5)

Quanquam filia patris here-

De și fiica n'a voit să pri-

(1) Festus. *De Verb. Sign.* (la cuvîntul: *Sors*), ne spune: *Sors et patrimonium significat, unde consortes dicimus.*

(2) Acelaș lucru ni-l spune și Cicerone. *De oratore*, 1. 39. *Cum... Claudii ejusdem hominis hereditatem gente ad se redire dicerent.*—

(3) L. 10. pr. Dig. Cart. XXXVIII, tit. X.

(4) L. 69. pr. Dig. Cart. XXXI.

(5) L. 77. § 7. Dig. Cart. XXXI.

ditatem suscipere noluisset, fideicommissum tamen ab herediis esse filio praestandum, ad quos hereditatis portio, quam accepit filia, redierat, placuit

mească moștenirea tatălui său, totuși a fost admis ca fideicomisul trebuia să fie dat fiului de moștenitori la care a *revenit* porțiunea de ereditate pe pe care n'a primit-o fata.

5.—Am văzut, până acum, mai multe dispozițiuni din dreptul roman și mai multe instituțiuni, care presupun existența unei coproprietăți anterioare, de unde d'altmintrelea aū și fost deduse. Să continuăm cu examinarea acestora.

Titu-Liviū (1) ne spune «că or-ce cetățean care ar fi avut averea sa, saū acea a tatălui său, evaluată de la 50 la 100 de mii de ași, trebuia să procure un văslaș și s'asigure plata lui pe 6 luni». Se poate vedea d'aci, că de și fii de familie n'aveau avere personală, totuși, fiind considerați ca copărtași ai averei părintești, erau clasați după această avere, căci contribuțiunea la sarcinile militare era proporționată după clasa din care făcea parte cetățeanul.

6. — Coproprietatea primitivă mai rezultă din teoria *testamentelor inoficioase* și acea a exeredațiunei. Se știe în ce consistă *exeredațiunea*: un testator care nu voia să instituiască pe moștenitori sei, nu se putea mulțumi a'i omite în testamentul său, ci trebuia să'i exeredeze în mod expres. In caz când fiul era omis, testamentul era nul. (2) A-

(1) Istoria Romană. Cart, XXIV, XI.

(2) Fiul de familie trebuie să fie exeredat *nominatim*; cei alți

ceastă obligațiune impusă tatălui de familie, d'a exereda în mod expres pe *moștenitori sei* provine tot din ideia comunității ce exista între tatăl și copiii sei. Moștenitorul, cum am văzut, la moartea tatălui său, nu dobândește sucesiunea, (*nulla hereditas fuisse*), ne zice Paul; dînsul nu face decât să intre în deplina proprietate a unui lucru, asupra căruia era deja proprietar. D'acea, dacă tatăl nu zice nimic și omite pe moștenitor, acesta intră în exercițiul dreptului său de proprietate; și dacă tatăl vrea s'împedice aceasta, trebuie s'o zică în mod expres.

Această obligațiune, impusă tatălui d'a exereda în mod expres pe moștenitori sei, trebuie să fie existat încă de când s'a introdus la Roma practica testamentului, și trebuie cu atât mai mare cuvînt să fi existat la acea epocă, cu cât era mai apropiat timpul când dispăruse principiul din care decurgea. (1) Cu toate acestea, s'a susținut de către uni, că obligațiunea exeredațiunei este posterioară legei celor XII table și că este opera jurisprudenței. Dar prefer să cred cea ce ne spune jurisconsultul Paul în această privință, (l. 11 sus cit.).

În ceea ce privește teoria testamentelor inoficioase, ea este bazată tot pe principiul coproprietății familiale. Testamentul este zis inoficios, când fără cauză legitimă, un testator desmoștenește pe moștenitori

moștenitori *inter ceteros*. Omisiunea acestor din urmă nu atrăgea nulitatea testamentului, dar li se dădea o porțiune din sucesiune. *Institute Just. Cart. II. tit. XIII.*

(1) În acest sens Girard. *Manuel de Droit Romain*. pag. 825

săi, și i să zice *inoficios*, fiind-că e făcut contra îndatoririlor de afecțiune naturală (1). Moștenitorul, ast-fel desmoștenit, avea o acțiune pentru a cere anularea testamentului, acțiune numită *querela inoficiosi testamenti*. Această acțiune trebuie să fie forte veche, și trebuie să-și aibă origina tot în vechiul principiu care considera pe copii copărtași cu tatăl de familie, de unde Romani au dedus, — când comunitatea a dispărut din practică și proprietatea tatălui de familie s'a accentuat, atrăgând ca consecință libertatea d'a dispune prin testament, — că tatăl de familie trebuie să aibă grave motive d'a desmoșteni pe fiul său, altmintrelea acesta reîntră în drepturile sale. La început această acțiune trebuie să fi fost dată numai moștenitorilor ziși *heredes sui*, de oare-ce nu mai aceștia erau considerați ca copărtași (2).

și 826.— Contra: Accarias. *Précis*, ... Vol. I. pag. 834.— Maynz. *Cours de Dr. Rom.* vol. III, pag. 247 și 248.— Cuq. *Institutions Jur. des Rom.* vol. I, pag. 539.— Dernburg. *Pandekten.* Vol. 3. §§, 143, n. 2.

(1) *Sentințele* lui Paul. Cart. IV. tit. V. 1. *Inofficiosum dicitur testamentum, quod, frustra, liberis exhereditatis, non ex officio pietatis, videtur esse conscriptum.*

(2) Mai târziu a fost dată tutulor descendenților, ascendenților și fraților și surorilor lui *de cuius*. Acțiunea era intentată naintea centumvirilor, cari judecau, precum se știe, toate cesțiunile de proprietate și de moștenire. Dacă reclamantul reușea în acțiunea sa, testamentul era anulat și se deschidea sucesiunea *ab intestat*. Pentru ca moștenitorul să poată intenta această acțiune, trebuia să nu fi primit legitima sa (adică sfertul din cea ce ar fi avut dacă ar fi moștenit *ab intestat*), și să fi fost exhereditat în mod nedrept și fără cauză.

Am arătat până acum urme netăgăduite, pe care coproprietatea le-a lăsat în diferite dispozițiuni ale dreptului roman, relative la drepturile de familie. Treceam acum la altă ordine de idei și voi arăta urmele lăstate de chiar coproprietatea dintre membri aceleiaș *gens*, ocupându-mă de dreptul de succesiune al *gentililor* (membri unei *gens* cum am spus), precum și de tutela perpetuă a femeilor puhere, și de curatela nebunului și a risipitorului.

7. — Legea celor XII Table chema, când nu exista *heredes sui*, pe *agnați* cei mai apropiați ca să moștenească; în lipsă de *agnați*, *gentili* erau chemați la moștenire. (1) E de observat, că în cea ce privește pe *agnați*, legea cheamă la moștenire pe cel mai apropiat, pe când, în cea ce privește pe *gentili*, îi cheamă pe toți la moștenire. Deci, dreptul de moștenire aparținea întregii *gens*, care moșteneau în mod colectiv bunurile lăstate de *de cuius*.

Cum se poate explica acest drept de moștenire, dacă nu printr'o coproprietate, care, saună există încă în teorie, (căci dac'ar exista în realitate, n'ar fi, drept vorbind, succesiune), saună a existat altă dată, și apoi a dispărut, a fost suprimată, dar a lăsat urme evidente de existența ei? Este cert, că dacă coproprietatea ginte subsistă încă în teorie la epoca legii celor XII table, saună dac'a dispărut, lăsând

(1) Ulpian. *Regule*. XXVI. 1. *Id enim cautum est lege duodecim tabularum hac: Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam habeto... si agnatus nec escit gentiles familiam habento.* — Asemenea: Gaius: *Com.* III § 17: *Si nullus agnatus sit eadem lex XII tabularum gentiles ad hereditatem vocat.* — A se vedea și Paul. *Sentințe*, IV. VIII. 3.

ca urmă dreptul de moștenire al ginteii, acestea dovedesc că trebuie să fi existat într'un timp în mod efectiv, și să se fi aplicat într'o foarte lungă perioadă pentru ca să poată lăsa urme așa de rezistente de existența ei.

Aplicațiunea pe care o face legea celor XII table a principiului de coproprietate, este cu atât mai caracteristică, cu cât, după cum vom vedea, proprietatea colectivă numai există la acea epocă și dreptul de proprietate privată este bine accentuat. (1)

8. — În cea ce privește tutela perpetuă a femeilor pubere, ea are aceeași origină ca și dreptul de moștenire al gentililor și presupune, ca și acesta, o coproprietate care a existat vr'o dată. Această instituțiune care trebuie să fie extrem de veche, una din cele mai originale și cele mai curioase ale dreptului roman, își are origina în interesul tutorilor și presupune dreptul lor la moștenirea bunurilor femeii, în caz când această moștenire s'ar deschide; această tutelă nu e stabilită prin urmare în interesul femeii *propter animi levitatem*, cum ne zice jurisconsultul roman, (2) care d'altmintrelea recunoaște, c'acel motiv care se dă în general, (*Vulgo*), nu este întemeiat. Adevăratul motiv este, cum am spus, dreptul de co-

(1) V. Cuq. *Inst. Jur. des Rom.* vol. 1 pag. 88—90 — Beaudouin. *La Lim. des fonds de terre.* pag. 296 și 297.—Muirhead. (trad. Bourcart). *Introd. Hist. au Dr. priv. de Rome.* pag. 223, se pronunță în același sens în privința acestei sucesiuni a gentililor. — Mommsen. (trad. Girard) *Le Dr. Publ. Rom.* vol 6, part. 1, pag. 28—30, susține că bunurile compunând sucesiunea trebuiau să fie împărțite între toți membri ginteii.

(2) Gaius. *Com. I.* § 144.

proprietate pe care toți membri familiei sînt presupuși a'l avea asupra bunurilor compunând o moștenire, bunuri, pe care dînși puteau risca să le piarză dacă s'ar fi lăsat femeii libera lor dispoziție.

Motivul pe care-l dăm acestei instituțiuni, ne conduce lesne a vedea și cui era atribuită acea tutelă, și care era scopul ei. Acei care erau, sau fuseseră vr'o dată, coproprietari cu femeia, și care, ca consecință erau moștenitori săi eventuali, adică, cum am văzut mai sus, *agnați* și în lipsa acestora *gentili*, acestora le era atribuită tutela femeii, aceștia erau tutori ei. (1) În cea ce privește tutela *agnaților*, ea ne este afirmată de Gaius. (com. I. § 155 — 164). În cea ce privește tutela *gentililor*, n'avem decât textul citat mai jos, (nota 2). În manuscrisul lui Gaius, în urma § 164, în care ne spune c'atunci cînd era vorba de tutela *agnaților*, ea nu revine tuturilor, ci numai celui mai apropiat în grad, sînt 18 rînduri ce nu se pot citi (2). Dar judecînd după obiceiul jurisconsultilor Romani, d'a opune tot-dauna dreptului individual al *agnaților*, dreptul colectiv al *gentililor* (3), cea ce însuși Gaius face, (cum am văzut în com. III. § 17), este probabil că dînsul ne

(1) Momsen. *Le Dr. Public Rom.* (trad. Girard.) vol. 6 part. 1. pag. 29 și nota 5, în care citează o orațiune funebră, din care reese că *gentili* erau chemați la tutela femeii.—Tot asemenea: frumoasa lucrare a lui Paul Gide: *Etude sur la condition privée de la femme.* pag. 105.

(2) Girard. *Textes de droit Romain.* pag. 202.

(3) A se vedea cea ce am spus mai sus despre dreptul de succesiune, pag. 44.

vorbea în aceste rînduri tocmai de tutela gentiliilor (1).

Dacă trecem la scopul acestei tutele, vedem că și dinsul se deduce în mod natural din origina ce o are. Scopul său, era în adevăr, d'a împiedica pe femei să dispue d'o avere care nu era numai a ei și să despoae ast-fel pe copărtași sei, moștenitori naturali ai sei. (Este probabil, că una din cauzele care la început au contribuit la înființarea acestei tutele, a fost singurul mod de căsătorie existent în primele timpuri, căsătoria prin *manus*, prin care averea femeii trecea în patrimoniul bărbatului, pentru a împiedica, ca printr'acest mod, averile să iasă dintr'o familie pentru a trece într'alta). Tutorul dar, n'avea nici o autoritate asupra persoanei femeii; el intervenea numai pentru a-i complecta capacitatea în diferite acte ale vieții sale civile. Ast-fel, femeia avea trebuință de autorizare pentru a contracta o obligațiune, pentru a aliena *o res Mancipi*, pentru a-și constitui o dotă, pentru a testa (2), și în genere pentru toate actele care aveau ca consecință micșorarea patrimoniului.

(1) În afară de această tutelă legitimă a *agnatilor* și a *gentililor*, dreptul roman mai cunoștea tutela testamentară, tutela fiduciară, tutela legitimă a ascendenților, tutela legitimă a patronilor și tutela dată de magistrat; dar toate acestea nu existau la început și n'au apărut decât mai târziu.

(2) Ulpian. *Regule*. XI. 27. *Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus: si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertate suae permittant in contubernio alieni servi morari, si rem Mancipi alienent.*—*Id. Ibid.* XI. 20 și 22.—Asemenea: Gaius. *Com.* I. § 178; *com.* II. § 85 și § 118; *com.* III. § 108.

Tutela aceasta a femeilor pubere, a degenerat cu vremea și s'a depărtat de la adevăratul ei fundament: la început constituia un drept pentru tutor, fiind dictată în interesul lui; mai târziu a constituit o sarcină pentru dînsul, căci era edictată în interesul femeii; atunci a trebuit s'apară tutori străini (testamentari și dativi), și instituțiunea primitivă a tutelei legitime a agnaților și a gentililor, a trebuit de sigur să dispară din practică mai de tot, mai înainte d'a fi suprimată de împăratul Claudiu. (1) Dar chiar instituțiunea în ea însăși a acestei tutele perpetue a femeilor pubere, a trebuit să dispară în cele din urmă, ca ne mai răspunzând trebuințelor timpului: așa împăratul Octavian August hotărăște că, femeile care aveau mai mulți copii, nu vor fi supuse acestei tutele, (2) dobîndind cea ce se numea *jus liberorum*; acest drept a fost întins tutulor femeilor de împărați Honoriu și Teodosiu, (3) așa că d'aci înainte nici o femeie nu se mai găsea supt tutelă. Astfel a dispărut această instituțiune, care 'și avea origina ei în principiul de coproprietate efectivă între membri *gintei* mai întii, și apoi în principiul de coproprietate teoretică între membri familiei.

9. — Acelaș argument, în favoarea existenței vechii coproprietăți între membri *gintei*, îl putem trage și din modul organizării curatelei celor a-

(1) Gaius. Com. I, § 157.

(2) Id. ibid. I, § 145.

(3) L. 1, Cod. Cart. VIII, 59.

tinși de alienațiune mintală și risipitorilor. Aceasta a fost organizată de legea celor XII Table. În privința curatelei celor d'intii, (*furiosi*), avem chiar textul celor XII Table care se raportează la dînsa (1). Iată acest text: «*Si furiosus escit, agnatum gentili-umque in eo pecuniaque ejus potestas esto:*» În privința curatelei celor d'al doilea, (*prodigi*), textul legii ne lipsește; dar atât Justinian în instituttele sale (2), cât și un fragment al lui Ulpian (3), ne spun că dînsa conținea o dispozițiune relativă la aceasta, și Ulpian adaogă chiar c'această curatelă a risipitorilor fusese consacrată încă de la început de moravuri. Curatela unui *furiosus* era dată, cum se poate vedea din textul reprodus mai sus, *agnațiilor* și în lipsa lor *gentililor*. Voi repeta și aci observațiunea de mai sus, c'acest drept de curatelă acordat membrilor aceleasă *gens*, nu poate decât să provie din comunitatea primitivă care a existat între dînși, și care, când a dispărut, tot a mai lăsat urme ca aceasta și ca cele alte pe care le-am indicat (4).

Aceasta reese și mai bine din organizarea curatelei *prodigilor*, care nu erau interziși decât dacă *risipeau bunurile pe care le moșteniseră ab intes-*

(1) Acesta ne a fost transmis de Cicerone în: *De Invent.* II, 50, și *Tuscul.* III. 5.

(2) *Inst. Just.* §§, 3, Cart. I, tit. XXIII.

(3) L. 1. *princ. Dig.* XXVII. 10. — Gaius, cel mai bun conducător al nostru tot deauna, nu ne poate servi în această materie, căci manuscrisul său conține o lacună în această privință.

(4) În acelaș sens: Momsen. trad. Girard. *Le Dr. Publ. Rom.* vol. 6, part. 1, pag. 29.

tat (1). După părerea mea, nici o urmă lăsată de coproprietatea primitivă nu e mai evidentă decât aceasta. Cea ce trebuie apărat, nu e risipitorul, ci bunurile lui moștenite, pe care n'are drept să le risipească căci nu sînt numai ale lui. Nicăieri nu se vede mai bine accentuat acest drept de coproprietate (2). In acest sens se pronunță și D-I Audibert,

(1) Curatela prodigilor era dată tot agnaților și gentililor, și numai acestora. Așa, că dacă un *furiosus* sau un risipitor n'avea, în timpurile primitive, din întâmplare *agnați* sau *gentili*, nu putea fi interzis.

(2) Că risipitorul nu era interzis decât dacă risipea bunurile moștenite de dînsul *ab intestat*, rezultă după cum mi se pare, dintr'un text al lui Ulpian, (*Regule*. 12. 3), care zice că: «pretorul nu poate da, în baza legei, un curator risipitorului instituit moștenitor prin testamentul tatălui său, și nici unui risipitor *libertinus*, fiind-că, cel d'intîi a fost făcut moștenitor *prin testament*, nu *ab intestat* (*quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit*), și cel d'al doilea nu era considerat c'a avut un tată»; de unde se poate conchide că după dispozițiunile legei, numai acela putea fi interzis, care risipea bunurile asupra cărora era coproprietar, după cum am văzut, cu agnați și gentili sei, (carî ca atari erau chemați la succesiunea sa eventuală), cu alte cuvinte bunurile moștenite *ab intestat* de dînsul. — D-I Girard (*Manuel de Dr. Rom*). pare a se îndoi de aceasta (pag. 216 nota 6), zicând că formula interdicțiunei vorbește de *comercium* în general. Este lesne de văzut însă, c'acest cuvînt a trebuit să fie adăogat mai în urmă. Textul formulei ne este dat de jurisconsultul Paul, (*Sentințe* 3. IV. 7), care n'a trăit decât în cursul secolului III-lea după Cr., când această instituțiune fusese de mult transformată de pretor, cum vom vedea îndată. Este incontestabil că formula, ast-fel precum ne-a transmis-o Paul, este preînosită; în adevăr, jurisconsultul ne spune c'acela care risipește bunurile sale, *duce pe copii sei la sărăcie*, și d'acea trebuie interzis; după cum vedem, sîntem departe de motivul interdicțiunei primitive, organizată în favoarea agnaților și gentililor: acum nu e vorba decât de

profesor la facultatea de drept din Lyon, în cartea sa citată în nota precedentă (1). Iată ce ne zice d. sa: «... L'institution de la curatelle est sortie de l'ancienne organisation familiale...., elle fut une coutume propre aux *gentes*. Elle avait, en effet, et elle a conservé dans le droit des XII tables, le caractère d'une institution organisée pour la défense de la *gens*. Si la coutume primitive, sanctionnée par les décevirs, apportait une limite au droit de disposition des particuliers que leur prodigalité entraînait à la ruine, ce n'était pas pour les empêcher de se nuire à eux-mêmes: l'ancien législateur n'était guère accessible au sentiment de compassion qu'une telle situation peut inspirer. Il s'agissait uniquement de protéger le patrimoine de la famille et d'empêcher que, par de folles dépenses, le *pater familias* ne compromit les biens et l'existence même

interesul copiilor. În afară de aceasta, Cicerone, care trăia cu mult mai înainte de Paul, ne spune că: «era obiceiul d'a se interzice cel care administra rău (*male rem gerentibus*) bunurile paterne (*patriis bonis*)». D'almintrelea, chiar formula reprodușă de Paul, ne vorbește d'acela care risipea *bona paterna avitaeque*. — Principiile expuse mai sus asupra interdicțiunei, au fost modificate de către pretor. Pe lângă tutela agnaților și gentililor, dînsul a introdus tutela dată de magistrat, pentru cazul când agnați și gentili nu exista. Se pare că tutela dativă, a înlocuit încetul cu încetul cu totul tutela legitimă. Afară d'aceasta, s'a hotărît că era loc a se interzice orî-ce risipitor, orî-care ar fi, bunurile pe care dînsul le risipește, pe când altă dată numai acela care risipea bunurile familiare putea fi interzis, iar nu și acela care risipea cele alte bunuri ale sale. (V. Adrien Audibert *Études sur l'histoire du Dr. Romain. La Folie et la Prodigalité*. pag. 118).

(1) Pag. 106.

de la société domestique dont il était le chef. Il paraissait intolérable, suivant l'expression de Valère Maxime, que des biens qui devaient être consacrés à la splendeur de la *gens*, fussent dissipés en honteuses débauches: *dolenter homines ferebant pecuniam quae Fabiae gentis splendori servire debebat flagitiis disjici*. —

Am ținut să citez aceste cuvinte, care mi se par că analizează în mod caracteristic spiritul vechei legislațiuni, și că pun în evidență cu multă tărie caracterul vechei interdicții, al cărei scop era ocrotirea unui patrimoniu, care fusese o dată comun și care a continuat, încă foarte multă vreme, a fi comun în teorie, chiar când comunitatea a dispărut din practică (1).

10. — Treceam acum la o altă dovadă, de puținul respect ce'l inspira Romanilor la început, proprietatea privată. Se știe că legea celor XII table stabilea o prescripție de doi ani pentru imobile și de un an pentru mobile. Nu putem decât să considerăm, c'acest termen de prescripție de doi ani, era atât de scurt, din cauza puținii importanțe pe care o acordaă Romani primitivii proprietăței private, care

(1) D-l Audibert, (pag. 117) mă susține că interdicția a avut de scop la început, a apăra numai *heredium*, (despre care am vorbit măi sus, pag. 18 și urm.) și că obiceiul d'a se recurge la interdicțiune, în caz de trebuință, s'a introdus când *heredium* a devenit alienabil, (căci la început era inalienabil, după cum vom vedea). — În acelaș sens se pronunță și Voigt. XII. *Tafeln.* vol. II, pag. 343. Dar arătările lor, combătute de Cuq, (*Inst. Jur. des Rom.* vol. I, pag. 313, nota 6), nu sînt bazate pe nici un text și nu par a fi de cât niște simple presupunerii.

nu era încă cu tărie fixată la epoca legii celor XII table. Nu prea era încă depărtat timpul, când dreptul primului posesor, crea o stăpânire de câtă-va vreme care apoi trecea altuia, și nu e de mirare ca să se fi hotărît, c'atunci când cine-va lăsase să treacă doi ani, fără să fi reclamat imobilul său,— pe care în tot timpul acela îl posedase un altul, — dînsul perduse dreptul său de proprietate.

Este drept că s'a spus că: «acest termen era suficient pentru a-și da cine-va socoteală, dacă lucrul măi era său nu necesar familiei, și că prin urmare dînsul proteja în mod foarte eficace proprietatea familială (1).» Nu cred însă, că socoteala pe care și-o face cine-va, dacă măi are necesitate său nu de lucrul pentru care curge prescripția, să fi intrat vr'o dată în prevederile legislatorului în materie de prescripție și nici c'acesta să fie principiul pe care se bazează idea de prescripție. Cât de mult însă sîntem îndreptățiți să credem, c'acest termen scurt nu este datorit decât amintirei unei epoce, când omul după o scurtă ocupare a unui pămînt, îl părăsea fără să fi avut timp să prinză dragoste de el? Termenul de doi ani s'a părut suficient, pentru a face să se presupue dorința cui-va d'a se strămuta de pe locul pe care era așezat și d'a părăsi pămîntul ce-l ocupase, conform unui obicei încă recent. Altă dată nu era nevoie de nici un termen, pentru ca cine-va, părăsind pămîntul pe care-l ocupase cât-va timp, să nu măi poate reclama nici un drept asu-

(1) Cuq. *Inst. Jur. des Romains*. Vol. I, pag. 250.

pra lui, atât de puțin preț se punea pe proprietatea privată a pământului, și chiar acești doi ani, aș trebuit să pară un termen enorm de lung la acea epocă, pentru stingerea drepturilor aceluia care părăsise pământul.

Dacă concepțiunea dreptului de proprietate privată ar fi fost bine dezvoltată la Romani primitivi, și dacă trebuința acesteia ar fi fost simțită de dînși, de sigur că s'ar fi luat măsuri mai severe pentru a proteja pe proprietar contra usucapiunei. Atât această scurtă usucapiune, cât și condemnațiunea pecuniară în acțiunea în revendicare a imobilelor, pornesc de la aceeaș idee, adică acea d'a consolida dreptul ocupantului, usurpatorului, or-cum l'am numi, dând o mai puțină atențiune dreptului proprietarului,—cea ce dovedește pe d'o parte, că proprietatea privată era la ei o instituțiune mai recentă, iar pe d'altă parte că dînși aveau o deosibită predilecțiune, în primele timpuri, pentru proprietatea comună, (care era instituțiunea lor primordială în cea ce privește proprietatea) și pentru consecințele ei, pe care le-au păstrat chiar când dînsa a dispărut, în multe din instituțiunile lor, care o reamintesc. Ce e drept, această prescripțiune de doi ani a fost menținută și mai târziu, deși proprietatea privată dobândise o mare importanță; dar aceasta provine din caracterul Romanilor, extrem de respectuoși de tradițiunile și instituțiunile lor, de care nu s'ating chiar când nu mai răspund trebuințelor timpului.

11. — Viu acum la o altă dovadă a existenței proprietății colective la Roma. Această dovadă, pre-

cum și acea rezultând din dreptul de sucesiune al gentililor, (de care am vorbit mai sus), sînt citate de toți autori cari s'aŭ ocupat cu această cestiune, și sînt considerate de dînși, ca dovezile cele mai puternice, în favoarea opiniei care admite existența acelei proprietăți. Această dovadă rezultă din faptul, că imobilele erau în timpurile primitive, inalienabile. Nu pct să m'opresc a reproduce aci, elocintele cuvinte pe care le consacra D-l Laveleye acestei cestiuni, în cartea sa: *De la propriété et de ses formes primitives*. Iată ce zice d-sa: «Primitivement le droit de posséder une part du sol est un droit naturel, inhérent à la personne. La terre est répartie entre tous conformément à une coutume immuable que nul ne peut modifier par sa volonté. L'homme arrive à posséder le sol, non en vertu d'un contrat d'achat ou d'un testament, mais en raison de sa qualité de membre de l'humanité et de son droit incessible à vivre par son travail appliqué à la terre, la commune mère nourricière. Une organisation agraire, fondée sur une semblable conception de la propriété, ne peut admettre évidemment la transmission des immeubles ni par vente ni par testament. Ce n'est pas la volonté de l'homme, mais un principe d'ordre public qui doit la régler (1).»

Inalienabilitatea primitivă a imobilelor la Români, o deducem din formele singurului mod originar de a dobândi, care e *mancipațiunea*, precum și din formele primordiale pe care le vedem că le pre-

(1) Pag. 383.

sinta acțiunea în revendicare în dreptul roman (1).

Ce era mancipațiunea? Era un procedeu, prin care, în urma îndeplinirii unor operațiuni solemne și a unui ceremonial consacrat, se transfera proprietatea tuturilor lucrurilor *mancipi*, din clasa căroră făceau parte și imobilele (2). Din descrierea făcută de Gaius (3) a formalităților la care era supusă, vedem, că una din acestea, era ca însuși lucrul ce trebuia mancipat, trebuia să fie luat cu mâna de către cumpărător. Afară de aceasta, chiar și etimologia cuvântului ne arată acest lucru (4).

Dacă este așa, dacă cumpărătorul trebuie să ia în mână lucrul ce se mancipa, atunci trebuie admis că mancipațiunea primitivă nu se putea aplica decât la *mobile*; și cum pe d'altă parte, am spus că dreptul primitiv nu cunoștea alt mod de alienare decât mancipațiunea, rezultă că nu exista, în acel drept,

(1) Voi arăta mai departe, că singurul mod de alienațiune primitiv era mancipațiunea și că numai, mai târziu a apărut și *in jure cessio*. — Cu ocaziunea studierei modurilor de a dobândi proprietatea, voi examina ce era mancipațiunea și caracterele ce le prezenta. Pentru moment mă mărginesc a da o idee sumară despre această instituțiune.

(2) Am întrebuințat de mai multe ori aceste cuvinte: *res Mancipi* și *nec Mancipi*, fără a spune ce însemnează. Voi face aceasta cu ocaziunea studierei mancipațiunei.

(3) Com. I. § 119... *Is qui Mancipio accipit, rem tenens ita dicit...* și § 121: *Eum qui Mancipio accipit, adprehendere id ipsum quod ei Mancipio datur, necesse sit...*

(4) Tot Gaius (Com. I. § 121) ne spune... *Unde etiam Mancipatio dicitur, quia manu res capitur*. — Asemenea: Festus. *De verborum significatione*. *Manceps dictus, quod manu capitur*. — Tot ast-fel Varone. *De ling. Lat.*: *Mancipium quod manu capitur*.

nică un mod de alienare pentru imobile, și că prin urmare, acestea erau inalienabile, singurul mod de alienare cunoscut fiindu-le inaplicabil (1).

Tot asemenea, imobilele nu puteau fi transmise nică prin testament care era cu totul necunoscut la epoca primitivă. În privința aceasta n'avam nică o dată pozitivă; dar judecând după formalitățile grele, ce trebuiau îndeplinite pentru facerea unui testament la început, putem conchide că Romani cei d'intii nu'l vedeau cu ochi buni, și că prin urmare n'a existat totdeauna. Prima formă a testamentului era cea a testamentului făcut *in calatis comitiis* (2). Poporul era convocat în comițiile sale și trebuia să probe sau să desprobe testamentul, după ce examina dispozițiunile lui, și aprobându-l, să-l voteze, așa că dobânda puterea unei legi (3). Aceste

(1) Acest mod d'a vedea este, cum am spus, împărțit de majoritatea comentatorilor. Cuq. *Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 358. — Beaudouin. *La limit. des fonds de terre...* pag. 288 și urm.—Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 275, nota 3.—Momsen. *Istoria Romană.* Cart. I, Cap. XIII.—Idem (trad. Girard.) *Le droit Public Romain.* vol. 6, part. I, pag. 24. — Ihering. *L'Esprit du Dr. Rom.* (trad. Meulenaere.) vol. 1, pag. 111. — Muirhead. (Trad. Bourcart.) *Introd. Hist. du droit Privé de Rome,* susține că luarea în mână a lucrului mancipat nu era o formalitate cerută pentru regularitatea mancipațiunei. (pag. 78 și 79), Textele lui Gaius, citate mai sus, sînt însă prea formale pentru a permite admiterea acestei teorii.

(2) Gaius. com. II, § 101. — *Instit. Just.* § 1, Cart. II, tit. X.

(3) Această cestiune este foarte discutată. Accarias. *op. cit.* vol. I, pag. 798. — Cuq. *op. cit.* vol. I, pag. 294. — Ihering. (trad. Meulenaere) *op. cit.* vol. I, pag. 147-150 și 206--207, învață opinia arătată mai sus.—Puchta. *Institutionen.* (10-a ediție, revăzută de Paul Krueger), vol. II, pag. 435 și 436.—Fran-

comiții se adună *numai* de două ori pe an, pentru votarea testamentelor.

Toate aceste dificultăți ce exista pentru facerea unui testament, dovedesc c'a trebuit să fie un timp când dreptul d'a testa nu era cunoscut la Roma, câtă vreme se practica sistemul proprietății colective; și c'atunci când, după dispariția acestuia, el a fost admis, tot felul de piedici au fost imaginate pentru a opri în practică exercitarea acestui drept, așa că sistemul vechiului mod de proprietate, a lăsat urme despre existența sa, și în formalitățile și dificultățile la care era supusă la început, facerea unui testament. În cea ce privește acest amestec al poporului, el nu poate să provie decât din vechiul principiu al comunității, care dădea dreptul obștei întregi să controleze actele fie-căreia din individualitățile care o compunea.

Modul cum se prezintă în genere istoria dreptului ereditar la Roma, este cu totul inexact. Se găsește în legea celor XII Table, un text care consacra dreptul d'a testa, și atunci se presupune că libertatea absolută d'a testa, exista din timpurile cele mai primitive ale Romei. Apoi, se adaugă că legislatorul a venit mai târziu să proteagă familia,

cisque Greiff. *De l'origine du testament romain*. pag. 52. — Voigt. *Die XII. Taffeln*. Vol. I, pag. 171, gândesc că comițiile avea numai s'intervie ca martore ale testamentului. — Momsen, care a susținut prima părere în istoria romană, apără pe cea d'a doa în *Dr. Publ. Rom.* — Pe lângă testamentul *in calatis comitiis*, mai era în primele timpuri și testamentul *in procinctu*; dar acesta nu se făcea decât în cazuri excepționale, în timp de război, în fața armatei adunate care reprezenta comițiile.

și a introdus într'acest scop, diferite mijloace precum, *obligațiunea pusă tatălui de familie d'a pronunța exheredațiunea în testamentul său, querela inofficiosi testamenti, quarta legitimă, etc.*

O astfel de concepțiune, este cu totul contrarie noțiunilor la care am ajuns în privința originii proprietății. Teoria de mai sus, presupune pentru a fi adevărată, existența proprietății individuale în sensul modern al cuvântului; dar am văzut c'aceasta nu exista la început și principiul proprietății comune, nu concordă cu libera dispozițiune a bunurilor de către tatăl de familie. Familia predomină asupra individului; totul este comun, cultul, bunurile. Intr'o astfel de stare, testamentul ar fi un non sens și o atingere la lucrul comun. Individul nu este decât administratorul bunurilor unui grup, pe care el îl reprezintă. El nu poate înstrăina nici de cum la început, în viață fiind, bunurile comune; iar mai târziu, când înstrăinarea s'admite, dînsa nu se poate face decât printr'un procedeu complicat, cu multe și minuțioase formalități, care făceau că nu or și cine, putea or și când, să procedă la o alienațiune, și care au fost închipuite tot în scopul d'a stavili cât mai mult alienațiunile. Tot așa a trebuit să fie și cu testamentele: căci, a autoriza pe individ să dispue pentru timpul când nu va mai fi în viață, de bunurile de care nu putea dispune cât timp era în viață, ar fi fost ceva cu totul anormal.

După toate probabilitățile, primele idei ale Romanilor în această privință, nu difereaă de acelea

ale popoarelor de aceeaș rasă, și este sigur că instituțiunea testamentului era necunoscută popoarelor primitive. La moartea unei persoane, copărtașă asupra unor bunuri comune, bunurile rămân comune între cei alți membri ai obștei rămași în viață, fără ca un act de ultimă voință să poată modifica efectele acestei devoluțiuni. «Testamentul este așa de puțin un drept natural, ne zice D-nu Summer-Maine, c'acesta este o noutate în istoria dreptului. Romanilor le revine onoarea d'al fi inventat.» (1)

Naintea celor XII Table, n'avem nici un text care s'interzică sașă să permită testamentul. Dar limba a păstrat reamintirea unui timp, când dînsul nu era cunoscut. Astfel ea numește pe fiu: *moștenitor al sașă și necesar*. Aceste cuvinte, pe care jurisconșulți posteriori le întrebuintează încă, fără ca însemnarea lor primitivă să fie complet păstrată, ne probează c'a fost un timp în care tatăl nu era liber d'a dispune de bunurile sale.

Mai târziu, când testamentul apare, n'are de la început, în forma sa primitivă, funcțiuni pe care le-a îndeplinit mai în urmă. El apare la origină, nu ca un mod d'a dispune de bunurile sale, dar ca un mod d'a perpetua familia. În dreptul primitiv roman găsim două idei dominante în privința aceasta: 1) Un străin nu poate fi admis la cultul familiei. 2) Acest cult nu se poate stinge nici o dată. De acea se dedea o foarte mare importanță perpetuităței familiei, căci

(1) Summer-Maine. *Ancien Droit*. pag. 194.

când o familie dispăre, dispăre și cultul ei. Această idee, că familia trebuie perpetuată, a existat totdeauna la Români, căci o găsim la o epocă încă relativ recentă, rezultând din diferite texte, care ne spun că instituțiunea de moștenitor este: «*Caput et fundamentum totius testamenti*:» (1). Așa, că putem spune cu siguranță, că scopul primitiv al testamentului este instituțiunea de moștenitor, (cu alte cuvinte, perpetuarea familiei, ast-fel încât să se găsească totdeauna cine-va care s'întreție cultul ei), iar nu o dispozițiune de bunuri, pe care, primele testamente, nici o dată nu le conțineau.

Plecând de la această idee, uni autori (2) admit că testamentul la început, nu era permis decât acelorora care n'aveau moștenitori, căci numai în cazul acesta cine-va avea să se preocupe de ce are să devie cultul domestic.

Alți autori, mergând și mai departe, (3) admit că testamentul primitiv apare ca o adopțiune; că testamentul și adrogațiunea au format la început, o singură și aceeași instituțiune, și că cel d'întîi trebuia totdeauna să conție pe cea d'a doa. Dar toate acestea sînt simple presupunerî, neîntemeiate pe nimic.

O altă dovadă a inalienabilității primitive a imobilelor, o mai găsim cum am spus, în formele vechi ale

(1) *Institute Justinian*. Cart. II, tit. 20, § 24. — Gaius. Com. II, § 229.

(2) Cuq. *Inst. Jur. des Rom.* vol. I, pag. 284 și 518.

(3) Puchta. *Institutionen* (ediția 10-a. Paul Krüger), vol. 2, pag. 436.

acțiune în revendicare. În vechea procedură *per sacramentum*, se cerea ca lucrul revendicat să fie adus *in jure* și să fie prins cu mâna de cel care-l reclama (1). Dar o asemenea condițiune, nu putea să fie îndeplinită decât pentru lucrurile mobile, de unde se deduce, că la epoca primitivă, acțiunea în revendicare nu era aplicabilă decât la mobile, și prin consecință, că numai acestea erau susceptibile de proprietate individuală și că numai dinsele prin urmare, puteau fi alienate. Mai târziu numai s'a admis, că se putea aduce *in jure* o bucată din pământul, sau o piatră din casa, ce se revendică (2).

12. — O altă dovadă, că proprietatea privată a imobilelor n'a fost cunoscută de vechi Romani, o putem găsi în terminologia întrebuințată pentru a indica noțiunea de proprietate. Cuvântul *proprietas* n'apare decât foarte târziu. Il găsim întrebuințat pentru întâia oară de jurisconsultii Javolenus și Neratius Priscus (3) (care au trăit pe la sfârșitul secolului d'întii și începutul celui d'al doilea al erei creștine). Se mai găsește într'un text din *fragmenta Vaticana* (§ 86), în care se reproduce o părere a jurisconsultului *Sabinus* care trăia ceva mai înainte, pe timpul împăratului Tiberiu. Dar se pare că aici cuvântul a fost introdus mai în urmă, de reproductor. Or cum ar fi, acest cuvânt nu se gă-

(1) Gaius. *com.* IV, § 16 și 17.

(2) A se vedea în sensul acesta: Beaudouin. *De la limit. des fonds de terre*, pag. 290, nota 1.—Puchta. *Institutionen*. Vol. I, pag. 181.—Voigt. *XII Tafeln*. Vol. II, pag. 45 și 46.

(3) În două fragmente care formează legea 115. Dig. Cart. I. tit. 16, și legea 13, pr. Dig. Cart. XLI, tit. 1.

sește la o epocă mai depărtată în limbajul juridic roman, și el n'apare decât în primul secol al erei creștine.

La Romani, un șir îndelungat de secole, n'a existat un cuvânt care să desemneze proprietatea, ci pentru a exprima această noțiune, se întrebuintă o perifrază care era: *dominium ex jure quiritium*, iar proprietarul se numea *Dominus*. Cuvintele *dominium*, *dominus*, desvoltă idea, după etimologia lor, a luării în stăpânire cu forța a unui lucru mobil. Ele derivă de la *domare*=*a înblânzi*. Prin urmare, idea pe care o conțin aceste cuvinte, este intrarea în stăpânire a unui animal înblânzit, lucru mobil, cea ce a fost prima noțiune de proprietate. Dar cuvântul *dominium*, n'a fost nici el cel mai vechi cuvânt pentru a desemna proprietatea, precum nici *dominus* cel mai vechi pentru a însemna proprietar. În limba veche *mancipium* desemna proprietatea (1), și *herus* (2), (de unde și *heredium*), desemna pe proprietar. Din etimologia cuvântului *mancipium*, se vede și mai bine că proprietatea primitivă nu s'aplica decât la mobile. În adevăr *mancipium* vine de la *manu capere* (a lua cu mâna);

(1) V. Giraud. *Recherches sur le Dr. de Propr. chez les Rom.* pag. 220 și urm.—Voigt. *Römische Rechtsgeschichte.* vol. 1. 423, nota 3; și id. *XII Taffeln.* vol. II, pag 125, nota 1.

(2) Festus. *De verborum significatione.* (la cuvântul *heres*) *Heres apud antiquos pro domino ponebatur.* A se vedea și legea 11. §§. 6. Dig. IX. 2: «*Legis autem Aquiliae actio hero competit, hoc est domino.*—Asemenea. *Inst. Just.* §§, 7. Cart. II. tit. 19. *Veteres enim heredes pro dominis appellabant.*

iar *herus*, derivă după Ihering (1), de la rădăcina sanscrită *hr*=a lua, de unde derivă, zice dînsul, și cuvîntul grecesc *χεῖρ*=mână. Toate aceste cuvinte represintă numai noțiunea unei proprietăți care se poate percepe, se poate lua cu mîna, adică unei proprietăți asupra mobilelor; de unde se conchide că în timpurile primitive proprietatea privată exista numai pentru mobile, iar nu și pentru imobile, de oare-ce cuvintele, aū trebuit să se formeze odată cu nașterea instituțiunei proprietăței și trebuie să conție prin urmare o idee exactă a celor ce se petreceaū p'atunci, și să evoace în mod fidel starea de lucruri ce exista în acele timpuri.

Cea ce îndreptățește mai cu deosebire a se admite acest mod d'a vedea, este felul d'a se exprima al Romanilor primitivi, pentru a desemna *averea* cu un cuvînt generic. Ei întrebuiūtaū pentru aceasta cuvintele *pecunia* și *familia* (2). Cel d'întii, derivând din cuvîntul *pecus* (*turmă*), nu putea să se rapoarte, la epoca primitivă, de cât la proprietatea asupra acesteia, adică asupra animalelor din care eră compusă, prin urmare asupra unor lucruri mobile. *Familia*, care are diferite însemnări, e luat aci

(1) *L'Esprit du Dr. Rom.* Trad. Meulenaere, vol. I. pag. 111. nota 13.

(2) Aceste cuvinte separate se găsesc în diferite dispozițiuni ale legei celor XII Table: ast-fel găsim: *Adgnaius proximus familiam habeto*, (*familiam* în sens de *avere*, *sucesiune*) *gentiles familiam, habento*. Asemenea: *Uti legassit super pecunia, tutelave suae rei, ita jus esto*, (*pecunia* tot în sens de *avere*, de *sucesiune*). Amîndoa cuvintele împreună se găsesc în Gaius (*com. 2. § 104*): *Familia pecuniaque tua... esto mihi emptā*.

în înțelesul de lucruri domestice, de lucruri casnice, prin urmare se raportează tot la mobile. Deci proprietatea privată romană la început, era stabilită numai asupra mobilelor, căci cuvintele care desemnează întreaga avere pe care o putea avea cineva la epoca aceea, nu evoacă decât idea de mobile. (1) «Or, ne zice d-l Momsen, (în *Dr. Pub. Rom.* citat mai jos), cu cât pe d'o parte aceste cuvinte privesc în mod neîndoios viața rurală, cu atât ele ne arată în mod hotărîtor, că mai cu seamă în materie de succesiune, pămîntul nu făcea parte din avere.» (2)

(1) V. în sensul acesta. Momsen. *Istoria Rom.* Cart. I. Cap. XIII.—Id. (trad. Girard.) *Le Dr. Publ. Rom.* vol. 6. part I pag. 23 și 24.—Ihering. (trad. Meulenaere). *Actio injuriarum.* I. p. 45. nota 28. în fine. — Laveleye. *La Propr. et ses formes primitives*, pag. 363.—Cuq. *Les Inst. Jur. des Rom.* vol. 1. pag. 191. — Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 240.

(2) Cuvîntul *pecunia*, care însemnează *ban* în limbajul posterior, ne arată că în timpurile primitive, primul mijloc de schimb erau animalele din turmă, căci s'a luat acest cuvînt pentru a desemna noțiunea de instrument de schimb. Când mai târziu, idea s'a schimbat, totuși cuvîntul a rămas. A se v. Laveleye, (*De la Propr. et de ses formes prim.* pag. 367 și 369), care leagă această noțiune a primului instrument de schimb al Romanilor, adică animalele din turmă, de starea de comunitate existentă atunci. Raționamentul lui însă în această privință, nu mi se pare fondat, și mă mărginesc a-l menționa, fără să insist asupra lui, lăsând pe cititor să hotărască, după ce va lua cunoștință de cele spuse de d-sa. — D-l Cuq. (*Inst. Jur. des Rom.*), după ce admite, (la pag. 91) că animalele din turmă serveau la epoca primitivă de mijloc de plată la Roma, totuși ne spune (la pag. 256): că «Romani aparțineau unei rase care trecuse de faza în care popoarele fac să consistă prețul din capete de vită», fără însă să justifice această contradicție a d-sale.

Asupra acestor cuvinte *pecunia* și *familia* s'au produs mai multe teorii, între care și una care vrea să vadă în deosibirea aceasta între *familia* și *pecunia*, aceaș deosibire care există între lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*: mă voi ocupa de această teorie cu ocaziunea studiărei mancipațiunei. Dar voesc să zic însă aci câte-va cuvinte asupra unei alte teorii, bazată tot pe deosibirea dintre cuvintele *pecunia* și *familia*, și datorită d-lui Cuq. D-sa ne spune, c'această deosibire trebuie să fie bazată p'o distincțiune comună multor popoare de rasă ariană, între necesar și prisos, la cea d'întii noțiune raportându-se cuvîntul generic de *familia*, la cea d'a doa cuvîntul *pecunia*. Mărturisesc că nu văd de loc pe ce se bazează o asemenea interpretare, care pare a fi cu desăvârșire arbitrară. D-l Cuq face o variată aplicațiune a acestei distincțiuni, pentru a explica diferite materii ale dreptului roman, dar nu ne arată pe ce bazează însăși distincțiunea pe care o propune.

O ast-fel de deosibire între necesar și prisos, presupune un grad de civilizațiune înaintat și o concepțiune foarte dezvoltată, cari nu se pot datora decât moștenirilor lăsate de un lung șir de generațiuni și unui patrimoniu foarte vechi de idei și de cugetări și pe care nu poate să le aibă un popor primitiv. Este de sigur o subtilitate în această distincțiune, și numai o inteligență afinată a unui popor, care are mai multe secole îndărătul său și care e datat la abstracțiunile spiritului, poate s'o conceapă. Și afară de aceasta, mai pre sus de toate, trebuie ca și starea în care se găsește poporul, în

cea ce privește desvoltarea averei obștești, să permită unei ast-fel de noțiuni să ia naștere. Trebuie ca averile particulare să dobândească o importanță oare-care, pentru ca noțiunea de necesar și de prisos să se ivească. Cea ce știm despre Romani primitivi, nu ne îndreptățește de loc să credem c'ast-fel a fost la ei. Din potrivă, tradițiunea ni i arată ca un popor sărac, silit mereu s'întrebuințeze forța pentru a-și procura cele trebuincioase. Și această stare de lucruri a durat multă vreme și n'a început să se schimbe, decât când, în urma numeroaselor războaie fericite pe care ei le-au avut, mari și însemnate prăzi de război soseau mereu la Roma. În aceste condițiuni, nu cred ca noțiunea *prisosului* să se fi putut deștepta foarte de vreme la Romani, și mi se pare că distincțiunea propusă de d-l Cuq, distincțiune care d'altmintrelea n'are nici un text în favoarea sa, nu poate fi admisă.

14. — Principiul care a permis *legilor agrare* să ia naștere, mi se pare c'a fost tot principiul primitiv al proprietății comune a solului. Nici o dată, întreaga serie a legilor acestea n'ar fi putut să ia naștere, dacă ideea comunității solului nu s'ar fi perpetuat, chiar când comunitatea efectivă a dispărut, și nu s'ar fi întrupat în acea instituțiune a proprietății publice, *ager publicus*, care nu era o proprietate privată a Statului, considerat ca entitate juridică, cum este astăzi; dînsul era privit, din acest punct de vedere, ca reprezentantul vechei comunități, care existase altă dată și nu era decât un simplu detentor al aceluși *ager publicus*, care continua

să fie tot proprietatea obștei, de unde i'a venit și numele. (1)

După cum vom vedea la paragraful al 8-lea, patricieni au luat obiceiul să 'și întinză stăpânirea pe porțiuni al aceluși *ager publicus*, care însă nu deveneau pentru aceasta proprietatea lor, dînși fiind considerați numai ca simpli *posesori*, și pămîntul continuând s'aparție întregului popor. Când mai târziu, numărul cetățenilor s'a înmulțit, și aceștia n'aveau pămînt, era natural, — proprietatea privată fiind născută, — să li s'a concedă porțiuni din acel pămînt, care era al tuturilor, dar care nu era al nimărui în particular și care se considera ca al Statului, în calitatea lui de reprezentant al comunității. Patricieni opunându-se la aceasta, fiind că intraseră în stăpânirea aceluși pămînt și se foloseau de dînsul, a trebuit s'intervie legi cari s'ii constrângă a face restituirea solului pe care'l stăpâneau pe nedrept.

D'aci legile agrare, al căror scop trebuie bine desorbit de principiul pe care erau bazate. Scopul lor era d'a da pămînt acelora care n'aveau; principiul pe care se baza era că pămîntul aparține întregului popor, de unde consecința, că numai dînsul

(1) A se consulta în această privință: Giraud. *Recherches sur le droit de propriété chez les Romains*. pag. 159—184. — Laboulaye. *Des lois agraires chez les Romains*. (*Revue de législation et de jurisprudence* 1846. vol. II. pag. 385—440 și vol. III. pag. 178). — Antonin Macé. *Histoire de la Prop., du domaine Public et des lois agraires chez les Rom.*—Laveleye. *La Prop. et ses formes prim.* pag. 395—404. — Maynz. *Cours de Dr. Rom.* vol. I. N-ile 14 și 15, 26 în fine, 72 și 73, 79, 82—88 incl. — Savigny. *Traité de la possession en Dr. Rom.* pag. 177—185. (Trad. Staedtler. ediția 1893).

este în drept să consimță la atribuirea în propriu unui individ a unei porțiuni din pământul comun, (*assignatio*), și că ocuparea unei asemenea porțiuni fără consimțimintul lui este de nul efect și poate fi revocată. (1)

Scopul pe care l'am indicat, ca fiind acela al legilor agrare, a fost scopul numai al legilor celor d'întii. Acest caracter l'a avut legea agrară a lui Spurius Cassius, (486 n. Chr.) și toate cele precedente, (dacă s'admite cu D-l Macé, (2) că toate împărțirile de pământ făcute de regi, au fost curate legi agrare), precum și toate legile posterioare, de la Spurius Cassius până la legea zisă Liciniană, după numele tribunului poporului Licinius Stolone, care a propus-o. Această lege pe lângă că împărțea poporului pământ, ca și cele precedente, măi limita și întinderea proprietăților private la maximum de 500 jugere. Acelaș caracter, l'au avut și legile vestiților tribuni ai poporului Tiberius și Caius Gracchus și toate cele-alte, până la legea Cornelia, datorită lui Sila, care ne spune D-l Maynz, (3) «*este cel d'întii exemplu d'o lege agrară care violează proprietatea privată și în acelaș timp dispune de domeniul public.*» Astfel a degenerat și s'a transformat, și în aceasta privință, ca și pentru toate cele alte instituțiuni romane, idea originară de la care se plecase. D'aci nainte legile agrare au alt scop: ele servesc

(1) Voi arăta la paragraful al 8-lea, că tocmai acesta a fost modul nașterii și dezvoltării proprietății private la Romani.

(2) pag. 119—131. op. cit.

(3) *Op. cit.* vol. I. No. 86.

a împărți legiunilor victorioase ale generalilor Romani pământ, ca răsplată pentru victoriile ce le purtasera, și pentru aceasta generali nu se sfau d'a viola proprietatea privată, d'a confisca pământurile și d'a le împărți la legionari lor.

O dispozițiune a legei lui Tiberius Gracchus, care prescria că pământul întrecând cele 500 jugere, fixate ca maximum de legea liciniană, se vor lua de la usurpatori, *în schimbul unei indemnitați ce li se va da*, poate face să să crează, la prima vedere, că dînși erau considerați ca adevărați proprietari, iar nu numai ca niște detentori ai unui pământ comun. Dar acest mod d'a vedea nu este exact. Detentori pământurilor făcând parte din *ager publicus*, nu erau considerați ca adevărați proprietari; dar totuși lunga lor detențiune începuse să constituie un titlu atât de puternic, încât nu li se putea relua cea ce usurpaseră, fără ca acest fapt să aibă aparența unei violări a proprietății: astfel se explică darea unei indemnitați, detentorilor cărora se lua pământul ce'l posedau. Nu este mai puțin adevărat însă, că noțiunea primitivă a comunității proprietății se slăbise mult; dar aceasta nu împiedică, ca cea ce am spus mai sus asupra principiului primitiv pe care trebuie să fi fost bazate primele legi agrare, să rămână adevărat, de și acest principiu nu mai apare în legile posterioare, și, este incontestabil pentru mine, că trebuie, și în aceste legi agrare, văzută urma lăsată de idea comunității primitive a solului (1).

(1) Ar fi o curioasă apropiere de făcut, (pe care o voi face-o poate într'o zi), între legile agrare la Romani și între legile

Acestea sînt, pe cât mi se pare, urmele lăsate în diferitele dispozițiuni ale dreptului roman, fie public fie privat, de comunitatea proprietății care a existat la Romani în primele timpuri. — Acum că existența acesteia este stabilită în mod suficient, voesc s'arăt, ce mă face să cred, că coproprietatea exista între membri aceleiași *gens*, iar nu între aceia a altei sub împărțiri, când a încetat d'a exista între membri aceluiaș trib.

§ 6.

În cursul explicațiilor date mai sus, am întîlnit mai multe dovezi de comunitatea care a trebuit să e-

ce s'aũ urmat de la 1864 la noi și care aũ avut de scop înproprietărirea țaranului român. Bine înțeles, că cauzele unora diferă cu desăvârșire de cauzele celor alte; că nu din aceeaș stare de lucruri aũ isvorat unele și altele și că nu răspundeaũ, și unele și altele, la aceeaș trebuință. Dar nu e mai puțin adevărat, că există oare-care analogie în situațiunii, și cea ce e mai mult, o asemănare oare-care între aceste legi: (mă mulțumesc să notez aci, dispozițiunea legii lui T. Gracchus, care prescria inalienabilitatea loturilor atribuite conform legii sale, și dispozițiunea legii române care prescrie inalienabilitatea loturilor în timp de 30 ani). De sigur că din punctul de vedere al evoluțiunei sociale, precum și din punctul de vedere al moștenirei de către poporul descendent de la poporul ascendent al modului d'a vedea în această cestiune, este foarte curioasă și foarte importantă, constatarea existenței, la un interval de mai bine de două mii de ani, la ambele popoare, a unor legi aproape similare, legi, cari nu se mai întîlnesc la nici un alt popor, din antichitate saũ modern, — de și, D-l Macé, (*op. cit.* pag. 549), voește să vază o analogie între cele petrecute la Roma în această privință, și situațiunea din Statele-Unite, cari totuși n'aũ nici un punct comun.

xiste între membri aceleiaş *gens*: mă voi mărgini a le reaminti aci. Ast-fel este: sucesiunea deferită gentililor în lipsa agnaţilor, dreptul de tutelă asupra femeilor pubere şi de curatelă asupra unui *furiosus* sau risipitor.

Dreptul de sucesiune al gentililor, probează, cum zice foarte bine d-l Cuq, (1) că ginteia era proprietară, în epoca anterioară stabilirei proprietăţii private, iar nu statul; (în cea ce mă priveşte, aş zice *tribul*); căci dacă statul ar fi fost proprietar, atunci acest drept de sucesiune al gentililor nu s'ar explica şi ar fi fost natural ca, în lipsă de agnaţi, nu gentili ci statul să moştenească.

Dar în afară de aceasta, dreptul de proprietate al ginteii mă rezultă şi din cea ce putem şti despre organisarea socială la Romani, precum şi despre rolul ginteii, şi din importanţa foarte mare politică pe care aceasta o avea. Societatea romană, era o societate bazată pe principii aristocratice, (mă nainte d'a fi o plutocraţie), şi ginteia era în această societate o familie (2) foarte închisă, supusă autorităţii unui şef, adevărat despot, având totul propriu al ei, având cultul său separat, cea ce implică că trebuia să aibă şi patrimoniul ei propriu, pentru a face faţă cheltuelilor ce el necesita. Dînsa, trebuia să fie tare, căci era baza întregului mecanism roman: din şefi ei se recrutau senatori. Era dar un factor politic important, şi nu poate fi nici o îndoială în pri-

(1) *Les Inst. Jur. des Rom.* pag. 88.

(2) Am văzut măi sus, la pag. 14, în ce sens trebuie luat acest cuvînt.

vința existenței unui patrimoniu comun al ginteî, fără de care n'ar fi putut ajunge la desvoltarea cea mare la care a ajuns și n'ar fi putut răspunde adevăratului ei scop. Când patrimoniul a încetat d'a fi comun, ginteaa și-a pierdut vechea sa importanță.

Maî ne rămâne o cestiune de examinat în privința avereî ginteî. Am vorbit maî sus de *proprietatea ginteî*. Ce se înțelege printr'aceasta? Ginteaa, era ea proprietară ca *corporațiune*, sau *bunurile* erau proprietatea indivisă a gentililor? D-l Cuq, (1) crede că ginteaa era proprietară, dar recunoaște, că în definitiv și'n realitate, *gentili* aveaû proprietatea colectivă a pămîntului. Cu maî multă dreptate d-l Ihering, (2) arată că bunurile ginteî aparțineau tuturilor gentililor, *în mod indivis*, iar nu ginteî ca persoană juridică, concepțiune pe care dreptul primitiv n'a putut-o avea.

Nu mi se pare însă, că se face o justă aplicațiune a cuvintelor *în mod indivis* la cazul nostru. Proprietatea indivisă nu e proprietatea colectivă. Un proprietar indivis, are dreptul să dispue de lucrul său, cu titlu oneros sau cu titlu gratuit, sau să-l transmită *ab intestat* moștenitorilor săi; pe când de lucrul stăpânit în mod colectiv de maî mulți coproprietari, nici unul din aceștia nu poate să dispue, dînsul trebuind să rămâe tot-deauna la masa comună, chiar după moartea unuia din coproprietari, căci nu poate fi vorba de sucesiune în caz de

(1) *Op. cit.* pag. 88.

(2) *L'Esprit. du Dr. Rom.* (trad. Meulenaere) vol. 1. pag. 203 și nota 147.

proprietate colectivă: în acest caz, după moartea unuia din copărtași, există un copărtaș mai puțin, și atâta tot. — În afară d'această deosebire, în consecințele ce le produc, proprietatea comună sau colectivă și proprietatea indivisă se mai deosebesc și din punctul de vedere al însăși firei lor: în adevăr, pe când proprietatea colectivă n'admite nici o împărțire făcută vr'o dată între copărtași, din potrivă noțiunea de proprietate indivisă, implică idea de împărțire, ce trebuie, sau poate să fie făcută vr'o dată între copărtași.

Cred dar, că este mai exact și mai juridic d'a zice, că bunurile ginteii aparțineau gentililor în mod colectiv. (1)

§ 7.

Am spus mai sus (2), c'atunci când apare prima noțiune de proprietate privată la Roma, prin atribuirea celor două jugere, (care constituia *heredium*), de fie-care cap de familie, dînsa e departe d'a avea aceaș însemnare pe care a dobândit-o mai târziu. În adevăr, proprietatea nu e încă *individuală* ci *familială*. Să dovedesc aceasta.

(1) Menționez aci, numai pentru memorie, o dovadă ce se dă de ordinar în favoarea coproprietății dintre membri ginteii, și anume numirile gentilice pe care porțiunile de pămînt le-au păstrat timp de mai multe secole. Această dovadă nu mi se pare de loc hotărîtoare, de și e prezentată ast-fel de Momsen. (trad. Girard) *Le Dr. Publ. Rom.* vol. 6. part. 1. pag. 28.—Asemenea: Cuq. (*Inst. jur. des Rom.*) vol. 1. pag. 89.—Beaudouin. (*La limit. des fonds de terre*) pag. 294 și 295.

(2) Pag. 13—15.

Proprietatea familială este tot o proprietate colectivă, între un număr mai redus de persoane de cât proprietatea gentilicie. Dacă este așa, dînsa trebuie să fie inalienabilă și intrasmisibilă prin testament tot ca aceasta și dacă prin urmare, dovedim c'întru-nește aceste două însușiri, dovedim în acelaș timp caracterul ei de proprietate colectivă. Cea-ce am spus (1) despre mancipațiune și testamente, trebuie aplicat și aci, căci nu este nici un 'motiv de a face vr'o distincțiune. *Heredium*, este și el un imobil și prin urmare nici dînsul nu putea fi alienat la început prin mancipațiune, de unde rezultă că nu putea fi alienat de loc, căci alt mod de alienare nu exista la acea epocă; iar în cea-ce privește testamentele, considerațiunile ce le-am dat fiind generale și privind întreaga avere, se rapoartă decî și la *heredium*. (2)

(1) La pag. 55—61.

(2) D-l Cuq crede că tatăl de *familie* nu putea dispune de *heredium* nici la epoca celor XII table, și invoacă în favoarea opiniei d-sale dispozițiunea ce conțineau acestea (și pe care am mai reprodus-o): *Uti legassit super pecunia... ita jus esto*. Legislatorul, zice d-sa, permite testatorului să dispue numai de *pecunia*; dînsul nu vorbește de *familia*, din care face parte și *heredium*, ca fiind lucru *mancipi*, (căci am văzut, că după d-l Cuq, *familia* și lucrurile *mancipi* se confund), decî libertatea d'a testa nu există pentru *familia*. Dar, pentru a trage din acest text conclusiunea pe care o trage distinsul autor, ar trebui mai întîi c'asemănarea dintre lucrurile *mancipi* și *familia* pe d'o parte, și lucrurile *nec mancipi* și *pecunia* pe d'altă parte, să fie dovedită, cea ce nu este de loc, cum voi arăta mai la vale; ar mai trebui, admițînd chiar c'această dovadă ar fi făcută, ca distincțiunea ast-fel stabilită să se fi păstrat pînă la epoca celor XII table, și că în acel moment cuvîntul *pecunia* să nu însemneze încă întreaga avere, sens pe care vedem că toți juriconsulți Romanî i-l dau.

Inalienabilitatea casei și a locului ce o înconjoară, rezultă și din faptul că creditorii nu puteau urmări casa debitorului lor; (1) nici Statul chiar, nu poate să s'atingă de dînsa și licitorul trebuie să s'oprească la intrarea ei. Când Statul confiscă bunurile unui condamnat, el nu poate pune casa în vânzare; aceasta trebuie să fie dărâmată și în locul ei să se ridice un templu. (2)

Putem dar conchide, din toate cele expuse mai sus, că toate bunurile fiind inalienabile și intransmisibile prin testament, și *heredium* acesta prin urmare, constituia o proprietate colectivă, și nu putea să fie decât proprietatea colectivă a familiei, căci după cum am văzut, textele ne spun că *heredium* a fost atribuit *viritim*, cea ce trebuie înțeles de fie care cap de familie. (3)

Bunurile erau dar inalienabile în mod direct; dînsese erau asemenea inalienabile în mod indirect. Era imposibil cui-va d'a 'și micșora patrimoniul prin datoriile, precum îi era imposibil de a și'l micșora prin alienațiuni. (4) Raporturile dintre creditor și

(1) Fustel de Coulanges. *La cité antique*. Cart. II. Cap. VI, pag. 75.

(2) Cicerone. *Pro domo*. 38. Cart. IV. 16; Cart. VI. 20; 20, 24.—Dionisie de Halicarnasse. *Antiquités Romaines*. VIII. 79.

(3) In acest sens Beaudouin. *op. cit.* pag. 286 (nota 3 și 4) și pag. 291. — Muirhead. *Introd. hist. au droit privé de Rome*. pag. 51.

(4) A se vedea interesantele dezvoltări date de Ihering. (*L'Esprit du Dr. Rom.* trad. Meulenaere, vol. II. pag. 148—150 și pag. 223—230), asupra mijloacelor de executare ale obligațiunilor în vechiul drept roman și asupra puținei aplecare pe care au avut-o tot deauna Romani, d'a 'și robi proprietățile și d'a răspunde cu întregul lor patrimoniu de executarea unei obligațiuni.

debitor sînt necunoscute în dreptul primitiv; la origină, noțiunea contractului nu exista; dînsa n'apare de cît destul de tîrziu, singurele operațiuni care existaū la început fiind de sigur numai schimbul lucrurilor. Prin urmare, nu putea fi vorba în aceste condițiuni, de alienarea bunurilor în mod indirect prin contractarea unei obligațiuni. Dar nici chiar cînd apărură contractele, creditorii n'aū putut fi plătiți asupra bunurilor debitorilor lor.

Contractele cum am spus, n'apar decît destul de tîrziu în istoria dreptului, primele operațiuni consistînd de sigur numai în schimbul lucrurilor. La început se serveaū de animale, (*pecunia*); apoi de metale pe care le cîntăreaū și în sfîrșit mai în urmă de monetă. Atunci apărură și contractele. Dar nici atunci bunurile nu puteaū fi urmărite.

Prima noțiune, în caz de neexecutarea unei obligațiuni, a fost noțiunea de delict. De sigur că delictul nu exista chiar în momentul cînd contractul s'a încheat, dar *ex post facto*, cînd obligațiunea nu era executată. (1) Răsbunarea privată, a fost, și la Romani primitivă, ca și la alte multe popoare, întia sancțiune a delictelor. Această răsbunare consista într'un fel de drept real pe care victima, saū ru-dele ei, puteaū să'l exercite pe autorul delictului. Astfel, în cele d'întii timpuri, creditorul n'avea dreptul decît asupra persoanei debitorului saū: acest drept era sancționat prin *manus injectio*. Cît

(1) Muirhead. (*trad. Bourcart*). *Introd. Historique au Dr. Privé de Rome*. Nota. e. pag. 585—588. — Ihering. (*trad. Meulenaere*). *De la faute en droit privé*. pag. 14. și urm; pag. 32 și urm.

despre bunurile acestuia, ele nu puteau fi atinse.

În dreptul primitiv dar, nu exista o execuțiune asupra bunurilor; o urmărire a imobilelor era cu totul necunoscută astfel în acel drept. În adevăr, obligațiunea contractată de un individ nu putea să atingă patrimoniul comun; ea nu putea avea ca consecință, decât obligațiuni personale ale debitorului. Acesta n'are decât un singur bun, de care poate să dispue: persoana sa. Când este insolubil, dînsul devine proprietatea creditorului. Pămîntul rămîne comunităței pentru care îl administra. Persoana sa o angajează prin *nexum*, singurul mijloc primitiv pentru contractarea unei obligațiuni civile de sume de bani.

Care erau efectele acestui *nexum*? Sînt mai multe păreri asupra cesițiunii acesteia și asupra naturei juridice a acestei operațiuni. Unii spun, c'ar fi o mancipațiune a debitorului către creditor. Alții, c'ar fi numai atribuirea muncii, (*operae*), împrumutătorului creditorului său. Or cum ar fi, este sigur că debitorul care nu-și împlinea obligațiunea la termen, era luat de creditor fără nici o formă. Acesta putea să-l încarcereze la el acasă; să-l încarce de lanțuri și să-l întrebuinteze la tot felul de lucrări până se achita complet de toată datoria sa. (1)

(1) Titu-Liviu. Cart. II, XXIII și XXIV. — Totul este controversat în această materie. Unii autori, (Giraud. *Des Nexi*. pag. 54.—S. Vainberg. *Le nexum et la contrainte par corps en droit romain*. pag. 28—32), susțin că *nexus*, este orice debitor care a contractat o datorie în forma lui *nexum*, adică *per aes et libram*, precum și acela, care fiind dator de mai înainte o

Toate acestea ne arată că bunurile erau, și în mod indirect, inalienabile, neexistând nici un mod de urmărire asupra lor, în primele timpuri. Tocmai pe la începutul, sau pe la mijlocul secolului V-lea de la fundarea Romei, o lege Petilia desființă aceste efecte ale lui *nexum*, și d'aci nainte cum ne zice Titu-Liviu, bunurile, iar nu corpul debitorului, răspundeau de executarea obligațiilor lui. (1)

În privința inalienabilității acestui *heredium* există oare-care diversitate de păreri. D-l Cuq, (2) după ce arată dovezile de inalienabilitate, conchide spunând: «*heredium este inalienabil în sensul că moravurile reprobă o asemenea alienare*». Dar dacă n'ar fi de cât atât, atunci n'ar putea fi vorba de o adevărată inalienabilitate. Reprobațiunea despre care se vorbește, n'apare de cât mai târziu când statul

sumă de bani, se obligă să lucreze ca sclav pentru creditor, până la complecta lui achitare. — Alți. (Accarias. *Précis de Dr. Rom.* vol. II. pag. 841, nota 7, ediția 3-a), dau cuvîntului *nexus*, numai această din urmă însemnare.—Uni, (Vainberg. op. cit. pag. 32—37), susțin că *nexus* trebuia să fie *addictus* de către pretor, tot ca și *confessus in jure și judicatus*. — Alți, (Accarias. op. și loc. cit. — Ihering. *L'Esprit du Dr. Rom.* trad. Meulenaere. vol. I. pag. 154. nota 87), susțin că nu era nevoie de intervenirea pretorului și d'o *adicțiune* făcută de dînsul, și că debitorul putea să fie luat de creditor și dus în casa sa, fără nici o formalitate.—S'a mai zis de uni, că *manus injectio* s'aplică și unui *confessus in jure* și unui *judicatus*, precum și unui *nexus*. (Vainberg. op. cit. pag. 35, nota 1.—Keller. Trad. Capmas. *De la procédure civile et des actions chez les Romains.* pag. 82). Din potrivă, alți par a spune că *manus injectio* nu era aplicabilă celui din urmă. (Accarias. op. și loc. citat).

(1) Titu-Liviu. Cart. VIII, XXVIII.

(2) Op. cit. pag. 83.

este perfect organizat, când vechiul principiu dispare, și tocmai dînsa constituie o noă dovadă de existența principiului. Când piedica pusă de legislațiune la alienarea imobilelor a fost suprimată, moravurile aū păstrat reamintirea acestei piedici, a cărei tradițiune s'a păstrat mult timp, așa că s'a considerat, un timp îndelungat la Roma, ca o desoanare alienarea unui imobil, de și legea permitea aceasta. (1)

Cată s'adaog că proprietatea familială este transmisibilă *ab intestat* moștenitorilor, cea ce constituie trăsura ei distinctivă de proprietatea colectivă mai îninsă; tocmai acest caracter vedem că l'aū acele două jugere, care după cum ne reamintim, *ad heredem sequerentur*, conform celor spuse de Varone. (2)

§ 8.

Ajunși aci, mai nainte d'a pași mai nainte pentru a examina cum s'a transformat noțiunea primitivă a proprietăței, să ne oprim un moment, și revenind asupra trecutului, să vedem ce putem considera ca câștigat și la ce rezultat am ajuns.

La început am văzut că 'ntâlnim proprietatea colectivă a tribului, care apoi restrângându-se, dă naștere proprietăței tot colectivă a ginteï, pentru locurile de cultură și de pășune, pe lângă care apare și prima noțiune a proprietăței private, *heredium*,

(1) D-l Girard. (op. cit. pag. 274. nota 6.), pare a considera *heredium* ca alienabil, zicând că nu există dovezi de inalienabilitatea lui.

(2) De Re Rustica. I. 10.

loc de casă, care însă nu e încă adevărata proprietate privată, ci proprietatea familială. (1) Aceste constatări le facem după însăși indicațiunile vechilor autori, din coordonarea arătărilor lor și dintr'un examen atentiv a celor ce ne spun, pentru a înlătura partea fabuloasă de cea-ce pare a fi expresia adevărului, și fără chiar să avem nevoie pentru aceasta, de studiul critic al diferitelor instituțiuni romane.

Am mai văzut, că după toate tradițiunile ce ni s'aũ transmis, idea de la care pornește noțiunea de proprietate la Romani, este că ea provine, fie cea colectivă a *gintei*, fie cea privată, *heredium*, de la o repartițiune făcută de autoritatea supremă, de reprezentantul obștei, (în speță regele) și de sigur cu consimțământul ei.

Să mergem acum mai departe, și să vedem cum a evoluat proprietatea în cursul acestei perioade și ce consecințe s'aũ tras, încetul cu încetul, din origina ce i se atribuia, adică cea d'a fi o concesiune a statului

Proprietatea colectivă a gentililor a dispărut, fără să știm când; dar în or-ce caz, n'a dispărut d'odată și în mod brusc, ci disparițiia ei a coincisat cu slăbirea treptată a *gintei*. Această transformare s'a

(1) Nu cred că *heredium* să fi apărut o dată cu proprietatea colectivă a *gintei*, ci trebuie să fi provenit dintr'aceasta, după câtă-va vreme de la existența ei; căci, după cum ne spune Momsen, (*Dr. Publ. Rom trad. Girard.* vol. 6. part. 1. pag. 25): «cele mai vechi indicii ce se pot trage din limbă, par a exclude în mod absolut proprietatea individuală a imobilelor.» Un lucru este sigur și anume, c'aceste două feluri de proprietăți, aũ coexistat cât-va timp împreună.

început în timpul perioadei regale, — care trebuie să fi fost mai lungă decât ne-o indică istoricii Romani, judecând după organizația statului la sfârșitul acestei perioade, denotând o civilizație foarte înaintată, și după imensele lucrări, ce ei povestesc că s'aũ făcut în cursul acelei epoce, și pentru care a trebuit de sigur, mai mult decât cei 244 de ani, cât ar fi ținut după ei epoca regală.

În cursul acestei epoce, aũ avut loc câte-va distribuiri de pământ la plebei, dar aceste distribuțiuni erau foarte puțin numeroase; neexistând ginți la dînși, pământurile erau împărțite de cap de familie, astfel c'apare proprietatea privată propriu zisă. Proprietatea patriciană, a continuat însă să fie colectivă, chiar după aparițiunea proprietății private plebeiane. Patricieni aveau la dispozițiunea lor *ager publicus*, pe care'l cultivaũ și pe care 'și trimiteaũ vitele la păscut, și n'aveaũ nici un interes să împartă acel *ager publicus*, așa c'aũ întârziat această împărțire, cât aũ putut mai mult.

Această stare de lucruri, a putut dura câtă vreme ginta era puternică. Dar când dînsa a început să se slăbească, supt loviturile pe care plebei le îndreptaũ contra organizărei aristocratice a statului, și care o atingeaũ în primul rând și mai cu seamă pe dînsa, care era elementul esențial al acestei organizări, proprietatea colectivă numai putea să răspundă noei stări de lucruri. Coesiunea între membri ginteï permitea existența unei asemenea proprietăți; când această coesiune a fost zdruncinată și forma proprietății, care depindea mult de dînsa,

a trebuit să înceapă a se transforma. Această transformare este complet efectuată la începutul Republicei, (1) și vechile fonduri comune gentilice, se găsesc împărțite la acea dată între membri ginteii în mod individual.

Inalienabilitatea primitivă a dispărut la această epocă, căci avem mai multe exemple de alienațiuni ce s'aau efectuat. Afară de aceasta, am văzut că jurisconsultul Ulpian ne spune, că interdicțiunea risipitorului, consacrată de legea celor XII table, exista încă mult mai naintea acesteia; de unde putem deduce, că inalienabilitatea dispăruse și mai de mult, fiind că a fost necesar d'a se lua măsuri contra acelor care risipeau bunurile lor și prin urmare, făceau alienațiuni fără socoteală.

Epoca acestor transformări nu poate fi fixată în mod exact, de și s'a susținut că transformarea proprietății gentilice în proprietate privată, se datorește reformelor lui Servius Tullius. Impărțirea în clase a poporului Roman atribuită acestui rege, împărțire făcută după averea ce o avea fie-care cetățean, a făcut să se creadă că proprietatea privată exista la acea epocă. (2) Dar aceasta însă, nu este de loc în-

(1) Acesta este tocmai unul din motivele care mă face să cred, că perioada regală a avut o durată mai lungă decât avea indicată de vechi istorici.

(2) In acest sens: Mommsen. (trad. Girard). *Dr. Publ. Rom.* vol. 6. part. 1. pag. 207, 279—284 și 305. — Mommsen. *Istoria Romană*. Cart. I. Cap. XIII — Karlowa. *Römische Rechtsgeschichte*. I. 69.—Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 16—18.—Muirhead. (trad. Bourcart.) *Introd. Hist. au droit privé de Rome*. pag. 46. —

vederat. Momsen, în *Istoria Romană*, ne spune că: *constituțiunea lui Servius presupune împărțirea pământului*, și apoi, dezvoltând aceeași idee în cartea sa *Römisches Staatsrecht*, susține, că averea ce trebuia evaluată, pentru a se vedea din ce clasă face parte un cetățean, era numai averea imobiliară. Și cum Servius a stabilit o proporțiune, mergând de la 11.000 (sau 12.500) până la 100.000 de *ași*, pentru a face parte din diferitele clase, ar rezulta că se găseau inegalități pronunțate, încă din acel timp, în cea ce privește proprietățile private și prin urmare c'acestea existau încă de p'atunci. Acest mod d'a vedea al lui Momsen, nu este însă decât o simplă presupunere, pe care nimic nu vine s'o întemeieze. Autori care'l urmează, admit lucrul ca învederat și nici nu-l mai discută. (1)

Dînsul pretinde, că cifrele reprezentând averea ce trebuia s'o aibă un cetățean pentru a face parte dintr'o anumită clasă, de și sînt atribuite lui Servius, nu pot totuși decât să fie din epoca primului război punic, și că cifrele primitive trebuie să fi reprezentat suprafețe de pământ iar nu sume de

Contra: P. Villems. *Le Dr. Publ. Rom.* pag. 61.—Accarias. *Précis de Dr. Rom.* vol. I. pag. 27. ediția a 3-a.—Cuq. *Inst. Jur. des Rom.* pag. 95—99.

(1) Ast-fel: Muirhead. (op. cit. și pag. cit.), ne spune: «*La constitution de Servius classait les citoyens... d'après l'étendue de leur propriété foncière.*»—Villems. (op. și pag. cit.), de și spune că la început averea n'a putut fi evaluată în bani, adogă însă că această evaluare trebuia să coprinză toate lucrurile *mancipi*, prin urmare și mobile, iar nu numai proprietățile funciare.

banii, care numai de la anul 442 sau 450 aș putea servi pentru a clasa pe cetățeni. Aceste aserțiuni sînt însă contrazise în mod formal, de arătările tuturor scriitorilor din antichitate, care s'aș ocupat de reforma atribuită regelui Servius Tullius. (1) Toți sînt în perfectă concordanță în privința aceasta; toți ne vorbesc d'oa evaluare în banii, fără ca nimic să ne poată îndreptăți a crede, c'acest mod de evaluare n'a existat, chiar din momentul introducerii reformei. — Nu se poate dar deduce nimic din această din urmă, pentru a se fixa epoca stabilirii proprietății private la Romani. Adevărul este, c'aceasta a fost introdusă încetul cu încetul, și s'a datorit noilor nevoi ale poporului, iar nu voinței unui singur om. (2)

Primul teritoriu ocupat, era dar tot posedat în mod colectiv de gințile primitive, și noi veniți, care aș format apoi plebea, n'aveau pămînt; patricieni se fereaș tot deauna d'a admite p'aceasta să parti-

(1) Cicerone. *De Republica*. II. 22. — Titu-Liviu. I. 42—44. — Dionisie de Halicarnasse. *Antiquités Romaines*. IV. 15—20.

(2) Este ciudat, că tocmai Momsen, care tot deauna combate cu cea mai mare vioiciune, arătările vechilor autori cari atribue crearea tuturor instituțiilor unor legislatori fabuloși, în această privință, nu urmează măcar arătările lor, (cari de rîndul acesta nu par nici de cum a fi neverosimile), și din potrivă, cade și el în păcatul lor, presupunând că împărțirea pămînturilor, și în consecință crearea proprietății private, se datorește unui singur legislator, lui Servius Tullius, care ar fi introdus-o cu ocazia împărțirii poporului de către dînsul în clase, în centurii. D'altmîntrelea, această opinie a lui Momsen, este în contradicție cu cea ce el însuși susține, (*Dr. publ. Rom.* acelaș volum, pag. 23—30), în privința existenței până tîrziu, a proprietății colective gentilice la Romani.

cipe la stăpânirea pământului; dar plebeienii la rândul lor, se împotriveauă contra acestor pretențiuni ale clasei diriguitoare și cereau pământ în mod stăruitor. Tot poporul Roman primitiv, fiind un popor de plugari, fie-care individ trebuia să aibă bucata lui de pământ pentru a o cultiva. Atunci, urmând numeroasele războaie susținute de regi și cuceririle continue de noi pământuri, acestea deveneauă proprietatea poporului Roman, iar regi, pentru a satisface cererile plebeienilor, le împărțeau o parte din pământul cucerit, făcându-le atribuțiuni individuale, *viritim*. (1) Aceasta a fost origina proprietății private. Astfel, această proprietate, își are mai întâi temeiul în cucerire, și apoi într-o concesiune a statului. Pentru Romani, aceasta a fost totdeauna baza proprietății. Pentru ei, aceasta este datorită forței și se dobândește prin cucerire; de acea și simbolul proprietății *quiritare* era o *lancie*. (2) Chiar

(1) Poate chiar aceasta să fie și cauza numeroaselor războaie d'întîi, pe care le au avut Romani: dinși, avînd trebuință de pământ pentru cetățeni, cărora acesta le lipsea, îl luaă de la cele alte popoare. — Dionisie de Halicarnasse. (*Antiquités Romaines*. III. 1). — Cicerone (*De Republica*. II. 18). și Titu-Liviu. (I. 46), ne vorbesc de împărțiri făcute de regi Tullius Hostilius, Ancus Martius și Servius Tullius. — Titu-Liviu, (loc. cit.), ne spune: *conciliata voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim divisa*.

(2) Gaius (Com. IV. §§. 16.) ne spune: *Festuca autem utebantur quasi hastae loco, signo quodam justi dominii: quod maxime sua esse credebant quae ex hostibus cepissent*. — Ihering. (trad. Meulenaere). *L'Esprit du Dr. Rom.* (vol. 1, pag. 118), ne spune că: noțiunea romană a proprietății se manifestă pentru întia oară în dreptul asupra pradei de război...; și în (vol. 3.

teritoriul ocupat de cei d'intîi locuitori ai Romei, era un teritoriu cucerit. (1)

Dar, primul pămînt astfel cucerit, n'a aparținut nimăruî individual, ci era comun tuturilor acelor care luaseră parte la cucerire. Faptul, că pămînturile cucerite, aū aparținut tot deauna statului, chiar și atunci cînd noțiunea proprietății private se născuse și cînd aceasta exista, constituie cea mai bună dovadă, că dînsele aū fost stăpînite, la început, în comun de întreg poporul. Cîtă vreme, noțiunea abstractă de stat, nu se desvoltase încă, poporul era singurul stăpînitor. Astfel s'aū format proprietățile comune gentilice. Cînd mai tîrziu idea de stat s'a născut, și acesta a început a fi considerat ca reprezentant al obștei, atunci dînsul, în această calitate, a început să fie considerat și ca stăpînitor al pămînturilor cucerite și astfel s'a format cea-ce Romani numeauă *ager publicus*.

Porțiuni dintr'acesta era concedat, (*assignatio*) câte-odată, cum am spus, în mod individual, (mai cu seamă plebeienilor), la început de regi, mai tîr-

pag. 256), că: la Roma... nu munca, ci prázile făcute asupra vrășmașului sînt considerate ca origina adevăratei proprietăți. A se vedea asupra acestei idei, că cucerirea și forța erau considerate ca origina proprietății private la Romani, interesantele desvoltări date de Ihering. (op. cit) vol. 1. pag. 108—119. — Lancia, ca simbolul proprietății se găsește în numeroase obiceiuri juridice: în vînzările publice, (*sub hasta vendere*); în acțiunea în revendicare supt imperiul al *legis actio sacramenti*; ea era înfiptă în pămînt naintea tribunalului centumvirilor.

(1) *Nec enim ferme quidquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non armis partum erat...* (Titu-Liviu IV. 48).

ziū de republică. Dar aceste *assignatiuni*, aū fost foarte puţin numeroase. Tot asemenea, porţiuni din *ager publicus* se vindeaū în folosul statului de questori şi formaū, cea-ce se numeaū *agri quaestorii*, pe când cele d'ntii se numeaū *agri assignati*. Toate aceste porţiuni se limitaū, (*agri limitati*), conform ceremonialului roman, (descriş mai sus), şi constituiaū proprietăţi individuale.

Nu este mai puţin adevărat însă, că cea mai mare parte din acel *ager publicus*, rămăsese neîmpărţit şi era stăpânit în comun de patricieni. Cu vremea însă, plebeieni cerând a fi şi ei admişi d'a se folosi de pămînturile făcând parte din *ager publicus*, este probabil că patricieni, pentru a evita d'a fi siliţi să le satisfacă această cerinţă, aū procedat la o împărţire între ei a tuturilor acelor pămînturi, devenind ast-fel, nu adevăraţi proprietari ai acestora, — căci proprietatea o avea statul, — ci numai nişte simpli *possessores*, — aū făcut, cum am zice astăzi, o împărţire de folosinţă.

Este probabil, că împărţirea fondurilor gentilice s'a făcut tot în acelaş timp; căci dacă s'a împărţit *ager publicus*, (care reprezinta masa cea mare a pămîntului, faţă cu fondurile gentilice, din care făcea parte numai o porţiune mai mică a teritoriului), numai era motiv c'acestea să rămâe neîmpărţite; de sigur, că împărţirea pămîntului public a servit de model şi pentru a lor, cu singura deosebire, că ginţile fiind depline proprietare a fondurilor gentilice, împărţirea acestora s'a făcut în plină proprietate. Această transformare a proprietăţii, trebuie să se fi

început cam pe la jumătatea perioadei regale, când cererile plebei d'a i se da pământ aŭ început a se accentua, și trebuie să se fi sfârșit cam pe la începutul republicei, (1) cum am mai spus.

Aci începe s'apară acel fel de stăpânire numit *possessio*, merit a dobândi o așa de mare dezvoltare mai la urmă și care, la început, era un drept inform, fără nici o protecțiune, simplu rezultat al usurpațiunei, al cărui exercițiu, ca atare, putea să fie retras ori și când, și care a fost cauza luptelor seculare dintre patricieni și plebeieni, aceștia imputând celor d'întii usurpațiunile lor, iar aceia nevoind să cedeze decât siliți și după lungi frământări. (2)

Așa dar, putem acum vedea, care a fost mer-sul evolutiv al proprietății la Roma. Primul te-

(1) D-l Beaudouin, (*La limitation des fonds de terre*. pag. 294, nota 2), zice că nu este exactă opinia că pământurile, ocupate și posedate de *ginți*, erau proprietatea statului. Aceasta nu este însă adevărat, conform celor spuse mai sus, decât până la un punct oare-care și cu condițiunea unei distincțiuni: pentru primele cuceriri, este incontestabil că lucrul este așa; ele erau proprietatea ginților și statul n'avea nici un drept asupra lor; cuceririle posterioare însă, erau proprietatea statului și acei cari le ocupaŭ erau simpli usurpatori. In privința aceasta nu există nici o îndoială. Toate vechile isvoare sînt de acord în această privință. (A se vedea înfră nota 2, și citațiunile făcute.) Pământurile provenite din aceste cuceriri erau ale statului, și fiind-că nu le cedase în plină proprietate nimăruŭ, ele formaŭ *ager publicus*, și nimeni nu putea dobândi proprietatea lor, de cât printr'o concesiune a lui.

(2) V. Titu-Liviu. Cart. II. XLI, LXI; cart. IV. XLVIII, LI.....
Et cum tribuni rogationem promulgassent, ut ager ex hostibus captus viritim divideretur, magnaue partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunae. (Cart. IV. XLVIII.)

ritoriu ocupat de fie-care trib în parte, forma o proprietate comună a tuturilor membrilor acestuia. Mai în urmă, comunitatea proprietății s'a restrâns între membri aceleiași ginte. Mai multe triburi întrunindu-se pentru a forma cea ce a fost mai pe urmă poporul Roman, o autoritate superioară trebuie să existe care să le reprezinte pe toate, și ast-fel începe s'apară noțiunea, — încă extrem de rudimentară, — de Stat. Proprietatea gentilice, de sigur că s'a stabilit chiar mai înainte de reunirea triburilor. Mărindu-se încă teritoriul prin noile cuceriri făcute, acestea aparțin în comun întregului popor Roman, compus din toate triburile, și proprietatea gentilice se stabilește și asupra acestora. Tot atunci, trebuie s'apară și *heredium*, constituind o proprietate familială. Acestea sînt fondurile asupra cărora va exista *dominium ex jure quiritium*, proprietatea romană prin excelență. Mai târziu, urmând noi cuceriri pe d'o parte, iar pe d'altă parte noțiunea de Stat dezvoltându-se și dobîndindu-se idea d'o autoritate abstractă, care să reprezinte pe toți cetățeni și să exerciteze pentru ei drepturile comune ale lor, începe s'apară teoria c'aceste cuceriri aparțin Statului, — de sigur ca reprezentant al obștei, — că dînsul singur are un drept de proprietate asupra lor, pe când cetățeni au un simplu drept de folosință pe care, cum am văzut, dînși îl exercitaū la început tot în comun; d'aci, mai în urmă, când se procede la împărțirea de care am vorbit, se deduce distincțiunea, care a existat multe secole la Roma, între fondurile limitate, susceptibile de *dominium ex jure quiritium*

și fondurile nelimitate, susceptibile d'o simplă *possessio*, considerată ca o concesiune tacită a Statului, revocabilă or și când de acesta, (1) de unde poate mai târziu, cum vom vedea mai la vale, a isvorât și proprietatea pretoriană, sau mai bine zis, de la care poate s'a inspirat pretorul, pentru a crea p'aceasta.

Așa dar, proprietății comune a ginteii, îi urmează imediat proprietatea individuală, pe lângă care coexista și *possessio* a pământurilor compunând *ager publicus*. Acesta este modul de organizare al proprietății, pe care'l găsim la sfârșitul acestei perioade; aceasta a fost evoluțiunea proprietății până la epoca celor XII table. Mai înainte d'a trece la studiul modurilor de dobândire în această perioadă,

(1) Vezi și mai sus pag. 81 și 82. — Se vede c'admit tranziția directă de la proprietatea comună gentilice la proprietatea privată. D-l Gauckler, profesor la facultatea de drept din Nancy, în interesanta sa lucrare *Recherches sur la propriété collective à Rome*, admite c'a mai existat între aceste două feluri de proprietăți, și coproprietatea între agnați, mai întâi, și apoi, coproprietatea între tatăl de familie și persoanele pe care le are *in potestate*. (pag. 24; pag. 36—49). Este adevărat, după cum am văzut, că textele califică dreptul de moștenire al agnaților *de drept de reînțoarțere*; că *sui heredes*, sînt considerați de jurisconsulti, ca coproprietari cu tatăl de familie și la moartea acestuia intră numai în dreptul de administrațiune, care singur le lipsea; că *consortes* însemnează aceia ce stăpînesc ceva în comun, și c'acest cuvînt s'întrebuințează și pentru a desemna frați și surorile; dar aceste indicii sînt prea vage, pentru a ne putea face s'admitem aceste două feluri de proprietate, în lipsa unor dovezi mai decisive. Mi se pare din potrivă, că cea ce cunoaștem din instituțiunile romane, se împotrivesc la admiterea acestei teorii. Ast-fel, după cum știm, pe când gentili sînt chemați în comun la sucesiunea lui *de cuius*, din potrivă agnați sînt chemați în mod individual.

trebuie să spuî câte-va cuvinte despre condițiunea pămînturilor publice (*ager publicus*), și despre acele *possessiones* de care am vorbit mai sus.

§ 9.

Nu trebuie să se creadă, că toate pămînturile publice erau usurpate de patricieni. Am spus, că porțiuni din *ager publicus* erau, sau vîndute la particulari, (formând cea ce se numea *agri quaestorii*) sau împărțite în mod gratuit, (*agri assignati, assignationes viritanae*); altele erau concesdate în schimbul unei sume de bani, (sau a unei plăți în natură), *vectigal*, ce se plătea anual, de unde s'aũ zis *vectigales agri*. Cele d'întii, cum s'a văzut, treceau în deplină proprietate la acei care le cumpărau, sau la acei la care erau concesdate, și aceștia dobândeau asupra acelor porțiuni *dominium ex jure quiritorium*; porțiunile acestea erau limitate. Cu toate acestea, s'a susținut că nici assignațiunile viritane, nici vînzările porțiunilor din *ager publicus*, nu transmiteau *dominium ex jure quiritorium*, ci numai simpla *possessio*. Această opinie nu se poate însă admite: In cea ce privește pe cele d'întii: pentru motivul că nu este probabil, ca plebea să fi cerut simpla posesiune și să se fi mulțumit cu aceasta; cea ce voia ea, era proprietatea pămîntului iar nu simple posesiuni revocabile. In cea ce privește cele d'al doilea: este drept că sînt unele pămînturi, care se vînd în schimbul plății unei sume anuale perpetue; dar acestea se confundaũ cu *vectigales agri*, de care ne

vom ocupa îndată, și atunci operațiunea era o adevărată locațiune, cum ne spun vechi scriitorii Romani; (1) dar în afară de acestea, existau vânzări adevărate, care transmiteau proprietatea quiritară, în care Statul trebuia să transfere proprietatea și cumpărătorul plătea un preț unic. (2)

Concesiunile de pământuri, supuse unui *vectigal*, nu transmiteau proprietatea ci numai *possessio*; posesorul nu e decât un locatar; el plătește anual o sumă convenită sau o dare în natură; locațiunea e făcută fără epocă fixă, și statul poate s'o revoace

(1) Festus. *De verborum obligatione* (la cuvîntul *venditiones*): *venditiones olim dicebantur censorum locationes, quod velut fructus publicarum locorum venibant.*

(2) L. 16. Dig. cart. XLI. tit. 1. *Trebatius ait;... agrum autem manu captum, limitatum fuisse, ut sciretur quid cuique datum esset, quid venisset, quid in publico relictum esset.*—Și, cea ce deosibea pământurile asupra cărora exista *dominium ex jure quiritorium* de simplele *possessiones* era tocmai limitatiunea.—A se vedea în sensul, că *agri quaestorii* și *assignati* sînt simple *possessiones*: Garsonnet. *Hist. des Locations Perpétuelles.* (pag. 103—106 și pag. 113 și 114), care consideră aceste pământuri ca date în locațiune perpetuă și confundă *agri quaestorii* și *assignati* cu *agri vectigales*. Dar atunci, dacă n'ar fi nici o deosibire între aceste pământuri, care era nevoia d'a le deosibi prin diferite denominațiuni? Chiar d-sa d'altmîntrelea, recunoaște (pag. 104) că legea saŭ senatusconsultul, care dispunea împărțirea pământurilor, putea să confere proprietatea, și că 'n fapt, acesta a fost cazul cel mai obișnuit. (A se vedea și autoritățile citate de d-sa la *nota 8. pag. 104*, în sensul contrariu opiniei ce o susține). Tot în sensul lui Garsonnet, a se vedea: Beaudouin. *La limit. des fonds de terre.* pag. 193—206.—Contra: Villems. *Le Dr. Publ. Rom.* pag. 350. — Maynz. *Cours de Dr. Rom.* vol. 1. pag. 50. — Muirhead. (trad. Bourcart.) *Introd. Histor. au dr. privé de Rome.* pag. 114.

or și când. Aceste *agri vectigales*, bine înțelese, nu se limitaău. În fapt, posesori acestor fonduri, aă încetat de timpuriu să plătească *vectigalul*, și astfel, pe lângă usurpațiunile d'a dreptul de pămînturi publice făcute de patricieni, pentru care nu plăti-seră nici o dată nimic, se mai stăpâneau de dînși, tot prin usurpațiune, din momentul când încetaseră a plăti acel vectigal, și aceste fonduri care fuseseră concesdate la început în schimbul acestuia.

Porțiunile acestea din *ager publicus* cotropite de patricieni, le-aă fost reluate de mai multe ori, prin diferitele legi agrare ce s'aă urmat (1) și aă fost concesdate plebeienilor în deplină proprietate; astfel că, *ager publicus*, prin toate aceste moduri, s'aă împuținat din ce în ce mai mult, trecând în proprietatea privată a particularilor prin vînzări și prin assignațiunile făcute de legile agrare, așa că la sfârșitul secolului 7-lea de la fundarea Romei, mai că nu mai exista *ager publicus*.

Dar mai înainte d'a se ajunge la acest rezultat, pămînturile publice aă fost posedate multe secole de patricieni ca simpli posesori. Să vedem dar, care era situațiunea lor din punctul de vedere al dreptului privat, care era caracterul acestor *possessiones* și dacă el a fost tot deauna acelaș: se va vedea că din această cercetare, vor rezulta oare-care consecințe foarte importante, cu privire la origina unor instituțiuni din dreptul privat roman.

Cuvintele *possessor* și *possessiones*, a căror însem-

(1) A se vedea mai sus pag. 67—70.

nare la o epocă mai recentă a dreptului roman, este cu totul alta decât însemnarea primitivă, serveau la început pentru a indica persoanele stăpânind porțiuni din *ager publicus* și porțiunile ast-fel stăpânite.

Proprietatea transformându-se în proprietate individuală, cum am văzut, tendința era, ca și pământurile compunând *ager publicus*, să fie susceptibile de acelaș drept. Origina însă a acestor pământuri, care erau comune întregului popor, se opunea la aceasta; numai statul avea un drept de proprietate asupra acestor pământuri. Atunci s'a născut acest drept *sui generis*, numit *possessio*. Nu există nici o îndoială, c'acesta a fost cel d'întîi sens al cuvîntului *possessio*. (1)

Există numeroase texte din care se deduce aceasta. (Nu voi cita, decât câte-va, (2) mulțumindu-mă să

(1) Savigny. *Traité de la possession*. 7-ème edition. Rudorff. (trad. Staedtler). pag. 177—185.—Giraud. *Recherches sur le dr. de Propr.* pag. 184—196.—Macé. *Histoire de la Propr. et des lois agraires*. pag. 100—103.

(2) Cicerone. *In Rullum*. II. 34. III. 3. *Sunt multi agri lege cornelia publicati nec cuiquam assignati neque venditi, qui a paucis possidentur.*—Id. *Ad Atticum*. II. 15. *Comunem causam defendere eorum qui agros publicos possideant.*—Titu Liviu. Cart II, XLI. (Sp. Cassius), *adjiciebat huic muneris agri aliquantum, quem publicum possideri a privatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores periculo rerum suarum terrebat.*—Id. Cart. II. LXI... *Appio Claudio causam possessorum publici agri sustinenti.*—Id. IV. LI. *Lex agraria quae possesso per injuriam agro publico Patres pellebat.* Id. IV. LIII... *Si injusti domini possessione agri publici cederent...* Id. VI. V... *Nobiles homines in possessionem agri publici grassare.*

trimit pentru cele alte la Giraud (1) și la Savigny, (2) unde se găsește o bogată enumerațiune). Toți autori vechi, care ne vorbesc de stăpânirea acelor pământuri, întrebuintează, toți fără excepție și tot dea-una, numai cuvântul *possessio* și nici o dată *dominium*. Cu timpul, însemnarea cuvântului *possessio*, s'a schimbat cu desăvârșire. La început, însemna dreptul de folosință asupra unui pământ făcând parte din *ager publicus*, și prima idee de la care a pornit, este tot idea unei stăpâniri de fapt. Mai târziu, (dar de sigur de vreme), principiul pe care se baza posesiunea, s'a aplicat și pământurilor private când era nevoie, cea ce nu împiedica d'a se continua a se da stăpânirii pământurilor publice, vechea denumire de *possessio*; când *ager publicus* a dispărut, idea de posesiune, care suferise o însemnată modificare, n'a dispărut și ea, ci a rămas, servind acum a denumi stăpânirea de fapt a unui fond privat.

Când s'a efectuat această întindere a aplicațiunii principiului de posesiune, nu se poate preciza: dar cea ce se poate spune este c'aceasta a fost opera pretorului, a cărui acțiune o întâlnim mereu, în cursul dezvoltării dreptului roman și care a transformat atâtea vechi instituțiuni ale acestuia, pentru a le face să răspundă trebuințelor noi ce se iveau. (3)

(1) Op. cit. pag. 194, 195, 196.

(2) Op. cit. pag. 180.

(3) Savigny aduce mai multe dovezi în favoarea acestei origini a instituțiunii posesiunii (op. cit. pag. 179—185); dar acestea nu mi se par foarte concludente. Cea ce pentru mine face evidentă această origină, este întrebuintarea de către toți autori, vechi și noi, a cuvântului *possessio*, și numai a acestui

Această acțiune a pretorului, o vom găsi-o îndată și în organizarea acestei instituțiuni a posesiunii pământurilor publice.

Această stăpânire se apropia în definitiv, de dreptul de proprietate. În adevăr, aceste posesiuni erau transmisibile prin vânzare, donațiune, sucesiune. (1) — Ihering, (2) cu ocaziunea discutărei cestiunei dacă a existat la Roma proprietatea privată totdeauna,

cuvînt, pentru a indica stăpânirea fondurilor publice. Această concordanță în întrebuițarea aceluiaș termen, și numai a acestuia, nu poate să provie decât dintr'acea, că origina stăpânirei pământurilor publice și ideei de *possessio*, se confundă și c'acestea au apărut d'o dată. Nimeni nu susține, că instituțiunea posesiunei a existat totdeauna la Roma; toată lumea admite că este d'o creațiune posterioară. Pe d'altă parte, usurpările și stăpânirile de pământuri publice au existat chiar de la începutul Romei. Este dăr natural, ca să se fi caracterizat această stare de lucruri, mai înainte de crearea posesiunei în sensul mai recent al cuvîntului, și prin urmare, ca cuvîntul *possessio* să se fi întrebuițat pentru a caracteriza această stăpânire, mai înainte de transformarea înțelesului său, iar nu ca să i se fi aplicat mai târziu după ce noțiunea de posesiune s'ar fi născut; în acest caz ar fi trebuit ca să fi existat mai înainte, un alt cuvînt pentru a desemna această stăpânire, și atunci, l'am fi găsit indicat în scrierile autorilor, pe când nu găsim decât cuvîntul *possessio*, cea ce dovedește c'alt cuvînt n'a fost, și prin consecință extrema anticitate a acestuia.

(1) Laboulaye. *Histoire du droit de propriété en Occident*. pag. 75. — Macé. *Hist. de la propr. . . et des lois agraires chez les Romains*. pag. 107. — Giraud. *Recherches sur le droit de propriété chez les Romains*. pag. 197 și urm. (și autoritățile pe care le indică). — V. Asemenea: *legea agrară din anul 643 de la fundarea Romei*, linia 8, 15 și 16, în: Girard. *Textes de Droit Romain*.

(2) *L'Esprit du Dr. Rom.* (Trad. Meulenaere) vol. 1, pag. 199, nota 138.

ne spune că: «*a admite asupra acestui ager publicus, un drept de usufruct ereditar și alienabil este a introduce, supt un alt nume, proprietatea privată.*» Dar Ihering se înșală: există între acele *possessiones* și *dominium ex jure quiritium* deosibirii foarte însemnate, nu numai din punctul de vedere al formalismului roman, dar chiar din punctul de vedere al noțiunii abstracte.

Trebue în adevăr să distingem, cum ne zice Laboulaye, (op. cit.), condițiunea posesorului față de terții și față de Stat. Față de terții, situația lui, ca noțiune abstractă, se apropie de cea a unui adevărat proprietar; dar chiar față de aceștia, vom vedea îndată, că se deosibește foarte mult din punctul de vedere al formelor. Față de Stat însă, situațiunea sa este cu totul deosibită de cea a unui adevărat proprietar; pe când acesta are un drept irevocabil, posesorul din potrivă, are, după cum am văzut, un drept cu totul precar, pe care Statul îl poate revoca or-și când, cea ce nici nu s'a sfiit a face când a fost trebuință, dovadă numeroasele legi agrare prin care Statul exercita acest drept. Numai *dominium* este un drept, *jus*; iar *possessio* nu e decât o îngăduire a Statului. Iată dar, că dacă există oare-care asemănare între *possessiones* și *dominium ex jure quiritium*, există însă între aceste două drepturi și o însemnată deosibire, (afară de cele alte de care ne vom ocupa mai jos), care le diferențiază cu totul.

O consecință a acestei deosibirii, este că posesiunile nu se pot nici o dată usucapa contra Statului. Or

cât de mult s'ar fi urmat posesia, nici o dată posesorul nu putea dobândi *dominium ex jure quiritium*, care rămâne totdeauna Statului. (1)

O altă deosebire între *possessiones* și fondurile asupra cărora există *dominium ex jure quiritium*, era că cele d'întîi erau nelimitate și cele d'al doilea limitate. Cu toate acestea, d-l Beaudouin, (2) susține cu o extremă vigoare, că nu este exact c'ar fi existat o asemenea deosebire și pretinde că fondurile chiar care nu erau susceptibile de *dominium ex jure quiritium*, erau limitate. Dar eroarea în care cade d-sa, provine din aceea că, după cum am spus mai sus, n'admite existența unui *dominium ex jure quiritium*, asupra porțiunilor din *ager publicus*, assignate sau vîndute, ci numai o simplă *possessio*; așa că, atunci când constată că *agri viritani* sau *assignati* și *agri quaestorii* sînt limitate, cea ce nu este îndoios, pe d'altă parte cum admite c'acestea nu sînt susceptibile de *dominium ex jure quiritium*, este lesne d'a trage d'aci consecința ce o trage. Dar punctul său de plecare fiind greșit, este incon-

(1) Garsonnet. *Histoire des loc. perpet.* (pag. 115), zice că posesorul nu poate să usucape nici în contra unui terțiu, căci usucapiunea s'aplică numai lucrurilor din domeniul privat, și citează în sensul acesta pe Gaius. (Com. II. §§ 46.) Dar Gaius în acest text, spune că nu sînt susceptibile de usucapiune *fondurile provinciale*; prin urmare nu se poate trage d'aci nici un argument în favoarea acestei opinii. — În definitiv, nu vād de ce nu s'ar admite, că și pămînturile publice se pot prescrie de un nou posesor contra posesorului anterior, prin *prescripțiunea longi temporis*, când aceasta a fost introdusă de pretor.

(2) *La limit. des fonds de terre.* pag. 75—206.

testabil că și consecința va fi greșită. D-sa pentru a-și susține părerea, dă ca exemplu assignațiunile coloniare, în Italia, care de sigur erau limitate, (cum o și dovedește, și cum d'altmintrelea se și admite fără contestațiune), dar care după d-sa, nu erau susceptibile de *dominium*. Cu toate acestea, după în-săși recunoașterea d-sale, (1) opinia unanimă (2) admite și asupra acestora existența unei adevărate proprietăți. (3)

Dacă n'ar fi fost vorba de transferarea unui adevărat drept de proprietate, asupra acestor pămînturi de care ne ocupăm, apoi de sigur, că la fie-care noă împărțire de pămînturi la care se proceda în virtutea legilor agrare, acestea nu s'ar fi sfiit, să facă să reintre în patrimoniul statului, pentru a'l împărți apoi la cetățeni, și acel pămînt care n'ar fi fost dat în deplină proprietate, precum făceaă pentru pămînturile posedate prin usurpațiune de patricieni și pen-

(1) *Op. cit.* pag. 108 și 109.

(2) A se adăoga la autori citați la nota 2, pag. 77, și următori, tot în sensul contrar opiniei d-lui Beaudouin: Villems. *Dr. Publ. Rom.* pag. 373. — Mispoulet. *Institutions politiques des Romains.* vol. II. pag. 37, 85 și 86. — Karlowa. (*op. și loc. cit.* infra nota 3, această pag.)—Voigt. *Römische Rechtsgeschichte.* pag. 370 și urm.—Momsen. (trad. Girard.) *Le Dr. Publ. Rom.* pag. 368—375; 455 și 456.

(3) Pe lângă argumentele date mai sus, (pag. 76 și 77) asupra acestei cestiuni, se mai poate adăoga și acesta, pe care-l dă d-l Otto Karlowa, profesor la facultatea de drept din Heidelberg, (*Römische Rechtsgeschichte.* vol. I. pag. 315): cuvîntul *dare*, (*agros dare*, assignare), dovedește că este vorba de transferarea proprietăței, căci *dare* însemnează, în limbagiul juridic, luat în acest sens, a se transmite *dominium*.

tru *agri vectigales*, a căror deținători încetaseră d'a plăti vectigalul, și care nu erau și unele și altele decât simple posesiuni. Știm totuși, că numai aceste pămînturi din urmă făceau obiectul dispozițiilor legilor agrare, ca unele asupra cărora statul își păstrase *dominium* său, și pe care prin urmare, putea să le reia or și când voia, și că nici o dată, dar absolut nici o dată, nu s'a reluat prin legile agrare, cea ce se assignase o dată cetățenilor, pentru a se proceda la o noă împărțire a acestor pămînturi. (1) Aceasta constituie cea mai bună dovadă, că aceste pămînturi, assignate și vîndute, erau date în plină proprietate, (2) și argumentul mi se pare foarte tare, de și n'a fost produs de nici unul din autori cari s'a ocupat cu această cestiune.

(1) Bine înțeles, vorbesc de legile agrare, anterioare epocii lui Silla, căci știm, că d'aci nainte acest principiu n'a mai fost respectat. Dar această perioadă, până la stabilirea imperiului, nu mai e o epocă normală, ci mereu turburată, și, ca să întrebuițez o expresie modernă, în care loviturile de stat se repetă continuu. D'almintrelea, toată lumea recunoaște, că diferitele legi agrare ce s'a urmat d'aci nainte, atacă, aproape toate, proprietatea privată.

(2) Este drept că legile agrare ale Grachilor, nu fac atribuțiunii în plină proprietate; dar aceasta provine din cauze politice, pentru a înlătura opunerea patricienilor la împărțirea pămînturilor, punându-le înaintea ficțiunea,—sistem atât de scump Romanilor și pe care'l întrebuițează de câte ori este vorba d'a ocoli o piedică,—dreptului de proprietate al statului, în patrimoniul căruia reîntra pămîntul și care acorda cetățeanului numai un drept de folosință asupra lui, în schimbul unei plăți anuale. Adevărul este, că toate assignațiunile anterioare legilor Grachilor, făcute prin legile agrare anterioare, sau alt-fel, erau assignațiuni în deplină proprietate.

În cea ce privește assignațiunile provinciale, ele poate la început erau făcute în deplină proprietate; dar în or ce caz, au fost așa de puțin numeróse în tot timpul republicei, încât nu se poate trage nici o concluziune din condițiunea lor. Or cum ar fi, este incontestabil că la sfârșitul republicei, exista principiul că solul provincial nu este susceptibil de *dominium ex jure quiritium*. (1)

Iată dar, c'asupra tuturilor pământurilor din *ager publicus*, assignate sau vândute, exista *dominium*, și dovedind aceasta, am dovedit în acelaș timp, că nu exista pământuri cari nu erau susceptibile de *dominium* și care totuși erau limitate, căci toate acele pământuri limitate și asupra cărora se pretinde că exista un simplu drept de posesiune, erau din potrivă susceptibile de *dominium ex jure quiritium*.

O a treia deosebire, între proprietatea de fapt de care ne ocupăm și proprietatea de drept, era aceea relativă la formele întrebuintate pentru transmiterea lucrurilor și pentru reclamarea lor în justiție, în caz de pierderea stăpânirei asupra lor. Un lucru e incontestabil, că celei d'întii nu era aplicabilă nici *mancipațiunea*, nici *in jure cessio*, nici *usucapiunea*, nici *revendicațiunea*. Giraud (2) crede că preto-

(1) Gaius. Com. II. § 7, ne spune... *In eo solo (provinciali) dominium populi Romani est vel Caesaris; nos autem possessionem tantum vel usumfructum habere videmur.*

(2) *Op. cit.* pag. 197 și 198. Dar dînsul merge și mai departe, și ne spune că d'aci își are origina dreptul pretorian, și tot d'aci deosebirea între cele două feluri de proprietăți care au coexistat multă vreme la Roma: *proprietatea quiritară* și *proprietatea pretoriană*. Dar nu numai că nimic nu dovedește

ruului i se datorește organizarea acestui fel de proprietate; este probabil că pretorul a trebuit să intervie pentru regularea situațiunei juridice a posesorilor. Așa, este probabil că neputându-se aplica *mancipațiunea* saū *in jure cessio*, ca mod de alienațiune al acelor lucruri, li s'a aplicat tradițiunea; în locul *usucapiunei* s'a admis *longi temporis praescriptio*; cum am spus mai sus. Pretorul a mai recunoscut dreptul de transmisiune *mortis causa* a acestor posesiuni, fie *ab intestat*, fie prin testament; a mai admis o posesiune utilă *pro donato, pro empto*, etc.

Acțiunile civile care apăraū proprietatea privată, nu puteaū servi, bine înțeles, pentru aceste *posesiuni*. Atunci care erau acțiunile ce li se puteaū aplica? Era o *reivindicatio utilis* saū era acțiunea Publiciană? In privința aceasta părerile sînt împărțite. Beaudouin (1) și Accarias (2) susțin că cea d'întii acțiune le era aplicabilă. Appleton susține din potrivă, că acțiunea Publiciană se aplica acestor fonduri. (3) * In sprijinul opiniei d'întii se invăcă un text, (4) care n'are nici de cum în vedere ipotesa noastră și care se referă cu totul la altă cestiune. Este vorba într'acest text, de acela care a primit un lucru prin

aceste presupunerī ale lui Giraud, ei din potrivă, a doa este, după cum se va vedea mai la vale, cu totul infirmată de tot cea ce știm asupra originii proprietăței pretoriană, care fiind relativ recentă, este foarte clar tălmăcită de texte.

(1) La *Limit. des fonds de terre*. pag. 76, nota 1.

(2) *Précis de Dr. Rom.* Vol. I, pag. 495.

(3) *Hist. de la Propr. Prétorienne et de l'Action Publicienne* vol. I, pag. 96.

(4) L. 8. pr. Cod. Cart. VII. tit. XXXIX.

cumpărare saŭ prin donațiune saŭ printr'alt contract, *a non domino*, care l'a posedat 10 saŭ 20 de ani, și care, dacã în urmă pierde posesiunea aceluï lucru, are o acțiune realã pentru a'l revendica. Nu este dar vorba de revendicarea unei *possessio* din *ager publicus*; textul ne spune cã este vorba de *aliquam rem*=un lucru oare-care. Or cum ar fi, și admitând chiar c'acest text se referã la acestã cestiune, dînsul nu prevede decãt cazul special când cine-va reclamã un lucru pe care l'a pierdut dupã ce'l posedase timpul necesar pentru a'l prescrie, iar nu cazul general al reclamãrei de cãtre cine-va al lucrului sãu, or-care ar fi fost modul prin care l'ar fi dobândit. Afarã de aceasta, textul de care ne ocupãm, este un text cu totul recent,—o constituțiune a lui Justinian,—și nu putem trage dintr'însul nici un argument pentru cele ce se petreceau la epoca noastrã, de și Justinian are grija d'a adãoga, cã cea-ce hotãraște dînsul exista și în vechiul drept; dar se știe, c'acest împãrat nu se sfiește a pune adesea supt egida vechiului drept, dispozițiuni care erau cu totul necunoscute acestuia.

A doua opinie, care mi se pare întemeiatã, se bazeazã pe un text al lui Paul. (1)

In vectigalibus, et in aliis praediis quae usucapi non possunt, Publiciana competit, si forte bona fide mihi tradita sint.

Acțiunea Publicianã s'aplicã la fondurile date în schimbul unui vectigal și la acelea ce nu se pot usucapa, dacã totuși tradițiunea lor mi'a fost fãcutã cu bunã credință.

(1) L. 12. § 2. Dig. Cart. VI. tit. II.

Acest text, foarte prețios, ne arată pe d'o parte că *tradițiunea* s'aplică acelor fonduri care erau susceptibile numai d'o proprietate de fapt, iar pe d'altă parte, că și *acțiunea publiciană* era aplicabilă acestora. Appleton pretinde că textul a fost schimbat și că jurisconsultul trebuie să fi scris, în loc de *in vectigalibus et aliis praediis quae usucapi non possunt*, următoarele: *in stipendiariis vel tributariis praediis, (1) quae usucapi non possunt*. Dar această schimbare nu e de loc dovedită, și modificarea propusă nu e de loc justificată. Aproprierea ce se face între textul de care ne ocupăm și legea 1, pr. Dig. cart. VII, tit. IV, care formează în acelaș timp și § 61 din *Fragmenta Vaticana*, nu e de loc concludentă, căci dacă vedem în adevăr că în reproducerea în digest a acestui text s'aū suprimat cuvintele *fundo stipendiario vel tributario*, pe d'altă parte, nu e mai puțin adevărat, că constatăm că în *Fragmenta Vaticana*, alături de aceste cuvinte, se găsesc și cuvintele *in fundo vectigali*. Prin urmare, dac'ar fi vr'un argument de tras din apropierea acestor două texte, — care d'almintrelea nici nu tratează aceeaș materie, — tot ce s'ar putea spune ar fi, că și în legea noastră 12 s'aū suprimat cuvintele *stipendiariis et tributariis*, înlocuindu-se prin

(1) Adică fondurile provinciale, cari precum se știe, aū fost împărțite de la începutul imperiului, (căci până atunci toate aparțineau poporului), în fonduri ale poporului și fonduri ale împăratului, numite cele d'întii, *praedia stipendiaria*, administrate de un *proconsul*, în numele senatului; și cele d'al doilea, *praedia tributaria*, administrate de un *legatus Caesaris*, în numele împăratului. — Gaius. Com. II. §. 21.

cuvîntul *aliis*, iar nu c'acele cuvinte aũ fost înlocuite prin cuvîntul *vectigalibus*, care de sigur exista în textul primitiv. Acea suprimare nu schimbă d'altfel întru nimic, conclusiunea pe care Appleton o deduce din acel text, și anume că acțiunea Publiciană s'aplica și fondurilor provinciale; căci în adevăr, când jurisconsultul Paul ne zice c'această acțiune se aplica tuturilor fondurilor ce nu se pot usucapa, aceasta implică că se aplică și fondurilor provinciale, cari se știe că nu puteau fi usucapate; și poate tocmăi d'acea s'aũ și suprimat cuvintele *stipendiariis vel tributariis*, fiind-că erau coprinse în cuvintele *praediis quae usucapi non possunt*.

Explicațiunea pe care o propun, are meritul d'a permite să s'aplice acel text, nu numai pămînturilor făcând parte din *ager publicus* provincial, dar și acelora din *ager publicus* italic, când sînt stăpânite ca *possessiones*, și d'a hotărâ prin urmare că și acestora, ca și celor d'întii s'aplică acțiunea publiciană, cea ce admite d'altmîntrelea și Appleton cum am spus, dar cea ce este foarte greu de susținut cu modificările pe care le aduce textului lui Paul,

În afară de acțiunea publiciană, stăpânitori acelor *possessiones* aveau la îndemîna lor și *interdictele*. Giraud, (1) urmînd în aceasta pe Savigny, (2) care și dînsul împrumutase această teorie lui Niebuhr, (3)

(1) *Op. cit.* pag. 202.

(2) *Traité de la Possession en Dr. Rom.* 7-a ediție, Rudorff. (Trad. Staedtler). pag. 177. — În acelaș sens: Maynz. *Cours de Dr. Rom.* pag. 629.

(3) *Histoire Romaine.* (trad. Golbéry). vol. III. pag. 200 și urm.

— susține că interdictele s'aŭ aplicat pentru întia oară acelor posesiuni, căci acestea nefiind apărate prin acțiunile civile, ar fi rămas fără nici o protecțiune, dacă nu li s'ar fi aplicat interdictele. Această opiniune, combătută de Machelard, (1) și cu o extremă învierșunare de Ihering, (2) pare însă a avea mult temeï. Este inadmisibil c'aceste posesiuni să fi rămas un lung spațiu de timp fără apărare. Acțiunile civile nu li se puteau aplica; cât despre acțiunea publiciană, vom vedea, când ne vom ocupa de aceasta, c'a fost introdusă târziŭ, c'am pe la sfâr-

(1) *Théorie générale des interdits en Dr. Rom.* pag. 37.

(2) *Du fondement des interdits possessoires.* (trad. Meulenaere). Toată această lucrare, nu este decât combaterea acestei teorii precum și a aceleia care consideră că origina posesiunii, se găsește în posesiunile pământurilor făcând parte din *ager publicus*, de și Ihering, nici nu le menționează în mod formal, nicăieri, dar aceasta rezultă din toate spusele sale. Astfel, la pag. 38, dînsul ne spune: «*Le fermier n'a en droit romain, aucun remède possessoire, et ce précepte était en vigueur à Rome, à l'origine, même pour les fermiers des agri vectigales, jusqu'à ce qu'ils obtinssent par l'édit du preteur des remèdes pétitoires et possessoires.*—La pag. 42: *La possession est une position avancée de la propriété.*—La pag. 66: *Le premier exemple que l'on rencontre en droit romain de la possession... est la collation des vindiciae dans l'ancienne procédure revendicatoire.*—Și la pag. 67: *Les interdits retinendae possessionis qui se substituèrent plus tard à cette forme (vindiciae) et l'écartèrent.* — Ibid: *La possession, dès ses premières manifestations dans l'histoire du droit romain, se présente dans la plus étroite connexion avec la propriété.*—La pag. 129: *Là où il n'y a point de propriété, il n'y a pas non plus de possession.*—La pag. 133: *Où la propriété n'est pas possible, la possession ne l'est pas non plus.* — La pag. 159: *La possession est l'extériorité de la propriété.*

șitul secolului al VI-lea sau începutul celui al VII-lea de la fundarea Romei. Dacă opinia lui Ihering, că interdictele au înlocuit procedura vindiciilor, ar fi adevărată, și c'au apărut numai când aceasta a dispărut, atunci interdictele n'au putut s'apară decât când acțiunile legii au fost suprimate, (căci atunci a dispărut și procedura vindiciilor) și când s'a introdus procedura formulară, adică pe al mijlocul secolului al VI-lea de la fundarea Romei. Prin urmare, ar trebui s'admitem că'n tot timpul acesta, acele posesiuni au rămas fără apărare! Dar toate, absolut toate textele pe care le invoacă Ihering în favoarea opiniei sale, sînt texte aparținând codului lui Justinian, prin urmare sînt toate texte recente și anume, constituțiunii d'ale împăraților, — căci se știe c'acest cod conține numai constituțiunii d'ale acestora, dintre care cea mai veche este a împăratului Adrian. În aceste condițiuni, textele invocate nu dovedesc nimic; ele dispun pentru timpul când au fost date și au de sigur în vedere starea de lucruri existentă atunci. Dar teoria primitivă a posesiunii, se schimbase cu desăvârșire la începutul imperiului și întrebuințarea interdictelor era cu totul abătută de la serviciul original pe care'l făcuseră. Atunci ce concluziune se poate trage din acea, că textele invocate de Ihering, ne arată că interdictele au înlocuit vechea procedură a vindiciilor? Aceasta poate să fie adevărat, dar nu rezolvă nici de cum chestia noastră și nu ne dovedește că interdictele au fost create atunci când au înlocuit procedura vindiciilor și că nu existau de mai nainte și cu o altă întrebuințare. Proce-

deul era obișnuit Romanilor, în reformele pe care le introducea, d'a aplica mijloacele cunoscute și întrebuințate, la cazuri noi, pentru care nu fuseseră create. Insuși Ihering recunoaște aceasta. (1)

Adevărul este, că interdictele aș fost create pentru a apăra posesiunile, și apoi mai târziu, s'a aplicat și proprietății private, când, cu disparițiunea procedurii acțiunilor legei, a dispărut și procedura vindiciilor. Procedura interdictelor este copiată după cea a acțiunilor legei, cea ce dovedește în mod neîndoios, că ele exista încă de pe vremea acestora, și cum nu se puteau aplica atunci pentru discutarea proceselor de posesiune a proprietății private, căci pentru aceasta exista procedura vindiciilor, urmează că ele s'aplicau posesiunilor propriu zise; dacă n'am admite aceasta, ne-am găsi în fața acelei situațiuni ciudate, d'a constata existența unei proceduri și d'a nu găsi cazurile ei de aplicare.

Afară de aceasta, găsim origina interdictelor *de arboribus caedendis* (2) și *de glande legenda*, (3) în legea celor XII table; așa că nu se poate admite, că însăși cesiunile de regularea stăpânirii a acelor posesiuni, să nu să fi putut discuta de loc în timp de mai multe secole, din cauza inexistenței unui interdict pentru aceasta. Regimul de protecțiune al posesiunei, n'a fost creat de sigur dintr'o singură

(1) *L'Esprit du Dr. Romain*. (trad Meulenaere). In capitolul intitulat: «*L'économie juridique*.» vol. IV. pag. 235 și urm.

(2) L. 1. §§. 8. Dig. Cart. XLIII. tit. XXVII.

(3) L. 1. pr. Dig. Cart. XLIII. tit. XXVIII. — Pliniu. Hist. Nat. XVI. VI.

dată. Acest regim a fost inaugurat de legea celor XII table, cum vedem; dar prima organizare era fără îndoială, cu totul rudimentară și numai încetul cu încetul a fost perfecționată, în or-ce caz însă de timpuriu. În sfârșit, vedem că unele interdicte privitoare la servituți, se referă la însăși cestiuni de proprietate, precum interdictul de *itinere actuque privata*, (1) și cu toate acestea sînt considerate ca interdicte posesorii. Aceasta dovedește, c'aceste interdicte se aplicaū la început numai servituților stabilite pe *possessiones*, și când s'au aplicat mai târziu servituților stabilite pe cele alte fonduri, și'au păstrat vechea denumire, de și aceasta numai răspundea cu realitatea lucrurilor. Trebuie dar s'admitem, că și interdictele serveaū a apăra *possessiones*.

O a patra deosibire între fondurile susceptibile de *dominium ex jure quiritium* și aceste *possessiones*, era că cele d'întii nu plăteaū nici o dare, pe când cele alte trebuiaū, cel puțin în teorie, să plătească. Cu vremea, toate posesiunile Italice transformîndu-se, și vechi posesori dobîndind asupra lor dreptul de proprietate quiritară, de pe la sfîrșitul republicei încolo nu se mai găsește de cît posesiunile provinciale care plăteaū o dare. Cel mai sigur mod d'a deosibi cele două feluri de fonduri sus-zise, este d'a se cerceta dacă plătesc vectigalul or nu, și plata acestuia indică cu siguranță inexistența unui *dominium*. Această stare de lucruri a durat până la împăratul Dioclețian, de când și fondurile

(1) L. 2. §§. 2. Dig. Cart. XLIII. tit. 1.

Italice erau supuse la plata impozitelor. Astfel a dispărut această deosebire.

Aceasta era condițiunea acelor *possessiones* și se poate vedea din cele spuse mai sus, ce importanță presintă studiul acestora, din punctul de vedere al istoriei unora din instituțiunile din dreptul privat roman și al evoluțiunei acestora. Nu trebuie însă să împingem prea departe acest sistem, căutând în modul de organizare al acestor *possessiones*, origina unor instituțiuni, cari de sigur n'aū nimic a face cu acestea. Astfel un vechi autor, *Alciat*, citat de Giraud, (1) susține că dispozițiunea legii celor XII Table, «*Usus auctoritas fundi biennium est*» se referă la stăpânirea posesiunilor, căci într'însa se vorbește de *fundus* și *fundus* însemnează *ager*, iar asupra acestuia nu există decât un drept de posesiune. Dar însă aceasta nu se poate susține, căci cum am văzut, la epoca celor XII Table se făcuse împărțirea pământurilor și între acestea se împărțise, atribuindu-se în deplină proprietate copărtașilor, și pământuri făcând parte din primitivul *ager*.

S'a mai susținut că *ocupațiunea* și'ar avea origina, tot în modul de organizare al stăpânirei fondurilor publice. Acest mod d'a vedea se poate susține

(1) In «*Recherches sur le Dr. de Propr. chez les Rom.*» la pag. 188 se găsește citată lucrarea lui Alciat : *Ad. leg. 115 Dig. De verbor. signif. in opp. vol. 3. pag. 245. ediția Lyon 1560*, în care dînsul desvoltă opinia indicată mai sus. Iată cuvintele lui, pe care le reproduc după citația lui Giraud : *Per usucapionem vero proprietas non acquirebatur, licet juris auctoritate possessor defenderetur.*

și voi reveni asupra acestei cestiuni mai departe, cu ocaziunea studiării modului de a dobândi: *ocupațiunea*. Mă mărginesc a spune aci, că de și sînt argumente destul de serioase în favoarea acestui sistem, totuși nu'l pot împărtăși.

Aceasta este starea proprietăței la sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm. Dar dînsa diferă mult, de noțiunea proprietăței pe care o vom găsi-o în ultimele timpuri ale Romei. Această deosibire există și din punctul de vedere al principiului pe care se bazează proprietatea, și din punctul de vedere al obiectelor susceptibile de proprietate, precum și în cea ce privește modul de organizare al proprietăței și formele prin ajutorul cărora dînsa se transmite.

La început, cum am văzut, proprietatea își are origina în cucerire și într'o concesiune a statului. Dar noțiunea aceasta pierzându-se cu timpul, apare idea, pe care o găsim în ultima stare a dreptului, după ce fusese dezvoltată de cei mai iluștri filosofi și jurisconsulți cari trăiau la sfîrșitul republicei saū la începutul imperiului, (1) că proprietatea este un drept natural și este bazată pe dreptul ce'l câștigă omul asupra pămîntului prin munca sa.

La început nu totul este susceptibil de adevărată

(1) Cicerone. *De Re Publica*. I. 17. «*Quam est his fortunatus putandus, cui soli vere liceat omnia, non quirritium sed sapientium jure, pro suis vindicare, ne civili nexo sed communi lege naturae quae vetat ullam rem esse cujusquam nisi ejus, qui tractare et uti sciat.*—Gaius. *Com.* II. § 40.... *Nam aut dominus quisque est, aut dominus non intelligitur.*

proprietate privată. Am văzut că pământul făcând parte din *ager publicus*, cât timp nu fusese concedat de popor în deplină proprietate, (1) nu era susceptibil d'o asemenea proprietate.

La început existaū două feluri de proprietăți: *dominium ex jure quiritium* și acea proprietate de fapt, *possessio*, asupra pământurilor din *ager publicus*. (2) În cea din urmă epocă a dreptului, numai găsim o asemenea deosebire.

În sfârșit, la început proprietatea nu se transmite decât în mod solemn, cu forme complicate și *dominium ex jure quiritium* este reglementat cu cea mai mare precizie, pentru ca individualitatea sa să fie bine accentuată. Dînsa se crează în mod solemn, se transmite în mod solemn și se reclamă tot în mod solemn, naintea justiției. Dar încetul cu încetul, din toate aceste formalități, unele aū dispărut cu desăvârșire, altele fiind păstrate numai în teorie, aū dispărut din practică, așa că pe timpul împăratului Justinian, după cum vom vedea, numai rămâne nimic din reglementarea riguroasă a vechei proprietăți romane.

(1) Nu vorbesc aci de lucrurile *nec mancipi*, cari mi se par a nu fi fost susceptibile de proprietate quiritară, de oare-ce aceasta neadmițându-se de toată lumea, reservez cestiunea pentru a o discuta când mă voi ocupa de distincțiunea dintre lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*.

(2) În perioada viitoare vom vedea apărând încă un alt fel de proprietate, pe care comentatori o numesc *proprietatea preto-riană* și pe care o vom studia mai departe în mod amănunțit.

CAPITOLUL II

Despre modurile de a dobândi proprietatea

Nu toate modurile d'a dobândi proprietatea cunoscute în ultimul stadiu al dreptului roman, au fost cunoscute dreptului roman primitiv. De și Justinian ne spune, că unele moduri d'a dobândi care aparțin dreptului natural sau dreptului ginților, (1) sînt mai vechi, (*Palam est autem vetustius esse jus naturale*), decât modurile de a dobândi care aparțin dreptului civil, o critică minuțioasă însă, arată inexactitatea acestei afirmațiuni și se va vedea, din cercetările ce le vom face, că nici *ocupatiunea* nici *tradițiunea*, (moduri d'a dobândi făcând parte din dreptul ginților după clasificarea admisă), nu servesc, în această perioadă a dreptului, a transmite *dominium ex jure quiritium*; (2) numai *mancipatiunea*, *in jure cessio*, *usucapiunea* și *legea* pot servi pentru dobândirea dreptului de proprietate.

După Gaius: (3) cinci ar fi modurile d'a dobândi

(1) *Inst. Just.* cart. II. tit. I. § 11.—d-l Accarias. (Précis... vol. I. pag. 520), admite acest mod d'a vedea, de și cu totul nejustificat.

(2) În afară de împărțirea de mai sus, se mai deosebesc: a) modurile de a dobîndi originare, în baza cărora se dobîndește un lucru care n'a mai aparținut nimăruî, și modurile derivate prin care se dobîndește un lucru de la altă persoană; b) modurile derivate se împart în voluntare și nevoluntare, după cum proprietatea este transferată cu sau fără învoirea proprietarului. Aceste distincțiuni se găsesc explicate, în mod amănunțit, în toate manualele.

(3) *Com.* II. § 65 și 6.

proprietatea: ocupațiunea, tradițiunea, mancipațiunea, *in jure cessio* și usucapiunea. După Ulpian, (1) ele ar fi șapte, adăogându-se la cele 5 indicate de Gaius, adjudicațiunea și legea. Aceasta poate să fi fost adevărat, pentru epoca când trăiau acești jurisconșulți, dar nu pentru toate epocele. De ordinar, comentatori de drept roman, par a considera ca lucru cu desăvârșire admis, existența în toate timpurile a tuturilor acestor moduri d'a dobândi, fără ca măcar să s'oprească pentru a cerceta dacă aceasta este exact sau nu; dînși studiază de ordinar numai cele ce s'întîmplă în timpul perioadei ce se numește clasică, trecând foarte repede asupra primelor timpuri, și tocmai d'aci provine eroarea în care cad.

Viū acum la studiul modurilor d'a dobândi. Voi examina mai întii pe cele ce existaū, după părerea mea în această perioadă; și apoi, cercetând ocupațiunea și tradițiunea, voi arăta pentru fie-care în parte, cea ce mă face să cred că nu se putea dobândi printr'însele *dominium ex jure quiritium*.

§ 1.

Mancipațiunea.

Mancipațiunea este după toate probabilitățile foarte veche și cel d'întii mod d'a dobândi care a existat la Romani; cât-va timp chiar a fost unicul mod d'a dobândi. Dînsa este un act făcut *per aes et libram*, tot ca și *nexum*, vechiul mod de a contracta o obli-

(1) *Regule*. XIX, § 2.

gațiune al Romanilor, și având o origină comună cu acesta. Puchta, (1) confundă *mancipațiunea* cu *nexum*, și spune că și *mancipațiunea* poate fi producătoare de obligațiuni. Dar acest mod de a vedea este cu totul inexact; *mancipațiunea* și *nexum* sînt două specii ale aceluiaș gen: *operațiunea per aes et libram*, și n'avem nici un fir conducător pentru a putea hotărâ dacă, din aceste două operațiuni, a fost una care a preexistat celei alte și anume care din ele, sau dacă aș apărut în mod concomitent. (2) Cea-ce este pozitiv,—și asupra acestei cestiuni nu există nici o

(1) *Op. cit.* Vol. II. pag. 197, nota p.—Acest mod d'a vedea al lui Puchta, ar părea a fi confirmat de definițiunea lui *nexum*, ce ne o dă un vechi juriconsult Roman, *Mamilius* și pe care o găsim reprodusă în Varone. *De lingua latina*, (VII, 105): *Nexum Mamilius scribit omne quod per aes et libram geritur in quo sint mancipia*. Inșă imediat în urmă, tot Varone reproduce părerea unui alt juriconsult, *Mucius*, (de sigur, *Q. Mucius Scaevola*), în privința aceasta: *Mucius quae per aes et libram fiant ut obligentur, praeterque mancipio dantur*, definițiune care contrazice pe cea d'întii, și în care *nexum* se vede deosibit de *mancipatio*.—Tot în sensul lui Puchta: Accarias. *Précis...* Vol. I. pag. 532, nota 1.—Contra: Cuq. *Inst. jur. des Rom.* vol. I. pag. 253.

(2) Ihering pare a spune că *mancipațiunea* e mai recentă decât *nexum*, când susține că plata aparentă a fost împrumutată de la acest din urmă, de către cea d'întii. Dar această presupunere a lui Ihering, este o simplă ipoteză, pe care n'o justifică cu nimic. În adevăr, nu există nici o dovadă că plata aparentă a fost împrumutată de la *nexum* de către *mancipațiune*; și apoi chiar dacă ar fi așa, aceasta ar dovedi numai și numai, că ficțiunea plăței a apărut mai întii în *nexum* și apoi în *mancipațiune*, cea-ce este exact, iar nici de cum c'a-ceastă din urmă este d'o dată mai recentă decât *nexum*.

discuție, — este că mancipațiunea există chiar din primele timpuri al Romei (1).

Mancipațiunea este la epoca clasică, o vînzare fictivă, (se va vedea îndată că nu tot astfel era și la epoca noastră), care servea pentru alienarea lucrurilor *mancipi*. (2) Formele și caracterul mancipațiunei se găsesc descrise în Gaius (3) și în Ulpian. (4)

(1) D-l Girard. (*Manuel de Dr. Rom.*), zice că mancipațiunea poate să fie chiar anterioară fundărei Romei; dar aceasta nu este decât o presupunere. (pag. 275).— Legea celor XII Table, consacră în mod expres mancipațiunea în termeni următori: *Cum nexum faciet mancipiumve, uti lingua nuncupassit, ita jus esto*. Dar aceasta nu însemnează, că se putea adăoga la mancipațiune or ce clauză. Așa d. ex., nu se putea introduce clauza, că proprietatea va fi transferată numai după îndeplinirea unei condițiuni sau după trecerea unui oare-care termen. În acest sens: Ihering. (Trad. Meulenaere). *L'Esprit du Dr. Rom.* vol. III. pag. 238. — Cuq. *Inst. jur. des. Rom.* vol. I. pag. 263, nota. 6. — Accarias. *Précis...* vol. I. pag. 535 și vol. II. pag. 568 și urm. Această dispozițiune a legii celor XII table, a fost interpretată în moduri foarte diferite. (a se vedea Cuq. op. și loc. citat). După părerea mea, această dispozițiune se referă la deosibirea între *nexum* și *mancipium*, care erau amîndoa supuse exact la aceleaș formalități, și care nu se deosibeau de cât prin cuvintele pronunțate de părți: fiind un *nexum*, când părțile declarau că contractă o obligațiune; fiind o *mancipatio* când părțile declarau că fac o alienațiune. Legea celor XII table validează actul, după cuvintele pronunțate: altfel zis, cuvintele diferențiază actul, și din cele spuse de părți se vedea de ce era vorba și se califică *actul*. De acea legea, validează aci cuvintele, căci ele dedeau actului natura lui, pe când dacă e vorba de legat se validează actul *in abstracto*: *Uti legassit... ita jus esto*.

(2) Voi cerceta mai încolo, dacă mancipațiunea se putea întrebuința și pentru alienarea lucrurilor *nec mancipi*.

(3) Com. I. §§. 119—122 inclusiv.

(4) *Regule*. XIX. 3 — 6 inclusiv.

Dar mai înainte de a mă ocupa cu aceasta, nu mă pot abține d'a spune câte-va cuvinte despre împărțirea lucrurilor în *res Mancipi* și *nec Mancipi*, împărțire care are o așa de mare importanță în dreptul roman și care este în legătură prea strânsă cu mancipațiunea, aceasta, cum am spus, servind pentru alienarea lucrurilor *Mancipi*.

Jurisconșulți nu ne dau o definițiune a lucrurilor *Mancipi* și *nec Mancipi*. Dînși se mulțumesc să enumere în mod limitativ, cea-ce intră în categoria lucrurilor *Mancipi*. După enumerația lui Gaius (1) și a lui Ulpian (2) acestea sînt: 1) fondurile de pămînt, rurale și urbane situate în Italia; 2) servituțile prediale rurale; 3) animalele *quae colo dorsove domantur*; și 4) sclavi. Toate cele alte sînt lucruri *nec Mancipi*: «*Ceterae res nec Mancipi sunt*» ne zice Ulpian. Gaius ne spune (§ 18) că există o mare deosibire între aceste două categorii de lucruri, dar nu ne indică fundamentul, cauza primordială a acestei deosibiri. Numeroase sînt teoriile cari s'aũ propus, pentru a explica această deosibire și pentru a indica principiul determinant al acestei grupări. Nu voi enumera toate sistemele care s'aũ propus pînă azi, pentru a stabili baza acestei clasificățiunii. Voi expune numai în mod sumar aci principalele doctrine.

O opinie care este admisă în genere, pleacă dintr'un punct de vedere economic și explică această distincțiune prin importanța ce o prezintă agricul-

(1) Gaius. com. II. § 14—18.

(2) Ulpian. *Regule*. XIX. 1.

tura pentru Romani. Lucrurile *mancipi* după această opinie, sînt lucrurile care aŭ un raport direct cu agricultura, precum, pămîntul; vitele și sclavi care servă la exploatarea celui d'întii; servitușile care contribue la exploatarea lui. (1)

Un alt sistem pornește de la un punct de vedere politic și se referă la constituțiunea atribuită lui Servius Tullius. Fiind dat c'această constituțiune e bazată p'o clasificare a cetățenilor după averea fiecăruia, este foarte important a se lua garanții pentru evaluarea averei, spre a nu se produce erori asupra censului. Urmează pentru aceasta să se poată stabili în mod sigur și cu înlesnire calitatea de proprietar, și ca individualizarea lucrurilor să fie lesne de constatat. Natura lucrurilor *mancipi*, răspunzând în totul acestei trebuințe, din cauza modului special prin care se transferă proprietatea lor, numai dînsele erau luate în considerație pentru stabilirea averei cetățeanului, și distincțiunea de care ne ocupăm, a fost concomitentă cu introducerea, saŭ mai bine zis cu reglementarea de către Servius Tullius, a modului de transferare a proprietății numit *mancipațiune*, saŭ a urmat acesteia, «aceasta n'are nici o importanță», zice un autor (2) care împărtășește acest

(1) Accarias. *Précis...* vol. I. pag. 469. ediția III-a.

(2) Muirhead. (trad. Bourcart.) *Introd. Hist. au dr. privé de Rome*. pag. 72 și 73 și pag. 80—83.—Oare cum în acelaș sens: Willems. *Le Dr. Publ. Rom.* pag. 61.—Tot Muirhead. (pag 83), pare a spune că *res mancipi* și *familia* se referă la una și aceeaș categorie de lucruri, și *res nec mancipi* și *pecunia*, asemenea la o aceeaș categorie de lucruri, diferită bine înțeles de cea d'întii. Această opinie o vom regăsi-o și mai la vale.

mod d'a vedea, așa că distincțiunea aceasta și'ar avea în definitiv origina în reforma lui Servius Tullius.

Un al 3-lea sistem identifică lucrurile *mancipi* cu lucrurile luate vrășmașului. Dînsul pleacă de la această idee adevărată, că proprietatea romană este o concesiune a statului, de unde conchide că nici un mod de transmisiune directă nu era posibil între particulari, c'a fost nevoie a se recurge la ficțiunea unui proces prin mijlocul modului de transmisiune numit *in jure cessio*, și c'apoî găsindu-se acest procedeu prea complicat, s'a inventat *mancipațiunea*, care și dînsa este o ficțiune, ficțiunea unei cuceriri, o luare în posesiune cu mîna, (*manu capere*), prin mijlocul armelor. (1)

D-l Giraud (2) pretinde ca lucrurile *mancipi* sînt toate lucrurile susceptibile de proprietate quiritară. Acest sistem este bazat p'o observațiune exactă și anume, că cuvîntul *mancipațiune* derivă din cuvîntul *mancipium*, și știm că cuvîntul *mancipium* avea la început însemnarea cuvîntului *dominium* și însemna proprietatea quiritară. De la *mancipium*, adică proprietatea romană, s'a născut distincțiunea dintre lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*. «*D'ailleurs*, ne zice d-l Giraud, *le mot lui-même est ici le meil-*

(1) Puchta. *Institutionen*. vol. II. pag. 200. — Această părere a fost admisă și de Ihering un moment (*L'Esprit du Dr. Rom.* trad. Meulenaere. vol. 1. pag. 113), dar apoî, după cum ne spune tot dînsul, a părăsit-o, găsind-o inexactă, rezervându-și a dovedi aceasta mai târziu, lucru pe care l'a omis însă a-l face.

(2) *Recherches sur le Dr. de Propr. chez les Romains*. pag. 221—225.

leur indice de la chose et res Mancipi étant res Mancipii, n'est à nos yeux que chose de propriété romaine. (1)

Cât despre d-l Fustel de Coulanges, d-sa găsește în religiune motivul acestei distincțiuni. După dînsul, lucrurile *mancipi* sînt toate acelea, care sînt în strînsă legătură cu cultul și numai formalitățile solemne ale mancipațiunei pot să facă să înceteze această legătură. (2) Pentru a numai reveni asupra acestei păreri, voi spune chiar d'acum că dînsa mi se pare cu totul neîntemeiată. De sigur că religiunea a avut o influență preponderantă asupra organizărei proprietăței și c'a trebuit a se face să intervie religiunea, pentru a întări sentimentul de apropiere al omului pentru pămînt; de sigur că religia a jucat un mare rol la Roma, dar nu văz de loc rolul ei în această deosibire dintre lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*. Nu văz cum supt influența religiunei, servituțile rurale d. ex., aũ fost clasate printre lucrurile *mancipi*.

O ultimă opinie pe care voi expune-o aci, este cea a d-lui Cuq. (3) D-sa susține că lucrurile *mancipi*, saũ o parte cel puțin din lucrurile *mancipi*, sînt tot aceleaș care compuneaũ *familia*, și lucrurile *nec mancipi* sînt tot aceleaș care compuneaũ *pecunia*. (4) Deosibirea în privința denumirei, pro-

(1) Op. cit. pag. 224.

(2) *La cité antique*. Cart. II. Cap. VI.

(3) *Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 92.

(4) Am vorbit mai sus pag. 64 și urm. despre *familia* și *pecunia*.

vine după d-l Cuq, din punctul de vedere din care sînt privite aceste lucruri. Când le numim lucruri *mancipi* sau *nec mancipi*, le considerăm după cum, pot, sau nu pot, să fie alienate prin mancipațiune. Voi spune puțin mai jos de ce este absolut imposibil d'a se admite această părere.

Toate opiniile expuse mai sus, — afară de cea a lui Giraud asupra căreia voi reveni în mod special, — au oare-care aparență de adevăr, dar nici una nu explică în mod satisfăcător distincțiunea de care ne ocupăm.

Așa, este drept a spune că mai cu seamă bunurile agricole constituiesc lucrurile *mancipi*. Dar sînt și alte lucruri cari intră tot în această clasă, fără a fi cu toate acestea bunuri agricole: acestea sînt fondurile urbane; precum tot asemenea unele bunuri agricole sînt lucruri *nec mancipi*, d. ex. sămînța; acest sistem dar e înexact și nu poate fi admis, căci nu răspunde cu realitatea lucrurilor.

Opinia care caută origina acestei deosibiri în reforma lui Servius Tullius, nu se întemeiază nici dînsa pe nimic. A atribui acestui rege, luarea măsurii d'a se recurge de la un moment dat la ajutorul mancipațiunii pentru alienarea unor obiecte anumite, — de unde ar fi rezultat și deosibirea de care ne ocupăm — este a cădea în păcatul vechilor autori Romani, care admiteau legendarele tradiții ce se păstrasera și în baza cărora, toată organizația primitivă era datorită regilor. Am spus în repetate rînduri, de ce aceste tradiții nu pot fi crezute; și tot d'acea nu se poate admite c'această distinc-

țiune a fost creată în mod arbitrar și dintr'o dată, cu ocaziunea constituțiunei lui Servius Tullius.

În cea ce privește opinia lui Puchta, este drept a spune că proprietatea este o concesiune a statului și că este datorită cucerirei, precum și că formalismul a jucat un rol foarte mare în dreptul roman. Dar însă nimic din toate acestea nu îndreptățește a se spune, că clasa lucrurilor *mancipi* nu coprindea decât lucrurile luate asupra vrășmașului.

Opinia D-lui Cuq nu se poate justifica, și nici chiar d-sa nu'și dă osteneala d'a o justifica. Faptul că unele din lucrurile *mancipi*, au făcut parte o dată din *familia* și că unele din lucrurile *nec mancipi*, au făcut parte din *pecunia* nu ajunge pentru a ne face să credem că aceste două împărțiri coprindea aceleaș lucruri. De sigur, dacă s'ar constata că toate lucrurile care făceau parte din clasa lucrurilor *mancipi*, erau coprinse în *familia*, și toate acelea care făceau parte din clasa lucrurilor *nec mancipi*, erau coprinse în *pecunia*, opinia D-lui Cuq ar avea mari sorți d'a fi admisă de toată lumea. Dar pe câtă vreme aceasta nu este, pe câtă vreme după însăși afirmarea d-sale, numai o parte din lucrurile *mancipi* sau *nec mancipi* erau coprinse în vechile diviziuni cunoscute supt numele de *familia* și *pecunia*, și pe câtă vreme nimic din toate spusese vechilor jurisconsulți asupra acestor cestiuni, nu vine să coroboreze, fie în mod cât de indirect și fie cât de departe opinia d-sale, aceasta nu poate să fie admisă.

Din toate sistemele propuse, cel mai satisfăcător

ar fi al lui Giraud, dacă n'ar fi și dînsul oare-cum arbitrar și n'ar fi bazat p'o ipoteză, și anume că distincțiunea lucrurilor *mancipi* și *nec mancipi* derivă din cuvîntul *mancipium*, care precum am văzut mai sus, însemna la început *proprietate romană*, de unde concluziunea că lucrurile *mancipi* sînt lucrurile susceptibile de proprietate *quiritară*. Dar aceasta ar presupune demonstrat, că lucrurile *nec mancipi* nu erau susceptibile de proprietate *quiritară* și vom vedea că de și sînt multe probabilități în favoarea acestei păreri, dînsa însă nu e absolut sigură. Cea ce face că părerea lui Giraud să fie preferabilă tuturilor celor alte, este că, ținînd seamă de rezervele făcute, dînsa presentă o parte adevărată, fundată pe un fapt exact; este exact în adevăr că toate lucrurile *mancipi* erau susceptibile de proprietate *quiritară*, și c'o însemnată parte din lucrurile *nec mancipi*, după cum am văzut, (*possesiones, fondurile provinciale, etc.*) nu erau susceptibile d'o asemenea proprietate. Dacă aceasta s'ar putea dovedi pentru toate lucrurile *nec mancipi*, părerea lui Giraud ar avea o bază foarte solidă; din nenorocire însă, din datele ce le avem nu putem trage nici o concluzie absolut sigură, așa c'această părere nu poate fi susținută.

Și în afară de aceasta, mărturisesc că mi se pare a fi ceva arbitrar în această împărțire *a priori* și teoretică a lucrurilor *mancipi* și *nec mancipi*, — (independent de modul lor de alienațiune), — dintre cari unele ar fi susceptibile de proprietate *quiritară* și altele nu. Nu văz care să fi fost interesul

practic al unei asemenea distincțiuni, dacă n'ar fi fost în legătură cu modul de alienațiune, acesta singur fiind izvorul dreptului de proprietate; căci în definitiv, interesul acestei deosibiri se reduce tot la modul de alienare, lucrurile *mancipi* fiind acelea ce pot fi alienate prin ajutorul mancipațiunei, iar lucrurile *nec Mancipi* acelea ce nu pot fi alienate prin ajutorul acesteia, așa că tot părerea lui Gaius (1) este cea mai întemeiată: *Mancipi vero res sunt quae per mancipationem ad alium transferuntur; unde etiam Mancipi res sunt dictae*, ne zice dînsul, și nimic nu vine să infirme spusa sa.

În cea ce mă privește, cred că lucrurile *mancipi* sînt acelea care la început erau considerate ca cele mai prețioase, și la a căror alienare, — când aceasta a fost admisă, — s'au pus cât mai multe piedici pentru ca ele să fie găsite de copii în succesiunea tatălui lor, căci fiind lucrurile cele mai prețioase din cele ce pot constitui o avere, erau de o mare importanță pentru familie și trebuiau să să perpetueze într'însa. Acest caracter al lucrurilor *mancipi*, dă bine seama de compunerea acestei clase de bunuri. Cred că cele d'întii lucruri cari au făcut parte din clasa lucrurilor *mancipi*, au fost animalele, — căci acestea erau cele mai importante pentru un popor de agricultori cari practicaū proprietatea colectivă, și ceva mai în urmă sclavi. (2) Apoi mai

(1) Com. II § 22.

(2) Se vede că împărtășese opinia d-lui Moritz Voigt, distinsul profesor de la facultatea din Leipzig, în privința clăsărei succesive, în rîndul lucrurilor *mancipi*, a diferitelor acestor

târziū, când proprietatea privată, sau mai bine zis proprietatea familială a fost admisă pentru imobilele urbane, (*heredium*), și acestea au intrat în rândul lucrurilor *mancipi*; apoi și mai târziū, când a fost admisă și pentru imobilele rurale, și acestea s'au considerat ca lucruri *mancipi*.—Aceasta numai, bine înțeles, în privința fondurilor italice, căci pe d'o parte, când această clasificare s'a încheat, nici nu existaū încă fonduri provinciale, iar pe d'altă parte, acestea nici nu erau susceptibile d'o adevărată proprietate, cum am văzut, așa că dinsele, au rămas lucruri *nec mancipi*, cum d'altmintrelea ne o spune Gaius. (1)—Tot cam în acelaș timp, trebuie să să fi adăogat la acéstă clasificare și servituțile prediale rurale, care fiind trebuincioase exploatărei pământului, trebuiaū să aibă aceaș condițiune juridică ca și dînsul.

Dacă servituțile rurale singure sînt *res mancipi*, aceasta provine din acea că servituțile urbane sînt necunoscute la acea epocă. În adevăr la început casele erau separate unele de altele; ele se numiaū *insulae*. Chiar legea celor XII Table dispune ca să să lase între fie-care casă, un spațiu de două picioare

lucruri, neadmițând determinarea tutulor acestora dintr'o singură dată. V. Moritz Voigt. *Römische Rechtsgeschichte*. Vol I. pag. 438 și 439 (ediția 1892).—Mă depărtez însă de d-sa, în cea ce privește ordinea de întietate și de vechime a fie-cărui lucru făcând parte din acest grup. D-sa (*loc cit*) admite că cea ce a fost considerat mai întii, ca făcând parte din clasa lucrurilor *mancipi*, au fost imobilele, apoi servituțile rurale, apoi sclavi și la urmă de tot animalele.

(1) Com. II. § 15 și 21.

numit *ambitus*. Cât despre sclavî, ei trăesc pe pămîntul familiei și ajută la exploatarea lui, prin urmare este natural ca ei să fie indentificați cu pămîntul pe care'l cultivă. Tot așa ar fi trebuit să fie și pentru turmele de oi, dacă un alt motiv nu s'ar fi opus la aceasta. Ele sînt privite ca bunuri de ordine inferioară, destinate a fi consumate, schimbate și a eși din patrimoniu. Rolul lor este d'a trece din mână în mână, așa că, cum am mai spus, în primele timpuri ale Romei serveau de moneta, de unde și numele de *pecunia* dat monetei. Puțina fixitate a posesiunii lor, trebuia prin urmare să le împedice d'a face parte din clasa lucrurilor *mancipi*.

Maî nainte d'a trece la altă cestiune, maî rămâne de cercetat: a) la ce epocă a fost introdusă această distincțiune între lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*; b) dacă și aceste din urmă sînt susceptibile de proprietate quiritară.

a) În privința epocăi când a fost introdusă nu știm nimic pozitiv, așa c'această epocă nu poate fi fixată decât cu aproximație. Este în afară de or-ce îndoială însă, c'această deosebire este foarte veche (1) și că exista la epoca celor XII table. Cu toate acestea, D-l Moritz Voigt, (2) urmat în privința această

(1) În sensul acesta: Giraud *Recherches sur le Dr. de Propr.* pag. 221. — Accarias. *Précis...* vol. I. pag. 467, spune — fără a o dovedi, — c'această clasificare este tot așa de veche ca și Roma. — Maynz. *Cours de Dr. Rom.* vol. I. pag. 684, nota 11.

(2) *Römische Rechtsgeschichte.* vol. I. pag. 429—441; și în special: pag. 437, notele 31 și 32.

de Beaudouin, (1) susține c'această împărțire n'apare decât la sfârșitul secolului al 6-lea, sau la începutul celui al 7-lea, de la fundarea Romei. Dar este imposibil d'a se admite această părere a celor doi savanți profesori, german și francez, și este chiar de mirare c'o susțin, atunci când există texte pozitive care o contrazic.

Așa, 'cum am spus, este neîndoios că deosibirea de care ne ocupăm, exista la epoca celor XII table: am văzut mai sus, (2) c'această lege conținea o dispozițiune relativă la mancipațiune, care nu era decât modul de alienare al lucrurilor *mancipi*. Un text al lui Gaius, (3) presupune existența acestei distincțiuni la aceeaș epocă, când dînsul ne arată că legea celor XII table interzicea usucapiunea lucrurilor *mancipi* a femeilor care se aflaū supt tutela agnaților lor. Dintr'un alt text, rezultă că distincțiunea exista în or-ce caz de sigur, nainte de sfîrșitul secolului al VI-lea. (4) În acest text, — care se referă la dispozițiunile legii Cincia, privitoare la donațiuni și care este din anul 550 de la fundarea Romei, — ni se vorbește de mancipațiunea fondurilor, de unde rezultă dar că distincțiunea lucrurilor în *mancipi* și *nec mancipi* exista în mod pozitiv, cel puțin la epoca legii Cincia, adică la jumătatea secolului al 6-lea de la fundarea Romei, (anul 550), prin urmare

(1) *La limit. des fonds de terre.* pag. 137, nota 1 în fine; și mai cu seamă: pag. 288, nota. 2.

(2) Pag. 117, nota 1.

(3) Com. II. § 47.

(4) *Fragmenta Vaticana.* § 263.

mai de vreme de sfârșitul acestui secol sau începutul celui al 7-lea, epoce pe care d-l Voigt le indică ca fiind acelea în care a trebuit să apară distincțiunea aceasta. — O altă dovadă că dînsa este și mai veche, cel puțin cu o sută de ani, — rezultă din aceea că elefanți nu intrau în clasificarea lucrurilor *mancipi* de și *collo dorsove domari solent*, fiind-că ne spune Gaius: (1) «acele animale nu erau cunoscute în acel timp când s'a stabilit distincțiunea între lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*». Or, cum Romani au cunoscut elefanți pentru prima oară în anul 473 de la fundarea Romei în războiul cu Pirrus, rezultă că distincțiunea este anterioară acestei date, sau cel puțin concomitentă cu dînsa sau în ipoteza cea mai favorabilă, foarte puțin posterioară ei, anterioară cu mult, în toate cazurile, epocii indicate de d-l Voigt.

Dar această discuțiune nici nu poate avea loc față de textul legii celor XII table din care rezultă că deosibirea dintre lucrurile *mancipi* și *nec mancipi* exista la epoca acelei legi. Și, în cea ce mă privește, cred c'acea deosibire, fără a fi tot așa de veche ca Roma, este de sigur mai veche decât legea celor XII table, și că trebuie să fi apărut o dată cu admiterea principiului de alienabilitate a averii. S'a constatat încă foarte de timpuriu, că erau oarecari lucruri mai prețioase cari trebuiau să se perpetue în familie, și s'a hotărît, acele lucruri fiind alienabile, a se pune oare-care stavile alienărei lor.

(1) Com. II. § 16.

D'aci și formele complicate ale mancipațiunei, (care probabil că exista și mai înainte, dar nu cu toate formele care s'au admis mai în urmă). Așa că aparițiunea deosebirei dintre lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*, trebuie să fie concomitentă cu stabilirea formelor mancipațiunei, astfel cum le găsim descrise în Gaius, și de sigur mult mai veche decât legea celor XII table (1).

b) *Eraū lucrurile nec mancipi susceptibile de proprietate quiritară?* În privința aceasta, isvoarele sînt cu totul mute și nu putem ajunge la o concluzie absolut sigură. Cu toate acestea, putem din apropierea unor principii cunoscute, încerca să rezolvăm și această cestiune. Mai întii nu e îndoială, cum voi arăta, că mancipațiunea, nu putea servi la alienarea lucrurilor *nec mancipi*. Pe d'altă parte mancipațiunea era singurul mod de alienare cunoscut la început, și numai prin modurile civile d'a dobândi se putea dobândi proprietatea quiritară; prin urmare lucrurile *nec mancipi* neputînd fi alie-

(1) Tocmai d'acea, și etimologia cuvîntului *mancipatio*, dată de Gaius, trebuie crezută, și nu poate fi îndoială c'acest cuvînt vine de la *manu capere*, acel care dobîndea proprietatea ținînd lucrul în mână cînd pronunța cuvintele consacrate, și acest procedeu fiind imitat de Romani, după modul care li se părea lor, ca fiind cel mai esențial pentru căpătarea proprietății asupra unui lucru: luarea acestuia prin dreptul de cucerire și cu forța. Tot asemenea nu poate fi îndoială, că lucrurile *mancipi* însemnează lucrurile ce se pot aliena prin ajutorul mancipațiunei, aceasta fiind la început, după cum vom vedea singurul mod de alienare cunoscut. A se vedea totuși, în această din urmă privință, contra: George Danielopol. *Explicațiunea Instituțiunilor lui Justinian*. pag. 332.

nate prin mancipațiune, și alt mod d'a dobândi proprietatea ne mai existând, rezultă că dînsele nu erau susceptibile de proprietate quiritară. Autori (1) cari admit acest mod d'a vedea, nu'l admit decât ca o probabilitate și nu'l dau ca un lucru sigur, afară de d-nu Cuq, (2) care se pronunță categoric în acest sens, fără însă să dea vre un argument mai temeinic în favoarea acestei păreri.

Patrimoniul era dar împărțit în două categorii: d'o parte lucrurile *mancipi*, pe d'altă parte lucrurile *nec mancipi*. Aceste două categorii de bunuri n'au pentru Romani aceeaș valoare. Cele d'întii au o importanță mult mai mare și din pricina aceasta, legislatorul a voit s'asigure conservarea lor și s'împedice ca ele să fie alienate cu înlesnire. De aceea, regulile transmisiunii lor sînt determinate cu precisiune, și solemnitatea cu care s'alienează dovedește în destul, că în vechiul drept roman, aceste lucruri se găseau supt un regim special, regimul inalienabilității.

Acum c'am terminat cu cercetarea distincțiunii lucrurilor *mancipi* și *nec mancipi*, reviu la studiul mancipațiunii.

(1) Giraud. *Recherches sur le dr. de Propr.* pag. 222. — Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 240, 252, 253, și 280, nota 3. — Maynz. *Cours de Dr. Rom.* vol. I. pag. 685, notele 15 și 16. — Ihering (trad. Meulenaere). *L'Esprit du. Dr. Rom.* vol. IV. pag. 203, nota 298. — Contra: Accarias. *Précis...* vol. I. pag. 468, nota 7. — Moritz Voigt. *XII Tafeln.* vol. II. pag. 129, nota 7; și Idem. *Römische Rechtsgeschichte.* vol. I. pag. 443, nota 12.

(2) *Inst. Jur. des. Rom.* vol. I. pag. 92 și 93.

Reproduc aci § 119 din com. I al lui Gaius, în care acesta ne descrie în mod amănunțit toate formalitățile la care era supusă mancipațiunea:

Est autem mancipatio, ut supra quoque diximus, imaginaria quaedam venditio, quod et ipsum jus proprium civium Romanorum est, eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus et praeterea alio ejusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is qui mancipio accipit, rem tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse aio, isque mihi emptus esto hoc aere aeneaque libra, deinde aere percutit libram idque aes dat ei a quo mancipio accipit quasi pretii loco.

După cum am spus mai sus, mancipațiunea este însă, o vînzare imaginară, și care este un drept propriu însuși cetățenilor Romani; și acel lucru se făcea astfel: se întrebuițau nu mai puțin de cît cinci martori cetățeni Romani puberi și afară de aceasta încă un altul de aceeași condițiune care ținea cântarul de aramă și care se numește *libripens*; acel care primește în *mancipium* lucrul, ținând lucrul, zice astfel: zic c'acest om este al mieu după dreptul quiriților și acesta a fost cumpărat de mine cu această bucată și acest cântar de aramă, apoi lovește cântarul cu bucată de aramă și dă bucată de aramă aceleia de la care a primit *mancipium* în loc de preț.

Forma cea mai veche a alienațiunei lucrurilor *mancipi*, este *mancipațiunea*. Aceasta, după cum o indică și numele său, cere ca obiectul alienat să fie luat cu mîna, cea ce exclude posibilitatea alienărei unor imobile, căci este imposibil d'a le «*adprehendere*». Numai mai târziu prin urmare, s'a putut aplica mancipațiunea fondurilor de pămînt. S'a presupus că legea celor XII table a introdus această ino-

vație, dar este mai probabil, c'aceasta a fost introdusă ceva mai înainte. Cea ce este sigur, este că Gaius ne-o presintă ca aplicându-se la mobile și la imobile. Dar textul lui Gaius pare a dovedi, că obiceiul a fost acela care a permis d'a se mancipa imobilele, și c'alta a fost regula primitivă; presupțiunea aceasta rezultă din acea c'acest jurisconsult nu ne vorbește în termenii identici de funcțiunile mancipațiunei. Pentru mancipațiunea mobilelor se cere o luare cu mâna și această formalitate se explică prin origina mancipațiunei. «*Unde etiam mancipatio*»..... etc. Cât despre fondurile de pământ, în virtutea obiceiului, (*solent*), mancipațiunea este admisă pentru ele. Dar chiar atunci când acest mod de transmisiune este admis, vechea stare de lucruri lasă urme în starea cea noă. Mancipațiunea ne presintă tot felul de formalități, provenind din vechiul principiu al inalienabilităței și din puțina aplecare pe care Romani o aveau la început pentru principiul contrariu, cea ce'i făcea să caute a aduce cât mai multe piedici alienațiunilor. Mancipațiunea se face naintea a 5 martori cari sînt, cum voi arăta, reprezentanți ai poporului, și probabil că la început se făcea chiar înaintea poporului.

Am spus mai sus că mancipațiunea nu era o vânzare fictivă la început. Dar aceasta, de și rezultă în mod foarte evident din chiar formele la care e supusă mancipațiunea, nu este însă admis de toată lumea. (1) Cu toate acestea, s'admite de toți că la

(1) Accarias. *Précis*... vol I. pag. 531, nota 1, nu vrea să

început cântărirea metalului nu era o ficțiune, ci o realitate. Rezultă dar că era un preț real ce se plătea și tocmai pentru aceasta se cântărea metalul, Romani primitivi cântărind metalul pentru a-î cunoaște valoarea, mai înainte introducerei monetei cu valoare fixă. Dar atunci, dacă prețul era real la început în mancipațiune, cum se poate susține c'aceasta era în vremea aceea numai o vânzare fictivă, și că se putea, cu ajutorul ei, face or-ce fel de alienare, de ex, un schimb, o donațiune etc., cari nu implică plata unui preț? Atât Ihering (1) cât și d-l Accarias, (2) admit realitatea cântărirei la început pe d'o parte, iar pe d'altă parte susțin, că mancipațiunea a putut să fie întrebuițată, în or ce timp, pentru transferarea proprietății, or-care ar fi fost cauza acestei transferări, fără să observe contradicția în care cad și fără să ne explice prin urmare, cum pot să se concilieze acele două propunerii, cu totul contradictorii, ale lor.

Mancipațiunea era dar la început, o vânzare reală și o vânzare pe bani gata; (3) acest din urmă ca-

vază în formalitățile mancipațiunei, decât niște ficțiuni, cum se găsesc multe în legislațiunea romană, pentru care aceasta are multă aplecare și care trebuie să fi fost tot ficțiuni în toate timpurile.—In acelaș sens: Ihering. (trad. Meulenaere). *L'Eprit du droit Romain*. vol. III, pag. 232 și 233.

(1) *Op. cit.* pag. 203.

(2) *Op. cit. loc cit.*

(3) In sensul acesta: Cuq. *Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 258 și urm.—Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 276.—Moritz Voigt. *XII Tafeln*. vol. I. pag. 206 și 207, nota 30.—Appleton. *Histoire de la Propriété Prétorienne et de l'action Publicienne*. vol. I. pag.

racter dînsa îl păstrează încă la epoca celor XII table, (1) după cum rezultă din textul citat mai jos, (nota 1); nu tot ast-fel însă trebuie să fi fost și cu caracterul cel d'întii, și mancipațiunea trebuie să fi devenit la această epocă, și poate chiar ceva mai nainte, o vînzare imaginară pentru ca să corespundă necesităților timpului și să se poată aplica tuturilor transacțiunilor, ale căror specii se înmulțiseră și care nu puteau să fie introduse în cadrul formelor vechei mancipațiunii. Dar formalitățile aș rămas aceleași, cu deosebire numai că cântarul și arama care la început jucau un rol real, nu mai aș avut mai

182, nota 28.— Pellat. *Exposé des principes généraux du Dr. Rom. sur la Propr.*... pag. 12. — Ortolan. *Explication Historique des Instituts.* (ediția a 12-a, J. E. Labbé) vol. II, pag. 232, No. 295.—Maynz. *Cours de Dr. Rom.* vol. I. pag. 703 — Muirhead. (trad. Bourcart). *Intr. Historique au droit privé de Rome.* pag. 172.

(1) Legea celor XII table hotărîse, după cum ne spune Justinian, (Inst. Cart. II. tit. 1. § 41), că proprietatea nu putea să fie transferată cumpărătorului decât după ce el plătise prețul.— Justinian spune c'această dispozițiune se referă la tradițiune; dar admitînd chiar c'aceasta exista la epoca celor XII table, (și se va vedea că nu împărtășesc această părere), dacă acea lege conținea o asemenea dispozițiune, de sigur că dînsa se refera și la alienarea prin mancipațiune și la alienarea prin tradițiune: dar mancipațiunea ne mai existînd pe timpul lui Justinian, dînsul n'a mai crezut necesar d'a ne mai vorbi de dispozițiunile referitoare la aceasta; iar în caz când nu s'admite existența tradițiunei la epoca legii celor XII table, atunci de sigur că dispozițiunea de care ne ocupăm se refera la mancipațiune, dar aceasta ne mai existînd pe timpul lui Justinian, dînsul ne prezintă acea dispozițiune ca privind modul de alienare ce exista la epoca lui, adică tradițiunea. Intr'un caz ca și în cel alt, dispozițiunea legii celor XII table nu putea să nu privească mancipațiunea.

în urmă decât un rol imaginar și au fost păstrate, ca o formă a trecutului, de și nu mai răspundeau unei trebuințe, conform obiceiului Romanilor d'a nu se atinge de vechile lor instituțiuni, unit cu deosibita aplecare pe care dînși o aveau pentru formalism.

Toate formalitățile mancipațiunei ne sînt cunoscute din descrierea ce ne o fac Gaius și Ulpian: (1) opt persoane luaă parte la acel act: (2)

- 1) Vînzătorul
- 2) Cumpărătorul
- 3) *Libripens*
- 4) Cinci martori, puberi și cetățeni Romani.

Libripens era acela care ținea cântarul și cântărea metalul ce se dedea ca plată.

Mancipațiunea se făcea naintea celor 5 martori cari reprezentau poporul Roman, — probabil cele 5 clase, a căror creare s'atribue lui Servius Tullius. Toate vînzările erau puse supt autoritatea poporului Roman, și dînsul, prin delegați săi, trebuia să consimță la alienare, rămășiță și aceasta a vechei inalienabilități și a vechei comunități, care, când au dispărut au lăsat această urmă a existenței lor, adică cerința participărei poporului său delegaților săi la alienațiune, și de sigur la început, dărei consimțimîntului său la această alienațiune. Incetul cu

(1) In paragraful reprodus mai sus. — *Regule*. XIX. 3—6.

(2) D-l Cuq ne spune că erau noă persoane, adăogând la cele citate mai sus încă o persoană numită *antestatus*, dar de care nu ne vorbesc nici Gaius, nici Ulpian. Acest *antestatus* după d-sa, avea rolul d'a întreba pe martori dacă consimt să fie martori.

încetul, această formalitate și'a schimbat însemnarea, cum și'a schimbat-o și formalitatea cântarului și a aramei, și acele cinci persoane care luau parte la mancipațiune, n'aŭ mai fost decât niște martori, reprezentând fie-care câte una din clasele din care se compunea poporul Roman. (1) Astfel alienarea prin mancipațiune, a rămas tot deauna un act pus supt garanția puterii publice și la care aceasta trebuia să ia parte.

Martori aveau ei un rol mut, sau luau și ei o parte activă la act? După toate probabilitățile ei aveau un rol activ. Aceasta nu ne este atestat decât pentru testamentul *per aes et libram* de Gaius, (2) care ne spune că testatorul interpela pe martori în modul următor: *Vos quirites, testimonium mihi perhibitote*. Și de sigur că martori răspundeaŭ, după cum pare a resulta dintr'un text al lui Paul. (3) *Coeus testamentum potest facere quia accire potest*

(1) Cea ce dovedește aceasta este că martori erau numiți *classici testes*. (Aulu-Gelliu. *Noptile Atice*. XV. 27. §§ 3, și Festus. *De Verborum Significatione*, la cuvîntul: *classici testes*). Acest din urmă ne spune: *Classici testes dicebantur qui signandis testamentis adhibebantur*. Textul nu se referă decât la testamentul prin mancipațiune, dar nu e nici o îndoială, c'aceleas formalități se aplicaŭ la toate mancipațiunile. Acest mod d'a vedea este în genere admis. V. Maynz. *op. cit.* vol. I. pag. 703. — Accarias. *op. cit.* vol. I. pag. 530, nota 2. — Muirhead. *op. cit.* pag. 76. — Totuși d-l Cuq. (*op. cit.* pag. 255.) și Girard (*op. cit.* pag. 276, nota 3.) nu împărtășesc această opinie

(2) Com. II. §§. 104.

(3) *Sentințe*. Cart. III. tit. IV. §§. 4^A. A se vedea în sensul acesta: Ihering (trad. Meulenaere) *L'Esprit du Dr. Rom.* vol. III. pag. 236 și 237.

adhibitos testes et audire sibi testimonium perhibentes. Prin urmare martorul avea să răspundă.

Am studiat astfel toate solemnitățile la care era supusă mancipațiunea, afară de cuvintele solemne pe care partea care dobânda proprietatea avea să le pronunțe și care constituiaă cea ce se numea *nuncupatio*. Mai rămâne acum să studiăm și p'aceasta. Am văzut care erau după Gaius, cuvintele ce trebuiaă pronunțate de cumpărător. Acesta punea mâna pe lucrul ce se aliena și spunea următoarele cuvinte: *zic c'acest om este al mieu conform cu dreptul quirifilor și că l'am cumpărat cu acest cântar și această bucată de aramă.* După pronunțarea acestor cuvinte, la epoca când prețul se cântărea, se proceda de sigur la această operațiune; când cântărirea prețului a fost suprimată, se proceda la formalitatea pe care ne-o indică Gaius în paragraful său 119 reprodus mai sus, adică se lovea cântarul cu bucata de aramă și se dedia aceasta alienatorului drept preț.

În *nuncupatio*, afară de formula solemnă pe care am reprodus-o, nu se putea introduce or-ce clauză care nu corespundea cu formele actului și cu consecințele ce decurgeau dintr'acestea. Nu trebuie să crează că formula legii celor XII table: *cum nexum faciet mancipiumve, uti lingua nuncupasset, ita jus esto*, avea de scop d'a permite părților să adauge or-ce ar fi voit în *nuncupatio* și să schimbe chiar, cu modul acesta, rezultatul natural al actului. Am arătat care a fost scopul acelei dispoziții a legii celor XII table și nu mai reviu asupra acestei

cestiuni. Toate clauzele care nu corespundeau cu natura actului, puteau să fie trecute în pactele ce s'adăoga la act, dar nu puteau nici o dată să facă parte din însuși corpul actului care era supus la forme riguroase și precise. Tocmai d'aceea s'a simțit necesitatea d'a se recunoaște validitatea acestor pacte, pentru a se ocoli cu ajutorul lor cea ce, în vechile forme, era prea riguros și a se introduce unele dispozițiuni care nu se puteau împăca cu acele vechi forme. Astfel era *pactum fiduciae*, ce obicînuia a se adăoga adesea pe lângă mancipațiune și care era sancționat printr'o acțiune *bonae fidei*.

Dar cea ce am spus despre motivul admiterei acestor pacte, dovedește tocmai că ele n'au fost admise foarte de timpuriu, și de sigur că la epoca de care ne ocupăm, dînsele nu existaū. Dispozițiuni ca acelea care suspendă transferarea proprietăței până la îndeplinirea unei condițiuni, sau amână plata prețului vînzărei, nu puteau fi admise la o epocă unde formele riguroase ale formalismului erau încă în plină vigoare și d'abia introduse, și nu se putea încă admite vr'o derogățiune la consecințele principiului care cerea, ca proprietatea să fie transferată și prețul plătit, chiar în momentul facerei actului. (1)

(1) Aceasta rezultă dintr'un text al lui Papinian. L. 77. Dig. Cart. L. Tit. XVII, în copriinderea următoare: *Actus legitimi, qui recipiunt diem vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio. . . . . in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem. Nonnunquam tamen actus suprascripti tacite recipiunt quae aperte comprehensa vitium adferunt.*—Actele legi-

Atât este de adevărat, că transferarea proprietății era o consecință imperioasă a formelor mancipațiunii, că dacă se întâmpla că vânzătorul să nu fi fost proprietarul lucrului vândut, în caz de evicțiune a cumpărătorului, dînsul avea contra vânzătorului o acțiune *in duplum, actio auctoritatis*, pentru plata îndoită a prețului vânzării. (1) Această acțiune trebuie să fie foarte veche și dînsa rezultă d'a dreptul din însăși mancipațiunea..

S'a spus că dînsa derivă dintr'un delict făcut de alienator, și anume acela d'a nu fi putut să pue pe cumpărător, în stare să se apere contra revendicării îndreptate contra lui. (2) Dar nimic nu confirmă această părere. Toate textele care s'ocupă de această cestiune, său spun, său lasă să se înțeleagă că acțiunea derivă chiar din mancipațiune. Ast-fel Paul în textul citat în nota 1 din josul acestei pagine, tot ast-fel Varone: (3) *Aut si mancipio non datur, dupla promitti aut si ita pacti simpla*. Așa dar, în

tîme (solemne), care primesc un termen său o condițiune, ca mancipațiunea, acceptilațiunea.... sînt vițiate cu totul, (devin absolut nule), prin adăogirea unui termen său unei condițiuni. Cu toate acestea câte o dată, actele sus zise primesc în mod tacit (acele clause), care exprimate în mod expres aduc vițiul.— Rezultă dintr'acest text, că nici chiar la epoca lui Papinian nu se putea introduce clause de felul acestora în nuncupațiune și dacă s'admitea atunci c'aceste clause se pot supt-înțelege, de sigur c'aceasta nu era permis în primele timpuri.

(1) Paul. *Sentințe* II. XVII. § 3: *Res empta, mancipatione et traditione perfecta, si evincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur*.

(2) Cuq. *Inst. jur. des Rom.* vol. I. pag. 265.

(3) *De Re Rustica*. 2. 10. 5.

caz când vânzarea se face *printr'alt mod decât mancipațiunea*, trebuie să se stipuleze în mod expres plata prețului îndoit pentru cazul de evicțiune, de unde rezultă că nu era nevoie de aceasta în caz de alienare prin mancipațiune. De ce? De sigur fiind-că această consecință era legată direct de mancipațiune.

În privința vechimei acestei acțiuni nu poate fi nici o îndoială, căci dînsa era o necesitate față de rezultatele la care s'ajungea prin mancipațiune. Cumpărătorul plătea prețul imediat; prin urmare el răspundea valoarea lucrului cumpărat, și n'ar fi fost drept ca dînsul să n'aibă nici lucrul, — în caz când acesta i se lua de adevăratul proprietar, — nici valoarea lui, și ca vânzătorul să profite de reaoa lui credință. De aceea era necesar ca mancipațiunea să dea naștere, pentru cazul de evicțiune, la o asemenea acțiune care, și după modul cum este concepută, dovedește vechimea ei, fiind o evaluare — făcută în mod arbitrar și de mai nainte -- la o sumă oare-care, a unui prejudiciu încă inexistent, procedeu foarte obișnuit vechilor legislațiuni.

Singurele cuvinte ce aveau să fie pronunțate în mancipațiune, se pronunțau de acela căruia i se mancipa lucrul: astfel ne spune Gaius. Și aceasta se explică foarte bine: mancipațiunea, ca marea majoritate a actelor din dreptul roman este un act unilateral. Mancipantul nu pronunța nici un cuvînt, (afară de cazul unui testament făcut prin mancipațiune, în care vorbea și dînsul). — Acestea sînt formele și caracterul mancipațiunei.

Dar Gaius ne mai dă și alte amănunte în comen-

tariile sale, asupra acestui mod de alienare. Mai întâi dînsul ne mai spune, că mancipațiunea este un drept propriu al cetățenilor Romani și că este de drept civil. (1) Acest mod de alienare nu putea să fie întrebuintat decât de cetățeni Romani, de Latini coloniari, de Latini Juniani și de acei peregrini căroră se dăduse *jus commercii*, (2) adică de toți aceia care puteau avea proprietatea quiritară.

În cea ce privește mancipațiunea lucrurilor mobile, am văzut că ea nu se putea face decât cu condițiunea c'acel *qui mancipio accipit, adprehendere id ipsum quod ei mancipio datur* (3), și pentru acest motiv mancipațiunea lucrurilor mobile nu se putea face decât ele fiind prezente, *nisi in praesentia sint, mancipari non possunt*, diferind în aceasta de mancipațiunea imobilelor, a căror prezență nu era necesară pentru mancipațiunea lor, (*praedia vero absentia solent mancipari*). Atât de strictă era cerința d'a se lua în mână lucrul mobil ce se mancipa, încât Ulpian, (4) după ce ne spune și dînsul că lucrurile mobile nu se pot mancipa decât fiind prezente, adăogă că nu se puteau mancipa în acelaș timp, mai multe lucruri mobile decât câte se puteau lua cu mîna. Imobilele se puteau mancipa mai multe în acelaș timp și chiar găsindu-se în diferite locuri.

Se știe, cum se explică în mod istoric această

(1) Com. I. §§. 119 și Com. II. §§. 65.

(2) Ulpian. *Regule*. XIX. 6.

(3) Gaius. Com. I. §§. 121.

(4) *Regule*. XIX. 6.

deosibire și că trebuie dedus din aceste forme și din aceste deosibirii, că mancipațiunea nu s'aplica la început imobilelor. Una din formele esențiale ale mancipațiunei, fiind ca lucrul ce se mancipa să fie apucat cu mâna d'acel care *mancipio accipit*, și imobilele neputând fi supuse acestei formalități, consecința evidentă este că mancipațiunea n'a fost creată pentru imobile. Intr'atât este de esențială formalitatea prinderii cu mâna, încât Gaius ne spune că etimologia cuvîntului vine de la *manu capere*. Dacă de la început imobilele ar fi putut să fie mancipate, ele neputând fi prinse cu mâna și această formalitate a mancipațiunei neputându-se prin urmare aplica lor, etimologia n'ar fi fost exactă pentru cazul acesta; și nu e nici un motiv pentru a crede că cuvîntul nu și'a luat denumirea de la formele unice care s'aplicaū la început, ci numai de la formele mancipațiunei mobilelor, neștiindu-se seamă de cea-ce se petrecea în mancipațiunea imobilelor. Pentru ce această urmare, căreia nu i s'ar putea găsi nici o explicare? Este mai logic d'a crede, că nu era la început decât un singur mod d'a mancipa, acela care se face ținând lucrul în mână, — cea ce implică excluderea posibilităței d'a se mancipa imobilele, și că mancipațiunea și'a luat numele de la formele care s'aplicaū generalității cazurilor, iar nu numai unora din ele, neputându-se justifica cu nimic o asemenea preferință dată acestora.

Chiar din modul de expunere al lui Gaius, despre care am mai vorbit, dar asupra căruia voesc să mai insist puțin aci căci prezintă mare importanță, — se

poate foarte bine deduce această evoluțiune în formele mancipațiunei. Dînsul ne spune la sfârșitul paragrafului său 121 din Com. I, *că lucrul ce se mancipa trebuia să fie prins cu mâna, de unde s'a și numit mancipațiune*; prin urmare aceasta pare a fi, după felul cum se exprimă Gaius, o formalitate generală, aplicându-se la toate cazurile, căci dînsul zice în general *lucrul ce se mancipa*, fără să facă nici o deosibire; această formalitate nu se poate aplica la imobile, care prin urmare la început nu se pot mancipa. Aceasta e regula veche. Mai în urmă, când imobilele aū devenit alienabile și aū putut fi mancipate, cum formalitatea prinderii cu mâna nu li se putea aplica, a trebuit să se renunțe la dînsa în manciparea imobilelor. Despre aceasta Gaius nu spune nici un cuvînt; (1) dar este evident pentru toată lumea că dînsul face o reticență în textul de care ne ocupăm, și se vede foarte bine, că în cea ce privește manciparea imobilelor, dînsul omite să ne spue ceva. (2) Există însă neînțelegere în privința acelor ce Gaius a omis să ne spue.

Regula că lucrul ce se mancipa trebuia să fie prins cu mâna, avea dînsa ca consecință, că imobilele, ne putînd să fie supuse acestei condițiuni, să nu poată fi de loc mancipate, saū se găsise un mijloc pentru a respecta regula în aparență și pentru imo-

(1) Dînsul ne spune în privința mancipării imobilelor, cum am văzut, numai că: imobilele *obișnuesc* a se mancipa chiar fiind absente.

(2) V. Ihering. (trad. Meulenaere). *L'Esprit du Dr. Rom.* vol. III. pag. 265.

bile, acestea putând fi prin urmare, mancimate încă de la început. S'a susținut, cu analogie de cea ce se petrecea în acțiunea în revendicare, (1) că la început trebuia să s'aducă o bucată de pământ din fondul ce trebuia mancimat, pentru a se putea proceda la manciparea acelui fond; că mai în urmă, această practică a dispărut, cum a dispărut și din formalitățile revendicării, și c'aceasta ar fi fost practica de care Gaius a omis a ne vorbi. Dar însă, această afirmațiune nu este coroborată cu nimic. Din potrivă, inaplicabilitatea absolută la început a mancipațiunii imobilelor, este confirmată și de cele l'alte numeroase dovezi pe care le avem despre inalienabilitatea acestora. (2)

Mai rămâne o ultimă cestiune de studiat, relativ la mancipațiune. Acest mod d'a aliena, care se aplica de sigur la lucrurile *mancipi*, se putea aplica el și la lucrurile *nec mancipi*? Această cestiune este foarte controversată. Cu toate acestea, mi se pare că față cu textele categorice ale lui Ulpian și Gaius, nu poate fi nici o umbră de îndoială în privința solu-

(1) Accarias. *Précis...* vol. I. pag. 531.—Ihering. *op. cit.* vol. III. pag. 264, după ce spune că nu se știe nimic în această privință, totuși la pag. 267, admite c'aceasta se petrecea și în mancipațiune, după ce ne a spus «că practica aceasta s'a introdus de sigur pentru ca și mancipațiunea să se poată aplica imobilelor», de unde putem deduce, că și d-sa admite c'acestea nu erau susceptibile la început de mancipațiune.

(2) Voigt. (*XII Tafeln.* vol. II, pag. 133, nota 10), este și el de părere că imobilele puteau fi mancimate la început, cu îndeplinirea formalității obișnuite și în acțiunea în revendicare, fiindându-se adică în mână o părticică din lucrul ce se mancipa.

țiunei și nu se poate susține că mancipațiunea s'aplica și la lucrurile *nec Mancipi*. Mai înainte însă d'a cerceta aceste texte, să vedem cum se raționează în opinia contrarie.

Se argumentează în această opinie, dintr'un text al lui Pliniu, (Istoria Naturală, IX. 35), care ne vorbește de mancipațiunea mărgăritarelor, și acestea sînt de sigur lucruri *nec Mancipi*. (1) Dar mai înainte de toate, Pliniu nu este jurisconsult și poate să se fi înșelat în calificarea actului. Și apoi, se poate că mancipațiunea, fără efect ca atare, să fi avut efectul unei tradițiuni.

Un alt partizan al acestei păreri, (2) se bazează între alte texte, pe un text al lui Gaius, (com. II. § 19), care zice, după d sa: *res nec Mancipi nuda traditione abalienari possunt*; (citațiune inexactă căci Gaius la acel paragraf spune: *Nam res nec Mancipi ipsa traditione pleno jure alterius fiunt*). În orice caz, d-sa conchide din citațiunea pe care o face, că textul întrebuițînd cuvîntul *possunt* iar nu *debent*, lucrurile *nec Mancipi* puteau dar nu trebuiau să fie alienate prin ajutorul tradițiunei și că mancipațiunea putea să fie întrebuițată și dînsa pentru aceasta. Cestiunea este de prea mare importanță,

(1) Maynz. *Cours de Dr. Rom.* vol. I, pag. 703, nota 10.—Asemenea: Muirhead. (trad. Bourcart). *Intr. au Droit privé de Rome.* pag. 185 și nota 43.

(2) *Voigt. XII Tafeln.* vol. II. pag. 129, nota 7. V. textele citate în favoarea opiniei d-sale. Nu mai insist asupra acestor texte, căci argumentele trase dintr'insele, nu sînt concludente de loc. — Id. *Römische Rechtsgeschichte.* vol. I. pag. 433, nota 12, și pag. 434, nota 14.

pentru a putea fi rezolvată cu ajutorul unui argument bazat pe întrebuițarea unui cuvînt mai general, când nimic nu confirmă c'acest cuvînt a fost întrebuițat cu tot din adinsul. Argumentele de acest fel sînt foarte periculoase și foarte șubrede și lesne putem să ne lăsăm a fi înșelați, recurgînd la dînsule, așa că nu se poate pune nici un preț p'acestea. (1)

Dar am spus la început că există texte care rezolvă în mod categoric cesiunea, în sensul că numai lucrurile *mancipi* sînt susceptibile de mancipațiune. (2) Ulpian ne spune curat, că: *mancipatio*

(1) În or-ce caz, și admițînd chiar că cuvîntul *possunt* are toată valoarea pe care vrea să i'o acorde d-l Voigt, rezultatul imediat n'ar fi că și lucrurile *nec mancipi* sînt susceptibile de mancipațiune. Nu trebuie să se uite c'aceste lucruri sînt susceptibile de *in jure cessio*, cea ce nimeni nu contestă, așa că, dacă cum-va Gaius în adevăr ar fi zis, sau ar fi vrut să zică, că lucrurile *nec mancipi*, *pot*, dar nu *trebuie*, să fie alienate prin tradițiune, el de sigur ar fi avut în vedere această circumstanță, că lucrurile *nec mancipi* putînd să fie alienate și prin *in jure cessio*, nu trebuia să se recurgă neapărat la tradițiune,—fiind posibil și mijlocul prin *in jure cessio*,—pentru alienarea lor. Afară de aceasta, pentru a arăta ce puțin temeî se poate pune p'acest argument, tras din întrebuițarea cuvîntului *possunt* de Gaius, și pentru ca să văză că nici acest jurisconsult nu întrebuițează tot-deauna cuvîntul precis, voi cita § 29 din comentarul său al II-lea, în care ne spune... (*jura praediorum rusticorum vero etiam mancipari possunt*, și cu toate acestea nimeni n'ar îndrăzni să susție, că Gaius a voit să spună aci că *pot*, iar nu că *trebuie*, să fie mancipate, și că se poate întrebuița și tradițiunea pentru alienarea lor. Dar jurisconsultul a vrut să facă alusiune și aci, ca și în textul invocat de d-l Voigt, la alienarea prin *in jure cessio*, care este un mod aplicabil atât lucrurilor *mancipi* cât și *nec mancipi*.

(2) Ulpian. *Regule*. XIX. 3 și 7.—Gaius. *Com*. I. § 120.

propria species alienationis est rerum Mancipi, adăogând mai jos, că: Traditio propria est alienatio rerum nec Mancipi.

Textul însă cel mai hotărător în această privință, după părerea mea, este acela al lui Gaius, citat mai jos și în care dînsul ne enumeră lucrurile cari sînt susceptibile de mancipațiune. Reproduc aici acest text, care este de foarte mare importanță și care, cel puțin pe cât știu, n'a fost interpretat pînă azi în acest mod și n'a mai fost invocat în favoarea opiniei pe care o apăr:

Et modo et serviles et liberae personae Mancipantur; animalia quoque quae Mancipi sunt, quo in numero habentur boves, equi, muli, asini; item praedia tam urbana quam rustica quae et ipsa Mancipi sunt, qualia sunt Italica, eodem modo solent Mancipari.

Prin acel mod. și sclavi și persoanele libere se Mancipează; asemenea animalele care sînt *Mancipi*, în al căror număr se socotesc boi, cai, catări, măgari; asemenea fondurile atât urbane cât și rustice, care sînt însăși *Mancipi*, precum sînt (fondurile) Italice, obișnuiesc a fi Mancipate în acelaș mod.

În acest text, Gaius procede la enumerațiunea cazurilor de întrebuintare a mancipațiunei și are tot deauna grijă s'adaoge că nu e vorba decît de lucruri *Mancipi*: *animalia quoque quae Mancipi sunt*, zice el; și mai jos, vorbind de imobile, nu uită iar să ne spue: *quae et ipsa Mancipi sunt*. Prin urmare dînsul restrînge în mod evident întrebuintarea mancipațiunei la lucrurile *Mancipi*. Ce dovadă mai bună decît aceasta, că nu se putea întrebuinta mancipațiunea pentru alienarea lucrurilor *nec man-*

cipi? Dacă n'ar fi fost așa, ce nevoie era să să vorbească mereu de lucruri *mancipi*, cea ce atrage de la sine excluderea lucrurilor *nec mancipi*? In caz când acestea ar fi fost alienabile prin mancipațiune, n'ar fi fost posibil un asemenea mod d'a se exprima: In adevăr, dacă d. ex., toate animalele, atât acelea care erau *mancipi*, cât și acelea care erau *nec mancipi*, s'ar fi putut aliena prin mancipațiune, Gaius n'ar fi făcut restricțiunea pe care o face, și de sigur ar fi zis, în mod general: *animalia*, fără să mai adauge: *quoque quae mancipi sunt*, mărginind astfel întrebuițarea mancipațiunei la alienarea animalelor *mancipi*.

Maî resultă asemenea, dintr'un alt text al lui Gaius, că mancipațiunea s'aplica numai la lucrurile *mancipi*. (1) Intr'acest text, dînsul ne spune că servituțile prediale urbane nu pot decât să fie cedate *in jure*: cele rurale pot să fie și mancipate. Servituțile prediale urbane nu pot dar să fie mancipate, și dacă ne reamintim că dînsule făceaū parte din clasa lucrurilor *nec mancipi*, pe când cele alte din clasa lucrurilor *mancipi*, vedem în acest text, aceste două feluri de lucruri opuse unul altuia, în cea ce privește puțința d'a fi alienate prin mancipațiune și lucrurile *nec mancipi*, prezentate în mod formal, ca nefiind susceptibile de mancipațiune. (2)

(1) Com. II-lea. §§. 29.

(2) A se vedea în acest sens: Accarias. *Précis...* vol. I. pag. 468 și 532. — Giraud. *Recherches sur le Dr. de Propriété*. pag. 225. — Puchta. *Institutionen*. (ediția Krüger) vol. II. pag. 199. — Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 280, și nota 3. Argumentul

§ II.

In jure Cessio.

In jure cessio este un mod d'a dobândi proprietatea, mai recent decât mancipațiunea; (1) aceasta era dar singurul mod primitiv d'a dobândi, toate cele alte fiind moduri relativ recente. Nu se poate, ști în mod exact epoca la care a fost admisă *in jure cessio* cu această funcțiune. Ihering (2) ne spune că prima mențiune despre aceasta se găsește în Titu-Liviu. (cart II, No 5). Aceasta însă nu este exact, căci istoricul ne vorbește aci de manumisiunea *vindicta* care se făcea tot cu formele acestei *in jure cessio*, dar nu e vorba d'o aplicare a ei la o alienațiune. Prin urmare, rămâne tot admis, că cea mai veche mențiune pe care o găsim despre *in jure cessio*, cu această aplicare, este tot acea din legea celor XII table și care ne-a fost transmisă de Paul. (3)

hotărâtor după d-sa, în favoarea acestei opinii, ar fi, după cum ne spune: «că acțiunea *auctoritatis* este tot deauna presupusă aplicată numai la lucrurile *mancipi*, pe când ar trebui întâlnită și pentru lucrurile *nec mancipi*, dacă acestea ar putea fi în mod valabil mancipate». — Ihering. (trad. Meulenaere) *L'Esprit du Dr. Rom.* vol. III. pag. 245.

(1) Krueger. (*Geschichte der capitis Diminutio*. p. 118), susține,—dar fără s'o dovedească,—că *in jure cessio* este mai veche decât mancipațiunea.

(2) *L'Esprit du dr. Rom.* (trad. Meulenaere) vol. III. pag. 245, nota 298.

(3) *Fragmenta Vaticana*. § 50.... *quia et mancipationem et in jure cessionem lex XII tabularum confirmat*, ne spune Paul în mod general. Un text al lui Ulpian, (*Regule X. 1*) im-

Modul în care se făcea *in jure cessio* este descris de Gaius. (com. II. § 24):

In jure cessio autem hoc modo fit: apud magistratum populi Romani, veluti praetorem is cui res in jure ceditur rem tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse aio; deinde postquam hic vindicaverit, praetor interogat eum qui cedit an contra vindicet; quo negante aut tacente tunc ei qui vindicaverit rem addicit; idque legis actio vocatur. Hoc fieri potest etiam in provinciis apud praesides earum.

In jure cessio însă se face în acest mod: în fața unui magistrat al poporului Roman, ca pretorul, acela căruia i se cedează lucrul *in jure*, ținând lucrul, vorbește astfel: zic c'a-cest om este al mieu după dreptul quiriților; apoi, după ce acesta a revendicat, pretorul întreabă pe acela care cedează dacă contra revendică; care negând, sau tăcând, atunci atribue acel lucru aceluia care a revendicat; și aceasta se numește acțiune a legei. Aceasta se poate face chiar în provincii în fața preșidenților lor.

In jure cessio este, precum se vede, cedarea de către o persoană al unui drept al său altei persoane, prin faptul neopunerii sale la o acțiune în revendicare intentată în contra sa de aceasta din urmă.

In jure cessio cum am spus, este de origină mai recentă decât mancipațiunea. În adevăr, nu este o formă directă de alienațiune, este o ficțiune și nici o dată ficțiunea nu este începutul unei stări de lucruri, ci dînsa presupune totdeauna o stare de lucruri anterioară. Ficțiunea este un mijloc d'a ocoli un drept riguros, și când se găsește într'o legisla-

plică și dînsul că legea celor XII table se ocupa de *in jure cessio*; dar însă în acest text, este vorba de aplicarea acesteia la manumisiunea fiului de familie.

țiune, se poate admite cu siguranță că n'a fost introdusă decât pentru a ocoli o prohibițiune legală. Este mai mult decât probabil, c'aceasta a fost și menirea primitivă a *cesiuneî in jure*, și c'a fost inventată, tocmai în scopul d'a face cu puțință alienarea lucrurilor *nec Mancipi*, pentru care nu exista, cum am spus, la început nici un mod de alienare. (1)

Acel care dobândește este considerat ca și când ar fi deja proprietar, și alienatorul ca un *non dominus* care se retrage înaintea adevăratului stăpân. *In jure cessio* este în realitate o *rei vindicatio* în prima ei fază. (2) Într'un proces adevărat, revendicarea celui care dobândește, ar fi urmată de o contra revendicare făcută de cea l'altă parte. Aci, alienatorul care este înțeles cu acel care dobândește, nu contrazice pretențiunea acestuia, ci din contra o recunoaște ca fondată. Atunci se recunoaște dreptul de proprietar al revendicantului și dreptul său este consacrat printr'o *addictio*.

In jure cessio este dar o revendicare imaginară în care părțile sînt de acord de mai nainte; dînsa este un proces fictiv, în care se îndeplinește o parte din formalitățile unui proces serios și al cărui rezultat este alienarea unui lucru în urma reclamărei lui în justiție de la vînzător de către cumpărător. Doă părți cari s'înțeleg între dînsele ca una să vînză celei alte un lucru. Cumpărătorul intentează un

(1) În scop bine înțeles d'a face să să dobândească *dominium ex jure quiritium*.

(2) Găsim chiar cuvîntul *reivindicatio* în texte.—Ulpian. *Regule*. XIX. 9 și 10. *In jure cedit dominus; vindicatus is cui ceditur; addicit praetor*.

proces contra vânzătorului susținând, că lucrul asupra vânzării căruia s'aŭ înțeles, este al lui. Vânzătorul nu se apără și ast-fel cumpărătorul câștigă procesul și lucrul rămâne al lui. Nu reiese în mod foarte clar, chiar din însăși această expunere, că n'ar fi fost necesar d'a se recurge la acest mijloc indirect de alienare dacă aceasta ar fi fost posibilă în mod direct? De ce atâtea formalități, un proces, fie și fictiv, care cerea și prezența părților naintea magistratului, pentru a realiza un lucru care ar fi fost posibil și pe altă cale? *In jure cessio* a fost dar de sigur imaginată, pentru a face posibilă, pe o cale piezișă o alienare ce nu era posibilă pe o cale fățișă, și cum nu cunoaștem decât alienarea lucrurilor *nec Mancipi* care nu era posibilă din cauza lipsei unui mod de alienare ce li se putea aplica, sîntem îndreptățiți a crede că *in jure cessio* a fost creată tocmai pentru aceasta și că s'a întrebuintat la început, ca mod de alienare, numai pentru alienarea lucrurilor *nec Mancipi*.

Mai târziu întrebuintarea ei a fost întinsă și înbrățișă, în aplicarea ei, mult mai multe lucruri decât mancipațiunea: astfel dînsa s'a aplicat atât la lucrurile *Mancipi* cât și la lucrurile *nec Mancipi*, precum și la toate lucrurile incorporale; (1) avea dar, în cea ce privește aplicarea ei, un punct comun cu mancipațiunea, (alienarea lucrurilor *Mancipi*), și un punct comun cu tradițiunea când aceasta a fost introdusă, (alienarea celor *nec Mancipi*); dar avea și o întrebuintare specială: în privința lucrurilor incor-

(1) Ulpian. *Regule*. XIX. 9 și 11.

porale, care nu se puteau aliena decât prin *in jure cessio*, afară de servituțiile prediale rurale, care, precum se știe, puteau să fie alienate și prin mancipațiune, fiind lucruri *mancipi*. Cu toată posibilitatea acestor largi și varii întrebunțări, se pare că *in jure cessio*, din cauza greutății ce presinta îndeplinirea formelor sale naintea unui magistrat, era foarte puțin întrebunțată pentru alienarea lucrurilor *mancipi* și că pentru acestea: *ferè semper mancipationibus utimur*, după cum ne spune Gaius. (1)

In jure cessio fiind un mod d'a dobândi de drept civil ca și mancipațiunea, nu se putea întrebunța, ca și aceasta, decât de cetățeni Romani sau de aceia care dobândiseră *jus commercii*, și numai pentru lucrurile susceptibile de proprietate quiritară: astfel nu se putea întrebunța pentru alienarea fondurilor provinciale. (2)

Din descrierea formelor cesiuneii *in jure*, s'a văzut că era necesar c'acel care revendica, (cumpărătorul) să ție lucrul în mână; (*rem tenens*, zice și aci comentatorul); aceasta nu era decât o aplicațiune a formelor revendicării primitive și probează, că nici *in jure cessio* nu s'a putut aplica la început imobilelor, precum nu se putuse aplica nici acțiunea a căreii imitație exactă este dînsa. (3)

(1) Com. II. § 25.

(2) Gaius. Com. II. § 31.

(3) *In jure cessio* este și numită *legis actio*, tocmai fiind-că este imitată după vechiul procedeu de revendicare roman, după vechea acțiune în revendicare care era una din *legis actiones*.

§ 3.

Usucapiunea. (1)

Instituțiunea căreia îi dăm acest nume, n'are aproape nimic comun cu instituțiunea cu acelaș nume din perioada viitoare. Ast-fel cum o vom vedea organizată în primele timpuri ale creărei sale, dînsa corespunde în mod exact cu numele său și rolul său este în perfectă concordanță cu etimologia cuvîntului întrebuintat pentru a o desemna: *usucape* (a lua, a dobândi prin us).

Este probabil, că dînsa există din primele timpuri ale introducerii proprietăței private la Roma, simțindu-se nevoia foarte de vreme d'a nu se lăsa proprietatea nesigură. Câtă vreme proprietatea era colectivă, un asemenea mod d'a dobândi nu-și avea locul, căci ori cât de mult ar fi posedat cine-va un imobil în mod individual, dînsul n'ar fi putut dobândi asupra lui nici un drept particular și exclusiv, acel imobil aparținând în mod comun tuturilor fiind imprescriptibil. Nu pot dar împărtăși părerea acelor care văd în acest mod d'a dobândi proprietatea, (2) o instituțiune tot așa de veche ca Roma, și nu văd, cum pot autori care admit existența proprietăței colective și principiul inalienabilităței acesteia la epoca primitivă, să concilieze această părere cu acea

(1) Ar fi mai nimerit d'a intitula acest paragraf *usul*, căci aceasta este denumirea pe care o dau textele instituțiunei acesteia din epoca primitivă. Dar păstrez denumirea de *usucape* ca fiind cea obicînită.

(2) Maynz. *Cours de Droit Rom.* vol. I. pag. 740.

care admite existența usucapiuneii încă din primele timpuri ale Romei. (1) D-l Cuq, merge până acolo, încât dă să s'înțeleagă că întrebuițarea usucapiuneii a precedat întrebuițarea mancipațiuneii, și pare a spune că imobilele puteau să fie dobândite prin usucapiune de și erau inalienabile. Argumentul d-sale este că imobilele puteau să fie dobândite prin usucapiune iar nu prin mancipațiune, «căci, în caz de dobândire prin usucapiune, alienarea se face cu mai multe garanții, luându-se oare-cum drept martoră cetatea întreagă, lucrul fiind stăpânit la vederea tuturor în timp de doi ani, pe când mancipațiunea nu cerea decât prezența a cinci martori».

Am reprodus raționamentul în întregul lui pentru a se putea vedea cât e de slab. Cum? Iată un lucru care nu e susceptibil de proprietate privată, care ca atare,—circumstanță agravantă—e și inalienabil, și acest lucru se va putea cu toate acestea usucapa,—prin urmare va fi alienat,—și se va dobândi asupra lui un drept individual? Se va putea face, cu alte cuvinte, în mod indirect, cea ce nu se poate face în mod direct. Și aceasta s'ar fi putut face, din cauza unei preținse garanții mai mare pe care ar fi prezentat-o usucapiunea?

Dar mai înainte de toate, usucapiunea era un mod d'a dobândi cu totul lipsit de forme, cum o recunoaște însuși d-l Cuq d'altminterlea; (2) nu era un mod solemn ca mancipațiunea saă *in jure cessio*, și în cazul acesta de unde se deduce acea preținșă

(1) *Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 348 și pag. 258, nota 3.

(2) Pag. 252.

garanție, care ar rezulta din mărturia întregii cetăți și care se opune mărturiei celor 5 persoane din mancipațiune? În nici una din scrierile autorilor Romani, nu se găsește nici cea mai depărtată alușiune la o asemenea concepție a unei garanții a întregului popor în usucapiune; așa c'acea explicațiune, în care fantezia joacă un rol însemnat, nu poate fi admisă.

Dar dacă argumentul ce se invoacă în favoarea principiului este inadmisibil, însuși principiul, luat în sine, este în contradicție cu tot ce se știe în privința organizării proprietății primitive. Căci, cum am spus, dacă proprietatea e comună, nu poate fi vorba d'o apropiere individuală a unui lucru de către cine-va, și dacă e inalienabilă, nu poate fi dobândită de nimeni, prin nici un mod de alienare, fie chiar supt garanția întregului popor; așa că dacă se hotărăște că imobilele sînt inalienabile și că mancipațiunea nu li s'aplică la epoca primitivă, concluzia absolut forțată, este că nu li s'aplică nici usucapiunea.—Ca concluziune, nu pot s'admit acest mod d'a vedea, fiind-că: 1) excepțiunea în favoarea usucapiunei este cu totul nejustificată; 2) este o formală contradicție între a admite pe d'o parte usucapiunea imobilelor și pe d'altă parte inalienabilitatea lor.

D'altmintrelea există o mare confuziune în tot cea ce spune D-l Cuq, relativ la epoca în care a fost admisă usucapiunea. Aci vorbește de dînsa parc'ar fi fost admisă în tot deauna. Aci pare a rezulta din spusele d-sale că existența usucapiunei implică existența proprietății private, când ne vor-

bește de «proprietarul în prejudiciul căruia se îndeplinește usucapiunea», (1) de unde ar rezulta că usucapiunea a fost introdusă după stabilirea proprietății private. Aci în sfârșit, alergând la o noă ipoteză, pare a ne prezenta usucapiunea ca servind la început la transformarea proprietății colective în proprietate privată, (2) așa c'atunci aceasta ar fi fost stabilită după introducerea usucapiunei. Dar nici această ipotesă nu e mai întemeiată decât cea de mai sus, căci nici dînsa nu e bazată pe nimic, și pe lângă aceasta nici nu e verosimilă.

Când fondurile gentilice aũ început a se transforma în proprietate privată, cum am explicat mai sus, nu se vede motivul care ar fi făcut pe Romani să hotărască, că trebuia un termen oare-care de stăpânire individuală pentru ca să să dobândească dreptul de proprietate quiritară asupra unei porțiuni dintr'un fond gentiliciu. Acest termen este o creațiune arbitrară a D-lui Cuq, care cu toate acestea, pare a ne expune o teorie curentă, — de și aceasta n'a mai fost nici o dată susținută, — și care în aceste condițiuni, nici nu mai crede necesar a a aduce dovezi în favoarea acelei păreri. Usucapiunea, după cum ne-o înfățișează toți jurisconșulți Romani ar fi avut de scop, chiar în primele timpuri, consolidarea dreptului de proprietate asupra unui lucru în favoarea cui-va în detrimentul fostului proprietar, și aceasta este și azi rolul prescripțiunei.

Teoria pe care o combat, răstoarnă tot ce a fost

(1) *Op. cit.* pag. 248.

(2) Pag. 246 și 252.

admis până azi, dă usucapiuneii o origină cu totul alta decât cea care rezultă din texte, și cel puțin nu ne spune ce o îndreptățește a face aceasta. Textele cum am spus îi sînt absolut contrarii. Probabilitățile nu vin în favoarea aceleii opinii, căci transformarea proprietății colective a trebuit să se facă în mod insensibil, și de fapt, iar nu c'o reglementare legală; este mult mai probabil a crede c'această transformare a fost o simplă tranziție, (de la o stare de fapt, care nu mai răspundea necesităților timpului, la o altă stare de fapt) făcută fără nici o formă și pe baza unei învoiri tacite a celor interesați, și încetul cu încetul, cum am spus, iar nu în mod brusc, — cea ce este imposibil în sistemul D-lui Cuq, căci, după cum ar rezulta din cele spuse de d-sa, s'ar fi decretat la un moment dat, c'acela care ar stăpâni în timp de doi ani consecutivi un fond gentiliciu, ar dobândi asupra acestuia proprietatea quiritară, și în urmă această proprietate s'ar fi și stabilit într'un scurt timp, după o stăpânire de doi ani a foștilor proprietari comuni, asupra unor porțiuni din fondurile comune. Aceasta ar reveni a zice, că tranziția de la proprietatea colectivă la proprietatea privată a fost consecința unei măsuri legislative, cea-ce n'are nici o aparență de adevăr, fiind în plină contradicție cu toate observațiunile făcute asupra evoluțiunii instituțiilor.

Usucapiunea dar n'a putut să existe nici de la începutul Romei, — căci n'avea nici un rol față de proprietatea colectivă, care exista atunci, și față de

inalienabilitatea pământului; (1) — nici n'a putut servi pentru transformarea proprietății colective în proprietate privată, după cum am arătat mai sus. Dînsa n'a putut fi admisă, cel puțin în cea ce privește imobilele, — decât după introducerea proprietății private, căci rezultă din cea ce ne spun toți jurisconșulți cari ne vorbesc de dînsa, că servea aceluia care avea un drept de proprietate vișiat asupra unui lucru, să dobîndească asupra acestuia dreptul de proprietate quiritară prin simpla folosință a lui într'un timp oare-care, cea ce presupune existența proprietății private în acel moment; sau mai bine zis, o vedem la început, servind adesea aceluia care stăpînea un lucru, fără nici o formă și nici un drept, să dobîndească asupra aceluși lucru, un drept de proprietate, cea ce însă presupune asemenea că principiul dreptului de proprietate privată era în prealabil recunoscut. Uscapiunea a trebuit s'apară prin urmare pe la începutul republicei, foarte puțină vreme naintea legii celor XII table, dacă n'o fi fost consacrată chiar pentru prima oară de această legiure.

Această instituțiune, consacrată de legea celor XII table în termeni următori: «*Usus auctoritas fundi biennium, ceterarum rerum annuus esto*», pare a fi fost întrebuițată la început într'un îndoit scop, după cum s'a putut deduce din cele ce am spus mai sus: 1) Servea aceluia, care intrase fără nici o formă în stăpînirea unui imobil ce nu era stăpînit

(1) Afară numai dacă nu s'admite c'a fost introdusă la început pentru mobile, cea-ce n'ar fi imposibil.

de nimeni și al cărui proprietar nu era cunoscut (1) și se folosise de dînsul în timp de doi ani, ca să dobândească proprietatea acelui imobil; 2) Servea asemenea aceluia, care dobândise un imobil de la o persoană care nu era proprietara imobilului, să devie proprietar al acestuia după ce'l stăpânise și se folosise de dînsul în timp de doi ani.

Rolul usucapiuneii în aceasta epocă, se deosibește de acela pe care'l are în epoca viitoare, precum se deosibesc asemenea și formele la care este supusă în aceste două epoce diferite. Aceste deosibiri se vor studia în perioada următoare, când se va cerceta în ce consta usucapiunea în acel moment. Acum voi vorbi de usucapiunea așa cum o găsim în această perioadă, cea ce nu se face de ordinar, lăsându-se cu totul la o parte studiul usucapiuneii, astfel cum era în primele timpuri, și începându-se d'a dreptul cu studiul ei, astfel cum se găsește pe la sfârșitul republicei.

Legea celor XII table nu impunea nici o formă pentru realizarea usucapiuneii și pare-se că multă vreme s'a urmat această practică. Justul titlu și buna credință par a fi niște condițiuni introduse la o epocă mult posterioară. (2) Trebuie dar, să justifice pe d'o

(1) În ipoteza contrarie, adică dacă lucrul s'ar fi găsit mai înainte în stăpânirea alt cui-va, sau dacă proprietarul lucrului ar fi fost cunoscut, ar fi fost furt și usucapiunea n'ar fi fost posibilă, legea celor XII table oprind usucaparea lucrurilor furate, cum voi arăta mai jos.

(2) V. în acest sens: *Cuq. Inst. Jur. des Rom.* vol. I, pag. 250. — Girard. *Manuel de dr. Rom.* pag. 292 și 293. — Esmein. (*Sur l'histoire de l'Usucapion*). *Mélanges d'histoire du Droit et de*

parte, întrebuițarea pe care am arătat'o mai sus c'ar fi fost aceea a usucapiuneî, și pe d'altă parte lipsa de forme a acestei usucapiuni primitive, ceea ce se va face în acelaș timp.

Legea celor XII table precum s'a vădut, nu impunea nici o formă usucapiuneî și vorbea numai de timpul necesar pentru a dobândi prin *us*. Ceea ce vine să confirme că nu se mai cereau alte condițiuni la epoca aceea pentru usucapiune, sînt unele cazuri speciale de usucapiune, rămase în vigoare încă din primele timpuri și în care nu se cerea nici o condițiune, afară de aceea a unei posesiuni d'o durată oare-care. Acestea sînt *usucapio pro herede* (1) și cazurile de *usureceptio*. Organizarea acestora era la început organizarea comună; apoi mai târziu, n'a mai fost păstrată decât pentru aceste cazuri, dînsele fiind d'o aplicațiune mai rară, pe când în cazurile frecvente de aplicațiune structura usucapiuneî a fost perfecționată.

Un alt argument d'o foarte mare importanță în favoarea acestei opinii, este că diferitele *juste cause* ce ni le prezintă jurisconsulți saū pe care le găsim în compilațiunile lui Justinian, sînt acte juridice necunoscute epocēi primitive: dînsele sînt prea complicate, prea subtile pentru o societate începătoare și

Critique. Droit Romain. pag. 171—217.--Maynz. *Cours de dr Rom.* vol. I. pag. 742 și 761. (Acest autor împărtășește părerea de mai sus, dar c'o variantă pe care o voi indica mai departe).—Voigt. *XII Taffeln.* vol. II. pag. 232. — Puchta. *Institutionen.* vol. II. pag. 208 (nota ii a lui Krüger). — Muirhead. (Trad. Bourcart). *Introduction historique au Dr. Priv. de Rome.* pag. 187. și urm.

(1) Gaius. *Com. II.* § 52 și 53.

este inadmisibil c'aceasta să le fi cunoscut. D'altmintrelea aceasta a fost demonstrat, pentru cele mai multe din ele, în mod neîndoios. (1) Dacă dar nu erau cunoscute la început actele juridice din care resulta *justele cause*, nu erau nici acestea cunoscute, și în cazul acesta dînsele nu puteau constitui una din condițiunile usucapiuneî; de unde putem conchide, că cel puțin condițiunea justului titlu, nu era de sigur cerută, la început, pentru usucapiune.

Tot asemenea se poate invoca în favoarea acestei opinii, definițiile usucapiuneî pe care ni le dau jurisconsulți Ulpian și Modestin, și modul cum se exprimă vechi autori Latini asupra acestui mod d'a dobândi, fie și aceia cari nu sînt jurisconsulți. (2) Ulpian ne spune: *Usucapio est autem dominii adeptio per continuationem possessionis anni vel biennii*. (3) Tot asemenea se exprimă și Modestin: *Usucapio est adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti*. (4) Identitatea termenilor acestor două definiții, probează că dînsa era admisă de toată lumea ca incontestabilă, prin urmare era foarte veche și se vede că într'însa

(1) Nu e locul d'a se face aci această demonstrație. — A se vedea în acest sens: Karlowa. *Römische Rechtsgeschichte*. vol. II. pag. 613 și 614. — Voigt. *Römische Rechtsgeschichte*. vol. I. pag. 629, 641, 658. — Cuq. *Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 596 - 603.

(2) Este de notat că în nici o scriere mai veche, instituțiunea aceasta nu se numește *usucapio*, și este mereu vorba de un mod d'a dobândi prin *usus*, (la care cuvînt se adaogă totdeauna *auctoritas*, a cărui însemnare o vom vedea-o mai jos).

(3) *Regule*. XIX. 3.

(4) L. 3, Dig. Cart. XLI. tit. III.

nu se cere nici o condițiune pentru îndeplinirea usucapiuneii, afară de aceea a stăpânirii un timp oarecare.—Intr'un vers al lui Plaut, din comedia sa *Amphitruo*, se găsește o alusiune la dobândirea prin *us*:

Quojus nunc es?

întreabă una din persoanele comediei pe cea altă și aceasta îi răspunde:

tuus; nam pugnīs usu fecisti tuum. (1)

Iată dar că ni se spune în mod formal, că se putea dobândi prin simplul *us*, fără să mă indice necesitatea vre-unei alte condițiuni.

Este dar dovedit, că singura condițiune cerută la început pentru îndeplinirea usucapiuneii, era *usul*. Această părere n'a fost până azi combătută de nimeni în mod formal; dar mulți comentatori au ocolit cestiunea, abținându se d'a studia usucapiunea primitivă și mulțumindu-se d'a examina organizarea ei în timpul epocii clasice. (2) Alți, ca d-l Appleton, (3) de și admit acest mod d'a vedea și recunosc că în primele timpuri nu se cerea condițiunea justului titlu și al buneii credințe, așa cum le-a formulat epoca posterioară, totuși susțin că se avea în vedere buna credință încă de la început, căci legea

(1) Reprodus în: Henriot, *Moeurs juridiques et judiciaires de l'ancienne Rome* vol. I. pag. 398 și 399. — Plaut este unul din autori literari latini, în care se găsește cele mai numeroase și cele mai exacte indicațiuni asupra practicelor și asupra regulilor juridice Romane.

(2) Așa, Accarias. *Précis*. . . . vol. I. pag. 533.

(3) *Histoire de la Propriété Prétorienne et de l'action Publienne*. vol. I. pag. 177 și 178, nota 22 și 23; pag. 287, nota 15 și 288.

celor XII table, interzicând usucapiunea lucrurilor furate, cestiunea d'a se ști dacă lucrul era furat sau nu, depindea de cestiunea d'a se ști dacă acel care stăpânea era de bună credință sau nu.

Argumentul este îndemănatec și este ceva exact în această părere, însă așa prezentată nu se poate susține. Este adevărat că legea celor XII table interzicea usucaparea lucrurilor furate, cum vom vedea îndată, dar numai atâta este exact. Nu se poate zice că pentru a se ști dacă e furt, trebuia să se cerceteze mai întâi buna sau reaoa credință a stăpânitorului. Vechiul drept nu cunoaște acest mod subtil d'a proceda și trebuie s'admitem tocmai contrariul, că adică se cerceta d'a dreptul dacă lucrul era furat sau nu, de unde implicit se deducea, — dar nu era nevoie de aceasta, — buna sau reaoa credință a stăpânitorului. (3) D'altmintrelea legea celor XII table vorbea de lucruri furate, iar nu de bună sau de rea credință; era dar firesc, ca judecătorul să cerceteze procesul după indicațiunile legii și să vadă dacă prescripțiunile ei au fost împlinite, iar nu s'ajungă la acest rezultat în mod indirect, ocupându-se mai întâi de o cestiune pe care legea n'o prevedea și care nici n'ar fi avut rațiune d'a fi, trebuința ei ne-

(3) Este posibil, și chiar foarte probabil, ca noțiunea bunei sau relei credințe să'și fi luat naștere din interzicerea usucapiunii lucrurilor furate de către legea celor XII table, și ca să se fi introdus când s'a admis ca imobilele nu sînt susceptibile de furt, cum susține D-l Appleton. D-sa mai susține, că noțiunea justului titlu a isvorât tot din aceeași prescripțiune a legii celor XII table, interzicând usucaparea lucrurilor furate. Dar aceste cestiuni le voi examina în perioada viitoare.

fiind simțită, interdicțiunea usucapiuneii lucrurilor furate pronunțată de legea celor XII table răspunzând aproape în mod identic, aceluiaș scop la care a răspuns mai târziu condițiunea buneii credințe.

D-l Maynz admite teoria comună în cea ce privește usucapiunea imobilelor a căror stăpânire a luat-o stăpânitorul de la sine, dar în cea ce privește usucapiunea imobilelor a căror stăpânire era derivată, (adică dobândită de la un altul), susține că la început era nevoie de condițiunea justului titlu, (în care era conținută și buna credință, în urmă această unică condițiune descompunându-se în două: 1) justul titlu, și 2) buna credință). (1) Acest just titlu însă al epocii primitive diferă, după cele ce ne spune autorul citat, de justul titlu al epocii următoare: în primele timpuri, acel just titlu ar fi consistat numai în faptul *dobândireii lucrului de usucapat de către usucapiens, în așa condițiunii încât să se poată crede în drept d'a avea lucrul pentru el*. Un just titlu, așa vag conceput, este departe d'a fi cea-ce mai târziu s'a înțeles prin *just titlu* și se poate zice că or și cine intră în stăpânirea unui lucru, la epoca primitivă când n'a apărut încă complicațiua formelor și a concepțiunilor, *se poate crede în drept d'a avea lucrul pentru el*, așa că părerea d-lui Maynz, se deosebește numai în aparență și numai în cuvinte, de părerea generală.

Din formele la care este supusă usucapiunea la această epocă, se poate vedea și care e întrebui-

(1) *Op. cit* pag. 742 și 761.

țarea ei. Dînsa trebuie să fi servit mai cu deosebire, aceluia care se pusese de la sine în stăpînirea unui imobil, pentru a dobîndi dreptul de proprietate asupra acestuia. La epoca primitivă, cînd proprietatea nu e încă bine stabilită, se găseau de sigur imobile părăsite și acela care intra în stăpînirea lor putea, *după o folosință de doi ani*, să devie proprietar, căci nu se cerea nici o altă formă pentru luarea în stăpînire. Este dar o legătură evidentă, între aceste forme ale usucapiunei primitive și între această întrebuințare a ei, care nu e posibilă îndată ce s'admite existența condițiunei justului titlu. Și chiar în epoca posterioară a mai rămas o urmă a acestei procedări, în cea ce privește usucapiunea *pro herede* în care nu e nevoie de nici un just titlu, (1) partea punându-se în stăpînire de la sine, fără să primească lucrul de la alt cine-va, cea ce dovedește c'a fost un timp în care se urma această practică, în mod general, și că usucapiunea nu servea numai aceluia care dobîndise a *non domino* pentru a deveni proprietar, dar și aceluia care nu primise lucrul de la nimeni și intrase de la sine în stăpînirea lui. (2)

Cît despre cea d'a doa întrebuințare a ei, adică dobîndirea dreptului de proprietate de către acela care a primit lucrul *a non domino*, după ce dînsul se va fi folosit de lucru în timp de doi ani,

(1) Gaius. Com. II. § 52 și 53.

(2) Chiar usucapiunea din epoca posterioară, a cărei just titlu este *pro derelicto*, este foarte probabil tot o rămășiță a trecutului și o dovadă a vechei practice.

aceasta ne este înfățișată de toți jurisconșulți ca un ce foarte obișnuit, prin urmare trebuie să fie foarte veche; dar e probabil c'a fost introdusă după cea d'întii întrebuințare. Nu este probabil ca alienările *a non domino*, să fi fost posibile într'un oraș cu o populațiune puțin numeroasă și cu un teritoriu restrâns cum era Roma la început și în care toți locuitorii erau de sigur cunoscuți unul altuia. Dar însă de vreme, cu înmulțirea relațiilor, mărirea teritoriului și a populațiunii, și aceasta a doa întrebuințare a usucapiuneii trebuie să fi introdus. Din formele usucapiuneii din această epocă, se poate induce și această a doa întrebuințare, căci și pentru dînsa nu se cerea ca condițiune decât o stăpânire de un timp oare-care, fără să fi fost necesitate de a se examina titlul translativ de stăpânire, așa că formele usucapiuneii primitive nu sunt în contradicție cu această întrebuințare.

«La început, prin urmare, usucapiunea era simpla transformare a unei posesiunii *de facto* în proprietate legală, când se prelungise în timpul fixat de lege, și fără a se da importanță modului cu care se dobândise posesiunea, cu condițiunea numai ca ea să nu fi fost dobândită prin furt..... Dar, cu timpul, dînsa fu mai cu seamă considerată ca un mijloc pentru a îndrepta un defect al titlului, provenind, fie din neregularitatea transportului, sau din lipsa de capacitate a părții care era autoarea acestuia; și cu progresul dreptului, s'a dezvoltat pentru a ajunge să devie prescripțiunea achisitivă, cu îngrijire reglementată, care și-a găsit loc în toate sistemele moderne»....

ast-fel resumează D-l Muirhead, în mod foarte judicios, evoluțiunea usucapiuneî. (1) N'am decât o rezervă de făcut, în cea ce privește spusesele d-sale relativ la rolul usucapiuneî d'a servi de mijloc de îndreptare pentru vitiul titlului, provenind din neregularitatea transportului. După modul cum presintă cestiunea, pare a spune c'acesta ar fi fost rolul cel d'întîi al usucapiuneî, că dînsul ar fi precedat rolul imediat următor ce i-l atribue, sau că cel mult ar fi fost concomitent încă din primele timpuri cu acesta, cea ce nu este exact, după cum voi arăta mai departe, întrebuițarea aceasta a usucapiuneî neapărînd decât mult mai târziu.

Dacă legea celor XII table nu impunea nici o condițiune pentru usucapiune, dînsa însă interzicea usucapiunea lucrurilor furate (2) și prin faptul acesta aducea o piedică însemnată înlesnirii usucapiuneî. În epoca primitivă, se știe că s'admitea că și imobilele puteau să fie furate; (3) prin urmare, când era vorba d'a se constata dobîndirea dreptului de proprietate asupra unui imobil prin usucapiune, era nevoie d'a se cerceta dacă nu cum-va acesta fusese furat, căci în caz afirmativ dînsul nu era susceptibil de usucapiune. Se poate lesne vedea, cât

(1) *Op. cit.* pag. 189.

(2) Gaius. Com. II. § 45.

(3) *Institute Justinian.* Cart. II. tit. VI. § 7.—Gaius. Com. II. § 51.—L. 38. Dig. Cart. XLI. tit. III.—Dintr'un text al lui Ulpian (L. 25. pr. Dig. Cart. XLVII. tit. II) rezultă, că la epoca lui chiar, se mai găseau jurisconsulți cari admiteau furtul de imobile: «*Verum est, quod plerique (cei mai mulți, prin urmare nu toți) probant, fundi furti age non posse.*»

de mult mărginea și restrângea această interdicțiune cercul lucrurilor susceptibile de usucapiune și cât de necesară era dînsa, într'o legislațiune care nu cerea nici o condițiune pentru validitatea usucapiuneii.

Maî întâi, prin faptul acestei interdicțiunii, toate imobilele care se găseau stăpânite de către cine-va, nu puteau fi usucapate de către alt cine-va care intrase de la sine în stăpânirea unui ast-fel de imobil, căci în cazul acesta imobilul era considerat ca furat. Pentru ca usucapiunea să fi fost posibilă, trebuia ca stăpânirea să fi fost transmisă de cel d'întii stăpânitor celui d'al doilea. Prin urmare, pentru ca cine-va să poată usucapa lucrurile dobândite a *non domino*, trebuia tot-deauna ca stăpânirea să-i fi fost transmisă. — Pe d'altă parte, dacă această interdicțiune n'ar fi existat, or cine ar fi putut să dobândească prin simplu *us* un imobil în stăpânirea căruia s'ar fi pus de la sine, de și ar fi știut c'acel imobil aparținea alt cui-va. Această dispozițiune ținea dar locul condițiunei care a venit maî târziu, a buneî credințe și eram îndreptățit a spune maî sus, c'aceasta n'avea rațiune d'a fi, cât timp a fost admis că imobilele pot fi furate, legea celor XII table oprind usucaparea lucrurilor furate. Cât despre cealaltă întrebuintare a usucapiuneii, adică cea care servește a transforma în proprietate quiritară stăpânirea de fapt a unui imobil ce nu fusese stăpânit maî nainte de nimeni și al căruî proprietar nu se cunoștea, nu poate fi vorba de furt în această ipoteză, căci în cazul acesta, imobilul ce se usucapă nu

este al nimăruî, sau cel puțin nu se știe dacă este al cui-va și al cui este.

Această dispozițiune a legii celor XII table, mai era necesară pentru a împiedica dobândirea prin *us* a proprietăței în următoarea ipoteză, pe care am indicat-o puțin mai sus: să presupunem un proprietar care nu posedă imobilul său, fără să aibă însă gândul de a'l părăsi pentru tot-deauna, și o altă persoană care știind aceasta, intră în stăpânirea aceluî lucru și'l stăpânește în timp de doi anî. Dacă n'ar fi existat decât dispozițiunea care permite usucaparea prin simpla folosință în timp de doi anî, atunci de sigur usucaparea ar fi fost posibilă în ipoteza noastră. Dar însă, în ipoteza aceasta, imobilul se consideră ca furat, și interdicțiunea usucapărei lucrurilor furate pronunțată de legea celor XII table, împiedică prin urmare usucaparea lui. Mai târziu s'a mers și mai departe, după cum rezultă dintr'un text al jurisconsultului Julian (1) și s'a hotărît, că de și cine-va ar fi avut credința greșită că proprietarul părăsise lucrul cu desăvârșire și pentru tot-deauna, totuși dînsul n'ar fi putut usucapa. Se vede dar, că dacă legea celor XII table nu cerea nici o condițiune pentru validitatea usucapiunei, așa c'aceasta se putea împlini cu cea mai mare înlesnire, prin interzicerea însă a usucapiunei lucrurilor furate, dînsa îngreuia foarte mult în mod indirect condițiunile usucapiunei.

Această interdicțiune a usucapiunei lucrurilor fu-

(1) L. 6 și 7. Dig. Cart. XLI. tit. VII.

rate, se aplica nu numai aceluia care intrase în posesie prin furt, dar și or-cuî dobânda mai târziu posesia lucrului furat, (1) chiar dacă dînsul nu cunoștea această origină a lucrului. Această ultimă consecință ne este prezentată de Gaius, ca fiind cea în vederea căreia legea celor XII table ar fi oprit usucaparea lucrurilor furate, căci ne zice dînsul: «în privința însuși aceluia care furase, este un alt motiv pentru care usucapiunea nu i s'aplică, fiind-că posedă cu rea credință». Motivul pe care ni'l dă Gaius, nu prea este făcut pentru a ne permite s'admitem că cea-ce afirmă el este exact, căci știm că la epoca celor XII table nu putea fi vorba de condițiunea unei bune credințe; însă or-cum ar fi, această consecință trebuie să fi fost dedusă foarte de vreme din dispozițiunea legii celor XII table.

O altă serie de lucruri, a căror usucapare e interzisă de legea celor XII table, sînt lucrurile *mancipi* ale femeilor pubere care se află supt tutela agnaților lor, (2) și cărora le este interzisă precum se știe și alienarea acestor lucruri. Dacă usucaparea lor n'ar fi fost oprită, femeile ar fi putut să eludeze interzicerea alienațiunei acelor lucruri, transmitînd posesia lor unei persoane care ar fi putut să dobândească proprietatea prin simplul us, lucrul nefiind furat și alte condițiuni nemaî cerându-se pentru aceasta.

Acest mod d'a dobândi proprietatea este și dînsul

(1) Gaius. Com. II. § 49.

(2) Gaius. Com. II. § 47.

un mod de drept civil și, ca atare, nu se poate invoca de cât de cetățeni Romani sau de către aceia care dobândiseră *jus commercii*; (1) asemenea nu se putea aplica lucrurilor care nu erau susceptibile de proprietate romană; (2) Gaius face o aplicațiune a acestui principiu zicându-ne că fondurile provinciale nu se pot usucapa.

Dreptul rezultând din usucapiunea celor XII table, era el dreptul de proprietate propriu zis, cu toate atribuțiunile sale și cu toate protecțiunile ce'i erau acordate, sau era un drept aparte, un drept special, cu consecințele sale bine definite și bucurându-se de o protecțiune deosibită, sau încă era un drept de proprietate *sui generis*, bucurându-se numai de o parte din protecțiunile acordate proprietăței propriu zise? Prima părere este contestată de Giraud, (3) care 'și propunea să 'și dovedească modul d'a vedea, în al 2-lea volum al operei mai jos citate, volum care din nefericire n'a apărut. El se mulțumește numai se enunțe propozițiunea sa, așa că, din puținul ce se spune, se poate tot așa bine deduce c'admite a doa părere, precum se poate deduce c'admite pe cea d'a treia.

Este adevărat, că dacă am fi fost reduși numai la textul legii celor XII table pentru a rezolva a-

(1) Gaius. Com. II. § 65.—Se citează, cunoscuta dispozițiune a legii celor XII table: *Adversus hostem aeterna auctoritas esto*, ca o aplicațiune a acestui principiu. Dar interpretarea acestor cuvinte în sensul acesta, nu este absolut sigură.

(2) Id. Com. II. § 46.

(3) *Recherches sur le Dr. de Propr. chez les Rom.* Pag. 188, nota 1.

ceastă cestiune, ar fi fost foarte greu d'a hotărâ într'un mod de tot sigur, la un fel, și în or-ce caz, în această eventualitate, cred c'ar fi trebuit dată preferința părerei celei d'a doa. Dar dacă apropiăm dispozițiunea legii celor XII table, de tot ce ne spun jurisconșulți în privința usucapiunei, astfel cum a fost organizată mai târziu, vedem că nu poate fi vorba decât de una și aceeaș instituțiune, de unul și acelaș mod d'a dobândi, a căruî organizare numai a diferit după timpurî; așa că dacă usucapiunea, în epoca posterioară, făcea să dobândească dreptul de proprietate, urmează neapărat, să fi avut aceeaș menire și la început.

Voî demonstra aceasta puțin mai jos; dar mai întâi, cată să reviu asupra celor alte păreri, pentru ca s'arăt în ce consista după dînsele, ca noțiune juridică, dreptul rezultând din usucapiune, pe ce se bazează și care ar fi consecințele lor practice, de unde ca conclusiune, se va deduce deosibirea dintre acestea și consecințele primei păreri, care spune că usucapiunea este un mod d'a dobândi proprietatea, fără să poată fi vorba de vre-o restricțiune oare-care.

A doa părere consistă a spune, că din *us* nu putea nici o dată resulta dreptul de proprietate, ci numai o simplă posesiune, care prin urmare nu putea să fie apărată decât ca atare și nu producea decât efectele obișnuite ale posesiunei. A treia părere, de și recunoaște că din usucapiune rezulta dreptul de proprietate, totuși face o restricțiune în cea ce privește modul de apărare al acestuî drept de proprietate și susține că, pe câtă vreme, acel care

usucapase se afla în stăpânirea lucrului usucapat, el se putea apăra printr'o excepțiune contra or-și cui i'ar fi reclamat lucrul; dar o dată lucrul eșit din stăpânirea sa, dînsul nu mai avea o acțiune pentru a'l reclama.

Amîndoă părerile se bazează pe textul legii celor XII table, pe care'l interpretează independent de or-ce altă considerație; dar acest text nu este hotărâtor. Totul depinde de cuvîntul *auctoritas*, care precum se va vedea, se poate lua, și este luat, în diferite sensuri.

Consecințele acestor păreri sînt lesne acum de dedus. După cea d'a doa, nefind vorba decît de un drept de posesiune, lucrul nu va putea fi transmis, nici prin sucesiune, nici între vii printr'unul din modurile de drept civil și posesorul nu va avea pentru a se apăra decît modurile de apărare ale posesiunei, adică *interdictele*. După cea d'a treia dobîndindu-se dreptul de proprietate, lucrul va putea fi transmis prin sucesiune și transferat între vii prin modurile d'a dobîndi de drept civil. În privința modului de protecțiune, acel care pierde lucrul, n'are acțiunea în revendicare pentru a'l reclama. Din potrivă, în prima părere care recunoaște usucapiunei putința d'a produce dreptul de proprietate cu toate consecințele lui, pe lângă cel d'întii efect produs în precedentă părere, pe care 'l putea avea usucapiunea, o dată îndeplinită, dînsa avea și efectul, d'a permite aceluia care dobîndise dreptul de proprietate asupra unui lucru printr'însa, să reclame în justiție, prin acțiunea în revendicar

acel lucru care nu se mai găsea în stăpânirea sa.

Iată dar, aceste două păreri precum și rezultatele lor. Ele însă, nu pot fi admise, după cum va rezulta din cele ce voi zice mai jos în favoarea părerei celei d'întii.—Nimeni nu contestă, că la epoca clasică, usucapiunea nu servea pentru a procura dreptul de proprietate; pe d'altă parte, toți jurisconșulți care s'aũ ocupat de această instituțiune, ne-o prezintă ca existând încă de la epoca legii celor XII table, și în această legislație, singura dispoziție care se referă la o instituțiune în felul usucapiuneii este aceea reprodusă mai sus: (1) «*Usus auctoritas fundi bien-nium*»....; prin urmare, instituțiunea usucapiuneii este tot una cu cea despre care se vorbea în această din urmă dispozițiune. Dar cea ce ne arată și mai bine aceasta, este una din condițiunile impuse pentru realizarea usucapiuneii și anume, condițiunea timpului necesar pentru a prescrie. Atât la epoca clasică, pentru îndeplinirea efectelor usucapiuneii, cât și în legea celor XII table, pentru îndeplinirea efectelor instituțiuneii despre care ne vorbește această lege, se cere o stăpânire de un an pentru mobile, de doi ani pentru imobile; dacă dar condițiunile sînt aceleaș, putem conchide de la parte la tot, și spune că nu este vorba decăt de una și aceeaș instituțiune.

Și în acest caz, se poate spune fără frică d'a se înșela, că dacă este vorba numai de una și aceeaș instituțiune, și dacă se constată că la o epocă dînsa

(1) Pag. 160.

servea pentru a dobândi dreptul de proprietate, urmează ca și la o epocă imediat precedentă să nu fi putut decât să servească pentru acelaș scop, atunci bine înțeles când nimic nu vine să infirme această deducțiune, cum s'întâmplă aci. Prin urmare, trebuie s'admitem că usucapiunea făcea să dobândească dreptul de proprietate.

S'a spus c'aceasta ar rezulta chiar din dispozițiunea legii celor XII table, și această dispozițiune a fost invocată în sprijinul acestei păreri; dar, însă dînsa a fost invocată și în sprijinul celor alte două, căci se poate interpreta în diferite sensuri, și d'acea am spus mai sus c'acest text nu este hotărîtor. După însemnarea ce se dă cuvîntului *auctoritas* pe care'l conține textul, acesta poate fi invocat când de o părere, când de cea l'altă. Ce însemnează dar acest cuvînt, sau mai bine zis care sînt însemnările diferite pe care le poate avea?

S'a susținut că cuvîntul *auctoritas* s'ar referi la acțiunea *auctoritatis*, pe care ar avea-o acel care dobândește prin usucapiune contra transmitentului, în caz de evicțiune. Dar nu numai c'o asemenea acțiune nu rezultă de nicăieri, dar nici nu se vede cum s'ar putea traduce textul în această opinie, traducere ce d'altmintrelea nici nu se dă. (1) Inter-

(1) Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 288, nota 3, (și autoritățile citate de dînsul).—Esmein. *Op. cit.* pag. 174, nota 2.—Voigt. *XII Tafeln.* vol. II. pag. 203 și urm.—Acest sistem însă e greu de admis, căci în caz când îl admitem, trebuie neapărat să presupunem intercalat conjunctivul *et* între *usus* și *auctoritas* și textul nu conține de sigur acest cuvînt, sau atunci acesta trebuie supt înțeles, și nici aceasta n'o permite textul.

pretat în acest mod, textul se invoacă în favoarea opiniei care admite că usucapiunea produce dreptul de proprietate. Cuvîntul *usus*, în acest sistem, ar însemna *usucapiune*, și durata acțiunii *auctoritatis*, precum și termenul cerut pentru prescripțiune se confundă.

O altă interpretare care pare a nu se deosibi decât în formă de cea d'întîi, susține că cuvîntul *auctoritas* se referă tot la acțiunea *auctoritatis*, dar cuvîntul *usus* este în legătură cu *auctoritas*, și atunci sensul textului ar fi că acțiunea *auctoritatis*, provenind din *us* durează doi ani. (1) Dar această interpretare este inadmisibilă, căci dacă am admite'o, textul n'ar mai avea nici o legătură cu usucapiunea și numai în mod forțat l'am putea raporta la această instituțiune. Inutil s'adaog, că în gîndul autorilor acestui sistem, acțiunea *auctoritatis*, (garanția contra evicțiunei), stingându-se după doi ani de us al lucrului, aceasta este o dovadă că proprietatea lucrului a fost dobîndită după trecerea acestui timp. Dar asemenea deducțiuni și interpretări complicate nu le permite conținutul foarte simplu al textului. (Se vede că și după această interpretare, *usus*—usucapiunea—face să să dobîndească dreptul de proprietate).

O a treia interpretare, după care efectele ce le are usucapiunea sînt la fel cu cele ce decurg din precedentele două interpretări, este a D-lui Cuq. (2) D-sa ne spune că cuvîntul *usus* este subiectul frazei,

(1) Ortolan. (ediția 12-a J. E. Labbé) *Histoire de la législation romaine*. pag. 110, nota 3.

(2) *Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 249, nota 1.

care trebuie tradusă în modul următor: «usul, (considerat ca garanția), unui fond este de doi ani». Dar nici această interpretare nu este posibilă, căci cazul în care se găsește cuvîntul *auctoritas* nu permite a se admite traducțiunea propusă.

În sfârșit o ultimă interpretare, care pare a fi mai verosimilă, (fără însă a prezenta mai multă siguranță decât cele precedente), ajunge la concluziunea că din textul celor XII table, luat în sine, nu se poate deduce că usucapiunea făcea să dobîndească dreptul de proprietate. După această interpretare, cuvîntul *auctoritas* ar însemna apărarea pe care ar avea-o posesorul care ar fi atacat după trecerea termenului de doi ani. (1) Însă, cum am spus, toate aceste interpretări nu prezintă nici o siguranță; de aceea trebuie lăsat la o parte, argumentul tras din textul legii și nu trebuie învocat nici contra, nici în favoarea opiniei care admite că usucapiunea servea pentru a dobîndi *dominium ex jure quiritium*. D'al-mintrelea această teorie este încontestabilă și n'are nevoie de acest argument în sprijinul său, fiind pe deplin dovedită cu raționamentul făcut mai sus și reeșind dintr'acesta în mod neîndoios.

§ 4.

Legea

În privința acestui mod d'a dobândi voi avea foarte puține cuvinte de spus. De sigur că dînsul

(1) Giraud. *Op. cit.* pag. 188.

a fost la epoca aceasta foarte rar întrebuințat. Singurele întrebuințări ale acestuia, par a fi fost acelea pe care le-a avut cu ocaziunea atribuirei plebeilor de către regi a unor porțiuni din *ager publicus*, atribuirii a căror existență am dovedit-o mai sus. (1) De sigur c'aceste atribuțiuni nu se puteau face decât în baza unei legi, de și aceasta nu ne este spus. Se știe că regi n'aveau la Roma puterea legislativă pe care o aveau poporul adunat în comițiile sale și senatul. Așa, că dacă autori latini ne vorbesc de atribuțiuni de pământuri făcute de regi plebeilor, aceasta însemnează de sigur c'aceste atribuțiuni au fost făcute după inițiativa luată de regi, dar de sigur pe baza unor legi, cum s'a întâmplat mai târziu și cu legile agrare care erau votate după inițiativa individuală a vre unui magistrat.

Un alt exemplu de dobândirea proprietății prin efectul legei la această epocă, ne este dat de Ulpian (2): acesta era *legatul per vindicationem*.

§ 5.

De ce nu se poate dobândi proprietatea la această epocă prin ocupațiune?

Ocupațiunea, după cum s'a putut deduce din explicațiile date la § 8 al capitolului precedent asupra originii proprietății private, nu putea să fie un mod d'a dobândi proprietatea, fiind dată origina a-

(1) V. pag. 86, nota 1.

(2) *Regule*. XIX. 17.

cesteia. Dînsa nu putea să fie decît un mod d'a dobândi pentru stat, iar acolo unde se crede că se vede ocupațiunea făcînd pe individ să dobîndească proprietatea, aceasta nu este ocupațiunea, ci o concesiune a statului, saũ tacită, saũ formală, exprimată, printr'o lege; și în or-ce caz, admitînd chiar că am numi acest mod d'a dobândi: *ocupațiune*, aceasta n'ar fi cea ce Justinian, în institutele sale, și jurisconsulți înțeleg prin ocupațiune, mod originar d'a dobândi, ci ar fi de sigur un alt mod special d'a dobândi, mod derivat, căci printr'însul un particular dobîndește proprietatea de la Stat.

Pentru acest din urmă, ocupațiunea era un mod de a dobândi în caz de rășboi, și atunci trebuie considerat ca un mod originar, căci Romani nu recunoșteaũ vrășmașilor nici un drept de proprietate. În această ipotesă, ocupațiunea a avut aplicațiunea ei la toate epocele ale dreptului Roman, și dînsa a creat tot deauna proprietatea statului prin cucerire; prin faptul chiar al ocupațiunei, teritoriul învinsului devenea proprietatea poporului roman; pe cînd o porțiune de pămînt nu devenea proprietatea unui particular prin simplul fapt al ocupațiunei, căci, *după și pe lângă* ocupațiune, mai trebuia încă o folosință de doi ani, (după cum s'a văzut la § 3 al acestuî capitol), pentru ca proprietatea să fie dobîndită de acel particular. Iată dar un prim motiv care mă face să cred că prin ocupațiune, *pur și simplu*, nu se putea dobândi *dominium ex jure quiritium*.

Sînt însă ce este drept, cazurî excepționale, pe care ni le prezintă jurisconsulți și în care proprie-

tatea se dobândește prin ocupațiune. Dar aceste cazuri sînt mai întii cu totul excepționale; și apoi nici nu cred că ele să se fi putut produce la epoca primitivă, când populațiunea nu era prea numeroasă pentru a avea nevoie d'a se stabili pe asemenea pămînturi excepționale, ca acelea despre care este vorba, precum asemenea nu putem conchide din cea ce ne spune Ulpian, (1) că practica urmată pe timpul lui era și cea a epocēi primitive. Aceste cazuri, despre care ne vorbește Ulpian, sînt acelea care privesc ocuparea unei insule formate într'uu rîu care curge pe lângă un *ager limitatus* saū în mare, precum și a albiei unui rîu care și-a schimbat cursul. Aceste lucruri sînt considerate ca *res nullius* și se zice că primul ocupant dobândește asupra lor dreptul de proprietate. Aceasta de sigur nu poate fi contestat pentru epoca clasică, dar nu e tot așa de sigur că tot așa era și în primele timpuri. Nu ar fi de mirare și ar fi foarte admisibil ca și în cazurile acestea, pentru dobîndirea dreptului de proprietate să să fi cerut o folosință de doi ani la început; în lipsa de or-ce date, nu se poate afirma aceasta cu siguranță. Dar or cum ar fi, aceste cazuri sînt atît de excepționale, încât nu se poate conchide dintr'însele că regula generală era că ocupațiunea făcea să să dobîndească *dominium ex jure quiritium*.

O altă rațiune care nu permite a se admite, că ocupațiunea avea acest rol, este nesolemnitatea acestui act. Nu este de crezut ca Romani primitivi, care

(1) L. 1. § 6 și 7. Cart. XLIII. tit. XII.

înconjuraseră toate actele lor juridice de forme solemne, — și chiar pentru transmisiunea proprietății existați moduri supuse unor asemenea forme, — să fi permis, ca tocmai dreptul de proprietate, un drept de cea mai mare importanță pentru toate popoarele și care la ei cu deosebire era un drept așa de minuțios reglementat și atât de restrictiv, să să fi putut la început transmite îndată și fără nici o formă, prin simplul consimțământ al aceluia care dobândește. Pentru or-cine este bine pătruns de spiritul legislațiunii veche română, caracterisată prin un strict formalism și printr'o precisiune aproape matematică, concluziunea aceasta nu este permisă. Târziu, foarte târziu, — pe la sfârșitul secolului al V-lea de la fundarea Romei, cel mai de vreme, — a început s'apară acel principiu, că simpla voință a părților sau a părții, independent de or-ce formă solemnă, poate să aibă vre-un efect juridic, și tocmai d'acea nu se poate nici admite, că simpla voință a ocupantului ajungea, cel puțin la început, pentru ea el să dobândească proprietatea lucrului ce'l ocupa.

Dar afară de aceasta, «raportul de corespondență care există între stabilirea dreptului și exercițiul acestuia în justiție», după modul d'a se exprima a lui Ihering, (1) dovedește că, în primele timpuri, ocupațiunea nu era un mod d'a dobândi proprietatea. Vechea procedură a acțiunii în revendicare *per sacramentum*, era supusă unor solemnități; părțile aveau să îndeplinească oare-cară forme și să pro-

(1) *L'Esprit du Dr. Rom.* (trad Meulenaere.) vol. III. pag. 321 și vol. IV. pag. 135.

nunțe oare-cari formule, și cea ce este caracteristic, cele mai importante din aceste solemnități se regăsesc și în mancipațiune. Astfel, cuvintele ce se pronunță sînt aceleaș. Asemenea, atît în acțiunea în revendicare, cît și în mancipațiune, lucrul trebuia să fie luat în mână de cel care revendica sau de cel care cumpăra.

Această potrivire între formele uneia și acelea ale celei alte, permite să se tragă o concluziune foarte importantă: dacă solemnitățile mancipațiunii sînt reproduse în acțiunea în revendicare, aceasta dovedește că această din urmă nu este decît o aplicare, o consecință a mancipațiunii, prin urmare presupune tot deauna existența ei prealabilă. Pe d'altă parte, se știe că acțiunea în revendicare presupune că reclamantul are *dominium ex jure quiritium*. Prin urmare, dacă acțiunea în revendicare nu este decît o consecință a mancipațiunii, și dacă asemenea nu poate fi întentată de cît de acela care are proprietatea quiritară, concluziunea ne apărută, care se impune, este că singură mancipațiunea la început putea să servească pentru a dobîndi dreptul de proprietate, (1) cea ce exclude rolul similar al ocupațiunii.

(1) Acesta este de asemenea un argument foarte serios în favoarea opinii care vede în mancipațiune singurul mod de alienare primitiv. Neexistînd decît acest mod d'a transmite proprietatea la început, acțiunea prin care dînsa era reclamată în justiție a fost modelată după formele modului unic prin care era transmisă, căci corelația care există între modurile d'a transmite proprietatea și modul d'a o reclama în justiție, nu putea să nu fie exprimată prin niște forme care s'o facă să

Ar fi un singur mijloc d'a se putea susține opinia care vede în ocupațiune, încă din primele timpuri, un mod d'a dobândi proprietatea, acela d'a se dice că proprietatea individuală lua naștere prin simplul fapt al ocupațiunei individuale, de către fie-care în parte, al unei porțiuni din pământul cucerit de Romani în urma războaelor lor. Dar însă aceasta este contrazis de toate isvoarele existente; am dovedit îndestul c'o asemenea apropiare individuală Romani n'aũ cunoscut-o și că teritoriile cucerite aũ aparținut tot deauna poporului, reprezentat la început prin gințile care'l compuneaũ și care aũ ocupat în deplină proprietate, *dar în comun*, pământurile provenind din primele cuceriri, și că mai târziu, când proprietatea privată își făcuse aparițiunea ei și când gințile nu mai erau singurele reprezentante ale poporului, pământul provenind din noile cuceriri

cazã supt simțuri de vechea jurisprudență romană, care a arătat tot deauna o mare aplicare pentru sistemul d'a înconjura actele juridice de asemenea forme și care a considerat. că cel mai bun mijloc d'a se aplica acest sistem la cazul de față, ar fi, cum nu exista decât un singur mod d'a transmite proprietatea și unul singur d'a o reclama în justiție, d'a se reproduce în cel d'al doilea formalitățile existente pentru cel d'întii. Dacă ar fi existat mai multe moduri d'a transmite proprietatea, încă de la început, aceasta nici nu se putea face și de sigur nici nu s'ar fi făcut. — Când mijloace noi d'a dobândi proprietatea aũ fost introduse, modul d'a o reclama în justiție a rămas tot cel vechi, — de și nu era legătură între dînsul și cele d'întii, cea-ce nici nu ar fi fost posibil, — supus tot vechelor forme, acelea ale mancipațiunei, atestând astfel, mai întii legătura dintre dînsul și aceasta din urmă, și prin consecință, existența la început a unui singur mod d'a dobândi, acela ale căruî forme le reproducea, adică mancipațiunea.

eră proprietatea acestuia, care permitea ocuparea lui în mod revocabil, fără prin urmare că din această ocupare, să rezulte un titlu de proprietate. Așa, că dacă este adevărat a spune că ocupațiunea crează proprietatea poporului, dînsa de sigur nu crează proprietatea privată a individului.—Și este probabil că la nici o epocă a dreptului roman, ocupațiunea *viritim* al unui pămînt cucerit de la vrășmași n'a putut să dea naștere dreptului de proprietate, de și Justinian pare a ne spune contrariul. Dar această cestiune o voi examina-o mai departe.

Am spus ceva mai sus, că ocuparea de către particulari a pămîntului a cărui proprietate o avea poporul, era îngăduită de acesta, dar că din această ocupare nu rezulta un drept de proprietate pentru ocupant, cea ce d'almintrelea am dezvoltat în-îndestul la sfârșitul capitolului precedent. Se pare c'acesta a fost adevăratul rol al ocupațiunei, rol mult mai important, de cât acela ce i se dă de ordinar, adică d'a servi la dobândirea proprietăței, cea ce în or ce caz nu i s'ar întîmpla de cât în mod cu totul excepțional și în circumstanțe extrem de rare. Rolul ocupațiunei pare a fi fost în adevăr, d'a procura acel drept de *possessio*, de care am vorbit pe larg mai sus. Nici o condițiune nu se cerea pentru stabilirea acestui drept asupra pămîntului public, cum s'a văzut și este mai mult decât probabil că simpla ocupațiune ajungea pentru a crea, *hic et nunc*, un drept pentru ocupant. *Possessiones* aparțineau acelor care puteau să intre în stăpînirea lor și modul întră-

reî în stăpânire n'a fost nici o dată reglementat. (1) De aceea se poate susține cu mult temei, că ocupațiunea este mult mai mult un mod d'a dobândi *possessio* decât un mod d'a dobândi proprietatea.

Dar însă nu se poate susține că origina ocupațiunei, ca mod de a dobândi proprietatea, se găsește în această funcțiune a ei d'a procura dreptul de *possessio*. Este adevărat, că această *possessio* nu este în definitiv decât un drept de proprietate, revocabil ce e drept, și care se deosebete de acest din urmă mai mult în formă decât în fond; așa că s'ar putea zice, că ocupațiunea care servea la început pentru a face să se dobândească acest drept de *possessio*, proprietate sui generis, a continuat a servi mai târziu, când acesta a dispărut, pentru a face să se dobândească însăși proprietatea propriu zisă. Dar acest raționament nu este exact. Nici o dată pe d'o parte, simpla ocupațiune n'a servit în mod curent la aceasta, precum servea o dată la dobândirea dreptului de *possessio*; prin urmare nu este nici o legătură între aceste două funcțiuni, cu totul diferite, ale ocupațiunei. Pe d'altă parte, ocupațiunea, ca

(1) Festus. *De Verborum significatione* (la cuvântul *Possessiones*). *Possessiones appellantur agri late patentes publici privative qui non mancipationem sed usu tenebantur et ut quisque occupaverat, collidebat.* — Isidor de Sevilla. *Origine* XV. 13.3. (citată de Maynz. *op. cit.* vol. I. pag. 51, nota 15): *Possessiones sunt agri late patentes publici privative, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque possedit.* — Rezultă în mod foarte lămurit, din această ultimă citațiune că dobândirea dreptului de *possessio* asupra unei porțiuni de pământ din *ager publicus*, nu era supusă nici unei condițiuni, în afară de ocupațiune.

mod originar d'a dobândi pentru stat, a existat în tot deauna,—precum poate asemenea a existat pentru particulari, în cazurile excepționale de care am vorbit mai sus, — așa că nici această întrebuințare, (care a coexistat prin urmare cu întrebuințarea ocupațiunei ca mod d'a dobândi dreptul de *possessio*), nu poate să-și aibă origina în această din urmă, cum s'a pretins.

Din toate cele spuse mai sus, se poate conchide fără frică d'a greși, că ocupațiunea, simplu fapt, nu este nimic prin ea însăși, că dînsa nu poate da naștere la vre-un drept decât prin voința statului, și că nu este decât o formă a concesiunei acestuia; de unde se poate deduce, că nu există nici un mod originar d'a dobândi proprietatea pentru individ, ocupațiunea fiind ea însăși un mod derivat și că dînsa nu este un mod d'a dobândi proprietatea când nu este însoțită și de alte condițiuni.

§ 6.

De ce nu se poate dobândi proprietatea la această epocă prin tradițiune?

Tradițiunea, ca și ocupațiunea, nefiind un mod solemn d'a dobândi, nu putea de sigur să transmită *dominium ex jure quiritium*, cu alte cuvinte n'a putut să constituie în primele timpuri un mod d'a dobândi. Nu este admisibil, ca un popor atât de exclusivist ca poporul Roman și care avea, se poate zice, chiar ura străinului, să fi permis încă din epoca

lui de formațiune,—când or-ce străin era considerat ca vrășmaș, (*hostis*) și exclus cu cea mai mare grijă chiar, de la exercițiul drepturilor civile, (dreptul de proprietate era esențialmente un drept civil), — întrebuințarea unui mod d'a dobândi făcând parte din *jus gentium*, și mai cu seamă să fi admis încă de la început că tradițiunea putea servi pentru a dobândi *dominium ex jure quiritium*, proprietatea quiritară, proprietatea romană.

Prima întrebuințare a tradițiunei, pare a fi fost pentru transmiterea dreptului de *possessio*, ce exista asupra porțiunilor din *ager publicus*, și pentru care nu era, cum am văzut, alt mod de transmitere, iar nu pentru transmiterea dreptului de proprietate.

Tradițiunea nu e d'altmintrelea, decât o ocupațiune făcută cu consimțimântul proprietarului, și după cum n'am admis, c'această din urmă, prin simpla voință a ocupantului, putea să'l facă a dobândi proprietatea, tot asemenea nu putem admite, că tradițiunea, prin simpla voință a părților, să fi servit pentru acelaș scop, motivele fiind și aci aceleași, simpla voință, lipsită de forme solemne, neputând la această epocă să dea naștere unor obligațiuni și nefiind suficientă pentru perfectarea unor acte juridice.

Acest mod d'a vedea nu este împărțășit de toată lumea; (1) dar însă astăzi numai poate fi contestat în mod serios, în urma luminoasei demonstrații făcută

(1) Ortolan. *Explication historique des instituts*. (ediția 12-a. J. E. Labbé) vol. II. pag. 232.—Accarias. *Précis*. . . vol. I. pag. 547, nota 2, nu împărțășese această părere.

de eminentul profesor de la facultatea din Leipzig, d-l Moritz Voigt, (1) care cu întinsa-i erudițiune a arătat temeinicia acestei păreri. Singurul argument ce poate fi invocat în favoarea părerei contrarie, este acela ce se trage din paragraful 41 din instituttele lui Justinian, citat mai sus, (cart. II, tit. I.) și în care se vorbește de tradițiune ca și când ar fi existat la epoca legei celor XII table. Dar nu numai că afirmațiunile lui Justinian, nu sînt tot-deauna demne de crezămînt,— cea-ce a fost dovedit în nenumărate rînduri, dînsul nesfiindu-se, pentru trebuința cauzei, d'a modifica un text saŭ d'a atribui unei instituțiuni o veche origină pentru a-i da mai multă autoritate,— așa că nu se poate pune nici o bază pe spusele institutelor în această privință; cea ce este mai mult însă, opinia contrară este desmințită prin tot cea-ce se știe asupra istoriei dreptului roman din această epocă. Tradițiunea, mod de a dobîndi *jure gentium*, n'a putut fi admisă la Roma cîtă vreme *jus gentium* nu luase încă naștere; și pînă cînd n'a putut fi vorba de proprietate pentru străini, — cea-ce a trebuit să fie admis la un moment oare-care, din diferite cause politice și economice,— acest mod d'a dobîndi n'a putut să fie admis de Romani.

De și jurisconsulți clasici pretind că *jus gentium*

(1) *Römische Rechtsgeschichte*. vol. I. pag. 404 și urm.—Id. *Das Jus Naturale, bonum et aequum und jus gentium der Römer*. vol. II. pag. 543 și 544.—In acelaș sens: Beaudouin. *La lim. des fonds de terre*. pag. 288, nota 2.—Girard. *Manuel de Droit Romain*. pag. 253 și 283. — Summer-Maine. (trad. Courcelle-Se-neuil). *L'ancien droit*. pag. 47—49.

a luat naștere din timpurile cele mai vechi, D-l Voigt însă a dovedit, prin îndelungatele sale cercetări, (1) că cea ce ei numesc *jus gentium*, se confundă cu *jus naturale*, și că origina celui d'întii trebuie căutată într'o epocă mult mai apropiată. *Jus gentium* a apărut o dată cu crearea pretorului peregrin, pe la începutul secolului al 6-lea de la fundarea Romei, și ceva mai târziu, dar tot în prima jumătate a aceluși secol, apare și tradiția ca mod d'a dobândi proprietatea, mai întii pentru străini, și apoi întrebuințarea ei se întinde și dînsa servește și cetățenilor Romanii pentru dobândirea proprietății.

Există dar o strînsă legătură între aparițiunea lui *jus gentium* și aparițiunea tradițiunei, această din urmă presupunând pre existența celui d'întii, așa că dacă se dovedește că la un moment dat *jus gentium* n'a existat, rezultă de la sine că nici tradițiunea n'a existat în acel moment. Nu voi urma pe D-nu Voigt în tot cursul argumentărei sale, pe care nu voesc a o reproduce aci de teamă a o slăbi reproducînd'o și mă mulțumesc a trimite pe cititor la frumoasa d-sale lucrare, mai jos citată. — Mă mărginesc numai, a prezenta unul din numeroasele argumente care militează în favoarea opiniii care admite aparițiunea tardivă a lui *jus gentium* în dreptul roman, argument care mi se pare extrem de tare.

Din § 37 al comentariului IV al lui Gaius, rezultă că acțiunea *furti*, dată de cele XII table, și acțiunea legei *Aquilia* nu puteau să fie exercitate de pere-

(1) *Das Jus Naturale*.... Vol. II. pag. 528—531 și 537—622.

grini la epoca când aũ fost create, și numai mai târziũ, prin ajutorul unei ficțiuni, — prin ficțiunea că străinul era cetățean Roman, — li s'a recunoscut dreptul d'a recurge la aceste acțiuni. Decĩ, acestea nu consideraũ decât punctul de vedere civil, fără să s'ocupe de acela derivând din *jus gentium*, cea ce dovedește c'acesta din urmă nu exista încă la epoca introducerei acestor două acțiuni, adică nici la epoca celor XII table, nici mult mai târziũ când a fost datã legea Aquilia, adică pe la anul 408 după D-l Accarias, (1) pe la anul 467 după D-l Voigt. (2) Decĩ este sigur, că până la această din urmă epocã cel puțin, *jus gentium*, și prin consecință tradițiunea, nu existaũ încă, --- această din urmă ca mod d'a dobândi *dominium ex jure quiritium*.

(1) Accarias. Précis. Vol. II. pag. 661.

(2) Voigt. *Das Jus Naturale...* Vol. II. pag. 617. -- V. asemenea: Id. *XII Tafeln*. Vol. II. pag. 129, nota 7, în care ne spune... «*Wo das fehlende «vel tradidi» ergibt, dass die Formulirung einer zeit entstammt, wo ebenso die Tradition das ex jure quir. meum esse noch nicht begründete.»*

PERIOADA II-a

DE LA LEGEA CELOR XII TABLE LA IMPĂRATUL DIOCLEȚIAN

CAPITOLUL I

Caracterul Proprietății.

În această lungă perioadă care îmbrățișează nu mult mai puțin de o mie de ani, dacă noțiunea de proprietate rămâne tot aceeași, transformările însă prin care trece modul de exercițiu al proprietății, modifică p'această într'atât, încât nu se mai poate recunoaște de loc într'însa vechea proprietate romană, astfel cum o organizaseră primii Romani, și cum o menținuseră urmași lor timp de mai multe secole. Această transformare însă se face pe nesimțite, și tot conform obiceiului d'a se crea alături cu vechile instituțiuni, care nici nu se suprimă, nici nu se lărgesc pentru ca să corespundă noilor trebuințe,—alte instituțiuni în vederea acestor noi trebuințe. Multă vreme, aceste din urmă coexistă cu cele d'întii, mai înainte d'a le înlocui cu desăvârșire; dar chiar atunci când acestea dispar din practică,

totuși mai continuă a exista încă în teorie și târziu de tot sînt în sfârșit suprimate.

Când vechile ginte care compuneaū tot poporul roman primitiv, constrânse de evenimente, aū fost silite să recunoască și plebeī,—care nu era compusă decăt de toți străini care se adunaseră la Roma încetul cu încetul, în tot timpul perioadei regale, (1) — dreptul de proprietate, și când, înboldite de această circumstanță, aū trebuit să renunțe la proprietatea colectivă pe care o practicaū, adoptând regimul proprietăței private, dînsele daū aceștia o organizare severă, arbritară și cu totul artificială, pentru ca să să poată apropia cât mai puțin și pentru ca lucruri cât mai puține, să fie susceptibile de dînsa și pentru ca să existe cât mai mare greutate pentru a o dopândi, pornire, și aceasta, a spiritului exclusivist care a animat atâta timp pe Romani și de care aū dat numeroase dovezi. D'aci nainte cum am zis, noțiunea proprietăței nu se va mai schimba: d'aci nainte, nu vom mai întâlni decăt proprietatea privată, dar strășnicia reglementărei ei îi dă o fisionomie cu totul a parte, pe care n'o mai întâlnim în nici o altă legislațiune. Caracterul formalist al dreptului roman

(1) Numeroase aū fost explicațiunile date asupra originei plebeī; nu este însă locul d'a le cerceta aci.—M'am oprit asupra celei de mai sus care mi se pare a fi cea care ar răspunde mai mult realităței lucrurilor. V. în această privință: Cuq. *Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 43 și urm.—Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 16.—Momsen (trad. Girard.) *Le Dr. Publ. Rom.* vol. VI. part. I. pag. 70 și urm.—Villems. *Le Dr. Publ. Rom.* pag. 31 și urm.—Fustel de Coulanges. *La cité antique.* cart. IV. Cap. II.—Mispoulet *Institutions politiques des Romains.* vol. I. pag. 27 și urm.

primitiv, se manifestă și în această reglementare cu o deosibită tărie, cu toate obișnuitele sale arătări exterioare: formule, simbole, etc.

Proprietatea pe care o găsim la Romani primitivi este o instituțiune civilă, cu alte cuvinte rezervată cetățenilor și de care străini nu se puteau bucura cu nici un chip. Aceasta nu e proprietatea ordinară, proprietatea naturală, ci o proprietate a parte, *dominium ex jure quiritium*, mai târziu, (*mancipium*, la început), supusă unor forme riguroase și speciale, tocmai în scop d'a o face mai închisă și d'a nu permite străinilor exercițiul acestui drept, cea ce a fost de sigur, fie zis în treacăt, de mare folos poporului Roman și una din cauzele care au contribuit ca să și conserve și să și desvolte individualitatea sa într'un grad așa de extraordinar și prin consecință, să îndeplinească atâtea fapte mărețe și să ajungă la acea minunată situațiune pe care a avut-o.

Proprietatea dar nu era un drept ca și or-care altul: era un drept *ex jure quiritium*, un drept special al poporului Roman, — după cum se vede chiar din energia perifrasedi întrebuintată foarte mult timp pentru a'l denumi,—pe care dînsul l'a apărat cu o extremă energie, înconjurându'l de tot felul de dificultăți pentru a'l face cât mai puțin accesibil.

D'acea la început acel mod unic d'a dobândi, *mancipatiunea*, supus unor formalități atât de complicate, care nu putea fi întrebuintat decât de cetățeni și care nu se putea aplica tuturilor lucrurilor, (numai celor *mancipi*, cum am dovedit mai sus). (1) Apari-

(1) V. pag. 145 și urm.

țiunea cesiunei *in jure*, dacă face posibilă dobândirea dreptului de *dominium ex jure quiritium* asupra lucrurilor *nec Mancipi*, nu contra zice întru nimic spiritul în care e conceput și organizat în general acel drept de proprietate. Cesiunea *in jure* este tot un mod civil d'a dobândi, prin urmare inaplicabil străinilor, — și formalitățile complicate la care este supus, îl face a nu fi d'o întrebuițare lesnicioasă. — Tot d'acea, distincțiunea între lucrurile *Mancipi* și *nec Mancipi*, dintre care cele d'întii susceptibile numai de proprietate quiritară, cele d'al doilea, (din a căror clasă făceau parte mai cu deosebire lucrurile de consumațiune, asupra cărora nu era cu putință d'a nu se recunoaște chiar de la început străinului un drept oare-care, drept căruia însă Romani nu'î recunoșteau nici o eficacitate și care era lipsit de or-ce efect și de or-ce sancțiune în legislațiunea lor), susceptibile chiar de la început de acest drept incomplet, dar tocmai pentru aceasta,—pentru ca linia de demarcare să fie bine accentuată între aceste două feluri de drepturi,—nesusceptibile de proprietate quiritară. Mai târziu, trebuințele zilnice de sigur au făcut ca Romani să fie siliți a recunoaște și asupra lucrurilor mobile *nec Mancipi* dreptul de proprietate quiritară; dar nu este mai puțin adevărat că'n primele timpuri, pentru ca nici o confușiune să nu fie posibilă între aceste două feluri de drepturi, lucrurile *nec Mancipi* nici nu puteau fi susceptibile de proprietate quiritară.—Deci pe d'o parte excluderea cu desăvârșire a străinului de la dreptul de proprietate quiritară; pe d'altă parte exclude-

rea unor obiecte nesusceptibile de acest drept, și în acest scop crearea unor moduri d'a dobândi speciale și cu forme foarte complicate, astfel ne apare proprietatea privată la origina ei la Romani. Cea d'aoa restricțiune însă dispore de vreme, dar proprietatea, în afară d'această modificare, rămâne astfel cum am descris'o și astfel o găsim și la începutul acestei perioade.

Ce deosibire între această proprietate restrânsă în limite atât de strâmte și proprietatea nu numai modernă, dar și chiar cea pe care o găsim la sfârșitul acestei perioade! Proprietatea romană numai e cunoscută decât în teorie și locul ei a fost luat de o altă proprietate, care a fost introdusă mai întâi numai pentru un caz special, dar ale cărei principii mai largi răspundeau mai bine noilor trebuințe, astfel că încetul cu încetul și'a întins domeniul său până când a înlocuit cu desăvârșire vechea proprietate atât de caracteristică, dar atât de exclusivistă.

Teoria romană a proprietății, tocmai din cauza acestui spirit exclusivist în care era concepută, era un ce foarte complex, și d'acea nici nu poate fi îmbrățișată dintr'o singură privire. În urma organizării dată proprietății private, am văzut c'o serie întreagă de lucruri, și nu din cele mai puțin importante, nu era susceptibilă de proprietate quiritară: lucrurile imobile *nec mancipi*, asupra cărora dreptul de proprietate a fost tot deauna exclus până la Justinian. Din această clasă făceau parte fondurile din *ager publicus*, care cu toate acestea nu puteau să nu fie stăpânite și exploatate de cine-va.

În organizarea regimului la care erau supuse acestea,—asupra cărora cum am văzut mai sus, există în definitiv tot un drept de proprietate, de fapt dacă nu de drept, (1) — patricieni au dat o noă dovadă de acele două însușiri, care au format unele din elementele esențiale ale caracterului poporului Roman, o extremă dibăcie unită cu cea mai puțină bună credință, și despre care Montesquieu ne-a dat numeroase dovezi culese din întreaga istorie romană. (2) Dacă dinși ar fi recunoscut că și fondurile acestea erau susceptibile de proprietate quiritară, n'ar fi fost nici un mijloc d'a împiedica și pe plebei d'a dobândi proprietatea lor; pe când, rezervând cum au făcut, proprietatea acestora poporului, ei au găsit un mijloc d'a păstra acele fonduri numai pentru usul lor exclusiv, organizând stăpânirea asupra acestora în așa mod, încât constituia un adevărat drept de proprietate, cu deosibirile numai de formă despre care am vorbit mai sus. Coexistă dar de la început aceste două feluri de proprietăți, cea de drept și cea de fapt, pe care le găsim și în tot cursul acestei perioade.

Această organizare a fost menținută timp de 6 secole, fără nici o modificare, sau în or-ce caz cu modificări neînsemnate, care nu schimbau întru nimic ideea fundamentală a acelei organizări. În tot acest timp, or avea cine-va proprietatea romană, or n'avea nici o proprietate de loc, după energica expre-

(1) V. Perioada I. Cap. I. § 8.

(2) *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence.* Cap. VI.

siune a lui Gaius, (1) afară de acea proprietate de fapt asupra fondurilor făcând parte din *ager publicus*, numită *possessio*, mancipațiunea, *in jure cessio* și usucapiunea fiind modurile d'a dobândi pe cea d'întii, tradițiunea servind a dobândi p'această din urmă. Dar în răstimpul acesta, condițiunile de trai schimbându-se la Roma, numeroasele răsboae ale Romanilor punându'i în contact cu un mare număr de popoare, cu care, după închearea păcei, dînși intrau în relațiuni de afaceri, comerțul luând din ce în ce un avânt mai mare, străini având din ce în ce mai multe interese la Roma, vechiul mod de organizare al proprietăței nu mai era în raport cu aceste noi trebuințe. Atunci se recunoaște și străinilor dreptul de proprietate; atunci un nou mod d'a dobândi proprietatea, *tradițiunea*, este admis,—căci modurile existente fiind de drept civil, nu puteau servi străinilor,—și acest nou mod d'a dobândi fiind d'o întrebuițare mai lesnicioasă, începe a fi întrebuițat și de cetățeni, dar numai pentru transmiterea lucrurilor *nec Mancipi*; ceva mai în urmă, lucrurile *Mancipi* începând a pierde din vechea lor importanță, și dînsele se pot transmite printr'acest mod d'a dobândi, dar însă se mai păstrează ceva din influența trecutului, căci proprietatea nu e astfel dobândită d'a dreptul asupra lor, ci mai trebuie pentru aceasta o stăpânire de un timp oare-care; în sfârșit, ceva mai în urmă încă, apare un nou drept de proprietate asupra acestor lucruri, dobândit d'a drep-

(1) Com. II. § 40.

tul prin tradițiune, fără nici o condițiune de stăpânire într'un timp oare-care; această proprietate este aceea despre care jurisconsulți ne vorbesc, spunând că lucrul se află *in bonis*, de unde comentatori au numit-o proprietatea bonitară sau proprietatea pretoriană, căci ea a fost creată de pretor, a cărui acțiune o întâlnim or de câte-oră este vorba d'a constata un progres realizat în legislațiunea romană și care a fost admirabilul făuritor al regenerării acesteia. (1)

Să reluăm unul câte unul toate punctele de mai sus. — Dreptul de proprietate al străinului fiind cu desăvârșire exclus, acesta era cu totul lipsit bine înțeles de or-ce mijloc de exercițiu al acestui drept. Nici putință de a transmite lucrul, nici putință de a-l dobândi, nici putință, cea ce este mai grav, d'al reclama în justiție prin acțiunea în revendicare în caz când se găsisse mai nainte în stăpânirea lucrului și apoi îl pierduse, căci numai acela care dobândise proprietatea printr'un mod civil, putea să useze de această acțiune. (2) Această stare de lucruri a durat mai multe secole. Supt influența necesităților de care am vorbit mai sus, a trebuit să se recunoască și străinilor dreptul de proprietate și să li se recunoască

(1) V. în privința acestui rol al pretorului savanta lucrare a d-lui I. Kalinderu. *Droit Prétorien et Réponse des Prudents*. pag. 28—33 și 39—41.

(2) S'a pretins că în primele timpuri chiar, exista pentru peregrini un mijloc d'a'și apăra proprietatea prin mijlocul interdictelor. Dar aceasta nu este decât o simplă presupunere, pe-care nimic n'o confirmă. In acest sens: Voigt. *Das Jus naturale...* Vol. II. pag. 621—625. — Keller. trad. Capmas. *De la Proc. Civ. et des actions chez les Rom.* pag. 33.

oare-cară moduri d'a o dobândi, d'a o transmite și d'a o reclama în justiție, cea ce s'a întâmplat în cursul secolului al VI-lea. Tradițiunea a servit pentru cele două d'întii scopuri; și astfel își face aceasta aparițiunea ei, ca mod d'a dobândi proprietatea. Cât despre acțiunea pentru a reclama lucrul în justiție, pe care o aveau peregrini, pare să fi fost sau o acțiune *in rem fictitia concepta*, (presupunând adică că peregrinul este cetățean Roman), sau acțiunea în revendicare chiar, după cum s'admite că proprietatea peregrină era un *dominium* special sau însuși *dominium ex jure quiritium*.

În privința acestei cestiuni a proprietății primitive a peregrinilor, textele sînt aproape mute și sîntem mai mult reduși la simple presupunerî. Pare însă a rezulta din puținul ce știm, că peregrini n'au avut *dominium ex jure quiritium*, ci aveau un drept de proprietate numit de jurisconsulți Romani *dominium*, (fără a se mai adăoga cuvintele *ex jure quiritium*) și că de câte ori aveau să invoace un drept în justiție prin mijloace civile, aceasta o făceau prin mijlocul unei *actio fictitia*, pe care le-o dădea pretorul. (1) Acesta a fost de sigur, acela care a con-

(1) V. Gaius. Com. II. §§ 40 și com. IV. §§ 37. -- D-l Girard (*Manuel...* pag. 252.) pare a spune, că mijloacele de apărare pentru proprietatea lor, n'a lipsit în nici un timp peregrinilor și că dinși le-ar fi avut din potrivă, chiar din primele timpuri. Dar însă aceasta este inexact. În paragraful 40 al lui Gaius, citat aci, acesta ne spune: *la început sau era cine-va proprietar ex jure quiritium sau nu se putea înțelege a fi proprietar*. De unde dar rezultă, că peregrini nu puteau avea nici un drept de proprietate, — și prin urmare c'aceasta nu putea să

tribuit la recunoașterea dreptului de proprietate al peregrinilor, recunoscând-o în fapt mai înainte ca dînsa să fie recunoscută în drept, și intervenind în cazuri speciale pentru a'î apăra, cât timp această apărare nu devenise un drept pentru ei.

Tot dînsul, prin mijlocul tradițiunei,—a cărei recunoaștere de către dreptul roman ca mod d'a dobândi, a fost punctul de plecare al unor schimbări din cele mai însemnate în cea ce privește modul de organizare al proprietăței, care tinde d'aci înainte a se apropia din ce în ce mai mult de proprietatea pe care o cunoaște dreptul modern,—realizează o reformă importantă, a cărei consecință este că distincțiunea dintre lucrurile *mancipi* și *nec mancipi* pierde foarte mult din importanța ei primitivă. Asupra celor d'întii, precum se știe, nu se putea dobândi dreptul de proprietate de cât prin mancipațiune. Cu toate acestea, din cauza dificultăților formelor acesteia, când tradițiunea, care nu era supusă nici unei forme, este admisă ca mod d'a dobândi proprietatea, dînsa începe să să întrebuițeze și pentru transferarea lucrurilor *mancipi*; dar cum printr'însa nu se putea dobândi dreptul de proprietate asupra acestora, s'a hotărît,—și aceasta trebuie să fie tot opera pretorului, căci se recunoaște și aci modul

fie nici de cum apărută, — căci *dominium ex jure quiritium* nu puteau să'l aibă în calitate lor de străini, iar altfel de proprietate nu exista. Tocmai mai târziu, cu aparițiunea lui *jus gentium*, în cursul secolului al VI-lea de la fundarea Romei, cum am arătat mai sus, se recunoaște dreptul de proprietate al peregrinilor, un drept isvorând din *jus gentium*.

său de procedare, (1)—că simpla tradițiune a unui lucru *mancipi*, urmată de posedarea acestui lucru în timp de unul sau doi ani, făcea să se dobândească asupra aceluși lucru proprietatea quiritară. Usucapiunea intervine aci pentru a complecta efectele tradițiunii, și fiind-că usucapiunea este un mod civil d'a dobândi, proprietatea ce se dobândește este însuși *dominium ex iure quiritium*. Iată dar o noă întrebuințare a usucapiunii care apare, întrebuințare care e în legătură cu tradițiunea și presupune existența acesteia. S'a pretins c'acest rol al usucapiunii este foarte vechi; voi demonstra însă în capitolul al treilea c'aceasta nu poate fi adevărat.

Dar pretorul nu s'a oprit aci. Reforma precedentă, —a căreia epocă exactă nu se poate ști dar care trebuie să fie din prima jumătate a secolului al VI-lea, când a fost admisă și tradițiunea ca mod d'a dobândi proprietatea,—a fost urmată de alta, a căreia creațiune se fixează în a doua jumătate a aceluiași secol. Acela care primea tradițiunea unui lucru *mancipi*, nu devenea îndată proprietarul aceluși lucru cum s'a văzut mai sus, ci numai după îndeplinirea timpului necesar pentru usucapiune. Pretorul a hotărât însă, c'acela care primise astfel lucrul, va deveni imediat proprietarul acestuia și că va avea asupra aceluși lucru o proprietate specială, va avea lucrul *in bonis*, cum ne zic jurisconsulți; pentru ca să și poată apăra acea proprietate, pretorul a dat

(1) Voi reveni mai la vale, în capitolul al treilea, asupra rolului ce'l atribui pretorului în această cestiune.

aceluia care o dobânda, o noă acțiune pe care a creat-o, acțiunea publiciană.

D'aci nainte, această proprietate creată de pretor, tinde s'înlocuiască pe cea l'altă, proprietatea quiritară. Dînsa fiind lipsită de or-ce formă și putându-se dobândi cu cea mai mare înlesnire, este natural, la o epocă când formalismul dispăre din legislațiune, ca aplicațiunea ei să devie din ce în ce mai generală. Prin crearea acestei proprietăți, proprietatea civilă nu'și mai are rațiunea d'a fi, cea d'întii fiind tot așa de bine apărută ca și cea d'a doa. Modurile civile d'a dobândi, nu mai prezintă nici dînsele nici o utilitate, căci tradițiunea are tot aceaș eficacitate ca și dînsele.

În sfârșit acțiunea publiciană, în care reclamantul are o dovadă mai lesne de făcut decât în acțiunea în revendicare, înlocuește p'aceasta în unele cazuri cu succes. Cu toate acestea, proprietatea quiritară n'a dispărut numai decât și a coexistat multă vreme cu cea l'altă. Romani, care țineaū atît de mult la vechile lor instituțiuni, n'aū renunțat la vechile moduri d'a dobândi așa de lesne. Mancipațiunea, *in jure cessio* continuă a fi întrebuintate până la sfârșitul acestei perioade după cum vom vedea, când dispar în sfârșit, — din practică, căci în teorie aū dispărut mai târziu, — împreună cu vechea distincțiune între lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*, care perduseră or-ce importanță față de noa noțiune pe care o căpătaseră Romani despre bogăție, rămânând tradițiunea modul obișnuit d'a dobândi. Usucapiunea, care și dînsa fiind un mod d'a dobândi

de drept civil, nu putea fi invocată de peregrini și nu se putea aplica unui lucru care nu era susceptibil de proprietate romană, care prin urmare avea o aplicațiune restrânsă, a fost complectată și dînsa printr'o instituțiune mai largă, care putea fi invocată de toți și s'aplica tuturilor lucrurilor, prin *praescriptio longi temporis*, care apare în cursul acestei perioade, pe la începutul imperiului și care coexistă până la sfârșitul ei cu usucapiunea.

Ast-fel găsim organizată proprietatea în cursul acestei perioade. La început acea organizare exclusivistă și formalistă, cu moduri d'a dobândi strict reglementate; la sfîrșit o organizare largă și lipsită de forme și un mod d'a dobândi tot asemenea ne-supus nici unei forme. Cât despre tranziția de la una la alta, am văzut cum s'a făcut; iată în resumat această evoluțiune: prin admiterea dreptului de proprietate a străinilor, un nou mod prin care se putea dobândi aceasta este recunoscut: acesta este *tradițiunea*, care s'întrebuințează mai întîi numai de străini, apoi și de cetățeni, dar pentru transferarea lucrurilor *nec Mancipi*. Întrebuințându-se tradițiunea mai târziu și pentru transferarea lucrurilor *Mancipi*, dînsa nu transferă proprietatea acestora, dar servă de punct de plecare pentru curgerea termenului usucapiuneii, care o dată îndeplinită, proprietatea este dobândită asupra lucrului transferat prin tradițiune. Dar un progres se realizează. Tradițiunea se consideră ca transferând imediat proprietatea, chiar din momentul transmiterii lucrului; aceasta însă nu e proprietatea quiritară, ci o pro-

prietate dată de pretor. În sfârșit, acest din urmă fel de proprietate, nefiind supus unor forme atât de grele și de severe ca proprietatea quiritară, și modul d'a dobândi fiind d'o întrebuițare lesnicioasă, încetul cu încetul, dînsul înlocuește p'aceasta din urmă. În capitolul următor voi studia această proprietate pretoriană, care a avut o așa de mare importanță în dreptul roman.

Or cât s'a modificat modul de organizare al proprietății și or-cât de mult s'a lărgit această noțiune, a rămas însă dintr'un punct de vedere aproape cu totul neschimbată: Voesc să vorbesc despre modul de sancțiune al dreptului de proprietate, pe care'l găsim supus până la sfârșitul acestei perioade aproape aceluiaș principii la care era supus în primele timpuri ale Romei.

Este natural c'atunci când cine-va reclamă lucrul său în justiție, judecătorul să condamne pe partea care'l deține să'l restituie reclamantului, și în caz când dînsa se opune a executa hotărârea, forța publică să intervie și s'o constrângă a restitui lucrul. Nu tot astfel însă aș judecat Romani. Multe secole ei, n'aș admis că condemnațiunea intr'o acțiune în revendicare poate să poarte asupra lucrului însuși; numai de la împăratul Dioclețian, în urma suprimării procedurii formulare și înlocuirii sale cu procedura extraordinară, aceasta a fost admis. Până atunci condemnațiunea nu putea fi decât pecuniară. (1) Dînsa nu putea avea de obiect decât o

(1) Gaius. Com. IV. § 48.

sumă de bani reprezentând interesul reclamantului.

Neajunsul acestui mod de satisfacere, care nu procura chiar lucrul care era obiectul cererei, a fost observat de mult de jurisconsulți Romani; dar Romani, popor esențialmente conservator și credincios tuturilor tradițiilor sale, precum am constatat aceasta în nenumărate rînduri, n'aŭ suprimat multă vreme, vechea regulă a condemnațiilor pecuniare. Dînși aŭ căutat însă a ajunge, ca tot-deauna, în mod indirect la acest rezultat, și s'aŭ încercat a găsi mijloace indirecte care să constrîngă pe parte, în urma hotărîrei judecătorului care pronunța asupra unei acțiuni în revendicare ce fusese îndreptată în contra sa, să restituie reclamantului lucrul acestuia pe care l deținea fără drept, de și condemnațiunea nu purta asupra lucrului chiar.

Și aci pretorul, organ al progresului legislațiunei, lăsând în picioare vechea regulă, ocoli dificultatea, și 'i aduse un temperament. Dar aceasta numai de când cu introducerea sistemului formular, (cam de la sfârșitul secolului al VI-lea de la fund. R.) El dădu judecătorului un drept numit *arbitrium*, în virtutea căruia, când cererea reclamantului i se părea fundată, dînsul pronunța un ordin, *jussum*, în loc d'o condemnațiune imediată. Acest ordin putea să poarte asupra or-căruî lucru, — cea ce nu putea avea loc în condemnațiune, — și prin urmare și asupra lucrului însuși la care reclamantul avea drept; executarea aceluî ordin îi procura dar o completă satisfacțiune. Vechea regulă însă continua să existe, căci, în caz de opunere la ordinul judecăto-

rului, o condemnațiune trebuia să intervie; și aceasta nu putea decât să fie pecuniară. Presupun, d. ex., că *Primus* pretinzându-se proprietar al unui fond, îl revendica contra lui *Secundus* care'l posedea, judecătorul examinând probele produse de reclamant, dacă le găsea întemeiate, servindu-se de *arbitrium* ce'l avea, ordona defendorului să restituie lucrul; dacă *Secundus*, posesorul nu se supunea acestui *jussum*, nu se putea recurge la forța publică pentru a se executa acesta, și dînsul era condamnat la o sumă de bani reprezentând interesul reclamantului; această sumă era evaluată de însuși reclamantul, supt prestare de jurământ, când defendorul nu vrea să execute ordinul judecătorului său când dînsul nu putea să'l execute din cauza relei sale credințe; ea era evaluată de judecător când defendorul nu putea să'l execute, fără a fi cu toate acestea de rea credință.

Arbitrium ni se prezintă dar ca un corectif al regulii că toate condemnațiunile sînt pecuniare; am spus mai sus însă că dînsul nu există decât de la introducerea sistemului formular. Dar mai naintea introducerii acestuia, supt imperiul al *legis actiones*, regula condemnațiunilor pecuniare era ea temperată prin vre-un alt mijloc? Mai nainte însă d'a răspunde la această cestiune, trebuie examinată altă cestiune, căci soluțiunea celei d'întii depinde oare cum de soluțiunea ce se dă celei d'a doa, care prezintă un caracter mai general. Această cestiune este următoarea: sistemul condemnațiunilor pecuniare, exis-

tat-a în toate timpurile la Roma, prin urmare și mai naintea introducerii sistemului formular?

Până la o vreme, s'admitea în mod unanim, c'o deosibire însemnată exista între procedura formulară și acțiunile legii în cea ce privește modul de condemnațiune, și că supt imperiul acestora, condemnațiunea putea să poarte asupra lucrului însuși ce se reclama. Azi însă lucrul se discută. Cea-ce a fost însă, și este și azi, în afară de or-ce discuție, este că, supt sistemul formular, regula condemnațiunilor pecuniare a fost totdeauna în vigoare. D'altmintage Gaius în § 48 (com. IV) (1) ne spune în mod categoric aceasta. Se mai susține însă și azi de uni comentatori, că nu tot astfel se petrecea supt acțiunile legii, de și s'a demonstrat în mod foarte evident că vechea opinie curentă în această privință, nu se poate susține. Această opinie se funda pe § 48 mai sus citat al lui Gaius, care se citea și se traducea în modul următor.

..... Itaque et si corpus aliquod petamus, veluti fundum hominem vestem aurum argentum, iudex non ipsam rem condemnat eum cum quo actum est, sicut olim fieri solebat, (sed) aestimata re pecuniam eum condemnat.

... Astfel, chiar dacă reclamăm un lucru anume, ca un fond, un om, o haină, aur, argint, judecătorul nu condamnă p'acel cu care stăm în judecată la (să restituie) însuși lucrul, precum se petrecea altă dată, (ci) lucrul fiind estimat, îl condamnă la o sumă de bani.

Astfel citit textul, principiul condemnațiunilor în

(1) *Omnium autem formularum quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est.*

natură, reiese dintr'însul în mod evident pentru timpul când erau în vigoare acțiunile legei. Cu toate acestea îndoiala este permisă. La început, judecătorul n'avea decât o misiune pe care o indica numele său: *jus dicebat*. Se fixa mai întâi *in jure*, valoarea lucrului litigios la o sumă de bani. Obligațiunea pe care, în mod eventual, putea s'o aibă defendorul d'a plăti această sumă, era garantată de niște *praedes litis et vindiciarum*, pe care defendorul era obligat d'a 'i da reclamantului. (1) Apoi dreptul în sine era supus judecătorului, a cărui însărcinare se mărginea a'l recunoaște sau nu, a declara *sacramentum* uneia din părți *justum* sau nu. (2) Când judecătorul a declarat *justum sacramentum* uneia din părți, cea care a câștigat își reia rămășagul depus.

Dar o dată procesul terminat ce se face cu lucrul litigios? Magistratul putea să dea posesiunea acestuia uneia din părți în mod provizoriu, în timpul procesului: dacă această posesiune fusese dată aceluia al cărui *sacramentum* a fost recunoscut *justum*, starea provizorie se transformă într'o stare definitivă. Dar dacă posesiunea fusese dată aceluia al cărui *sacramentum* fusese declarat *injustum*, ce s'întâmplă? Judecătorul fiind o persoană particulară, Romani au căutat a'i restrânge cât mai mult puterile, și nu este posibil prin urmare în aceste condițiuni, a se admite

(1) Gaius. Com. IV. § 16.

(2) *Sacramentum* precum se știe, este o sumă de bani, (în primele timpuri, aceasta era înlocuită cu un număr oare-care de animale), făgăduită de părți și care va fi pierdută de acela care pierde procesul. Dînsul era prin urmare, oare-cum un rămășag.

că dînsul putea pune în mișcare forța publică. Și apoi, nici nu e de loc dovedit, c'a existat în primele timpuri o forță publică organizată. Se știe că Romani multă vreme, au întrebuintat forța privată ca sancțiune a legăturilor juridice ce se nășteau între ei, (1) și poate cu mijlocul acesta, reclamantul care câștigase, putea să reintre în posesiunea lucrului său: dar însă aceasta nu este sigur, căci mijlocul de exercițiu al forței private, *manus injectio*, era un mijloc de executare contra persoanei, și numai în mod indirect în contra bunurilor. În or-ce caz, nu este forța publică, ci forța privată care intervine.

Un jurisconsult italian, Brini, a publicat în 1878, o lucrare, care explicând textul sus-citat al lui Gaius într'alt mod, a adus o noă lumină asupra acestei cestiuni a condemnațiunilor într'o acțiune în revendicare, pentru perioada care a precedat p'acea când era în vigoare procedura formulară. (2) Concluziunea d-sale, este că supt imperiul al *legis actiones*, condemnațiunile nu puteau să fie decât pecuniare, chiar în acțiunile în revendicare.

Textul pe care se baza opinia contrarie este, cum am văzut § 48 (com. IV) al lui Gaius, care părea a fi categoric în sensul acestei opinii. Dar, argumentul tras dintr'acest text dispăre, dacă citim p'acesta în modul următor: «*judex non ipsam rem condemnat*

(1) Dovadă numeroasele cazuri în care se exercita *manus injectio*. — Absolut nicăieri nu ni se vorbește de existența unei forțe publice în primele timpuri.

(2) *Archiv. Giurid.* 1878. p. 217.— Studiul lui Brini este analizat de D-nul Thaler în *Nouvelle Revue Historique*. 1884. pag. 459.

eum, cum quo actum est; (sed), sicut olim fieri solebat, aestimata re, pecuniam eum condemnat.» — «Judecătorul nu condamnă la însuși lucrul p'acela cu care stăm în judecată; (ci) precum obișnuia a se face o dată, lucrul fiind estimat, îl condamnă la o sumă de bani.» - Frasa incidentă precum se vede, se referă, în această noă traducțiune propusă de Brini, nu la prima parte a frazei, adică la condemnațiunea în natură, ca în vechea traducțiune, ci la a doa parte unde este vorba de condemnațiunea pecuniară.

Această explicațiune se justifică mult mai bine decât cea precedentă, de care nu diferă decât în două privințe: cea a punctuațiunei și cea a locului în care cuvîntul *sed* este așezat în frasă. Dar pe d'o parte, manuscrisul lui Gaius, descoperit la Verona în 1816 de Niebuhr, n'are nici o punctuațiune, cea ce permite interpretului să caute p'acea care pare mai satisfăcătoare; pe d'altă parte, cea ce este extrem de important, cuvîntul *sed* nu se găsește în manuscris. Sîntem însă conduși a'l adăoga, căci Gaius a trebuit să 'l întrebuițeze pentru a desemna opunerea între sistemul de condamnare foarte simplu și care se prezintă mai curînd spiritului, adică sistemul de condamnare la *ipsam rem*, și între un alt sistem mai complicat, dar singurul în vigoare cu toate acestea, adică sistemul condemnațiunei la o sumă de bani. Dar pentru a introduce cuvîntul *sed* în text, trebuie să căutăm dacă există în manuscris vre-un gol, și dacă există să intercalăm cuvîntul în acel gol. Nu există nici un interval între cuvintele *solebat* și *aestimata*, așa că nu se poate, cum face opinia contrarie,

intercala conjuncțiunea între acele cuvinte; din potrivă între *est* și *sicut* există un loc gol în manuscris, și nimic nu împiedică prin urmare d'a introduce acolo conjuncțiunea *sed*. Acesta este raționamentul lui Brini și dînsul este satisfăcător din toate punctele de vedere.

D'altmintrelea, reamintirea trecutului se justifică foarte bine în versiunea aceasta: 1°. In vechea procedură nu exista totdeauna condemnațiunii; funcțiunea judecătorului se mărginea a constata existența dreptului, evaluățiunea lui fiind făcută de mai nainte de magistrat. Totul era terminat când judecătorul declarase că reclamantul avea dreptate, că *sacramentum* său era *justum*, și numai putea fi vorba d'aci nainte decât a proceda la executare. Intr'alte cazuri, din potrivă, totul era nesigur: și valoarea dreptului și existența lui. Judecătorul avea atunci puteri mai întinse; făcea el însuși estimațiunea în bani, și condamna la suma reprezentând evaluarea ce o făcuse. Gaius a voit să facă o apropiere între condemnațiunile de pe timpul său și acelea care aveau loc într'această din urmă ipoteză, supt imperiul vechei proceduri. (1) — 2°. Se mai poate zice pe lângă aceasta, că Gaius a voit să explice, dacă nu să justifice, o regulă care la prima vedere pare ciudată, — (dar care, cum voi arăta puțin mai jos, constituie un progres, fiind dat modul de executare barbar existând în dreptul primitiv,) — și pentru acest motiv o înfățișează ca fiind datorită tradițiunei, atât de respectată de Romani.

(1) V. în acest sens: Thaller. *Nouv. Rev. Hist.* 1884. pag. 463.

Paragraful 48, astfel reconstituit, nu numai că nu contrazice opinia ce o susțiu, și anume că condemnațiunile erau pecuniare în acțiunile în revendicare și supt imperiul acțiunilor legei, dar cea ce este mai mult, o confirmă pe deplin, și cu modul acesta se găsește stabilită o completă potrivire între text și concluziunile raționale la care putem ajunge chiar în afară de spusele textului.

În adevăr, dacă regula condemnațiunilor în natură, de câte ori aceasta este posibil, ar fi fost în vigoare supt imperiul acțiunilor legei, nu s'ar fi substituit de sigur, supt imperiul procedurii formular, acestei regule care este mult preferabilă regulei condemnațiunilor pecuniare, aceasta din urmă. Cea d'întii este mai simplă și dă o sancțiune exactă și mai puternică a dreptului, astfel că constituie un progres față de cea d'a doa. De aceea nu se poate admite, că legislațiunea romană în care s'a realizat un treptat dar neconținut progres, să fi dat înapoi în privința unei cestiuni tocmai atât de importante ca cea a condemnațiunilor în acțiunile în revendicare. Regimul formular, precum se știe, este opera pretorului; este imposibil a crede, c'acest magistrat, care mereu a căutat să perfecționeze purul drept civil, să tempereze rigiditatea sa și neajunsurile ce acesta le prezintă, mergând până a crea instituțiuni paralele cu dînsul într'acest scop, să fi revenit asupra unui principiu rațional și în tctul conform cu echitatea, pentru a'î substitui un altul, arbitrar și neîndestulător, și aceasta s'o fi făcut-o tocmai dînsul, organul progresului al dreptului roman. Această reformă

făcută de pretor în acest sens, — adică suprimarea sistemului care ar fi fost admis supt imperiul al *legis actiones* și în baza căruia condemnațiunile purtau asupra lucrului însuși, și introducerea sistemului condemnațiunilor pecuniare, — se concepe cu atât mai puțin, cu cât vedem pe pretor creând *clausula arbitraria* pentru a tempera regula condemnațiunilor pecuniare. (1) Trebuie dar s'admitem că dacă condemnațiunile sînt pecuniare pe timpul procedurii formulare, aceasta provine din faptul că dînsese erau tot astfel în vechea procedură a acțiunilor legii și că dacă le găsim în timpul celei d'întîi, cu atât mai mare cuvînt trebuie să fi existat și pe timpul celor d'al doilea. Pretorul n'a făcut decât s'adopte această regulă impusă de vechiul drept, mulțumindu-se s'o tempereze în mod indirect prin admisiunea aceluși *arbitrium*, despre care am vorbit mai sus. De și această argumentare nu este bazată pe nici un argument de text, dar dînsa este singura posibilă și logică față de desfășurarea faptelor, și dacă nu există nici un text care să consacre formal condemnațiunile *ad ipsam rem* supt imperiul acțiunilor legii, — cum nici nu există, — dînsa devine absolut sigură.

Un alt argument în favoarea acestei opinii, este că modul de execuțiune al condemnațiunilor supt acțiunile legii, presupune că dînsese sînt pecuniare. Execuțiunile se făceau prin două moduri: prin *manus injectio* și prin *pignoris capio*. (2) Se pare la

(1) In acest sens: *Nouv. Rev. Hist.* 1884, pag. 461.

(2) Gaius. Com. IV. § 12.

prima vedere, c'acest din urmă mod care permitea unui creditor d'a urmări bunurile debitorului său, putea să servească a executa o condemnațiune *ad ipsam rem*. Totuși Romani n'admiteau aceasta. Bunurile urmărite nu se păstraū de debitor decât cu titlu de *gaj*, (1) și aceasta în cazuri excepționale, când protecțiunea dreptului părea a fi în legătură cu un interes public. Cea ce este mai mult, dreptul ce trebuia să fie garantat nu presupunea neapărat o condemnațiune, după cum rezultă din exemplele ce ni le dă Gaius, și dînsul consista tot deauna într'o creanță avînd de obiect o sumă de bani. In sfârșit debitorul putea să'și reia bunurile sale dacă plătea cea ce datora creditorului, și acesta era obligat în cazul acesta să le restituie.

Modul de executare numit *manus injectio*, nu putea nici dînsul servi pentru executarea unei condemnațiuni în natură. Cuvintele chiar care erau pronunțate în această *legis actio* în mod solemn, arată în mod sigur că dînsa nu putea servi decât pentru executarea unor condemnațiuni pecuniare. Acest mod d'a vedea nu este însă admis de toți comentatori. D-nul Cuq (2) susține că: «*manus injectio* putea să fie exercitată asupra unui lucru în virtutea unei *judicatio*.» Dar însă aceasta nu este exact. Formula acestei acțiuni a legii (3) nu lasă nici o îndoială în privința aceasta, căci vorbește de

(1) Gaius. (Com. IV. §§. 29), ne zice: *Ex omnibus autem istis causis certis verbis pignus capiebatur.*

(2) *Inst. Jur. des Rom.* Vol. I. pag. 423—427.

(3) Gaius. Com. IV. §§. 21.

o condemnațiune la o sumă de bani: *Quod tu mihi judicatus (sive damnatus) es sestertium X milia...*; altă formulă decât aceasta nu se poate admite că exista, căci Gaius nu ne dă decât p'aceasta; deci dînsa era formula unică și generală, care s'aplica generalității cazurilor și vedem că 'ntrînsa nu e vorba decât de o sumă de bani; de unde rezultă că și toate condemnațiunile nu puteau să poarte decât asupra unei sume de bani. Chiar în textul formulei, se vede că Gaius pune pe acelaș rînd pe *judicatus* și pe *damnatus*, și că dînsul întrebuintează aceste două cuvinte pentru a desemna una și aceeaș situațiune, iar nu două situațiuni diferite cum pretinde D'l Cuq, *judicatus* fiind după d-sa, acela care a fost condamnat a face o restituțiune în natură, în urma unei acțiuni în revendicare ce fusese intentată în contra sa, *damnatus* fiind acela care a fost condamnat a plăti o sumă de bani.

Trebuie dar s'admitem, că supt imperiul procedurii acțiunilor legei, condemnațiunile erau pecuniare în acțiunile în revendicare. (1) Revenind acum la ces-

(1) În acest sens: Girard. *Manuel de Dr. Rom.* pag. 324, nota 2.—Această soluțiune este departe d'a fi admisă în mod unanim. Cuq. (*Op. cit.* vol. I, pag. 417, nota 2; pag. 423 și pag. 425 și 426).—Accarias. (*Op. cit.* vol. II, pag. 837 și 840).—Ihering. (trad. Meulenaere). (*L'Esprit du Dr. Rom.* vol. IV, pag. 188—190), admit că condemnațiunile purtau asupra lucrului însuși.—Ortolan. (*Op. cit.* vol. III, pag. 508), admite acelaș sistem și susține că condemnațiunile *ad ipsam rem* se executau *manu militari*, prin intermediul magistratului care singur are *imperium*. Această opinie însă nu poate fi admisă. Dînsa adaogă o noă *legis actio* de executare pe lângă cele menționate de Gaius; cu toate acestea, acesta pare a fi făcut o enumerațiune com-

tiunea pusă mai sus, trebuie examinat dacă nu exista nici un mijloc pe timpul acela, d'a tempera regula condemnațiunilor pecuniare în acțiunile în revendicare.

Existau o serie de mijloace la început pentru a atinge acel scop. Astfel în primele timpuri, se putea întrebuița forța de către acela al căru *sacramentum* fusese recunoscut *justum*, pentru a reîntra în posesiunea lucrului său pe care'l revendicase. Aceasta este însă, cum am spus, forța privată, (despre existența căreia la Romani primitivi avem numeroase exemple, precum: cazul de *vocatio in jus*, cazul de încarcerare al debitorului în casa creditorului său, etc.), iar nu forța publică, a cărei existență în timpurile primitive nu ne este atestată prin nimic. Acest mod de procedare era un rest de barbarie, o rămășiță a vechilor războaie private; dînsul a dispărut de sigur de vreme, preferindu-se a se înlocui acest mijloc, care dedea loc la niște lupte în regulă, printr'altul mai puțin barbar și astfel s'a generalizat sistemul condemnațiunilor pecuniare, care nu funcționa la început decât în cazul când acela care câștigase procesul nu voia să întrebuițeze forța privată, sau în cazul când nu reușise printr'aceasta să'și reia lucrul. De acea am spus mai sus. că sis-

plectă a tutului *legis actiones*, căci după ce ne-a vorbit de fiecare în parte adaogă: *sed istae omnes actiones*. Nu se poate admite că dînsul a uitat o *legis actio* așa de importantă, care ar fi avut de scop sancțiunea dreptului de proprietate. Concluziunea este dar, că *manus injectio* era singurul mod de executare existent în primele timpuri și că dînsa presupune condemnațiuni numai pecuniare.

temul condemnațiunilor pecuniare constituia un progres, căci este de sigur un progres d'a face să dispară or-ce urmă de rășboi privat. (1)

Un alt mod d'a tempera regula condemnațiunilor pecuniare într'o acțiune în revendicare pe timpul procedurii acțiunilor legei, consista în dreptul ce l avea magistratul d'a acorda posesiunea interimară părții chiar care n'avusese încă până atunci posesiunea lucrului. Nicî o regulă nu era impusă magistratului în cea ce privește atribuirea acestei posesiuni interimare, *vindicatae*. Dînsul era liber d'a o atribui uneia dintre părți, după voința sa. Părțile își expuneaă *in jure* drepturile lor și pretorul după o exa-

(1) Când era nevoie la început, d'a se pronunța o condemnațiune pecuniară, ca urmare a unei acțiuni în revendicare în ipotezele prevăzute mai sus, și apoi mai târziu, după ce sistemul condemnațiunilor pecuniare a fost generalizat, iată care era mersul acestei procedurî, după câte mi se pare, căci în privința aceasta n'avem nicî o dată sigură. Lucrul revendicat era estimat de 3 arbitri, numiți de magistrat; dînși pronunțau apoi condemnațiunea care era pecuniară și echivalentă cu suma la care evaluaseră lucrul. Aceasta nu ni se spune nicăeri, dar putem admite că lucrurile se petreceau astfel, cu analogie de cea ce ne spune Festus. (*De verb. oblig.* la cuvîntul: *Vindicatae*), în privința estimării fructelor lucrului revendicat. Dînsul ne spune că estimarea acestora se făcea în modul pe care l'am expus; și cu atît mai mare cuvînt, estimarea lucrului trebuia să se facă în acelaș mod. Judecătorul, (în speță tribunalul centumvirilor), n'avea decît dreptul de a *judicare*, de a declara cu alte cuvinte, cum s'a văzut, dacă *sacramentum* este *justum* sau *injustum*. Aci se termina misiunea sa. Condemnațiunea, (în caz când era nevoie de aceasta, cîtă vreme a fost admisă forța privată ca mijloc de executare, și apoi în generalitatea cazurilor, când aceasta a dispărut), bazată pe o estimățiune, era pronunțată de un *judicium privatum*.

minare sumară a acestora, dedea posesiunea interimară aceleia dintre părți care i se părea că are dreptate. De cele mai multe ori dînsul nu se înșela, și acela care obținuse posesiunea lucrului obținea și câștig de cauză înaintea judecătorului; în cazul acesta dînsul avînd lucrul în stăpînirea sa de mai nainte îl păstra, și ast-fel era ocolită regula condemnațiunilor pecuniare. (1)

Un alt mijloc în sfârșit, decurgea din obligațiunea impusă aceluia căruia era atribuită posesiunea interimară a lucrului litigios, d'a da cea ce se numea *praedes litis et vindiciarum*. Aceștia erau niște garanți, care se obliga în numele lor personal, d'a restitui lucrul și fructele lui în cazul când posesorul, perzând procesul, n'ar fi făcut această restituțiune. (2) Modul acesta de garanție era o constrângere morală pentru acel care perduse procesul d'a restitui lucrul revendicat, căci altmintrelea expunea pe garanți ce 'i dăduse, la cele mai grave consecințe. (3)

Acestea sînt mijloacele întrebuintate în vechiul drept, pentru a tempera regula condemnațiunilor pecuniare în acțiunile în revendicare. Dar aceste mijloace însă n'aveau o eficacitate absolută, și nu rar trebuie să să fi întîmplat, ca acela care revendica lucrul său să nu'l poată obține și să fie silit a se mulțumi cu o sumă de bani, reprezentând valoarea

(1) Gaius. Com. IV. § 16

(2) Idem. ibid. ibid.

(3) In acest sens: Girard. *Op. și loc cit.* care vede în această garanție un mijloc foarte puternic de constrângere pentru posesor de a restitui lucrul, în caz când perduse procesul.

rea lucrului. În or-ce caz, condemnațiunile *ad ipsam rem* nu erau cunoscute supt imperiul procedurii acțiunilor legii și numai prin mijloace indirecte, în tot timpul cât această procedură a fost în vigoare, se putea eluda regula condemnațiunilor pecuniare și putea o parte să reintre în stăpânirea lucrului său, după ce reușise în acțiunea prin care îl revendicase.

Supt imperiul procedurii formulare, când aceasta a intrat în vigoare, s'a urmat acelaș sistem. Vechea regulă a condemnațiunilor pecuniare în acțiunile în revendicare fiind păstrată, partea câștigătoare nu obținea însuși lucrul său pe care'l reclamase în justiție, ci valoarea lui. Dar și atunci existaŃ mijloace indirecte pentru a tempera această regulă și pentru a permite părții câștigătoare să'și recapete lucrul său. Or cum ar fi însă în privința acestor din urmă, nu este mai puțin adevărat că regula veche n'a fost suprimată și că nici o dată, în timpul acela, proprietatea privată n'a fost perfect asigurată și garantată și n'a avut o sancțiune sigură și eficace.

Unul din acele mijloace, era *arbitrium* sau *jussum judicis*, care se știe în ce consista și despre care am vorbit mai sus. *Jussum* este sinonim cu *arbitrium*. (1)

În caz când defendorul nu se supunea ordinului judecătorului d'a restitui, atunci cum am spus trebuia să intervie o condemnațiune pecuniară care reprezinta valoarea lucrului. Modul de evaluare al acestei condemnațiunii, a fost organizat în așa mod,

(1) L. 13. § 9. Dig. Cart. XLI. tit. II.

încât printr'însul s'a introdus un nou mijloc de constrângere pentru partea care nu voia să să supue ordinului judecătorului și să facă restituirea. In acest caz, precum și în cazul când partea defendoare era de rea credință, atunci valoarea condemnațiunei se fixează după declarația reclamantului, făcută de dînsul naintea judecătorului, pe baza unui jurămînt. Acesta era ce se numea *jus jurandum in litem aestimandum*; (1) dînsul avea de scop a constrânge pe defendor să restituie lucrul, de frica unei estimări exagerate a acestuia făcută de reclamant, căruia nu i se putea fixa de judecător nici un maximum, peste care n'ar fi putut să treacă, în estimarea ce avea s'o facă. (2) Este probabil că de cele mai multe ori, această amenințare era suficientă pentru a hotărâ pe defendor să restituie lucrul. Dar dacă dînsul era insolubil, o datorie mai mult nu'l speria, și în cazul acesta *jus jurandum in litem aestimandum* nu'și atingea scopul.

Pentru cazul acesta exista un nou mijloc de constrângere, care exista și pe timpul procedurii acțiunilor legei, și acesta este cauțiunea pe care era obligat s'o dea or-ce defendor la o acțiune *in rem*. (3) Cauțiunea se numea *pro praede litis et vindictiarum* când se intenta acțiunea prin procedura zisă *per sponsionem*; iar când acțiunea se intenta *per formulam petitoriam*, cauțiunea se numea *judicatum*

(1) L. 2. § 1. Dig. Cart. XII. tit. III.

(2) L. 68. Dig. Cart. VI. tit. I.

(3) Gaius. Com. IV. § 89, 91 și 94. — *Inst. Just. Cart. IV. tit. XI. pr.*

solvi. Aceste cautiuni, (care consistau în garanți dați de defendor), aveau de scop a face mai sigură obținerea lucrului său de către reclamant, căci în cazul în care defendorul nu restituia și o condemnațiune pecuniară era pronunțată în contra sa, reclamantul putea să urmărească plata acesteia nu numai în contra celui d'întii, dar și în contra garanților pe care dînsul îi dăduse, și astfel li se aducea acestora un neajuns. Se spera că pentru a împedica aceasta, defendorul va face restituțiunea de bună voe: precum se vede, nu este vorba decât d'o constrângere morală.

În caz însă când, — cu toate aceste mijloace indirecte care aveau de scop a sili pe defendorul la o acțiune în revendicare, să restituiască lucrul revendicat reclamantului care câștigase procesul, — dînsul nu voia să facă această restituire, nu rămânea decât condemnațiunea pecuniară pentru despăgubirea reclamantului. În acest caz, acesta nu era decât un simplu creditor, (1) obligat a veni la masă cu toți cei alți, fără nici un drept de preferință, și iată pentru ce am zis că dreptul de proprietate nu era pe deplin garantat în tot acest timp. Este drept, că darea de garanți și obligațiunea acestora, înlătura acest efect al condemnațiunilor pecuniare, garanți putând fi și dînși urmăriți pentru plata acestora; dar nu este mai puțin adevărat, că și garanți puteau fi insolvabili ca și debitorul principal, fostul de-

(1) În acest sens: Accarias. *Op. cit.* vol. II. pag. 874. — Contra: Girard. *Op. cit.* pag. 333.

fendor la acțiunea în revendicare, și în cazul acesta, reclamantul nu putea decât să vie la masă în concurență cu toți cei alți creditori, pentru încasarea sumei reprezentând condemnațiunea ce o obținuse în acțiunea în revendicare intentată de dînsul.

Această practică și acest mod de procedare pe care l'am expus aci, s'aŭ urmat pînă la suprimarea procedurii formulare și înlocuirea ei prin procedura extraordinară, în care condemnațiunile *ad ipsam rem* aŭ fost admise și executarea acestora *manu militari*, (prin forța publică), a fost permisă. De la această epocă, (de la împăratul Dioclețian), (1) sancțiunea dreptului de proprietate este tot așa de sigură ca și în dreptul modern, și astfel dispare și această ultimă urmă lăsată de puțina tărie ce-o prezinta dreptul de proprietate la început, și de puțina importanță ce se da p'atunci acestuia.

S'a susținut însă c'această reformă a fost făcută mai de timpuriu, și că dînsa exista încă de pe timpul lui Ulpian. Această părere se bazează pe un fragment al acestui jurisconsult, în care dînsul ne spune că ordinul judecătorului era executabil *manu militari*. Opinia aceasta nu mi se pare însă exactă, de și are în favoarea sa impunătoare autorități. Dar cestiunea fiind foarte importantă, — din punctul de vedere al tăriei ce l'a prezentat dreptul de proprie-

(1) O constituțiune a împăraților Dioclețian și Maximian, (294 și 305 d. Chr.), a suprimat deosebirea dintre *jus* și *judicium*, cea ce a avut ca consecință suprimarea procedurii formulare și înlocuirea acesteia prin procedura extraordinară.

tate, mai târziu sau mai de vreme, — și dînsa fiind foarte discutată, urmează să insist asupra ei. (1)

Reproduc aci textul lui Ulpian, care a dat naștere acestei discuții: (2)

Qui restituere jussus, judici non paret, contendens non posse restituere, si quidem habeat rem, *manu militari*, officio judicis ab eo possessio transfertur. . . .

Acela care a primit ordinul judecătorului d'a restitui, dacă nu restituie pretinzând că nu poate a o face, dacă dînsul are lucrul în stăpînirea sa, posesiunea va fi transferată de la dînsul prin forța publică prin oficiul judecătorului.

În favoarea primei opinii s'a spus că expresiunea *manus militaris*, care este foarte naturală dacă o presupunem întrebuițată de jurisconsulți clasici, nu mai poate fi înțeleasă dacă s'admite că este interpolată și că se datorește compilatorilor digestului. În adevăr supt republică, ordinele magistratului date într'un interes oare-care, public sau privat, erau executate prin *lictors* sau *viatores*, care aveau un caracter pur civil. Aceștia au fost înlocuiți supt imperiu, (la începutul acestuia), prin *officiales*, care aveau un caracter militar, și erau de ordinar aleși prin-

(1) Opinia care susține că textul citat mai jos, (nota 2), este în adevăr al lui Ulpian, și că prin urmare execuțiunea *manu militari* a condemnațiunilor într'o acțiune în revendicare era admisă încă de pe timpul lui, este apărată de Pellat. (*Op. cit.* pag. 367 și urm.) Opinia contrarie, care admite că textul lui Ulpian este interpolat și prin urmare că execuțiunea *manu militari* nu era admisă pe timpul lui, este susținută de Savigny. (*Système.... trad. Guenoux. § 221, nota d.*)

(2) L. 68. Dig. Cart. VI. tit. I.

tre soldați. Expresiunea *manus militaris* li se aplică dar foarte bine. Mai târziu însă, împăratul Teodosiu cel tânăr hotărâ că nu se va mai putea nici o dată întrebuința forța publică, *manus militaris*, pentru afacerile private. (1) Niște persoane cu caracter pur civil, *apparitores*, erau însărcinate d'a aduce la îndeplinire hotărârile judecătorești. Dacă dar compilatori digestului ar fi schimbat textul lui Ulpian, dinși n'ar fi întrebuințat cuvintele *manus militaris* care numai corespundeau stărei de lucruri existentă la acea epocă.

Tot în favoarea acestei opinii s'a mai spus, că pe timpul lui Justinian condemnările sînt *ad ipsam rem* și că dînsele se execută prin forța publică. Această practică a fost rezultatul reformei făcută de împăratul Dioclețian, care, generalizând întrebuințarea procedurii extraordinare, o substitui procedurii formulare. Dacă dar, textul de care ne ocupăm ar fi fost modificat de redactori digestului, dînsul n'ar fi conținut mai întii mențiunea unui *jussum*, avînd de obiect însuși lucrul în litigiu, susceptibil de executare forțată în caz de neexecutare de bună voe, și apoi acea a unei condemnațiuni mărginită la fructele și accesoriile lucrului, dînsele nemaî existând în natură. In caz când textul ar fi fost modificat, dînsul ar fi hotărât numai că se va pronunța o condemnațiune îmbrățișând în mod general și lucrul și fructele împreună cu accesoriile. Din potrivă, textul se explică foarte bine dacă s'admite că dînsul n'a fost interpolat. Executarea condemnațiunii *ad ipsam rem* trebuind

(1) L. 1. Cod. Cart. I. tit. XLVI.

să fie făcută cu forța în caz de opunere, era natural ca restituirea lucrului să fie prevăzută într'un ordin prealabil; în cea ce privește fructele și accesoriile, ele neputând decât să facă obiectul unei condemnațiuni pecuniare, erau evaluate la o sumă de bani la care se condema defendorul.

S'a mai invocat, tot în favoarea opiniei care admite că condemnațiunile erau executabile *manu militari* chiar de pe timpul lui Ulpian, mai multe texte din digest. Unul din acestea este un fragment al lui Paul. (1) Jurisconsultul presupune că un lucru a fost revendicat și că a fost evaluat de reclamant supt prestare de jurământ; «în acest caz, ne spune dînsul proprietatea trece îndată defendorului căci există transacție;» în adevăr părțile s'a'u învoit asupra prețului. Argumentul ce se trage dintr'acest text este următorul: se zice, că dacă se poate considera că reclamantul a consimțit la transferarea proprietății, aceasta probează că dînsul avea dreptul să 'și reia lucrul. Transferarea proprietății se explică printr'o convențiune, și anume prin transacțiunea făcută de părți. Argumentul astfel prezentat, rezultă nu din textul fragmentului, dar din motivul ce se dă soluțiunei pe care dînsul o conține. Dar însă acest argument e departe d'a fi decisiv. Jurisconsultul a voit poate numai să legitimeze puțința pentru defendor de a păstra lucrul revendicat, după ce plătise suma reprezentând valoarea acestuia, fixată de reclamant, și n'a găsit alt motiv decât existența unei presupuse și închipuite transacțiuni; dar aceasta nu însemnează

(1) L. 46. Dig. Cart. VI. tit. I.

că exista în adevăr o transacțiune, și nici că dînsul admitea existența acesteia; din modul cum ne prezintă lucrul, rezultă că se considera *parcă ar fi fost o transacțiune: Videor*, ne zice dînsul. Nu se face nici cea mai mică alușiune în acest text la executarea *manu militari*, pe care se pretinde c'a supt-înțeles-o Paul; cu toate acestea lucrul prezintă o prea mare importanță și dacă ar fi fost vorba de aceasta, de sigur că dînsul ar fi luat osteneala s'o spue, fie și în mod cât de indirect. D'altmintrelea, admițând chiar că soluțiunea pe care o găsim în legea 46 nu se poate explica în opinia contrarie, nu este posibil d'a admite o opinie bazată pe un singur text, când se găsesc atâtea alte texte în digest care contrazic această opinie.

Un alt text ce se mai invoacă tot în sprijinul acestei păreri, este un fragment datorit tot lui Ulpian. (1) Într'acest fragment dînsul ne spune, «că îndată ce reclamantul a dovedit că lucrul revendicat era al său, posesorul, (defendorul la acțiunea în revendicare), se găsea obligat să restituie.» Cuvîntul *necesse*, pe care 'l întrebuințează pentru a caracteriza îndatorirea posesorului, (defendor), este cu totul afirmativ și imperativ. Cu toate acestea textul nu probează nimic. Dînsul nu are de scop deslegarea cestiunei care ne ocupă, ci a altei cestiuni și anume, cea d'a se ști dacă judecătorul într'o acțiune în revendicare trebuie să cerceteze cu ce titlu posedă defendorul. Acesta poate să posede pentru dînsul, cu sau fără titlu; mai poate să posede și pentru altul. Și jurisconsultul spune

(1) L. 9. Dig. Cart. VI. tit. I.

că nu este nevoie d'a se cerceta cu ce titlu posedă defendorul: *nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat*; în toate cazurile, fie că defendorul posedă pentru dînsul, cu sau fără titlu, fie că posedă pentru alt-cine-va, în toate cazurile, *este obligat să restituie*. Aceasta este cestiunea pe care jurisconsultul voește s'o rezolve: *or-care defendor* la o acțiune în revendicare, posedând lucrul revendicat, cu or-ce titlu ar poseda, *este obligat* să facă restituțiunea lucrului când reclamantul și'a dovedit acțiunea. Dar acum, în ce mod se va face restituirea? Necesitatea de care vorbește jurisconsultul fi-va fizică? Se vor întrebuița mijloace directe sau indirecte pentru a obliga pe defendor să restituie? Această cestiune nu este atinsă de textul nostru, și prin urmare nu putem căuta într'însul soluțiunea unei cestiuni de care nu se ocupă și pe care dar n'o rezolvă.

S'a mai invocat tot în sprijinul aceleași păreri, legea 36. pr. (1) care hotăraște că donatarul va putea să păstreze lucrul revendicat în contra sa de donator, după ce va fi plătit acestuia evaluarea lucrului, și în cazul acesta donatorul va trebui să dea garanție pentru cazul de evicțiune. Aceasta însemnează, după cum se raționează în părerea pe care o expui, că alienațiunea este voluntară, fiind-că implică renunțarea reclamantului la dreptul de a recăpăta posesiunea. Nu trebuie căutată însă, cum am mai spus, soluțiunea unor cestiuni în niște texte care nu au nici o legătură cu acele cestiuni. Renunțarea reclamantului la dreptul de a recăpăta posesiunea se ex-

(1) Dig. Cart. XXIV. tit. 1.

plică foarte bine, — fără să fie nevoie de a presupune că dînsul avea putința de a o relua prin forța publică și că a renunțat la acest drept, — printr'acea că o dată ce dînsul a primit evaluarea lucrului, numai are nici un drept asupra acestuia care rămâne în proprietatea defendorului. Această cestiune a avut de scop s'o resolve textul de care ne ocupăm, și numai aceasta. — De altfel acest text, departe de a presupune putința executărei condemnațiunilor în acțiunile în revendicare *manu militari*, pare din potrivă a presupune că aceasta nu era posibilă și că era o simplă facultate pentru defendor de a înapoia lucrul. În adevăr, vedem că ni se spune: «că dacă nu redă, (adică defendorul), lucrul, (*nisi reddatur res*), se face estimățiunea....» ș. c. a. Prin urmare este vorba de o *înapoiare* făcută de defendor iar nici cum de o executare forțată făcută în contra sa. Modul de a se exprima al textului, presupune o executare de bună voe din partea defendorului. Cuvintele acestea: «*Dacă nu redă,*» nu pot avea decât această însemnare; ele nu se pot referi la o executare forțată. Nu se poate deduce dintr'acest text nici o renunțare a reclamantului la vre una din prerogativele sale. Textul presupune că lucrul revendicat există; judecătorul a pronunțat *arbitrium* său, dar defendorul nu execută ordinul judecătorului și nu înapoiază lucrul; atunci se procedează la estimățiunea lucrului și reclamantul nu va mai avea dreptul decât la această estimățiune, în urma condemnațiunei pronunțată de judecător. Această estimățiune ar fi fost cu totul inutilă și n'ar fi avut nici o rațiune d'a fi, dacă execuțiunea *manu*

militari ar fi fost posibilă. Dar asupra acestui argument, voi reveni ceva mai jos.

Maî nainte însă maî citez un ultim text, (1) care se invoacă tot în favoarea acestei păreri și care prevede cazul în care un defendor la o acțiune în revendicare face apel în contra hotărârei care a dat câștig de cauză reclamantului. S'a întrebat, zice jurisconsultul, dacă defendorul maî poate fi considerat ca posesor în răstimp, și dînsul hotărăște că da, de și defendorul este expus a perde posesia: *nec ad rem pertinet, quod evinci mihi ea possessio possit*. Această evicțiune, se zice în opinia aceasta, nu poate să rezulte decât din executarea forțată a lui *jussum* și aceasta dovedește prin urmare posibilitatea executării acestuia *manu militari*. Dar însă nici acest text, nu este maî probant decât cele citate maî sus. Este drept că într'însul se vorbește de posibilitatea evicțiunii acelei posesiuni a defendorului; dar însă nici aci nu se spune prin ce mijloace se va face acea deposedare. Prin mijloace directe sau indirecte? Textul nu rezolvă cestiunea, așa că se poate tot așa de bine admite că presupune întrebuițarea a unora sau a celor alte, și în or ce caz nu poate fi invocat în favoarea opiniei care admite executarea lui *jussum manu militari*, căci nici nu se ocupă de această cestiune și are de obiect cu totul alta.

A doa opinie, care admite că textul lui Ulpian a fost interpolat și că prin urmare condemnațiunile nu puteau fi executate *manu militari* pe timpul acestui jurisconsult, spune că *juramentum in litem*

(1) L. 15. § 6. Dig. Cart. II, tit. VIII.

nu se poate explica în caz când se admite că o astfel de execuțiune era posibilă. Acest *juramentum* și condemnațiunea pecuniară ce-î urma, n'aveau rațiunea lor d'a fi dacă s'ar fi putut întrebuița *manus militaris* pentru a face să reintre pe reclamant în posesie. Există mai multe texte foarte decisive în favoarea acestei opinii.

Așa legea 4. § 3. (Dig. Cart. X. tit. I) prescrie, că judecătorul trebuie să condamne pe partea care nu se supune ordinului judecătorului de a tăia un pom său de a dărâma o clădire zidită pe limita unui fond. Condemnațiunea bine înțeleasă, nu putea decât să fie pecuniară în cazul acesta. Cu toate că acest text se referă la ipoteza unei acțiuni *finium regundorum*, (care putea în unele cazuri să producă acelaș rezultat ca acțiunea în revendicare), în care judecătorul era armat de un drept extraordinar, cu toate acestea dânsul decide, că dacă partea nu execută ordinul judecătorului, acesta nu poate condamna de cât la o sumă de bani. Aceasta este cu atât mai hotărâtor, cu cât judecătorul avea puteri extraordinare într'această acțiune, precum se știe.

Se mai învoacă în favoarea acestei opinii un alt text, (1) în care se spune că dacă defendorul nu voește să restituie, se condamnă la o sumă cu atât mai mare. O asemenea dispozițiune nu s'ar înțelege, dacă restituțiunea lucrului s'ar fi putut face *manu militari*.

Un alt text din care rezultă asemenea că execuțiunea *manu militari* nu era admisă la acea epocă,

(1) L. 73. Dig. Cart. XLVI. tit. I.

este următorul a cărui traducere o dau aci: (1) «Dar dacă revendic lucrul contra hoțului, *condictio (furtiva)* îmi rămâne. Dar se poate zice că este în datoria judecătorului care examinează cesiunea proprietății, să nu ordone restituirea decât dacă reclamantul renunță la *condictio*. Dacă defendorul condamnat mai nainte în urma condicțiunei, a executat (condemnațiunea), estimațiunea *litis*, atunci saū îl absolvă cu totul (pe defendor), saū, cea ce pare preferabil (*magis placet*), dacă reclamantul este gata să restituie estimațiunea, în caz când omul nu' i este restituit, posesorul va fi condamnat față de dînsul cât a jurat în justiție».—Aceste două acțiuni, revendicarea și *condictio furtiva*, aū amândoă acelaș scop, redobândirea lucrului. Dar acel care le are, nu se poate servi și de una și de alta și datoria judecătorului care examinează acțiunea în revendicare intentată de reclamant, este să'l oblige a renunța la *condictio*. In cazul contrariu, când păgubașul a intentat mai întii *condictio*, și dacă hotărîrea dată asupra acesteia s'a și executat, atunci trebuie să restituie estimațiunea ce i s'a plătit dacă voește ca judecătorul, în urma acțiunei în revendicare intentată de dînsul, să ordone mai întiî defendorului să restituie lucrul furat, și în caz de nesupunere a lui la acest ordin, să'l condamne la o sumă fixată în baza unui *juramentum in litem* al reclamantului.

Acest text probează că *manus militaris* nu era întrebuințată la epoca acea. Reclamantul nu poate reintra în stăpânirea lucrului său, fiind că defendo-

(1) L. 9. § 1. Dig. Cart. XLVII. tit. II.

rul (hoțul) refuză să restituie. Atunci dînsul nu va putea obține decît o condemnațiune pecuniară, reprezentînd valoarea lucrului ce i'a fost furat. Aceasta este singura sancțiune a ordinului judecătorului d'a restitui. Se vede dar în acest text, acțiunea personală apropiată de acțiunea reală, și se constată că în această din urmă judecătorul, în caz de nerestituțiune a lucrului de către defendor, nu va putea întrebuița *manus militaris*, și nu va putea condamna pe acesta decît tot la o sumă de bani, tot ca în acțiunea personală: singura favoare ce i se face reclamantului, e că i se permite să fixeze el însuși valoarea lucrului supt prestare de jurămînt. Prin urmare nu se putea recurge la *manus militaris*. Acest text este foarte hotărâtor. S'a spus că este vorba într'însul de un lucru mobil, și că casa hoțului unde se găsea lucrul furat era inviolabilă, cum erau toate casele la Romani; că așa fiind, *manus militaris* nu putea fi întrebuițată în ipoteza prevăzută de text, dintr'această cauză, iar nu fiind-că nu era de loc admisă. Dar în text, lucrul furat se presupune a fi un sclav; acesta poate să găsească în afara casei defendorului, și atunci *manus militaris* putea să fie întrebuițată pentru a'l readuce în stăpînirea reclamantului. Dacă nu s'ar fi putut în această ipoteză, recurge la acest mod de executare decît din cauza inviolabilității domiciliului, acesta era un motiv destul de important pentru ca textul să facă mențiune de dînsul, pe cînd vedem din potrivă, că modul în care se exprimă este cu totul general. Decî argumentul ce se trage d'aci în privința inexistenței la acea e-

pocă a executărei *manu militari*, subsistă în toată puterea lui.

Acestea sînt cele două opinii extreme care s'aŭ produs asupra acestei cestiuni. Dar în afară de dînsele, mai există o a treia explicare a textului lui Ulpian care prevede executarea *manu militari*. (1) S'a spus că această executare nu era posibilă decât în ipoteza când defendorul zicea că nu poate să restituie și nu îndrăznea să zică că nu vrea să execute. Se argumentează în această părere, din cuvintele întrebunțate de Ulpian, care ne spune că defendorul nu putea să restituie: *contendens non posse restituere*. Dar această distincțiune nu se poate justifica. Nu se vede de ce s'ar fi putut proceda la o execuțiune *manu militari* în contra aceluia care zicea că nu poate să execute, și nu s'ar fi putut proceda la o asemenea executare în contra aceluia care zicea că nu vrea să execute.

În cea ce mă privește, cred că executarea *manu militari* nu exista la epoca clasică, dar când magistratul judeca el însuși *extra-ordinem*, atunci putea să întrebunțeze *manus militaris* pentru a face să execute hotărârea sa. Aceasta este practica care exista la început numai în cazuri excepționale, și care apoi generalizându-se (de la reforma lui Dioclețian) a devenit modul de executare obișnuit. Modul acesta d'a vedea se întemeiază pe numeroase texte, dar nu voi cita aci decât câte-va.

(1) Demangeat. *Cours de Droit Romain*. vol. II. pag. 683.

Iată unul din acestea :

Necessario praetoradjecit, ut qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere. Coget autem eum decedere, non praetoria potestate, vel manu ministrorum, sed melius, et civilius facet, si eum per interdictum ad jus ordinarium remiserit.

A fost necesar ca pretorul s'adaoge, c'acel care prin dol s'a pus în posesiune, va fi silit s'o părăsească. El va sili însă s'o părăsească nu prin puterea pretoriană sau prin mâna agenților (magistratului), dar va face mai bine, și (va fi) mai (potrivit cu dreptul) civil dacă 'l va trimite la jurisdicțiunea ordinară prin mijlocul unui interdict. (1)

Ipoteza la care se referă acest text este următoarea, prevăzută și expusă de cele două legi imediat precedente : Un om murind lasă pe femea sa însărcinată, și posesia bunurilor ereditare, care este făgăduită copilului dacă se naște viabil, este luată de un terțiu care s'a pus în posesie prin dol. În cazul acesta dînsul trebuie să fie scos din posesie. Prin ce mod se va ajunge la acest rezultat? Textul ne spune că sînt două mijloace pentru aceasta. Unul este *manus militaris*, și cel alt interdictul. Cel d'întîi ne este prezentat de text ca fiind o consecință a puterii pretorului, și presupune că acesta a judecat el însuși. Cel d'al doilea mijloc se referă la cazul în care afacerea își urmează cursul său obișnuit și regulat și se judecă de jurisdicțiunea ordinară ; textul ne spune c'a cest mod este preferabil și mai potrivit cu dreptul civil. Rezultă dar din cele expuse, că executarea *manu militari* nu era complet exclusă,

(1) L. 1. § 2. Dig. Cart. XXV. tit. V.

dar însă nu era bine văzută și se întrebuița la început numai în cazurile de cognițiune extraordinară. Aceasta a fost prima ei întrebuițare, până când procedura extraordinară s'a generalizat și a devenit dreptul comun, când și dînsa a devenit modul de executare general și de drept comun.

Aceasta rezultă asemenea din ipoteza prevăzută de legea 1. § 1, (1) care ne spune că tatăl poate să-și reclame copilul prin mijlocul unui interdict, sau să i se permită *extra ordinem* să'l reia. Se vede și aci opoziția între procedura ordinară, în care executarea forțată nu era posibilă, și procedura extraordinară în care această executare era posibilă. Acest text prezintă o mare importanță căci este datorit tot jurisconsultului Ulpian, căruia se datorește și legea 68 (Dig. Cart. VI. tit. I), în care se vorbește de posibilitatea executării *manu militari* a unei hotărâri pronunțate de o instanță ordinară. Cu toate acestea vedem, că acest jurisconsult în textul de care ne ocupăm acum, restrânge întrebuițarea execuțiunei forțată la cazul de cognițiune extraordinară și opune procedura ordinară procedurii extraordinare, în cea ce privește mijloacele de executare. Aceasta e o noă dovadă că legea 68 a fost interpolată și că mențiunea posibilității executării *manu militari*, a fost introdusă de compilatori digestului.

Un alt text din care rezultă asemenea această opoziție între procedura ordinară și procedura extraordinară în cea ce privește mijloacele de execu-

(1) Dig. Cart. XXV. tit. IV.

tare, și care ne înfățișează executarea forțată ca fiind admisă numai în această din urmă, este următorul: (1).

Missus in possessionem si non admittatur habet interdictum propositum, aut per viatorem, aut per officialem praefecti, aut per magistratus introducendus est in possessionem.

Acel care a fost trimis în posesie, dacă nu este lăsat a intra în posesie, are interdictul propus, sau este pus în posesiune sau printr'un *viator*, sau prin agentul prefectului, sau printr'un magistrat.

Și în acest text, datorit tot lui Ulpian, ni se prezintă modul de executare forțată posibil numai în cazul de judecată extraordinem. Acel care a fost trimis în posesiune poate, pentru a face să se respecte această dispozițiune, să aleagă între calea interdictului, recurgând atunci astfel la *ordo judiciorum*; sau poate să fie pus în posesiune printr'o executare directă prin faptul unui agent al magistratului.

În sfârșit un ultim text, foarte hotărâtor în favoarea acestei păreri, este legea 3. pr.: (2)

Si quis missus fuerit in possessionem fideicommissi servandi causa, et non admittatur, potestate ejus inducendus est in possessionem, qui eum misit. Aut si quis volet uti interdicto, consequens erit dicere interdictum locum habere. Sed melius erit dicere extraordinem

Dacă cine-va a fost trimis în posesiune cu titlu conservator în cea ce privește fideicomisul său, și nu este lăsat a intra în posesiune, va fi pus în posesiune de către puterea aceleuia, care l'a trimis (în posesiune). Sau dacă cine-va voește a se servi de interdict, este

(1) L. 5. § 27. Dig. Cart. XXXVI. tit. IV.

(2) Dig. Cart. XLIII. tit. IV.

psos jure suae potestatis exequi oportere decretum suum, nonnunquam etiam per manum militarem.

drept a spune că interdictul își are locul. Dar este mai bine a spune că urmează ca (magistratul) să execute decretul său *extraordinem* prin dreptul puterii sale și chiar câte o dată prin puterea armată.

Este vorba în acest text de trimeterea în posesiune cu titlu conservator, al unei persoane în favoarea căreia exista un fideicomis, și vedem că și aceasta are la îndemână două mijloace: calea interdictului (*ordo judiciorum*), și calea extraordinară. Opozițiunea între cele două proceduri, cea ordinară și cea extraordinară, în cea ce privește mijloacele de executare, reese și mai bine dintr'acest text decât din cele precedente, și mi se pare că dînsul nu mai lasă nici o îndoială în cea ce privește exactitatea acestei păreri. În adevăr jurisconsultul nu ne vorbește de executare forțată, *manu militari*, decât când este vorba de procedura extraordinară. Când ne vorbește din potrivă de procedura ordinară, numai face mențiune de executarea forțată. Dacă aceasta ar fi fost posibilă în acest caz, de sigur că dînsul ne-ar fi spus-o; ambele proceduri sînt puse față în față și acest mijloc de executare prezintă ca fiind consecința numai uneia din ele; dacă n'ar fi existat nici o deosebire între dînsese, în cea ce privește modul de executare, nu le-am vedea în acest text, opuse una alteia. Modul de expunere al jurisconsultului și tăcerea sa asupra posibilității executării *manu militari* în procedura ordinară, dovedesc dar că acea executare nu era admisă în acest caz.

Am examinat până aci mai multe texte, din care rezultă că executarea *manu militari* nu era posibilă decât în cazul de cognițiune extraordinară; pe când nu există decât un singur text, (legea 68. Dig. Cart. VI. tit. I, sus-citată), din care rezultă că aceasta era posibilă și în procedura ordinară. Cea ce este mai mult, numeroase texte din care se deduce prima părere, se datoresc tocmai jurisconsultului căruia se datorește și legea 68, care contrazice pe toate cele alte. Este dar evident, că acest din urmă text nu ne a parvenit astfel cum a fost redactat și c'a fost modificat mai târziu.

Ca concluziune a acestei lungi discuțiuni,— asupra căreia am insistat mai mult, căci mi se pare foarte curioasă această practică a condemnațiunilor pecuniare în acțiunile în revendicare, practică care a existat multe secole la Roma, precum și fiind-că cestiunea prezintă o extremă importanță din punctul de vedere al evoluțiunei dreptului de proprietate și a puținei țării pe care acesta o prezinta la început, de unde se poate deduce că n'a existat tot deauna, — trebuie admis că execuțiunea *manu militari* a hotărârilor date în acțiunile în revendicare, n'a fost posibilă până la împăratul Dioclețian, și că, până la această epocă, singura sancțiune a dreptului de proprietate era condemnațiunea pecuniară, în cazul când partea defendoare, în urma ordinului judecătorului, nu restituia de bună voe lucrul revendicat.

Mai nainte d'a închea acest capitol, mai rămâne s'arăt în două cuvinte, cum s'a transformat proprietatea peregrinilor și acea proprietate de fapt asupra fondurilor

făcând parte din *ager publicus*, în privința cărora m'am oprit la secolul al VI-lea de la fundarea Romei.

Proprietatea peregrinilor a rămas tot astfel cum am expus-o mai sus, fără a fi modificată întru nimic în tot cursul acestei perioade. Nici o dată peregrini nu s'aū putut bucura d'aceiaș drept de proprietate ca și cetățeni. Dar în fapt, această deosebire n'a mai prezentat nici o importanță de la începutul secolului al II-lea după Christos, când împăratul Caracalla a recunoscut dreptul de cetățenie tuturilor locuitorilor imperiului, cea-ce a îpuținat în mod foarte însemnat numărul peregrinilor.

Cât despre acea proprietate de fapt, *possessio*, asupra fondurilor făcând parte din *ager publicus*, dînsa s'a urmat cu acelaș caracter până pe la sfârșitul secolului al VII-lea de la fundarea Romei, câtă vreme a existat *ager publicus*. Tot un acelaș fel de stăpânire exista și există și d'aci nainte, și asupra fondurilor provinciale; iar vechile fonduri făcând parte din *ager publicus*, aū devenit proprietatea privată a particularilor, fie în urma vânzărilor făcute de questori, fie în urma assignațiunilor care aū fost rezultatul legilor agrare.

CAPITOLUL II.

Despre Proprietatea Pretoriană.

§ 1.

Origina Proprietăței Pretoriană.

Proprietatea pretoriană a cărei organizare era destinată a deveni cu timpul, organizarea de drept

comun a proprietății și al cărui principiu era destinat a se generaliza atât de mult, n'a avut la început, decât o aplicare într'un caz cu totul special de care am vorbit mai sus, și anume: în cazul când se transferase un lucru *mancipi* cui-va, dar nu prin mancipațiune ci numai prin tradițiune. Într'acest caz, proprietatea quiritară nu trecea conform cu principiile dreptului civil aceuia care primea lucrul, ci dînsa rămânea tot transmitentului. (1) Pretorul însă, aplicând pentru prima oară principiul că simpla tradițiune ajunge chiar pentru transferarea proprietății lucrurilor *mancipi*, recunoaște aceuia care primise un asemenea lucru prin tradițiune, un drept de proprietate *hic et nunc* și față de transmitent și față de terțiile persoane. Dar fiind că această proprietate era dată de pretor pe d'o parte, și poate pe d'altă parte fiind că nici nu se dobânda printr'un mod civil, dînsa nu putea să fie proprietatea quiritară ci o proprietate specială, despre care jurisconșulți vorbesc spunând că lucrul se află *in bonis*, (în bunurile) aceuia care o dobânda.

Proprietatea quiritară, care nu era dar transmisă printr'acest mod, rămânea transmitentului și se zicea despre dînsul c'are *nudum jus ex jure quiritorium* asupra lucrului transmis. Dar acest drept de proprietate pe care'l păstra transmitentul, era un drept cu totul teoretic, care nu era absolut de nici un folos

(1) Bine înțeles, până la îndeplinirea termenului usucapiunii, când proprietatea era dobândită de *accipiens*, cum s'a văzut mai sus.

pentru acel care'l avea, proprietatea pretoriană producând aceleaș efecte ca și proprietatea quiritară și paralizând chiar efectele acesteia, când coexistă cu dînsa asupra aceluiaș obiect. Proprietatea pretoriană era dar o proprietate în întregul înțeles al cuvîntului, permițând aceluia care o dobîndise asupra unui lucru d'a se bucura de acesta ca un adevărat proprietar; dînsa era ocrotită tot așa de bine ca proprietatea quiritară, căci pretorul crease pentru dînsa o excepțiune, — *rei venditae et traditae*, — (care permitea proprietarului pretorian d'a se apăra în contra unei eventuale revendicări din partea lui *nudus dominus ex jure quiritorium*), și o acțiune, — *acțiunea publiciană*, — (care permitea aceluia care pierduse lucrul d'a 'l revendica în contra or și cui).

Această origină pe care o dau proprietății pretoriană, nu'mi pare că poate fi contestată în mod serios, față de arătările lui Gaius, care este foarte afirmativ în acest sent. (1) Dînsul ne vorbește de această proprietate cu ocaziunea distincțiunei dintre lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*; așa dar de această distincțiune după dînsul, este legată proprietatea pretoriană; această distincțiune a permis c'a această din urmă să poată fi creată și într'însa se găsește origina ei prin urmare. Dar în afară de această inducțiune ce se poate trage din locul în care Gaius tratează, în institutele sale, despre această proprietate, ocupându-se de dînsa imediat după ce s'a ocupat de lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*,

(1) Com. II. § 40.

îndoiala nu mai este permisă, când vedem că jurisconsultul ne spune lămurit, c'atunci se zice că un lucru este *in bonis*, când lucrul fiind *mancipi*, a fost transferat prin tradițiune în loc de mancipațiune. Iată dar bine specificat cazul de proprietate pretoriană, care derivă, — cel puțin în mod indirect, — din acea distincțiune, iar în mod direct din imposibilitatea pentru lucrurile *mancipi* d'a fi transferate altmintrelea decât prin mancipațiune. Acesta este chiar de sigur cel d'întii caz de proprietate pretoriană, cazul tip, după cum rezultă din modul cum ne este prezentat, chiar dacă s'admite, cum vom vedea mai jos, c'aū mai fost și alte cazuri pe lângă dînsul. A admite că Gaius s'a înșelat asupra originii acestei proprietăți, aceasta nu e posibil căci epoca creării ei nu era încă așa de depărtată de timpul în care trăia dînsul, pentru ca să să fi putut pierde amintirea acelei origine.

Cu toate acestea, origina aceasta atît de lămurită nu este ținută în seamă de uni comentatori, care s'încearcă a căuta într'altă parte origina proprietății pretoriană. Așa, Giraud (1) voește să vază, în organizarea acelei stăpîniri de fapt a fondurilor făcând parte din *ager publicus, possessio*, «*chea*, cum zice dînsul, *a coexistenței unui îndoit drept de proprietate la Romani*», și în proprietatea pretoriană o instituțiune decurgând din acel drept de *possessio*. Dar însă nu numai c'aceasta nu ne este confirmat de nici un text, dar este și în contradicție cu cele

(1) *Recherches sur le Dr. de Propriété*. pag. 205.

ce am văzut că ne spune Gaius despre această instituțiune și cu origina, — de și subînțeleasă dar nu mai puțin evidentă pentru aceasta, — ce i'o atribue.

Cea ce nu este imposibil, este că pretorul să fi ținut seamă, până la un oare-care punct, de vechea organizare a regimului fondurilor asupra cărora exista dreptul de *possessio*, pentru a admite, și pentru proprietatea noastră pe care o crea, unele din dispozițiunile acelei organizări. Dar este mai verosimil însă a crede că, pretorul creând acest nou fel de proprietate, s'a inspirat în primul rînd de la organizarea existentă pentru vechea proprietate romană, precum și din recentul principiu ce fusese admis, în cea ce privește posibilitatea d'a se transfera chiar *dominium ex jure quiritium* al unor lucruri, (lucrurile *nec Mancipi*), prin simpla tradițiune. Dînsul face o noastră aplicare a acestui principiu, admițînd că tradițiunea putea să transfere proprietatea, — o proprietate specială de sigur, dar în definitiv tot proprietatea, această proprietate specială nediferind de cea altă decît ca cestiune de formă, — chiar și a lucrurilor *Mancipi*, cea ce nu era admis pentru *possesiones*, tradițiunea neputînd să transfere asupra lor decît dreptul special de care erau susceptibile, iar în nici un caz dreptul de proprietate. (1) Asemenea s'a vă-

(1) Și aceasta nu este numai o cestiune de cuvinte, căci există între aceste două feluri de drepturi, cum s'a văzut la § 9 al cap. I din perioada precedentă, deosibiri foarte accentuate, care le deosibeau într'un mod foarte sensibil și făceau dintr'însele două drepturi cu totul a parte, dreptul de *possessio* ne avînd toate atribuțiunile dreptului de proprietate, de și le avea pe cele mai multe din ele.

zut mai sus, (1) că nu există la început nici o acțiune pentru ocrotirea dreptului de *possessio*, la fel cu acțiunea în revendicare, care proteja dreptul de proprietate, și că tocmai târziu, după crearea acțiunii publiciană, aceasta a fost întrebuițată și pentru apărarea dreptului de *possessio*. Din potrivă, proprietatea pretoriană, încă de la crearea ei, a fost apărată printr'o acțiune analoagă cu acțiunea în revendicare și croită după modelul acesteia, acțiunea publiciană. Intrebuițarea acestei acțiuni întinzându-se mai târziu și pentru reclamarea dreptului de *possessio*, dând astfel o mai mare tărie acestui drept, s'ar putea susține, din potriva celor spuse de Giraud, că organizarea proprietății pretoriană este cea care a influențat organizarea dreptului de *possessio*, perfecționându-l, căci avem o dovadă despre aceasta, în loc d'a zice că cel d'al doilea, a influențat organizarea celei d'intii, lucru despre care n'avem nici o dovadă.

O altă origină ce se dă proprietății pretoriană, este cea pe care pare a o propune d-l Cuq, (2) căci d-sa nu se exprimă în mod foarte lămurit și categoric în privința aceasta. După d-sa, protecția acordată proprietății pretoriană, sau cu alte cuvinte crearea acesteia,—căci după cum vom vedea îndată aceste două lucruri se confundă,—n'ar fi decât o consecință a protecției acordată proprietății lucrurilor *nec mancipi*. Precum se vede sîntem foarte departe

(1) Pag. 103—110.

(2) *Les Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 507—515.

zut mai sus, (1) că nu există la început nici o acțiune pentru ocrotirea dreptului de *possessio*, la fel cu acțiunea în revendicare, care proteja dreptul de proprietate, și că tocmai târziu, după crearea acțiunii publiciană, aceasta a fost întrebuintată și pentru apărarea dreptului de *possessio*. Din potrivă, proprietatea pretoriană, încă de la crearea ei, a fost apărată printr'o acțiune analoagă cu acțiunea în revendicare și croită după modelul acesteia, acțiunea publiciană. Intrebuintarea acestei acțiuni întinzându-se mai târziu și pentru reclamarea dreptului de *possessio*, dând astfel o mai mare tărie acestui drept, s'ar putea susține, din potrivă celor spuse de Giraud, că organizarea proprietății pretoriană este cea care a influențat organizarea dreptului de *possessio*, perfecționându-l, căci avem o dovadă despre aceasta, în loc d'a zice că cel d'al doilea, a influențat organizarea celei d'intiî, lucru despre care n'avem nici o dovadă.

O altă origină ce se dă proprietății pretoriană, este cea pe care pare a o propune d-l Cuq, (2) căci d-sa nu se exprimă în mod foarte lămurit și categoric în privința aceasta. După d-sa, protecția acordată proprietății pretoriană, sau cu alte cuvinte crearea acesteia,—căci după cum vom vedea îndată aceste două lucruri se confundă,—n'ar fi decât o consecință a protecției acordată proprietății lucrurilor *nec mancipi*. Precum se vede sîntem foarte departe

(1) Pag. 103—110.

(2) *Les Inst. Jur. des Rom.* vol. I. pag. 507—515.

Dînsa însă este în contradicție cu tot ceea ce știm, și chiar luată în sine prezintă nepotriviri precum și soluțiuni cu totul arbitrare. Mai întîi, este cu totul inadmisibil d'a se presupune că crearea acțiunii publiciană a fost contemporană cu recunoașterea dreptului de proprietate asupra lucrurilor *nec mancipi*, sau că în orice caz i'a urmat d'aproape. Se știe că crearea acțiunii publiciană se fixează în cursul secolului al VI-lea de la fundarea Romei, și este imposibil d'a se admite că pînă în acel timp, sau în orice caz pînă aproape d'acel timp, nu exista nici un drept de proprietate asupra lucrurilor *nec mancipi*. Dacă aceasta se poate susține pentru primele timpuri, când acest fel de lucruri nu prezinta nici o importanță, nu poate fi admis însă cu nici un chip pentru epoca de care ne ocupăm, când cu desvoltarea avuțiilor la Roma lucrurile *nec mancipi* căpătașeră un așa de mare preț. Dar în afară de aceasta, presupunerea este contrazisă printr'acea că este știut că lucrurile *nec mancipi* erau alienabile prin *in jure cessio*, care transfera proprietatea quiritară și care exista încă de la epoca legii celor XII table, cum s'a văzut mai sus; prin urmare lucrurile *nec mancipi* erau susceptibile de proprietate încă de la acea epocă. Așa dar, nu poate fi nici o legătură între crearea acțiunii publiciane care servea a ocroti proprietatea pretoriană, și prin consecință între crearea acesteia și principiul recunoașterii dreptului de proprietate asupra lucrurilor *nec mancipi*, cea d'întîi fiind introdusă d'abia în secolul al VI-lea, iar cel

d'al doilea existând încă de la epoca celor XII table, (începutul secolului al IV-lea de la fundarea Romei).

În cea ce privește cel d'întîi rol pe care l'ar fi avut acțiunea publiciană după D-1 Cuq, nu se vede motivul pentru care, dînsa ar fi servit mai întîi a ocroti p'acela care dobîndise un lucru *nec Mancipi*, a non domino și cu bună credință, iar nu p'acela care dobîndise un lucru *Mancipi* în aceleași condițiuni, sau cel puțin pentru ce dînsa n'a servit încă de la început în acelaș timp și pentru unul și pentru cel alt. Cum? acela care dobîndea un lucru *nec Mancipi*, asupra căruia d'abia se admisesse că poate să existe un drept de proprietate, după D-1 Cuq, era mai bine ocrotit decât acela care dobîndea un lucru *Mancipi*, asupra căruia dreptul de proprietate a existat încă din primele timpuri ale Romei? Cum se poate explica această nepotrivire, mai cu seamă într'o legislațiune ca cea romană, în care există o așa de mare regularitate și o așa de mare armonie în dezvoltarea diverselor instituțiuni? De ce pretorul nu s'ar fi gândit mai de mult să proteagă în modul acesta p'acela care dobîndise un lucru *Mancipi*, (presupui bine înțeles aci, că alienațiunea s'a făcut prin mancipațiune, a non domino și cu bună credință), și ar fi așteptat să să recunoască mai întîi că lucrurile *nec Mancipi* sînt susceptibile de proprietate, pentru ca mai în urmă să găsească un mijloc d'a proteja p'acela care dobîndise, în condițiunile de mai sus, un asemenea lucru? O asemenea procedare, pe lângă că nu este confirmată cu nimic, este în sine chiar cu totul inexplicabilă.

În sfârșit, dacă această doctrină ar fi exactă, m'întreb de ce nu s'ar fi admis că proprietatea pretoriană există și asupra lucrurilor *mancipi* și *nec Mancipi* dobândite cu bună credință, cele d'întii prin mancipațiune și cele d'al doilea prin tradițiune, dar *a non domino*. Se va vedea mai departe, că uni comentatori au mers până acolo. D-l Cuq n'admite aceasta, dar însă pentru a fi logic cu premisele d-sale, ar trebui s'ajungă la această concluziune.

D'altmintrelea, toată această argumentare a D-lui Cuq, este contrazisă de arătările lui Gaius, de care am vorbit mai sus și asupra cărora numai reviu. Voesc s'adaog numai că Gaius vorbește de acea proprietate *in bonis* în mod cu totul independent de acțiunea publiciană, (1) și ne-o prezintă ca o creațiune a parte, iar nu ca o consecință a acțiunei publiciane: «...sed postea divisionem accepit dominium ut alius possit esse ex jure quiritium dominus, alius in bonis habere.» (2) Dînsul ne prezintă dar divisiunea ca fiind făcută în mod cu totul independent, iar nu ca o consecință a unei alte instituțiuni ce exista mai înainte.

De sigur că există cea mai strânsă legătură între acțiunea publiciană și proprietatea pretoriană, așa c'aceasta nu se poate închipui fără cea altă, căci dacă n'ar fi existat acea sancțiune a ei dînsa n'ar fi fost de nici un folos; d'aci însă a deduce, că crearea acțiunei a precedat admiterea dreptului de proprietate,

(1) Dînsul ne vorbește de cea d'întii în comentarul al II-lea al institutelor sale, și de cea d'a doa în comentarul al IV-lea.

(2) Com. II. § 40.

aceasta nu se poate, procedarea contrarie fiind din potrivă cea obișnuită și dînsa trebuind a fi admisă și în această circumstanță, afară numai dacă n'am avea dovezi pozitive că s'a urmat altmintrelea de rîndul acesta, și asemenea dovezi n'avem. Un singur lucru este adevărat și anume, că jurisconsulți Romani, — afară de foarte rari excepțiuni, — nu ne vorbesc de proprietatea pretoriană, (și când o fac, se servesc de locuțiunea pe care am indicat-o: *res in bonis est*), ci ne vorbesc de acela care are *publiciana*. Dar aceasta nu dovedește că cea d'întîi este consecința celei d'a doua, dar numai că pretorul a creat acea proprietate creînd în acelaș timp și acțiunea ce o sancționa, și cum acțiunea este acea care prezintă mai mare importanță, fiind sancțiunea dreptului, și cum mai cu seamă acțiunea publiciană a fost dată mai în urmă și altora decât proprietarului pretorian, s'a luat obiceiul d'a se indica toți aceia cu numele generic de: *acel care are publiciana*, (ne-existînd alt punct de contact între ei), și apoi aceste cuvinte s'aŭ întrebuițat pînă a desemna și pe proprietarul pretorian, și dînsul avînd acțiunea publiciană, și o dată luat obiceiul d'a se coprinde și dînsul în acea denumire, nu s'a mai simțit nevoia d'a recurge la un nou termen.

Origina acestei proprietăți pretoriană fiind astfel stabilită, și raporturile dintre dînsa și acțiunea publiciană fiind determinate, să vedem acum dacă în afară de acel caz de proprietate pretoriană despre care am vorbit mai sus, mai există și altele, și care sînt.

§. 2.

Cazurile de Proprietate Pretoriană.

Sînt unele cazuri asupra cărora nici o discuțiune nu este posibilă. Acestea sînt:

1) Pretorul atribue reclamantului, p'acel sclav care a comis un delict și al căruî stăpân nu s'a prezentat în judecată pentru a'l apăra în contra pretențiunilor reclamantului. In cazul acesta, acest din urmă este considerat ca având sclavul *in bonis*. (1)

2) Un al doilea caz tot necontestat, este acela al unei adjudecățiunii pronunțată de judecător într'una din acțiunile de partaj, *familiae eriscundae* și *communi dividundo* și în acțiunea de grănițuire, *finium regundorum*, dar aceasta numai în cazul când *judicium* nu era *legitimum*. Când adjudecarea este pronunțată într'un *judicium legitimum*, (2) adjudecatarul dobândește proprietatea quiritară asupra lotului adjudecat; iar când nu este pronunțată într'un astfel de *judicium*, dînsa are ca rezultat că adjudecatarul are numai lotul *in bonis*. (3).

3) Un al treilea caz, este acela provenind din tri-

(1) L. 26. §. 6. Dig. Cart. IX. tit. IV, in fine. — L. 2. §. 1. Dig. Cart. II. tit. IX, in fine.

(2) Un *judicium* era zis *legitimum*, când procesul se judeca la Roma, sau la o milă cel mult departe de Roma, între cetățeni Romani și naintea unui singur judecător cetățean Roman și dînsul; când una din aceste condițiuni lipseau, *judicium* nu era *legitimum*, ci *imperio continens*. (Gaius. Com. IV. §§ 103 și 104.)

(3) L. 44. §. 1. Dig. Cart. X. tit. II.

miterea în posesiune ordonată de pretor *damni infecti causa*.

Când fondul cui-va amenința fondul alt cui-va, pretorul obliga pe proprietarul celui d'întii să dea cauțiune că va repara toate stricăciunile pe care le va suferi prin faptul său fondul celui d'al doilea; aceasta era cauțiunea *damni infecti*. Când acela care era obligat să dea această cauțiune refuza s'o dea, pretorul trimetea pe acela care ceruse cauțiunea în posesiunea imobilului care constituia o amenințare pentru imobilul său. (1) Dar dînsul nu căpăta încă printr'această primă trimitere în posesiune proprietatea pretoriană, ci trebuia un al doilea decret al pretorului care să'l constituiască proprietar, după cum ne spune jurisconsultul Julian: (2)... *secundo decreto a pretore dominus constituatur*.

În afară de aceste cazuri de dobândirea proprietății pretoriană cu titlu particular, mai sînt cazurile de dobândirea acesteia cu titlu universal, și anume:

1) Moștenitorul pretorian, *bonorum possessor*, ne fiind un moștenitor recunoscut de dreptul civil, nu este proprietar quiritar al bunurilor sucesorale și are aceste bunuri numai *in bonis*, (3) căci dreptul său fusese creat de pretor.

2) Asemenea *bonorum emptor*, care era cumpărătorul universalității bunurilor unui debitor insolubil, puse în urmărire și vîndute de creditorii săi,

(1) L. 4. § 4. Dig. Cart. XXXIX. tit. II și L. 15. § 15. *ibid. ibid.*

(2) L. 15. § 16. Dig. Cart. XXXIX. tit. II. Asemenea: L. 15. § 20. *ibid. ibid.* și L. 18. § 15. *ibid. ibid.*

(3) Gaius. com. III, § 80.

n'avea decât *in bonis* aceste bunuri astfel cumpărate, (1) căci dreptul său avea asemenea o origină pretoriană, acest mod de urmărire și de executare, *bonorum venditio*, fiind introdus, după cum ne spune Gaius, de un pretor anume Rutilius. (com. IV. § 35).

Acestea sînt cazurile de proprietate pretoriană recunoscute de toată lumea. Sînt însă comentatori cari admit, că proprietatea pretoriană ar fi existat și asupra lucrurilor dobândite *a non domino* și care se găsesc *in causa usucapiendi*; (2) este incontestabil că părerea lor are în favoarea ei argumente de text foarte tari; dar nu e mai puțin adevărat, că un asemenea drept nefiind opozabil tuturilor, nu poate să constituie un adevărat drept de proprietate.

Textele care sînt favorabile acestei opinii sînt două fragmente din digest, unul al lui Modestin (3) și altul al lui Ulpian. (4) Reproduc mai întii aci aceste texte, (cel d'întii pe d'a întregul, din cel d'al doilea numai câte-va rînduri), și apoi voi examina cea ce dînsule ne spun și voi cerceta ce concluziuni se poate trage din conținutul lor, în privința cestiunei ce o discutăm.

Iată textul lui Modestin:

Rem in bonis nostris habere   Se înțelege că avem un lu
intelligimur, quotiens possi-   cru în bunurile noastre, de

(1) Com. III. § 80.

(2) Appleton. *Histoire de la Propriété Prétorienne et de l'Action Publicienne*. vol. I. pag. 12 și urm — Vangerow. *Lehrbuch der Pandekten*. (ediția 1876). vol. I. pag. 664.

(3) L. 52. Dig. Cart. XLI, tit. I.

(4) L. 49. Dig. Cart. L, tit. XVI.

dentes, exceptionem: aut amittentes, ad recuperandam eam actionem habemus.

câte orî posedând avem o excepțiune (pentru a ne apăra): sau (de câte orî) pierzând (lucrul), avem o acțiune pentru a-l recăpăta.

Iată parte din textul lui Ulpian:

In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quae dominii nostri sunt, sed et si bona fide a nobis possideantur. ....

Este știut că se socotește (a fi) însă *în bunurile noastre*, nu numai bunurile acelea care sînt proprietatea noastră, dar și (acele bunuri) care sînt posedate de noi cu bună credință.

Dacă ne referim la cel d'al doilea text mai întii, vedem că într'însul ni se spune curat, că lucrurile ce sînt posedate cu bună credință, (sub-înțelegându-se de sigur c'aũ fost dobândite *a non domino*), sînt considerate ca fiind *in bonis*. In textul cel d'întii, de și aceasta nu este spus în mod direct, dar totuși rezultă în mod neîndoios din arătările jurisconsultului. Dînsul zice că este considerat a fi *in bonis* or-ce lucru pe care, după ce l'am avut în posesiunea noastră, îl putem reclama printr'o acțiune, dacă am pierdut posesiunea lui. Intr'această condițiune se găsesc și lucrurile posedate cu bună credință, care se pot reclama prin acțiunea publiciană, dacă s'a pierdut posesiunea lor; prin urmare sînt considerate și dînsese ca fiind *in bonis*. Așa dar din expresiunile întrebuintate de ambi jurisconșulți Romani, sîntem conduși a admite că și posesorul de bună credință ar fi un proprietar pretorian. Este însă această concluziune absolut sigură, și repre-

zintă ea oare adevărata doctrină romană în această privință ?

Indoiala este permisă față de însemnata deosebire ce există între situația unui posesor de bună credință și cea a unui posesor care primise *a domino*, prin tradițiune un lucru *mancipi*. Acest din urmă are la îndemâna sa mijloace date de pretor pentru a se apăra *erga omnes*, pe când dreptul celui d'întii este paralizat față de dreptul adevăratului proprietar. Ce fel de drept de proprietate este dar acela, care nu există *erga omnes* și care n'are decât un caracter relativ ? Acel care a primit *a domino* un lucru *mancipi* prin tradițiune, se poate apăra chiar contra revendicării îndreptată în contra sa de adevăratul proprietar, prin excepțiunea *rei venditae et traditae* ; pe când această acțiune îndreptată în contra posesorului de bună credință, reușește în totdeauna, câtă vreme usucapiunea nu e îndeplinită în favoarea acestuia. Cea ce este mai mult, cel d'întii poate să revendice lucrul prin acțiunea publiciană chiar contra adevăratului proprietar, când dînsul a pierdut lucrul și c'acesta a reintrat în posesia adevăratului proprietar ; acțiunea sa va reuși în cazul acesta, căci la excepțiunea *justi dominii* ce i s'ar opune de acest din urmă, el va răspunde prin replica *rei venditae et traditae*, paralizând astfel excepțiunea și în consecință câștigând procesul. Pe când acțiunea publiciană, intentată în aceaș ipoteză de posesorul de bună credință nu poate reuși, căci adevăratul proprietar îi opune excepțiunea *justi do-*

mini, și dînsul neputându-î răspunde prin nici o replică, își vede acțiunea respinsă. (1).

Idea de la care se pleacă pentru a se susține că posesorul de bună credință era proprietar pretorian și dînsul, este că proprietarul pretorian se confundă cu acel care avea acțiunea publiciană, cea ce nu este exact și cea ce nici un text nu spune. Nimic nu dovedește sensul în care Modestin și Ulpian au întrebuințat cuvintele *in bonis*, dacă sensul ce le-au dat este cel obișnuit, și dacă au voit astfel să ne vorbească de proprietatea pretoriană. Când vedem mai cu seamă, că Ulpian, la începutul fragmentului, ne vorbește de o *proprietate naturală* pe care pare a o confunda cu *proprietatea civilă* chiar, ne putem îndoi că cuvintele *in bonis* au fost întrebuințate de rîndul acesta în sensul de proprietate pretoriană, și putem cu multă dreptate admite, că jurisconsultul a voit să ne spue pur și simplu că lucrurile posedate de bună credință sînt considerate a fi în patrimoniul celui care le posedă, cea ce este exact fără să fie vorba de un drept de proprietate propriu zis.

Și în or-ce caz, admitînd chiar c'ar fi adevărat că la epoca lui Ulpian și a lui Modestin, posesorul de bună credință era considerat ca proprietar pretorian, este imposibil însă de admis, c'acest drept de proprietate să fi fost recunoscut tot odată cu recunoașterea dreptului de proprietate al aceluia care dobîndise *a domino* un lucru *mancipi* prin tra-

(1) L. 16 și 17. Dig. Cart. VI. tit. II.

dițiune. Când e vorba d'a cerceta origina acestei instituțiuni pretoriane și cazul său cazurile în care aceasta a fost admisă mai întâi și întâi, trebuie să ne referim numai la spusele lui Gaius, care, dintre toți jurisconsulții Romani a căror opere ne-au fost transmise, este singurul care ne dă cele mai multe amănunte asupra vechilor instituțiuni și care caută a pătrunde cât mai departe posibil în epocile primitive ale dreptului roman, fie că trebuie să vedem în acest fel al său d'a prezinta lucrurile, o pornire specială a spiritului acestui jurisconsult, fie că lipsa ce o constatăm în această privință la cei alți jurisconsulți, — și aceasta pare a fi mai întemeiat, — provine din acea, că textul operilor lor care ne a parvenit, a fost foarte mult prescurtat, scoțându-se dintr'însul tot ce privea vechiul drept. (1) De acea, nu putem trage nici o concluziune din spusele celor doi d'întii jurisconsulți citați mai sus, cu privire la cestiunea aceasta, și dînși nici n'ar trebui invocați în această discuțiune. D'altmintrelea, însăși această discuțiune nici n'ar trebui să existe față de textul așa de categoric al lui Gaius, (com. II § 41) citat de mai multe ori, care trebuie apropiat de § 36 din comentarul al IV-lea.

Cu toate acestea, aproape unanimitatea comentatorilor susține că dreptul de proprietate pretoriană

(1) Aceasta este dovedit în cea ce privește *Regulele* lui Ulpian, cea ce este cunoscut supt acest nume azi, nefiind decât o prescurtare a lucrărei originale, din care s'a suprimat tot ce se raporta la vechiul drept.—V. în această privință: Girard *Textes de Droit Romain*. pag. 390 și 391.

a fost recunoscut încă de la origina creării acestei instituțiuni atât aceluia care a dobândit *a domino* un lucru *mancipi* prin tradițiune, cât și aceluia care a dobândit *a non domino* cu just titlu și bună credință. Gândesc însă, că față cu textele lui Gaius și față cu considerațiunile generale pe care le voi da mai jos, această opinie nu poate fi admisă, și trebuie să recunoaștem că singurul caz de proprietate pretoriană la origină a fost numai cel d'întii. În adevăr, cum am mai arătat, când Gaius ne expune ce este proprietatea pretoriană sau *in bonis*, (com. II. § 41) dînsul ne indică numai acest caz; mai în urmă, când ne vorbește de aplicațiunea acțiunei publiciană, (com. IV. § 36), ne spune că dînsa era dată aceluia care primise lucrul în baza unui just titlu, cea ce s'aplică chiar și aceluia care primise *a non domino*, iar nu numai aceluia care primise *a domino*; prin urmare, dînsul nu confundă pe proprietarul pretorian cu acela care avea acțiunea publiciană, căci ca proprietar pretorian ne prezintă numai p'acela care primise *a domino* un lucru *mancipi* prin tradițiune, pe când acțiunea publiciană, are după dînsul o sferă de aplicare mai întinsă. Și nu putem admite ca să fie aci numai o nebagare de seamă a lui, acest jurisconsult fiind d'o deosibită precisiune în toate expunerile sale.

Sîntem dar conduși a admite, sau că Gaius, când ne a spus ce era *in bonis*, a voit să se refere la epoca creării acestei proprietăți și ne a indicat cazul în care aceasta exista la început; sau că dînsul s'a referit chiar la starea de lucruri existentă la epoca

lui, — când nu se produsese încă nici o schimbare la starea primitivă, — cea-ce pare mai verosimil. Altmintrelea nu se pot interpreta cele două paragrafe citate mai sus. Dînsul nu se exprimă *exempli gratia* acolo, ci arată în mod cu totul limitativ cazul de proprietate pretoriană. Posesorul de bună credință cu just titlu, care a dobândit *a non domino*, nu este dar considerat de Gaius ca proprietar pretorian, ci numai în drept d'a se sluji de acțiunea publiciană la nevoie. Căci altfel, dacă în toate cazurile în care cine-va ar fi avut acțiunea publiciană ar fi fost considerat ca proprietar pretorian, dînsul ne-ar fi spus-o în § 41 din al doilea comentariu al său unde ne explică ce se înțelege prin a avea un lucru *in bonis*, și ar fi fost natural în cazul acesta să se exprime și în § 41 cum se exprimă în § 36 (Com. IV), unde ne vorbește de acțiunea publiciană și să ne spue și acolo ca și aci, în niște termeni foarte largi: «*Nam si tibi ex justa causa rem tradidero, in bonis...*» ș. c. a., cea ce s'ar fi putut aplica atât posesorului de bună credință cât și aceluia care ar fi primit tradițiunea unui lucru *mancipi*, și în acest caz s'ar fi putut susține cu drept cuvînt, că amî acești posesori sînt considerați ca proprietari pretoriani, încă de pe timpul lui Gaius.

A se admite că posesorul de bună credință era considerat ca proprietar pretorian mai înainte și în timpul epocii lui Gaius, este a imbrățișa o opinie care nu numai că nu se bazează pe nici un text, dar este chiar în contradicție cu textele indicate mai sus ale acestui jurisconsult.

Se poate însă ca până în timpul lui Ulpian și al lui Modestin, care era elevul celui d'întii, această evoluțiune să sã fi efectuat; aceasta nu este improbabil, cãci la epoca aceea dreptul se transformã cu pași giganticî și afarã de aceasta Ulpian a trãit vre o cincî-zeci de anî mai târziu decît Gaius, așa cã nu se poate zice cã spațiul de timp a fost prea scurt pentru efectuarea unei asemenea evoluțiuni. Așa cã dacã s'admite chiar, cã din spusele lui Ulpian rezultã cã pe timpul lui posesorul de bunã credință era considerat ca proprietar pretorian, aceasta nu dovedește cã tot astfel era și mai naintea lui. Nu este imposibil de presupus, cã jurisconsulți al cãror mod d'a vedea devenea din ce în ce mai larg, vãzând cã situațiunea posesorului de bunã credință avea oare care asemãnare cu cea a proprietarului pretorian, sã fi ajuns a recunoaște și celui d'întii, (cãruia i se deduse de mai nainte dreptul d'a se sluji de acțiunea publicianã), și dreptul de proprietate pretorianã, — cea ce din punctul de vedere al dreptului pur nu este exact, (posesorul de bunã credință neputând fi considerat ca un adevãrat proprietar, dreptul sãu fiind numai relativ, cum am arãtat mai sus) și cea ce vechi jurisconsulți, atãt de riguroși în deducțiunile lor și atãt de respectuoși față cu principiile, n'ar fi putut admite nici o datã.

Această evoluțiune pare dar a se fi fãcut în modul urmãtor: S'a recunoscut mai întii dreptul de proprietate pretorianã aceluia care dobândise un lucru *mancipi* prin tradițiune, dãndu-i-se în acelaș timp și o acțiune pentru ocrotirea aceluï drept, ac-

țiunea publiciană. Nu mult mai târziu, s'a recunoscut dreptul și posesorului de bună credință d'a se sluji de această acțiune; acest drept îi era recunoscut la epoca lui Gaius, după cum rezultă din § 36 (com. IV). Ceva mai târziu în sfârșit, s'a admis poate că și posesorul de bună credință, având acțiunea publiciană, este un proprietar pretorian, când ar fi atunci exact a se zice că toți acei cari au acțiunea publiciană, sînt proprietari pretoriani.

Acest mod d'a înfățișa această cestiune nu numai că este întemeiat pe interpretarea exactă a textelor ce le avem, dar este și singurul natural și care ar fi trebuit admis chiar în lipsa or-cărui argument de text. Posesorul de bună credință, care dobândește *a non domino*, nu merită în adevăr aceaș protecție pe care o merită acela care a dobândit *a domino* un lucru *mancipi* prin tradițiune; dreptul celui d'întii are un vițiu de fond, vițiu se poate zice de drept natural; dreptul celui d'al doilea din potrivă, are un vițiu de formă, vițiu special legislațiunei romane, creațiune arbitrară a dreptului civil. Pe cât dar, intervențiunea pretorului este explicabilă și admisibilă încă de la început în ipoteza a doa, p'atât pare a fi greu de admisă pentru ipoteza întia.

După ce s'a hotărît că tradițiunea putea să transfere proprietatea quiritară a lucrurilor *nec Mancipi*, s'a părut prea riguros, c'acela care dobândise un lucru *mancipi* prin tradițiune și care îndeplinise toate condițiunile pentru a deveni proprietar, (afară de acea condițiune de formă a cărei trebuință nu se mai simțea), să nu devie proprietar. Aci pretorul era

în rolul pe care l'a luat de atâtea ori, acela d'a atenua rigurositatea dreptului civil, și nu e de mirare ca dînsul să fi recunoscut în acest caz proprietatea, care în definitiv exista, abstracțiune făcând de neîndeplinirea acelei condițiuni de formă. Din potrivă, când este vorba de posesorul de bună credință, acesta nefiind proprietar, lipsindu-ș una din condițiunile esențiale pentru a putea dobândi proprietatea, cea d'a fi dobândit lucrul de la adevăratul proprietar, situațiunea lui nefiind o consecință a unei dispozițiuni prea riguroase a dreptului civil, ci cea a unui principiu de drept natural, intervenția pretorului nu se poate justifica; d'almintrelea, nici nu era obiceiul său d'a interveni în asemenea cazuri, dînsul căutând din potrivă prin modificările ce le introducea să apropie cât mai mult posibil diferitele instituțiuni de dreptul natural, iar nu să le depărteze de acesta, cum ar fi fost dacă ar fi recunoscut dreptul de proprietate al posesorului de bună credință. De aceea trebuie admis, că dreptul acestuia, dacă a fost recunoscut, a fost recunoscut mai târziu, de doctrină, de prudenți, iar nici de cum de pretor. Dreptul lui nici nu merită aceeaș protecțiune ca dreptul celui d'întii care este un drept perfect, demn d'o apărare imediată, pe când cel alt, care n'a dobândit de la adevăratul proprietar,—prin ipoteză cu just titlu și bună credință—este îndestul de apărat, fiind pus în stare d'a usucapa, și nu poate să fie pus în aceeaș situațiune ca un adevărat proprietar, lucru pe care nu l'a făcut nici o dată, nici o legislațiune fie veche fie modernă, și pe care cu atât mai puțin a putut să-l

facă vechea legislațiune romană, atât de geloasă d'a păstra noțiunilor juridice toată preciziunea lor.

§ 3.

Despre condițiunile de existență ale Proprietății Pretoriană.

Proprietatea pretoriană fiind bazată pe ficțiunea unei usucapiuni îndeplinite, este supusă la aceleași condițiuni ca și aceasta. Pretorul presupune îndeplinită o usucapiune care întrunește toate condițiunile cerute, afară de condițiunea termenului, pentru a accorda această proprietate; dînsa dar, avînd sorginta ei în usucapiune, trebuie să întrunească toate condițiunile acesteia. Așa condițiunile justului titlu și buneî credințe, care sînt cerute pentru usucapiune la epoca cînd a fost creată proprietatea pretoriană, după cum vom vedea în capitolul următor, sînt cerute și pentru existența acestei proprietăți. Toate cauzele care împiedică îndeplinirea usucapiunei, cauze privitoare fie la lucruri, fie la persoane, împiedică tot asemenea nașterea proprietății pretoriană. Usucapiunea presupunînd tradițiunea lucrului aceluia care dobîndește și posedarea lui de către acesta, proprietatea pretoriană este supusă și dînsa acelorăși condițiuni.

Să intrăm în amănunte, făcînd aplicațiunea acestor diferite condițiuni dobîndirei proprietății pretoriană.

Pentru ca proprietatea pretoriană să poată lua

facă vechea legislațiune romană, atât de geloasă d'a păstra noțiunilor juridice toată preciziunea lor.

§ 3.

Despre condițiunile de existență ale Proprietăței Pretoriană.

Proprietatea pretoriană fiind bazată pe ficțiunea unei usucapiuni îndeplinite, este supusă la aceleași condițiuni ca și aceasta. Pretorul presupune îndeplinită o usucapiune care întrunește toate condițiunile cerute, afară de condițiunea termenului, pentru a acorda această proprietate; dînsa dar, avînd sorgin-tea ei în usucapiune, trebuie să întrunească toate condițiunile acesteia. Așa condițiunile justului titlu și buneî credințe, care sînt cerute pentru usucapiune la epoca cînd a fost creată proprietatea pretoriană, după cum vom vedea în capitolul următor, sînt cerute și pentru existența acestei proprietăți. Toate cauzele care împiedică îndeplinirea usucapiunei, cauze privitoare fie la lucruri, fie la persoane, împiedică tot asemenea nașterea proprietăței pretoriană. Usucapiunea presupunînd tradițiunea lucrului aceluia care dobîndește și posedarea lui de către acesta, proprietatea pretoriană este supusă și dînsa aceluiași condițiuni.

Să intrăm în amănunte, făcînd aplicațiunea acestor diferite condițiuni dobîndireî proprietăței pretoriană.

Pentru ca proprietatea pretoriană să poată lua

ipse possedisset. Municipis quoque, quorum servo res tradita est, in eadem erunt conditione. (1)

ce primise tradițiunea, cu drept cuvînt, moștenitorul se slujește de Publiciană, ca și când el însuși ar fi posedat. Municipiile însă, servului cărora i'a fost făcută tradițiunea lucrului, sînt în aceeași condițiune.

Primul text presupune c'un sclav care e fugit cumpără un lucru *a non domino*, și jurisconsultul hotărăște ca stăpînul sclavului se poate sluji de acțiunea publiciană, de și n'a avut posesiunea lucrului cumpărat a cărui tradițiune a primit-o sclavul (2). La prima vedere s'ar părea c'acest text este favorabil opiniei care nu cere ca o condițiune a exercitărei acțiunei publiciane, c'acel care o exercită să fi avut posesiunea lucrului. Adevărul însă este c'aci găsim numai o excepțiune la regula generală, și că cu ocazia expunerii acestei excepțiuni se confirmă acea regulă. Căci nu ni se spune în teză generală, că se poate intenta acțiunea publiciană de și nu s'a avut posesiunea lucrului, ci ni se indică un caz special în care aceasta se poate, și aceasta, cum se va vedea îndată, din cauza situațiunei particulare în care se găsește aci stăpînul pe de o parte, sclavul pe d'altă parte, și a circumstanțelor cu totul excepționale cari nu permiteau ca să dea o altă soluțiune decât aceasta.

Dacă citim cu atențiune textul, vedem că dintr'însul

(1) L. 9. § 6. Dig. Cart. VI. tit. II.

(2) Se știe că sclavul ne putând avea nici un patrimoniu, tot cea ce dânsul dobânda, aparținea stăpînului său. (Inst. Just. Cart. II. tit. IX, § 3.)

rezultă că regula generală este tocmai regula contrarie aceleia ce se voește a se deduce. «Stăpânul are publiciana, zice textul, de și n'a dobândit posesiunea». Prin urmare, regula generală este că numai acela care a avut posesiunea lucrului poate să intenteze acțiunea publiciană, când a pierdut acea posesiune; cu toate acestea, stăpânul de și n'a dobândit posesiunea lucrului, poate să intenteze acea acțiune. Aceste două cuvinte *de și (licet)* ne indică foarte lămurit, c'aci este vorba d'o excepțiune, și iată de ce ziceam mai sus că cu ocazia expunerii acesteia, se confirmă, în mod subînțeles, regula generală. Dar această soluțiune se impunea, de și era contrarie regulei generale, din cauza situațiunei cu totul a parte ce crease fuga sclavului și față cu teoria că dînsul nu poate avea nici un patrimoniu. În adevăr fiind fugit, nu putea să posede pentru stăpânul său după opinia Proculienilor, și nici nu putea să dobândească pentru acesta. Pe d'altă parte, pentru el însuși nu putea să posede nimic. Situațiunea era dar ciudată: de și sclavul posedase lucrul, totuși nimeni nu putea să exercite acțiunea publiciană: dînsul din cauza stărei de sclavie în care se afla, stăpânul fiind că era considerat că nu posedă prin sclavul său fugit. Atunci s'a hotărât supt imperiul trebuinței, că stăpânul, de și nu dobândise posesiunea prin sclavul său fugit, totuși putea să intenteze acțiunea publiciană; (1) aceasta

(1) D'aci se poate deduce, fie zis în treacăt, că opinia Sabienilor era preferabilă din punctul de vedere practic, căci opinia opusă, de și nu admitea teoria lor, era însă nevoită, din cauza trebuințelor practice, s'admită consecințele acestei teorii.

ne o spune Pomponiu, care de și aparținând școalei Sabiniene, admitea cu toate acestea în privința aceasta opinia școalei celei alte. Opinia Proculienilor însă n'a triumfat în definitiv; așa c'admițându-se mai târziu ca lucru stabilit, că sclavul fugit putea să posede pentru stăpânul său, nu mai era nici o anomalie d'a acorda acestuia acțiunea publiciană, și această discuțiune nu mai poate avea loc, pentru epoca posteroară aceleia în care a fost hotărâtă controversa dintre acele două școli.

Tot asemenea rezultă și din ipoteza prevăzută în textul lui Ulpian, că trebuia ca cine-va să fi avut posesiunea lucrului pentru ca să poată avea acțiunea publiciană. Aci este vorba de un lucru cumpărat de un sclav, (care face parte dintr'o sucesiune), mai înainte ca moștenitorul să fi făcut adițiune de ereditate și a cărui posesiune dînsul (sclavul) a pierdut-o. În această ipoteză se recunoaște moștenitorului dreptul d'a se sluji de acțiunea publiciană, dînsul fiind considerat ca și când el însuși ar fi posedat; *quasi ipse possedisset*, ne zice jurisconsultul. Nu se mai dă de rîndul acesta acțiunea publiciană unei persoane **de** și nu posedă; din potrivă, persoana căreia i se recunoaște dreptul d'a se sluji de această acțiune, este considerată ca și când ar fi posedat. Textul ne spune curat că persoana este considerată c'a posedat, și în afară de aceasta nu este vorba aci decât de aplicarea unui principiu general al dreptului roman, care a fost adevărat în toate timpurile, și anume că sclavul posedă tot deauna pentru stă-

pânul său. (1) Decî este neîndoios, că textul acesta acordă acțiunea publiciană aceluia care a posedat, și în cazul acesta nu se poate trage dintr'însul nici un argument în favoarea opiniei contrare. S'a spus ce e drept, că un slav ereditar nu putea să dobîndească posesiunea, (afară numai *ex peculiari causa*), cîtă vreme moștenitorul nu făcuse adițiune de ereditate. Aceasta este adevărat. Dar însă o dată adițiunea de ereditate făcută, de sigur că slavul care primise un lucru și'l stăpânise, era considerat ca și când ar fi avut posesiunea lucrului, încă de la început, de când îl primise. Și în afară de aceasta este a se juca cu cuvintele, a spune c'acest text prevede o ipoteză în care acțiunea publiciană este dată cui-va care n'a avut posesiunea lucrului. Ulpian ne vorbește în mod foarte precis în două rînduri de posesiune: *possessionem amiserit, ipse possedisset*, ne zice dînsul. Nu poate fi nici o îndoială prin urmare că e vorba d'o adevărată posesiune, — (căci Ulpian ne-o spune curat, și altmintrelea textul acesta nici n'ar avea nici un înțeles), — și ca consecință, că era necesar, ca acel care vrea să slujească de acțiunea publiciană, să fi avut posesiunea lucrului.

La sfârșitul acestui al doilea text pe care 'l cercetăm acum, ni se spune că slavul municipiilor putea și dînsul să primească tradițiunea unui lucru și prin urmare să poseadă acel lucru, și în cazul acesta, municipiile sînt și dînsule *în aceaș condițiune* ca și moștenitorul care nu făcuse încă adițiune de eredi-

(1) Inst. Just. Cart. II. tit. IX. § 3.

tate când sclavul ereditar cumpărase un lucru, cu alte cuvinte aŭ și dînsele acțiunea publiciană. Aceasta asemenea dovedește că în prima parte a acestui text, acțiunea publiciană este subordonată condițiunei posesiunei, precum este subordonată, (după cum toată lumea o recunoaște), și în a doua parte a textului, și mai dovedește, o dată mai mult, exactitatea opiniei pe care o susțiu, și anume că pentru a putea cine va reclama un lucru prin acțiunea publiciană, cu alte cuvinte pentru a putea avea cine va asupra unui lucru proprietatea pretoriană, (1) urmează să fi posedat acel lucru cât-va timp. (2)

S'a spus că nicăeri posesiunea nu e cerută ca condițiune a acțiunei publiciană; aceasta nu este exact, căci o dată ce condițiunea tradițiunei este cerută, cea-ce nimeni nu contestă, aceasta implică și condițiunea cea d'întii. Insuși d-l Appleton recunoaște că cazurile când tradițiunea nu transmite posesiunea sînt foarte rari; (d. ex. cazul cu sclavul fugit, și încă aceasta, cum s'a văzut, nu e admis de toți jurisconsultii); așa dar s'a dispus pentru foarte marea majoritate a cazurilor bine înțelese, excepțiunile rămânând în afară de dispozițiunile generale, cum este și natural. Când dar se cere ca condițiune tradițiunea, se cere printr'aceasta chiar și în acelaș timp și posesiunea.

(1) În tot cursul acestei discuțiuni, am întrebuițat cuvintele: a avea, a exercita acțiunea publiciană, ca sinonime cu a avea proprietatea pretoriană.

(2) V. în acelaș sens. Pellat. *Exposé des Principes généraux du droit romain sur la propriété*. pag. 539, 591 și 592.

Dar textele invocate de opinia contrarie și pe care le-am discutat mai sus, mai sînt și dintr'alt punct de vedere puțin favorabil acelei opinii. Dînsele presupun c'acela care exercitează acțiunea publiciană, nu numai că n'are posesiunea lucrului, dar n'a primit măcar nici tradițiunea lui. Ar trebui oare să spunem, că nici condițiunea tradițiunei nu e cerută pentru exercitarea acțiunei publiciană ? Nimeni nu merge așa departe, condițiunea tradițiunei fiind cerută de alte texte în mod prea formal, pentru ca să poată fi contestată de cine-va. Prin urmare, după cum nu putem deduce dintr'aceste două texte, că nu este cerută condițiunea tradițiunei pentru exercitarea acțiunei publiciane, tot asemenea nu se poate deduce că nu este cerută condițiunea posesiunei, primul text acordând, *prin excepțiune*, acțiunea publiciană unei persoane care nici nu primise tradițiunea lucrului, nici nu-l posedase, aceasta pentru considerațiuni practice ; cel d'al doilea, acordând acea acțiune unei persoane care primise tradițiunea lucrului și-l posedase printr'altă persoană.

Nu este de ajuns însă, ca cine-va să primească tradițiunea lucrului și să-l poseadă, pentru ca să poată avea asupra lui proprietatea pretoriană ; mai trebuie încă să-l fi primit în baza unui just titlu și cu bună credință, căci proprietarul pretorian, cum am spus, nu este decât acela care se găsește *in causa usucapiendi*. Se va vedea în capitolul următor, cu ocaziunea studiărei usucapiunei, cum s'aũ născut și cum s'aũ desvoltat aceste două condițiuni cari nu existaũ mai de timpuriũ pentru usucapiune, și în ce ele

consistă; dar pentru moment voi cerceta cea-ce, din acest punct de vedere, privește în mod mai special proprietatea pretoriană.

Această proprietate n'a fost recunoscută la început decât pentru cazul de cumpărătoare, după cum rezultă din formula acțiunii publiciană, (1) care prevede numai cazul unei tradițiuni făcută pe baza unei cumpărătoare, acesta fiind cazul cel mai obișnuit și cazul în care acel care dobânda merita mai cu deosebire protecțiune, și numai mai târziu a fost întinsă și la cele alte cauze de dobândire, după cum rezultă din textul edictului pretorului, care dedea acțiunea publiciană (2) și care prevede în termeni generali or-ce tradițiune făcută *ex justa causa*, așa că la început singurul just titlu pentru dobândirea proprietății pretoriană era cumpărătoarea, și mai târziu s'a admis numai că or-ce just titlu care servea de bază usucapiuneii, putea să servească și pentru dobândirea proprietății pretoriană. (3) Această extensiune dovedește că pretorul când a creat această proprietate, a împrumutat teoriei usucapiuneii toate condițiunile acesteia, iar nu din potrivă, cum s'a susținut câte o dată, (4) că condițiunile la care dînsul supusese proprietatea pe care o crease și pe care o bazase pe ficțiunea unei usucapiuni îndepli-

(1) Gaius. com. IV. § 36.

(2) L. 1. Dig. Cart. VI. tit. II.

(3) L. 3. § 1 și L. 7. § 16. Dig. Cart. VI. tit. II.

(4) Accarias. *Précis*. . . vol. I. pag. 563, nota 3. -- Voigt. XII *Tafeln*. vol. II. pag. 234.

nite, s'a aplicat mai în urmă și acesteia, fiind împrumutate de la cea d'întii.

S'a susținut că justa cauză este suficientă pentru a face să nască proprietatea pretoriană, independent de orice condițiune de tradițiune sau posesiune, când acestea nu sînt necesare pentru a face să nască proprietatea, actul (justa cauză), transferând proprietatea prin el însuși, d. ex., în cazul legatului *per vindicationem*. (1) Mă mărginesc a menționa această părere, cu totul arbitrară, care siluește înțelesul câtor-va texte pentru a căuta să o deducă dintr'însele și care însă este contrazisă de realitatea lucrurilor, textele chiar invocate de partisans acestei păreri conținând condițiunea tradițiunii și a posesiunii, sau cel puțin presupunând-o totdeauna.

În privința buneî credințe, dînsa trebuie să existe numai la acel care dobîndea (2) și să existe și în momentul când primește tradițiunea și în momentul cumpărătoarei. Care să fie motivul acestei cerințe atît de severe? A existat ea oare totdeauna? Această chestiune foarte controversată, o voi examina-o când voi studia usucapiunea, unde dînsa se prezintă asemenea; destul numai să spun aci că textele o cer în mod formal și pentru a se putea dobîndi această

(1) Windscheid. *Lehrbuch des Pandektenrechts*. vol. I. pag. 594—598.—Vangerow. *Lehrbuch der Pandekten*. vol. I. pag. 665 și 666. — Contra: Pellat. *op. cit.* pag. 454.

(2) Toate textele care ne vorbesc de acțiunea publiciană și a căror dispozițiune s'aplică și proprietății pretoriană, conțin sau presupun condițiunea buneî credințe. Așa. d. ex. L. 7. §§. 11, 14, 15, 16, 17; L. 11. §§. 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10; L. 15; (Dig. Cart. VI. tit. II.) s. a.

proprietate. (L. 7. § 14 și 17. Dig. Cart. VI. tit. II).

În afară de aceste condițiuni, se mai cerea pentru ca cineva să devie proprietar pretorian ca lucrul să nu fi fost furat, (căci se știe, că legea celor XII table interzicea usucapiunea lucrurilor furate (1) și cea ce nu putea să fie usucapat, nu era nici susceptibil de proprietate pretoriană). Asemenea nu se putea dobândi proprietatea pretoriană asupra lucrurilor *mancipi* ale unei femei pubere care era supt tutela agnaților săi, legea celor XII table interzicând și usucaparea acestora; în regulă generală, proprietatea pretoriană nu putea să existe asupra lucrurilor care nu se puteau prescrie și a căror alienațiune era interzisă de lege saă de constituțiunile imperiale. Aceasta rezultă în mod indirect dintr'un text al lui Paul, care ne spune că în cazurile acestea nimeni nu putea avea acțiunea publiciană, «căci pretorul, adaogă jurisconsultul, nu apără pe nimeni în contra legilor», de unde putem deduce, că neexistând în acele cazuri acțiunea care apăra proprietatea pretoriană, nu exista nici însăși această proprietate. (2)

O ultimă condițiune mai era necesară pentru ca să capete cine-va proprietatea pretoriană, și aceasta privea numai cazul când se dobândea prin cumpărătoare; în acest caz, acel care dobândea trebuia să fi plătit prețul, pentru ca să poată să dobândească această proprietate. Aceasta este însă controversat. Un text din digest, datorit lui Gaius (3), ne spune

(1) L. 9. § 5. Dig. Cart. VI. tit. II.

(2) L. 12. § 4. Ibid. ibid.; și textul citat la nota precedentă.

(3) L. 8. ibid. ibid.

c'această condițiune pare a nu fi fost cerută de oare-ce edictul pretorului nu vorbea de plata prețului. (1). Mai multe alte texte însă, tot din digest, (2) presupun această condițiune. Așa că textul lui Gaius, care d'almintrelea este unicul în acest sens, nu se poate considera ca prezintând o doctrină cu totul sigură. Dar nici dînsul nu se pronunță în mod hotărît, ci ne spune numai că din conținuturile dictului: *potest conjectura capi*. Zisa sa este dar o simplă presupunere și «îndoeala este permisă, fiind dat modu-î d'a se exprima, dacă aceasta era părerea lui»..... cum ne zice Pellat, în frumoasa sa lucrare, pe care am citat-o de mai multe ori. Este greu de admis, că condițiunea plăței prețului să nu fi fost cerută, când constatăm că pretorul cere o alienațiune perfectă, în afară de o condițiune de formă, (alienațiune care să pue p'acel care dobândește în *causa usucapiendi*), pentru ca s'acorde proprietatea ce o crease; (3) tradițiunea transferând proprietatea pretoriană imediat, dacă prețul n'ar fi fost plătit sau plata lui n'ar fi fost asigurată printr'un mijloc oare-care, atunci

(1) In sensul textului : Appleton. *Op. cit.* vol. I. pag. 216—226.
 — Windscheid. *Lehrbuch des Pandektenrechts*. Vol. I. pag. 596.
 — Vangerow. *Lehrbuch der Pandekten*. Vol. I. pag. 667. —
 Contra: Pellat. *Op. cit.* pag. 523 — Accarias *Précis*. . . . . vol.
 II. pag. 1012.

(2) Cel mai important dintre acestea este L. 4. § 32. Dig. Cart. XLIV. tit. IV.

(3) Mai târziu poate admitându-se extensiunea de care am vorbit mai sus, și proprietatea pretoriană putându-se aplica și cazurilor de dobândire *a non domino*; dar și atunci cerându-se ca alienațiunile, în afară de această condițiune, să fie perfecte.

vînzătorul ar fi fost în pericol d'a pierde și prețul și lucrul, cea-ce este imposibil de admis. Trebuie dar să conchidem, că cumpărătorul pentru a putea exercita acțiunea publiciană, trebuia să fi plătit prețul lucrului cumpărat.

Acestea erau condițiunile ce se cereau pentru dobândirea proprietății pretoriană. Numai reviu asupra caracterului acestei proprietăți despre care am vorbit în capitolul precedent. Dînsa era o adevărată proprietate, cum am spus, care avea aceeași tărie ca și cea civilă și nu se deosibea de aceasta decât din punctul de vedere al formei.

Astfel dînsa nu putea să fie transmisă prin modurile de drept civil, ci numai prin tradițiune și nu se putea reclama prin acțiunea în revendicare, ci numai prin acțiunea publiciană. Dînsa producea exact aceleaș efecte ca și proprietatea civilă, în afară de unele de o importanță cu totul secundară. Astfel, proprietarul pretorian al unui sclav, nu putea manumitându-l, să facă dintr'însul un cetățean Roman, ci numai un Latin Junian. Asemenea un lucru ce era numai *in bonis*, nu putea să fie legat *per vindicationem*. Dar aceste deosibiri precum se vede, sînt cu totul de detaliu și cu totul de minimă importanță. (1)

(1) Dacă s'admite că proprietatea pretoriană aparținea și celui care dobândise *a non domino*, (în baza unui just titlu și cu bună credință), în acest caz există între acest fel de proprietate și proprietatea civilă și această deosibire pe care am mai indicat-o mai sus, și anume : că cea d'întii nu există față de toate persoanele, căci față de adevăratul proprietar nu există,—

CAPITOLUL III.

Despre Modurile de a dobândi proprietatea.

În această perioadă, noi moduri d'a dobândi proprietatea, adjudicațiunea, ocupațiunea și tradițiunea se ivesc pe lângă vechile moduri, mancipațiunea, *in jure cessio*, usucapiunea și legea care continuă și ele a servi pentru transferarea proprietății. Dar pe când usul celor două d'intii, — supuse unor forme minuțioase și adesea grele de îndeplinit,—începe de la un moment dat să să rărească din ce în ce, până când pe la sfârșitul acestei perioade dispăre cu desăvârșire din practică *in jure cessio*, mancipațiunea continuând a mai fi întrebuintată din când în când, dar foarte rar, usul tradițiunii, — care fiind lipsită de or-ce formă, era d'o întrebuintare mai lesnicioasă, — se mărește din ce în ce, până când aceasta ajunge să fie unicul mod de transferare al proprietății.

Nu mai este nevoie să reviu aci asupra mancipațiunii și a cesiunii *in jure*, cărora nu li se aduce nici o modificare și care păstrează tot vechiul lor caracter în tot acest spațiu de timp. Ele au fost întrebuintate până pe la sfârșitul acestei perioade, cu toată existența tradițiunii care transfera proprietatea pretoriană a lucrurilor *mancipi* și cu toate că aceasta, cum am văzut, producea aceleaș efecte ca și proprietatea civilă. Dar distincțiunea dintre

are dar un caracter relativ din acest punct de vedere, pe când cea d'a doua are un caracter absolut, existând *erga omnes*.

lucrurile *mancipi* și *nec mancipi* continuând să existe, de și nu mai răspundea nici unei trebuințe, și fiind-că în vechiul drept mancipațiunea și *in jure cessio* serveau pentru alienațiunea lucrurilor *mancipi*, s'a continuat în puterea tradițiunei cu vechea practică care intrase în obiceiuri cu toate că noile mijloace de transferare a proprietăței duceau la acelaș rezultat. În cele din urmă însă, acele vechi mijloace sînt din ce în ce mai puțin întrebunțate; *in jure cessio* era încă întrebunțată la epoca lui Dioclețian; întrebunțarea ei însă a încetat nainte de acea a mancipațiunei, pe care o găsim încă menționată în câte-va constituțiuni imperiale din secolul al IV-lea. (1) Cea din urmă mențiune a mancipațiunei, o găsim într'o constituțiune a împăraților Constanțiu și Constantin, din anul 355. (2) Aceste moduri d'a dobândi însă, n'au fost suprimate în mod formal în cursul acestei perioade, cu toate că numai erau de loc întrebunțate,

Voï cerceta mai întii modurile d'a dobândi, care existaū și în perioada trecută și care, în cursul celei următoare, au fost modificate în mod însemnat, și în urmă, modurile d'a dobândi care au apărut pentru prima oară în cursul perioadei actuale.

(1) L. 4. și 5. Cod Theodosian. Cart. VIII. tit. XII. — L. 9. Ibid. Cart. XV. tit. XIV.

(2) L. 7. ibid. ibid.

§ 1.

Usucapiunea.

Acest mod d'a dobândi a fost astfel modificat și perfecționat, încât mai că nu se mai recunoaște, în această instituțiune complicată pe care o găsim la epoca clasică, instituțiunea rudimentară și informă din epoca trecută. Vechea teorie foarte simplă a fost amplificată de jurisconșulți, care au dedus dintr'însa un întreg sistem de concepțiuni juridice din cele mai ingenioase și din cele mai delicate. Astfel usucapiunea se găsește acum supusă unor noi condițiuni, al căror rezultat este pe d'o parte că rolul usucapiuneii se modifică, și pe d'altă parte că dînsa poate să fie invocată d'aci nainte cu mai puțină înlesnire.

În afară de aceasta, prin aparițiunea tradițiuneii a apărut și o noă funcțiune a usucapiuneii. Tradițiunea neputând transfera proprietatea lucrurilor *mancipi*, cu toate că începuse a se întrebuința pentru transmiterea acestor lucruri, s'a admis cel puțin ca dînsa să servească de punct de plecare pentru usucapiunea acelor lucruri astfel transmise prin tradițiune, și astfel s'a stabilit noa funcțiune a usucapiuneii. Dînsa nu poate să fie decât opera pretorului, cum am spus la capitolul întii, și nici nu poate să fi existat încă din primele timpuri. Iată ce mă face să cred aceasta.

Este imposibil de admis, în lipsă d'o dovadă absolut sigură care lipsește, că dreptul roman primitiv să fi recunoscut un mod indirect d'a nesocoti

dispozițiunile sale, și să fi dat mijlocul d'a se ocoli interdicțiunea, -- riguroasă, dar însă bazată pe motive serioase și întemeiate pentru începuturile unei societăți,—d'a se aliena lucrurile *mancipi* altfel decât prin mancipațiune. Tot d'aceia nu se poate admite c'această măsură este datorită legislatorului. Organizarea acestei usucapiuni, se aseamănă prea mult cu metoadele întrebuintate de pretor pentru a corige dreptul civil și în scop d'a da mijloace d'a ocoli dispozițiunile lui prea riguroase și care nu mai răspundeau trebuințelor timpului, pentru ca să nu fim conduși a vedea într'însa opera pretorului. Principiul pe care se bazează acea usucapiune, este în toată puterea cuvîntului un principiu pretorian. Să nu se obiecteze că proprietatea ce se dobânda printr'acest mod, era proprietatea civilă. Obiceiul pretorului era tocmai d'a pune reformele sale supt autoritatea dreptului civil, și cum în definitiv proprietatea era dobândită în cazul acesta prin usucapiune, mod d'a dobândi de drept civil, nu este de mirare că proprietatea ce se dobânda să fi fost proprietatea civilă.

În afară de aceasta, înrudirea foarte d'aproape care există între proprietatea pretoriană și acest mod de usucapiune, (și care a făcut chiar pe uni interpreți ai dreptului roman s'admită că cea d'a doa a împrumutat ceva din organizarea celei d'întii), denotă asemenea c'acelaș principiu, acela d'a corige dreptul civil, care a servit pentru crearea proprietății pretoriană, a servit și pentru crearea acestui caz de usucapiune, și atunci nu putem vedea aci decât tot o

măsură luată de pretor. (1) Acesta la început, mai puțin îndrăzneț, se servește d'o instituțiune de drept civil,—usucapiunea,—pentru a organiza un mod d'a se ocoli dispozițiunile acestuia, și permite astfel usucapiunea lucrurilor *mancipi* ce fuseseră transmise numai prin tradițiune; mai târziu, când autoritatea sa este mai bine așezată, merge mai departe, se servește d'o instituțiune de drept natural,—tradițiunea,—în acelaș scop, și crează astfel proprietatea pretoriană.

Din toate cele ce am spus până aci rezultă dar, că în primele timpuri simpla remitere a unui lucru *mancipi*, nu putea să aibă nici un efect și nu putea nici o dată servi de bază usucapiuneii. Numai în urma reformei pretorului, aceasta a fost admis. Care poate fi epoca introducereii acestei reforme? Această epocă nu poate fi fixată în mod precis; am spus mai sus că ea trebuie fixată în cursul secolului al VI-lea de la fundarea Romei, și de sigur mai spre sfârșitul acestui secol, cât-va timp după-ce tradițiunea fusese recunoscută ca mod d'a dobândi proprietatea *quiritară* a lucrurilor *nec mancipi*.

(1) Sînt dator însă să spun, că absolut toți comentatori admit fără nici o discuțiune, că usucapiunea lucrurilor *mancipi*, transmise prin simplă tradițiune, a fost recunoscută de legislator, fiind o instituțiune de drept civil. Cu toate acestea, nu se găsește nimic într'acest sens și nici, ce este drept, în cel alt, așa că sîntem reduși la simple presupunerii, bazate pe concluziunile ce le putem trage din coordonarea și interpretarea unor principii cunoscute din dreptul român și care de sigur sînt mult mai favorabile modului d'a vedea, cu totul nou, expus mai sus.

1. Cazurile de aplicare ale usucapiuneii. La epoca aceasta jurisconsultii ne prezint următoarele două cazuri: 1) Usucapiunea făcea să dobândească proprietatea quiritară p'acela care primise un lucru *a non domino*, prin or-ce mod l'ar fi primit, după ce dînsul posedase lucrul un timp oare-care, și dacă oare-carî condițiunii fuseseră îndeplinite. 2) Dînsa făcea să dobândească asemenea proprietatea quiritară p'acela care dobândise un lucru *mancipi a domino* prin tradițiune, după ce 'l posedase un timp oare-care.

Cea d'întii întrebuițare a usucapiuneii, este după cum am căutat s'arăt mai sus, foarte veche, cea d'a doua din potrivă fiind foarte recentă.

Prima întrebuițare pe care am indicat-o c'ar fi avut-o usucapiunea când a fost creată în perioada precedentă, n'a dispărut cu desăvârșire. Dar însă întrebuițarea ei a devenit din ce în ce mai rară, numărul lucrurilor părăsite și al căror stăpân nu era cunoscut, devenind extrem de restrâns. Și chiar pentru cazurile foarte puțin numeroase în care această întrebuițare se mai păstrase, condițiunile acestei usucapiunii fuseseră modificate pentru a o face și p'aceasta să intre, pe cât posibil, în teoria generală ce se formase în privința usucapiuneii, astfel că se poate zice că vechea usucapiune, lipsită de or-ce forme, a dispărut cu desăvârșire. Usucapiunea *pro derelicto* a epocii clasice nu este după părerea mea, decât vechea usucapiune a lucrurilor părăsite și al căror stăpân nu era cunoscut, supusă, prin ajutorul unor ficțiuni, noilor condițiuni impuse pentru usucapiune. Voi re-

veni asupra acestui punct după ce mai întâi voi vorbi despre *justa causă*.

2. Condițiunile la care era supusă usucapiunea. În afară de condițiunea stăpânirei lucrului un timp oare-care, — un an pentru mobile, doi ani pentru imobile, — (care am văzut că era cerută și în perioada precedentă, dar care și dînsa pare a se fi transformat, căci de unde altă dată se cerea usul lucrului de către acela care 'l stăpânea pentru a ajunge la usucapiune, acum se cere posesiunea lucrului, cea ce nu implică usul), vedem apărând la această epocă, pentru întiul caz de aplicare al usucapiunei indicat mai sus, condițiunile: a) justului titlu, b) buneî cre-dințe. Cum s'aũ introdus aceste condițiuni? când și în ce constau ele? iată ce voi examina acum.

Cum s'aũ introdus aceste condițiuni? S'aũ produs în această privință mai multe păreri: 1) D-l Voigt (1) susține, c'aceste două condițiuni aũ fost împrumutate de usucapiune de la edictul publician, în care trebuie căutată origina lor. Dar însă nimic nu confirmă această părere. Din potrivă, cea ce știm asupra mersului evolu-tiv al acestor instituțiuni, condamnă cu desăvârșire această părere, căci chiar în primele timpuri, cum am arătat, se cerea în mod indirect ca condițiune a usucapiunei buna credință și un titlu, — nu bine în-țeles cu însemnarea ce s'a dat mai târziu acestor cu-vinte, — prin faptul că usucapiunea lucrurilor furate era interzisă; și apoi, cum voi arăta mai jos, aceste

(1) *Die XII Tafeln*. vol. II. p. 233 și 234. D-sa urmează în aceasta pe: Stintzing. *Das Wesen von bona fides und titulus*, pe care 'l citează ibid. pag. 232, nota 31.

condițiunii sînt mai vechi decît acțiunea publiciană. 2) O altă părere este aceea prezentată de D-l Esmein (1) care vede origina acestor condițiuni în teoria clandestinității. D-sa spune: «că jurisconsulții Romani au considerat fraudă ca un element esențial al clandestinității,» de unde apoi au fost conduși a cere condițiunea justului titlu și a buneî credințe. Dar și această părere ca și cea precedentă, nu este decît o simplă presupunere și nu se sprijină pe nici un text.

Origina acestor condițiuni nu se poate căuta decît în vechile condițiuni, pe care le găsim că există la epoca primitivă și care apoi se transformă cînd concepțiunile juridice au dobîndit o mai mare dezvoltare; dar însă nu se transformă atît de complect încît să nu se recunoască foarte bine în noile condițiuni, cele vechi, de sigur mult perfecționate. Teoria clandestinității n'a putut să aibă nici o influență în cea ce privește introducerea acestor două condițiuni în usucapiune; foarte rar, cum o recunoaște însuși D-l Esmein, (2) jurisconsulții Romani vorbesc de această teorie a vițiilor posesiunei în raport cu usucapiunea, și absolut nicăieri dînsa nu este prezentată ca și cînd ar fi constituit vr-o dată o condițiune a usucapiunei.

Origina condițiunilor justului titlu și buneî credințe trebuie căutată după părerea mea, în interdicțiunea usucapiunei lucrurilor furate, pronunțată de legea celor XII table. Printr'o înceată perfecționare a acestei teorii, jurisconsulții au ajuns,--voi arăta în-

(1) *Mélanges..... (Sur l'histoire de l'usucapion)*. pag. 185—188 și pag. 198 și urm.

(2) Pag. 186. Loc. cit.

dată în ce mod—să deducă dintr'înşa acele două condițiuni care aũ înlocuit-o cu desăvârșire. Cum am explicat studiând usucapiunea în perioada precedentă, interdicțiunea usucapiunei lucrurilor furate avea ca consecință, în vechiul drept fiind admis că și imobilele pot fi obiectul unui furt, că or ce imobil, — care era stăpânit de cine-va, saũ al cărui proprietar era cunoscut de și dînsul nu era stăpânit de nimeni,—nu putea trece în stăpânirea cui-va care să'l poată usucapa, decât dacă în prima ipoteză, acesta primise transmisiunea stăpânirei de la precedentul stăpânitor, saũ dacă în a doua ipoteză, dînsul nu cunoscuse pe proprietarul lucrului, căci altminterlea dacă aceste condițiuni lipseaũ, lucrul nu putea decât să fie considerat ca furat și ca atare nu putea fi usucapat.

Se vede foarte bine cum această teorie conținea în germene condițiunile care mai târziu se vor cere pentru usucapiune. Din necesitatea transmisiunei lucrului pentru ca să nu fie considerat ca furat, a rezultat mai târziu condițiunea justului titlu, așa cum a fost deosibit mai în urmă de condițiunea buneii credințe, dar care la început se confunda cu aceasta, căci dacă cine-va nu primise transmisiunea lucrului, acesta se considera ca furat, și atunci nu exista titlu și nici bine înțeles bună credință. Dar noțiunea buneii credințe, astfel cum a conceput-o dreptul posterior, a provenit din condițiunile cerute pentru al 2-lea caz de usucapiune prevăzut mai sus, și anume când lucrul ce trebuie usucapat era un lucru nestăpânit de nimeni; în cazul acesta, proprietarul lucru

lui trebuia să fie necunoscut de acela care intra în stăpînire pentru ca lucrul să nu fie considerat ca furat, și d'aci mai târziu s'a dedus condițiunea bunei credințe; noțiunea s'a transformat bine înțeles cu timpul, dar în definitiv tot a rămas ceva din noțiunea primitivă, adică necunoștința de către acela care usucapa a adevăratului proprietar. Când aplicațiunea acestui caz de usucapiune a devenit foarte rară, condițiunea bunei credințe s'a transportat la cel alt caz de usucapiune, adică acela în care cineva usucapa un lucru a cărui transmisiune o primise de la alt cine-va.

Condițiunea justului titlu, (în care se coprindea condițiunea bunei credințe, cu altă însemnare de sigur decât cea ce i s'a dat mai în urmă), exista de mai nainte, dar și dînsa cu altă însemnare decât cea pe care a avut-o mai târziu. La începutul aparițiunei condițiunei justului titlu, aceasta consista în simplul fapt al transmiterei stăpînirei lucrului; dar însă nici noțiunea aceasta și nici aceste cuvinte n'au fost cunoscute de la început, ci numai mai târziu. Cum în fapt se cerea totdeauna o transmisiune de la o persoană la alta, pentru ca lucrul să nu fie considerat ca furat și pentru ca aceasta din urmă să poată usucapa, cu timpul s'a pierdut din vedere motivul pentru care această transmisiune era cerută și condițiunea transmisiunei a devenit o condițiune *in abstracto*, din care jurisconsulți au făcut condițiunea justului titlu și care apoi a fost transformată cum vom vedea îndată, dobîndind o însemnare cu totul alta. Teoria justului titlu, în prima ei accepțiune, s'a dezvoltat

naintea acelei a buneî credințe, căci aceasta nici n'a fost necesară multă vreme, prin faptul că usucapiunea lucrurilor furate era interzisă. Numai când s'a admis că imobilele nu pot fi obiectul unui furt, a putut s'apară noțiunea buneî credințe. (1)

Când s'au introdus aceste condițiuni? Dinsele trebuie să fie destul de vechi. Un text din digest, vorbind de drepturile cumpărătorului de bună credință le califică de drepturi din cele mai vechi, *jus bonae fidei emptoris vetustissimum*. (2) Aceasta arată că părerea lui Voigt, și anume că condițiunile acțiunei publiciane au trecut și la usucapiune nu poate fi admisă, căci în acest cas condițiunea buneî credințe n'ar fi putut fi calificată de foarte veche de către jurisconșulți epocii clasice. Dar noțiunea justului titlu, în prima ei accepțiune, este mai veche decât noțiunea buneî credințe; aceasta rezultă din chiar însemnarea ce o are, căci fiind vorba d'o simplă translațiune de posesie și aceasta existând de fapt în totdeauna, foarte repede s'a putut deduce dintr'însa condițiunea justului titlu. De sigur că la începutul republicei această transformare nu se făcuse încă; dar de tim-

(1) În sensul acesta: Appleton. *Op. cit.* vol. I. pag. 174—179 și pag. 279—295.—D-sa admite ca și mine, că origina acestor condițiuni se găsește în vechea interdicțiune a usucapărei lucrurilor furate, dar însă explică cu totul într'alt mod evoluțiunea acestei teorii. Intre altele, d-sa ca și D-l Esmein. (loc cit.) susține că condițiunea buneî credințe a apărut înaintea condițiunei justului titlu, și că justul titlu nu era la început decât totalitatea circumstanțelor care împiedicau să poată fi vorba de furt.

(2) L. 12. § 8. Dig. Cart. XLIX. tit. XV.

puriu, în cursul celui d'al doilea secol de la fundarea republicei, dînsa trebuie să fi fost introdusă.

In ce constau aceste condițiuni? Am văzut cum s'au născut aceste două condițiuni și cum existau în mod rudimentar la început. Noțiunea justului titlu cu însemnarea pe care o vom vedea c'a dobândit-o acum, trebuie să fi născut târziu și e probabil că cu această accepțiune, este posterioară condițiunei buneî credințe. Justa causă numai consistă d'aci nainte în faptul tradițiunei; dînsa din potrivă nu se mai poate nici o dată confunda cu acesta. Justa causă este d'aci nainte o convențiune ante-mergătoare tradițiunei, convențiune care nu poate transfera proprietatea totdeauna prin ea însăși, dar din care rezultă voința d'a aliena și d'a dobândi. Progresul este învederat, și concepțiunea juridică a fost cu desăvîrșire transformată. I se dă unei simple convențiunii, un efect din cele mai importante, lucru ce n'ar fi fost posibil în vechiul drept. Justa causă este dar un fapt juridic, independent de tradițiune, care câte o dată transferă proprietatea chiar, alte orî numai indică intenția părților d'a o transfera, tradițiunea servind apoi pentru aceasta.

Jurisconsulți Romani n'au definit justa causă. Ei s'au mulțumit a ne da o enumerare a tuturor justelor cause pe care le-au considerat că pot servi de titlu pentru usucapiune. Și chiar au imaginat juste cause în cazurî când aceasta nu era necesar, pentru a face să intre toate cazurile în teoria generală. Marea majoritate a justelor cause implică idea de dobândire și de alienare: ast-fel justa causă *pro emptore*,

pro donato, pro legato, pro transactione, etc. Când nu se poate da un nume special justei cauze care servește de titlu usucapiunei, atunci dînsa este conținută într'o clasificare generală și se zice că usucapiunea se face pe baza titlului *pro suo*.

Una din justele cauze imaginate de Romani, își are origina după cât mi se pare, în cazul cel mai vechi de usucapiune, adică usucapiunea lucrurilor care nu erau în stăpînirea nimărui. Voiesc să vorbesc de justa cauză numită *pro derelicto*. Când s'a stabilit teoria generală a justelor cauze, s'a crezut necesar a se da și acestui caz de usucapiune o justă cauză ca bază, — de și dînsul avea la epoca acea o aplicațiune foarte rară, lucrurile părăsite fiind foarte puțin numeroase, — și s'a zis că cel care usucapa un lucru părăsit, făcea aceasta în baza justului titlu *pro derelicto*. Adevărul însă este c'acest just titlu era o simplă ficțiune. Interpreți moderni nu văd în această usucapiune *pro derelicto* vechea usucapiune, — căreia nici o condițiune nu'i era impusă, — a lucrurilor părăsite, usucapiune de sigur transformată în cea-ce privește condițiunile cerute, pentru a fi pusă în concordanță cu noa teorie. Este adevărat că la prima vedere această origină n'apare foarte lămurit, căci jurisconsulți Romani ale căror scrieri ne-aū fost păstrate ne vorbesc de cea ce se petrecea la epoca lor, când această transformare se făcuse de mult, și omit să ne vorbească de cea ce numai exista. Dar însă, dacă citim cu băgare de seamă cele ce ne spun uni dintr'înși în privința acestei usucapiuni *pro derelicto*, nu ne mai putem îndoi c'această

din urmă nu este decât urmarea vechei usucapiuni a lucrurilor părăsite, fără titlu și fără bună credință. Un text al lui Paul este cu totul hotărâtor în acest sens :

Id quod pro derelicto habitum est, et haberi putamus, usucapere possumus, etiam si ignoramus a quo derelictum sit. (1)

Cea ce este considerat ca părăsit, și cea ce credem că este considerat ca atare, putem s'il usucapăm de și nu știm de către cine a fost părăsit.

După acest text, este destul ca cine-va să creadă numai că un lucru este părăsit pentru ca să'l poată usucapa, chiar neștiind cine l'a părăsit. Nu se cere decî nici o condițiune, așa că iată vechea usucapiune; în spiritul lui Paul este de sigur o legătură între usucapiunea *pro derelicto* și acea veche usucapiune, și de sigur că tot astfel auz văzut și compilatori digestului, căci auz pus acest text în titlul *pro derelicto*. Nici la epoca lui Paul, nici la epoca lui Justinian, usucapiunea *pro derelicto* numai funcționează astfel cum ne-o prezintă textul lui Paul, și prin urmare nu putem vedea în usucapiunea despre care ne vorbește acesta în textul reprodus mai sus decât vechea usucapiune în care, atât dînsul cât și compilatori digestului, văd origina usucapiunei *pro derelicto*, pentru care în primele timpuri nu se cerea nici o condițiune. Mai târziu s'a imaginat *justa causă pro derelicto*, cu ficțiunea unei tradițiuni făcută de către acela care părăsise lucrul și s'a cerut și buna credință a aceluia care intra în stăpânirea lucrului

(1) L. 4. Dig. Cart. XLI. tit. VII.

părăsit, mergându-se și mai departe chiar decât aceasta; în adevăr s'a hotărît că era necesar nu numai ca cine-va să creadă că lucrul era părăsit pentru ca să'l poată prescrie, dar că mai trebuia încă ca lucrul să fi fost în adevăr părăsit. (1) Aceasta ne o spune jurisconsultul Julian și afirmațiunea sa este în contradicție cu cea-ce am văzut că ne spune Paul în privința aceasta; textele datorite acestor doi jurisconșulți nu se pot concilia decât dacă admitem c'acest din urmă se referă la vechea usucapiune, din care dînsul considera că provine usucapiunea *pro derelicto*.

Condițiunea buneî credințe consista în credința greșită a celui care primea lucrul, că cel care-l transmitea era proprietar saŭ era în drept d'a aliena. Eroarea celui care primea era dar o eroare de fapt; eroarea de drept din potrivă nu putea fi nici o dată ținută în seamă, (2) și nu se putea nici odată usucapa pe baza ei. Buna credință trebuie să existe în momentul intrărei în posesiune și numai atunci; așa că dacă dînsa încetează mai nainte de îndeplinirea usucapiunei, aceasta nu împiedică îndeplinirea acesteia. (3) Dar dacă acel care a încetat d'a fi de bună credință perde posesiunea lucrului și apoi mai târziu o redobândește, el numai va putea prescrie și aceasta pentru că nu mai era de bună credință în

(1) L. 6. Dig. Cart. XLI. tit. VII.

(2) L. 31. pr. Dig. Cart. XLI. tit. III. — L. 2. § 15. Dig. Cart. XLI. tit. IV.

(3) L. 15. § 2 și l. 43 pr. Dig. Cart. XLI. tit. III. Se pare că în cea ce privește usucapiunea *pro donato* buna credință trebuia să existe în tot timpul posesiunei.

momentul intrării în posesiune. Când luarea în posesiune are loc prin mandatar, buna credință trebuie să existe la mandant căci dînsul dobîndește; de aceea dacă intrarea în posesie se face fără știrea lui, termenul usucapiunii nu poate începe a curge decât când dînsa a ajuns la cunoștința lui. (1)

De și în regulă generală buna credință trebuie să existe, cum am spus, numai în momentul intrării în posesiune, totuși în materie de vînzare, buna credință trebuie să existe și în momentul convențiunii și în momentul tradițiunii. (2) S'a produs numeroase sisteme pentru a explica această particularitate. S'a susținut c'această particularitate ar proveni din modul cum era redactat edictul pretorului în cea ce privește acțiunea publiciană, dînsul cerînd ca cine-va să fi fost de bună credință în momentul contractului de vînzare pentru ca să poată servi de această acțiune; această regulă s'a aplicat în urmă și usucapiunii și cum pe d'altă parte regula generală era că buna credință trebuie să existe și în momentul tradițiunii, d'atunci încolo a fost admis că în materie de vînzare buna credință trebuie să existe în ambele momente. Dar această explicare nu este decât o ipoteză sprijinită pe nimic. Este mult mai natural a admite că dacă în materie de vînzare, s'a cerut ca cine-va, pentru ca să poată usucapa, să fie de bună credință și în momentul convențiunii și în momentul tradițiunii, aceasta pro-

(1) L. 1. C. Cart. VII tit. XXXII.

(2) L. 48. Dig. Cart. XLI. tit. III. — L. 2. pr. Dig. Cart. XLI tit. IV.

vine din acea că vânzarea romană consista în două operațiuni: contractul, care era perfect prin simpla voință a părților, dar care nu transfera proprietatea, și tradițiunea, care îndeplinea această sarcină și complecta astfel efectele contractului. Era dar natural în aceste condițiuni, ca buna credință să fie cerută în ambele momente. (1)

3. **Lucrurile ce nu se pot usucapa.** În afară de imobilele rurale ale minorilor și acelea ale persoanelor puse supt curatelă, (2) aceasta din timpul domniei împăratului Septimiu Sever, de lucrurile *mancipi* ale femeilor pubere care se aflau supt tutela agnaților lor,—prohibițiune care exista și în epoca precedentă,—de lucrurile *sacrae* și *religiosae*, de bunurile aparținând fiscului său împăratului, de imobilul dotal, mai erau categorii de lucruri sustrate anume usucapiuneii prin legi speciale și asupra cărora trebuie să insist puțin.

Acestea sînt: *a)* lucrurile furate a căror usucapiune era interzisă și de legea celor XII table, și *b)* lucrurile răpite cu violență. O lege Atinia, a cărei dată

(1) A se vedea în Appleton, (*Op. cit.* vol. I pag. 163—204), expuse pe larg toate sistemele care s'au propus asupra acestei cestiuni. D-sa presintă o explicare noă a acestei particularități, explicare foarte ingenioasă ce e drept, dar cu totul forțată, și care în or-ce caz nu explică decât cauza cerinței buneii credințe în momentul contractului, așa că nici nu cred necesar a o expune aci.

(2) L. 1. pr. Dig. Cart. XXVII. tit. IX și L. 28. Ibid. Cart. L. tit. XVI.— De la împăratul Constantin cel Mare, toate imobilele precum și mobilele cele mai prețioase, erau inalienabile și prin urmare nu se puteau usucapa. L. 22. C. Cart. V. tit. XXXVII.

nu e cunoscută, (1) a confirmat dispozițiunea legii celor XII table, în privința usucapiuneii lucrurilor furate. (2)

Nu se știe exact care a putut fi scopul acestei legi și de ce a fost necesar a repeta dispozițiunea legii celor XII table. S'a încercat a se prezenta mai multe explicațiuni asupra acestei cestiuni, dar nici una nu este satisfăcătoare. Cea mai plausibilă este cea care vede în dispozițiunea legii Atinia, o atenuare a vechilor dispozițiunii existente. Această lege ar fi avut de scop a hotărâ că lucrul furat poate să fie usucapat în caz când dînsul revine în posesiunea adevăratului proprietar, sau chiar în cazul când acesta, fără să reintre în posesiunea lucrului, ar fi avut puțința d'a reintra în posesiunea lui dac'ar fi vrut, (3) cea ce ar fi fost interzis supt imperiul vechilor dispozițiunii, acestea fiind cu totul absolute, așa că usucapiunea unui lucru furat n'ar fi fost nici o dată posibilă supt imperiul lor.

D-l Esmein (4) pare a da o altă explicație, când ne spune că utilitatea dispozițiunii se înțelege prin faptul că interdicțiunea a fost întinsă, declarându-se incapabil d'a prescrie nu numai acel care furase, dar or-ce posesor al lucrului furat. Dar am văzut mai sus c'aceasta s'a dedus foarte de vreme din însăși dispozițiunea legii celor XII table. Așa că legea Ati-

(1) Se presupune c'această lege ar fi de la sfîrșitul secolului al VI-lea sau începutul celui al VII-lea de la fundarea Romei.

(2) Inst. Just. Cart. II tit. VI. § 2.

(3) In acest sens: Voigt. *Die XII Tafeln*. Vol. II. pag. 207 și 240.

(4) *Op. cit.* pag. 183.

nia ar fi fost inutilă, căci în cea ce privește însuși p'acela care furase, dînsul n'ar fi putut usucapa fiind că nu îndeplinea condițiunile cerute pentru aceasta, condițiuni ce fuseseră introduse și existaū la epoca legei Atinia, adică fiind-că n'avea just titlu și nu era de bună credință, iar în privința posesorilor următorii ai lucrului furat, interdicțiunea usucapiunei se deducea din dispozițiunile legei celor XII table. (1)

Cât despre usucaparea lucrurilor luate cu violență, ea a fost interzisă de o lege Plautia (2) care se raporta bine înțeleș, nu la usucapiunea lucrului de către acela care 'l luase cu violență, (căci acesta nu putea prescrie din cauză că 'i lipseaū justul titlu și buna credință), ci la usucapiunea lucrului de către posesori următorii; așa că un lucru, în or ce mâini s'ar fi găsit, era imprescriptibil dacă posesiunea primului posesor era vițiată de violență. (3) Dispozițiunile legei Plautia aū fost reproduse de o lege Iulia. (4)

4. **Poseșiunea necesară pentru a usucapa.** Poseșiunea cum s'a văzut, era de un an pentru mobile și de doi ani pentru imobile. Această posesiune trebuia

(1) *Inst. Just. Cart. II. tit. VI. § 3.*

(2) *Ibid. Ibid. § 2.*

(3) *Ibid. Ibid. § 3.*

(4) D-ni Accarias și Girard. *op. cit.* (cel d'întii, vol. I. pag. 573; cel d'al doilea, pag. 297), ne spun c'aceste două legi aū fost datorite probabil opiniei care a triumfat pe la începutul imperiului, că imobilele nu puteaū fi susceptibile de furt, — cea ce pare probabil; o dată acest principiu admis, atunei una din principalele piedici pentru usucaparea imobilelor dispăruse și era necesar ca o dispozițiune legislativă să interzică cel puțin usucapiunea imobilelor răpite cu violență.

să fie continuă; dacă posesiunea era întreruptă, posesorul care o redobânda mai târziu trebuia să fie de bună credință în momentul când reîncepea a doă posesiune, căci altmintrelea nu putea usucapa, a doă posesiune fiind vițioasă, ne zice jurisconsultul. (1) In cazul de redobândire a posesiunii, o noă usucapiune începe, așa că timpul cât a ținut prima posesiune nu poate fi luat în seamă și trebuie ca timpul necesar pentru a prescrie să fie socotit din momentul redobândirei posesiunii.

In regulă generală acel care vrea să prescrie, trebuia să poseadă prin el însuși. Această regulă s'aplica probabil la început fără excepție. Dar la epoca clasică i se adusesse însemnate modificări. Astfel, moștenitorul universal continua posesiunea începută de autorul său și una p'aceasta cu posesiunea sa. Dînsul prescria chiar fără a fi de bună credință, destul ca autorul său să fi fost de bună credință, (2) căci aci fiind vorba de una și aceeaș posesiune, buna credință nu poate fi cerută conform regulii generale decât la începutul posesiunii. Mai târziu s'a admis chiar că sucesorul cu titlu particular putea să unească posesiunea sa cu a autorului său în vederea prescripției, dar în cazul acesta el trebuia să întrunească toate condițiunile cerute pentru a prescrie și mai cu deosebire trebuia să fie de bună credință. (3) In sfîrșit erau cazuri în care, de și cine-va

(1) L. 15. § 2. Dig. Cart. XLI. tit. III.

(2) L. 2. § 19. Dig. Cart. XLI. tit. IV. — *Inst. Just. Cart. II.* tit. VI. § 12.

(3) L. 2. § 17. *Ibid. Ibid.* — *Inst. Just. Ibid.* § 13.

nu era nici măcar succesori particular al posesorului precedent, totuși putea să unească posesiunea sa cu a acestuia pentru a prescrie. Ast-fel, dacă un lucru a fost restituit posesorului cel d'întii, în urma unei sentințe a judecătorului dată asupra reclamațiunei aceuia, dînsul va putea uni posesiunea sa cu cea a adversarului său, defendor la proces. (1) Tot asemenea, în caz de reziliere a vînzărei din cauza unui vițiu redibitoriū al lucrului, sau din cauza neplăței prețului, conform convențiunei care se făcuse în privința aceasta, (2) vînzătorul putea să unească posesiunea sa, anterioră sau posterioră, cu posesiunea cumpărătorului, cu posesiunea intermediară a acestuia.

5. Despre *prescriptiunea longi temporis*. Usucapiunea, cum am mai spus, fiind o instituțiune de drept civil, nu putea fi invocată de peregrin și nu se putea aplica decât lucrurilor susceptibile de proprietate quiritară. Prin urmare tóte cele alte lucruri nu puteau fi usucapate. Acéstă stare de lucruri a fost schimbată de pretor, nu se știe exact la ce epocă, prin introducerea *prescriptiunei longi temporis* care putea fi invocată de peregrin și se putea aplica lucrurilor care nu erau susceptibile de proprietate quiritară. Cu timpul însă, această prescriptiune s'a aplicat chiar și între cetățeni Romani și lucrurilor susceptibile de proprietate quiritară. (3)

(1) L. 13. § 9. Dig. Cart. XLI. tit. II.

(2) L. 6. §. 1. Dig. Cart. XLIV. tit. III.

(3) L. 3 și L. 9. Dig. Cart. XLIV. tit. III. Această prescriptiune a fost introdusă probabil pe la începutul imperiului.

Dînsa era supusă aceluiași condițiuni ca și usucapiunea, cu singura deosebire că durata posesiunii cerută pentru îndeplinirea prescripțiunii, era mai lungă de cât cea cerută pentru usucapiune; această durată a fost fixată la 10 ani între prezenți și 20 ani între absenți. Unirea posesiunilor este asemenea permisă în materie de prescripțiune și se pare chiar că dînsa a fost admisă mai întîi pentru aceasta, și apoi s'a aplicat și usucapiunii, dar aceasta nu este absolut sigur. Usucapiunea se deosebesc de prescripțiune în cea ce privește efectele sale. Astfel această din urmă servea și pentru a prescrie în contra aceluia care avea sarcini reale asupra imobilului dobîndit, cea ce nu se putea face cu ajutorul usucapiunii. (1) Dar dînsa la început, nu făcea să se dobîndească proprietatea cu toate atributele sale asupra lucrului prescripționat, așa că acel care pierdea posesiunea acestui lucru, n'avea acțiune pentru a-l reclama. El avea numai o excepțiune, cîtă vreme se afla în posesiunea lucrului, în contra revendicării proprietarului său în contra pretențiunii altora, excepțiune ce trebuia trecută în formulă. Cu timpul însă i s'a dat și o acțiune, așa că nici din acest punct de vedere nu mai exista nici o deosebire între usucapiune și prescripțiune. (2)

(1) L. 5. § 1. și L. 12. Dig. Cart. XLIV. tit. III.

(2) Aceasta rezultă dintr'o constituțiune a lui Justinian, pe care am mai citat-o și care formeză l. 8. pr. Cod. Cart. VII, tit. XXXIX. Dînsul ne spune într'această constituțiune că și legile vechi acordau ca și dînsul această acțiune: *Hoc enim et veteres leges... sanciebant.*

§ 2.

Tradițiunea. (1)

Tradițiunea este un mod d'a dobândi care aparține dreptului ginților și ca atare poate fi întrebuințat, și de peregrini și de Romani. (2) Dînsa consistă în transmiterea unui lucru de către proprietar unei alte persoane, în scopul ca această din urmă să dobândească proprietatea lucrului. Prin urmare se cerea remiterea efectivă a lucrului pentru ca tradițiunea să transfere proprietatea. Dar erau cazuri în care această remitere în realitate nu se făcea, ci era numai considerată ca făcută; era d'ajuns în aceste cazuri, — dar aceasta era absolut necesar, — ca cumpărătorul să poată avea lucrul la dispoziția lui. (3)

În afară de remiterea lucrului, a doua condițiune ce se cerea pentru ca tradițiunea să transfere pro-

(1) Numai vorbesc de cazurile de dobândirea proprietății prin lege, precum nu voi vorbi nici de cazurile speciale prevăzute în paragrafele 20—34 din institutele lui Justinian, — și pe care comentatori le întrunesc supt numele generic de accesione, — și nici de cazurile prevăzute în § 36—40 (ibid), care sunt tratate cu toate amănuntele în or-ce manual și care nu prezintă interes din punctul de vedere al evoluțiunii instituțiilor. Tot pentru aceleiaș motive am trecut mai repede asupra studiului modurilor de dobândire din această perioadă, oprindu-mă mai mult numai asupra cestiunilor care prezintă un interes din punctul de vedere în care este concepută această lucrare.

(2) Am explicat mai sus, cum și la ce epocă a fost introdus după părerea mea, așa că numai este nevoie a reveni aci asupra acestei cestiuni.

(3) În această categorie intră cazurile de *tradițiune inchi-puită*, pe care comentatori au numit-o *tradițiune brevi manu*.

prietatea, era ca dînsa să fie bazată pe un act juridic din care să rezulte intenția uneia din părți d'a transfera proprietatea și intenția celei alte d'a o dobândi; aceasta constituia *justa causă*, pe care trebuia să fie bazată or-ce tradițiune făcută în scop d'a transfera proprietatea. Această condițiune ne este indicată în mod formal de texte, (1) așa că este de mirare că D-l Maynz contestă existența ei. (2)

Dar acum în ce consista această condițiune a *justeî cause*? Era aceasta simpla voință d'a aliena și d'a dobândi a părților, concomitentă cu actul material al tradițiunei, cum o admite marea majoritate a comentatorilor, sau era dînsa însăși convențiunea, actul juridic care preceda tradițiunea, cum aceasta se petrecea în usucapiune? Dacă nu consultăm decât textele, care ne spun că tradițiunea pentru a transfera proprietatea trebuie să fie bazată pe o justă cauză, sîntem conduși a spune că justa cauză consistă în însăși convențiunea care precedează tradițiunea. (3) Dacă însă examinăm ce s'întîmplă în unele cazuri, când tradițiunea transferă proprietatea de și pare că nu e precedată d'o convențiune, atunci îndoiala este permisă. Mi se pare totuși că este o

(1) Gaius. Com. II. § 20. — Ulpian. *Regule*. XIX, 7: *Harum rerum dominium ipsa traditione adprehendimus, scilicet si ex justa causa traditae sunt nobis.* — L. 31. pr. Dig. cart. XLI, tit. I: *Nunquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua justa causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.*

(2) *Op. cit.* Vol. I. pag. 730.

(3) In acest sens: G. Danielopolu. *op. cit.* pag. 359. — Contra: Accarias. *op. cit.* vol. I. pag. 539—542. — Girard. *Manuel*. . . pag. 283—285.

procedare greșită, d'a căuta o altă justă cauză decât convențiunea și d'a spune c'aceasta consistă în simpla voință d'a aliena a transmitentului și voința d'a dobândi a celui care primește.

Toate textele care se ocupă de justa cauză a tradițiunei ne vorbesc de convențiunii și nici o dată de alt-ceva : astfel Paul, în legea 31 din digest citată mai sus, ne spune: *venditio aut aliqua justa causa*. (1) Nicăieri jurisconșulți Romani nu ne prezintă simpla voință d'a aliena și d'a dobândi, ca justa cauză a tradițiunei. Faptul că consecințele unei asemenea teorii par a se întâlni câte o dată în oare-cari cazuri speciale, nu îndreptățește nici de cum a se crede c'aceasta era teoria generală. Și d'altmintrelea, cum zic, această teorie pare numai a reeși din cazurile citate, (2) dar

(1) A se vedea în această privință, în afară de textele citate la nota 1 pagina precedentă și următorul : L. 65. § 4. Dig. Cart. XXXVI. tit. I.

(2) Acestea sînt: a) cazul când cine-va transmite un lucru, pe care nu 'l datora, crezând din eroare a'l datora. (Dig. Cart. XII. tit. VI); b) cazul când cine-va a transmis un lucru *ob turpem causam*. (Dig. Cart. XII. tit. V.) — Este de observat că textele care se ocupă de aceste cazuri, nu se referă în mod special la tradițiune și se pot aplica tot așa de bine la cele alte moduri d'a dobândi; — c) cazul când a fost neînțelegere între părți asupra cauzei. (L. 36. Dig. Cart. XLI. tit. I.) În acest din urmă text pe care se bazează mai cu deosebire opinia pe care o combat, jurisconșul Julian ne spune că tradițiunea transferă proprietatea, de și este neînțelegere asupra cauzei : *in causis vero dissentiamus*. Or, nu poate fi îndoială c'aci jurisconșul când vorbește de cauză se referă numai la *actul juridic* și nu la alt ceva. Este dar evident că pentru dînsul *justa causă* a tradițiunei este *actul juridic*, și este de mirare așa fiind, c'acest text să fie invocat în contra părerei care admite tocmai acelaș lucru, și în favoarea aceleia care admite contrariul.

în realitate însă acestea nu contrazic întru nimic opinia contrarie. În toate aceste cazuri este incontestabil că există o justă cauză, *în afară de voința d'a aliena și d'a dobândi*, și că dînsa consistă într'un *act juridic*, fie c'acesta este inexistent, nul sau anulabil, fie că una din părți a voit să facă transmiterea dintr'o cauză și cea altă parte a voit să primească dintr'altă cauză, adică când a fost neînțelegere între părți asupra actului juridic. Trebuie dar s'admitem că jurisperșii Romani vedeau *justa causă* a tradițiunei, în actul juridic care preceda p'aceasta.

Prin tradițiune nu se putea transfera proprietatea *quiritară* decât a lucrurilor *nec mancipi*, și dintre acestea numai a lucrurilor corporale, cele incorporale fiind considerate de Romani ca nesusceptibile de posesiune.

Pentru efectuarea acestei operațiuni prezența părților nu era necesară ca în *mancipațiune* și în *in jure cessio*, și transferarea proprietăței printr'acest mod putea să fie subordonată unui termen sau unei condițiuni, cea-ce nu se putea face în aceste din urmă.

Când tradițiunea se făcea în virtutea unei vînzări în afară de cele două condițiuni menționate mai sus, se mai cerea ca cumpărătorul să fi plătit prețul, căci altmintrelea proprietatea lucrului nu-î era transferată, afară numai dacă vînzătorul nu renunțase, în mod expres sau tacit, la această condițiune care era luată în favoarea sa, sau primise de la cumpărător o asigurare în privința plăței prețului. (1)

(1) *Inst. Just. Cart. II. tit I. § 41.*

§ 3.

Ocupațiunea.

Ocupațiunea este și în cursul acestei perioade, un mod d'a dobândi în cazuri cu totul excepționale. Se zice de ordinar, că dînsa este mijlocul d'a dobândi proprietatea lucrurilor care nu aparțin nimăruî, (*res nullius*). Dar această afirmațiune nu este exactă în generalitatea ei, căci sînt categorii importante de asemenea lucruri a căror proprietate nu se dobîndește prin ocupațiune. Această generalizare, pe care comentatorii o deduc dintr'o frază a institutelor lui Justinian, (1) nu corespunde cu realitatea lucrurilor și dreptul roman n'a cunoscut-o nici o dată. Fraza lui Justinian nu însemnează nimic, considerată separat de cele ce preced, și aplicată acestora nu constituie decât obișnuita frazeologie ce adesea se întâlnește în opera legislativă a acestui împărat și prin care dînsul voește să explice, cea ce n'are trebuință de explicare; modul lui d'a se exprima ne avînd preciziunea vechilor jurisconsulți, depășește adesea gîndul lui și comentatori greșesc când urmează fără a controla spusele lui și le iaă tot deauna drept tot cea-ce este mai exact.

Quod.... nullius est.... occupanti conceditur este departe d'a fi un principiu general, (2) căci dacă redactorii institutelor ar fi voit să dea acestor cuvinte

(1) Cart. II. tit. I. § 12. Iată această frază: *quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur.*

(2) În sensul acesta: Cuq. *Op. cit.* vol. I. pag. 76—78.—Girard. *Op. cit.* pag. 304 și 305.

un asemenea înțeles, nu le-ar fi reprodus într'un mod incidental; aceste cuvinte se rapoartă la cele ce preced și sînt o justificare a soluțiunei speței prevăzută acolo, — atît și nimic mai mult, — speță d'altmintrelea puțin interesantă și destul de excepțională, dar asupra căreia institutele se întind cu o deosibită și vădită plăcere. Este vorba de dobândirea proprietăței asupra animalelor sălbatice care trăesc în aer, în mare și pe pămînt. Pentru acestea de sigur, este exact a se spune că proprietatea se dobîndește prin ocupațiune, precum asemenea aceasta este exact, în ipotezele prevăzute de paragrafele 18 și 22 din institute, adică în cea ce privește insulele născute în mare și pietrele prețioase găsite pe marginea ei.

Dar în institute chiar există în această privință cea mai mare confusiune. Ast-fel în § 17 se spune că cea ce se ia de la inimic este dobândit de către primul ocupant. Dar aceasta nu este exact în mod absolut. În § 47 ni se reprezintă lucrurile părăsite (*res derelictae*), care și ele sînt *res nullius*, ca dobîndindu-se printr'o tradițiune *incerta persona*, prin urmare nu prin ocupațiune, așa că nu or-ce lucru *quod ante nullius est occupanti conceditur*.

Mai întii în cea-ce privește lucrurile luate de la inimic, este neîndoios că ele devin în regulă generală proprietatea statului, iar nu a individului. De și Justinian pare a spune contrariul, totuși aceasta rezultă în mod neîndoios din diferite texte. (1) Nu-

(1) L. 16. Dig. Cart. XLI. tit. I.—L. 13. Ibid. Cart. XLVIII. tit. XIII.—L. 20. § 1. Ibid. Cart. XLIX. tit. XV.

mai în mod cu totul excepțional, aceste lucruri devin proprietatea individului, și aceasta s'întâmplă când ele se găsesc pe teritoriul roman. (1) În ambele cazuri proprietatea se dobândește prin ocupațiune de sigur; dar însă trebuie adăogat că cel d'al doilea caz are o foarte rară aplicare în practică și ast-fel limitată, putem admite spusa § 17, mai sus citat.

În cea-ce privește lucrurile părăsite, uni autori au admis că și dînsele se dobândesc prin ocupațiune. (2) Dar aceasta însă este contrazis în mod unanim de toate textele. Institutele lui Justinian ni le înfățișează cum am spus, ca dobândindu-se prin tradițiune. (3) Această teorie a fost admisă numai de Proculieni, care susțineau c'acel care părăsea un lucru nu pierdea proprietatea lui decât când acesta intra în stăpânirea altei persoane, — teoria acea fiind naturală în opinia lor, dar încă și de Sabinieni, cu a căror opinie nu se potrivea; dar însă acest mod d'a vedea s'a impus, pentru motivul că lucrurile părăsite se dobândeau în adevăr prin usucapiune care trebuia neapărat să fie precedată d'o tradițiune, astfel că jurisconsultii Romani au fost siliți d'a admite ficțiunea unei tradițiuni în aceste ipoteze în care ea nu exista. Aceasta confirmă pe deplin cea-ce am spus în mai multe rînduri, despre func-

(1) L. 51. § 1. Dig. Cart. XLI tit. I.

(2) Girard. *Op. cit.* pag. 305.—Maynz. *Op. cit.* vol. I. pag. 709.

(3) Cart. II. tit. I. § 47.—Si aceasta de și Justinian îmbrățișează opinia sabiniană, care admitea că cel care părăsea lucrul pierdea proprietatea acestuia îndată ce'l părăsea.

țiunea usucapiuneî în privința lucrurilor părăsite. (1)

§ 4.

Adjudicațiunea.

Un alt mod d'a dobândi care n'apare după părerea mea, decât la începutul acestei perioade, este adjudicațiunea. Aceasta este hotărîrea judecătorului prin care recunoaște fie-cărei părți din proces o porțiune din lucrul de împărțit său de mărginit; dînsa nu-și avea dar aplicațiunea decât în cazul acțiunilor *familiae ercirscundae, communi dividundo* și *finium regundorum*. În cele d'întîi două cazuri atribuțiunea de proprietate se făcea în tot deauna; în cazul din urmă nu se făcea decât în mod excepțional, dacă judecătorul, pentru o mai bună regulare a hotărelor, atribuia uneia din părți o porțiune din fondul celei alte. Judecătorul în cestiunile de împărțire nu transmitea unei părți proprietatea întregii porțiuni pe care i'o atribuia, ci numai acea ce reprezintă, în acea porțiune, proprietatea indiviză a celei alte părți.

Nu crez c'acest mod d'a dobândi, să fi existat chiar din primele timpuri la Roma. Modul de organizare al proprietăței p'acele timpuri, ne arată că p'atunci nu putea fi vorba nici de împărțire, nici de limitare, cîntă vreme proprietatea era colectivă. Numai cînd proprietatea privată a apărut, a putut să

(1) V. în această privință l. 5. pr. Dig. Cart. XLI. tit. VII, din care rezultă că era nevoie de usucapiune pentru a se dobîndi proprietatea lucrurilor părăsite.

să simțã necesitatea acestora și a putut să să prezinte dar cazul de dobândirea proprietății prin efectul adjudicațiunei. De acea trebuie pe deplin crezută afirmațiunea lui Gaius, că acțiunea *familiae eriscundae* își are origina (*proficiscitur*) în legea celor XII table. (1) Acțiunea *finium regundorum* a putut s'apară poate mai de vreme, din cauza existenței proprietății acelei porțiuni de pământ numite *heredium*; dar cele alte două n'au putut s'apară decât când proprietatea privată a fost bine așezată.

(1) L. 1. pr. Dig. Cart. X. tit. I.

PERIOADA III-a

DE LA IMPĂRATUL DIOCLEȚIAN LA SFÂRȘITUL IMPERIULUI

(EPOCA LUI JUSTINIAN)

Numai rămâne decăt puține cuvinte de adăogat pentru a expune starea proprietăței la această epocă, stare care a rămas tot aceeaș până la sfârșitul imperiului roman.

Astfel cum era organizată proprietatea în ultimele timpuri ale perioadei precedente, tot astfel o găsim și în această perioadă, și tot astfel rămâne în tot cursul ei. Foarte puține modificări sunt aduse acestei organizări, și acestea sînt chiar modificări de mică importanță care nu schimbă nici caracterul proprietăței, nici organizarea ei, în trăsurile lor generale. «Suprimarea cesiunei *in jure* și a mancipațiunei, prelungirea termenului usucapiunei de către Justinian, o serie de alte inovațiuni în materie de drept de proprietate, jucară în viața practică un rol important și influențară asupra teoriei proprietăței. Dar ele nu aduseră nici o modificare în principiul proprietăței, nici chiar în acela al dobândirei proprietăței. Aceste inovațiuni, în adevăr nu priveau

decât partea legislativă saŭ economică a instituțiunei; individualitatea ei juridică rămânea intactă.» Astfel se exprimă Ihering, (1) într'un mod cu totul exact și cu înălțimea de vedere ce'i este obișnuită, asupra stărei proprietăței la epoca aceasta, arătându-ne neînsemnata înrîurire ce au avut-o asupra noțiunei proprietăței modificările introduse în modul ei de organizare.

Cea mai însemnată reformă pe care o găsim la această epocă, este cea privitoare la condemnațiunii în acțiunea în revendicare și la modul de executare al acestora. De la această reformă dreptul de proprietate devine pe deplin garantat, și or-și cine reclamându'și în justiție lucrul său pe care'l perduse, este sigur de a'l recăpăta. (2) Această reformă a consistat în acea că procedura formulară a fost înlocuită prin procedura extraordinară, și în această din urmă, precum se știe, deosibirea între *jus* și *judicium* ne mai existând, cu alte cuvinte magistratul judecând singur și ne mai trimițând afacerea naintea unui judecător care s'o cerceteze, executarea prin forța publică, a cărei mănuire o avea magis-

(1) *L'Esprit du Dr. Rom.* (trad. Meulenaere) vol. IV. pag. 203.

(2) Acesta este și motivul care m'a hotărât a fixa începutul acestei a 3-a perioade în momentul acestei reforme, care a fost consecința înlocuirii procedurii formularie prin procedura extraordinară pe timpul domniei împăratului Dioclețian, căci din acest moment mi se pare că noțiunea de proprietate, în care se produsese multe și însemnate modificări a căror consecință era că dînsa se apropia din ce în ce mai mult de proprietatea pe care o cunoaște timpurile moderne, a ajuns, prin eficacitatea sancțiunei ce s'a recunoscut d'aci nainte acestui drept, la caracterul ei definitiv care n'a fost schimbat nici pînă azi.

tratul, era posibilă și condemnațiunile *a dipsam rem* puteau fi admise prin urmare. Astfel s'a și urmat d'aci înainte și această practică, cum am mai spus, care era excepțională până în acel moment și se urma numai în cognițiunile extraordinare, a devenit dreptul comun, magistratul condamnând pe defendorul la o acțiune în revendicare să restituie însuși lucrul, și în caz de neexecutare voluntară a hotărârei de către dînsul, forța publică putând fi întrebuințată pentru o executare forțată.

Astfel a dispărut și această ultimă rămășiță a noțiunei primitive de proprietate și a ajuns și sancțiunea acestui drept, după o lungă și foarte înceată evoluțiune, la ultimul său stadiu, după cum ajunsese și dreptul în sine, în practică cel puțin dacă nu în teorie, căci în teorie vechile deosibiri au fost păstrate până la Justinian.

Alte modificări, (în afară de această din urmă de care am vorbit), nu se mai produc până în timpul acestui din urmă împărat, în modul de organizare al proprietății. Din modurile vechi d'a dobândi, *in jure cessio* a dispărut de mai de mult, cum s'a văzut; mancipațiunea care continuă să existe încă, este întrebuințată din ce în ce mai puțin, și usul tradițiunei, atât pentru transmiterea lucrurilor *nec mancipi* cât și pentru transmiterea lucrurilor *mancipi*, se întinde din ce în ce mai mult, dînsa devenind modul obișnuit și normal d'a dobândi, până când în sfârșit înlocuește cu desăvârșire mancipațiunea care nu mai este de loc întrebuințată. Deosibirea însă între aceste două feluri de lucruri (*man-*

cipi și *nec Mancipi*), este menținută de și numai producea nici un efect practic, atât era de mare la Romani respectul obiceiului și al trecutului. Tot asemenea este menținută și deosibirea între proprietatea romană, proprietatea prin excelență, *nudum dominium ex jure quiritium* și proprietatea pretoriană, de și cea d'ntii numai însemna nimic și nu dădea nici un drept aceluia care o avea.

De acea reformele, saū maī bine zis suprimările făcute de Justinian, n'aū modificat întru nimic starea proprietăței la acea epocă și nici modul ei de organizare, căci dînsul n'a făcut decât să consacre cea ce practica recunoscuse de mult. Astfel dînsul suprimă deosibirea dintre lucrurile *Mancipi* (1) și *nec Mancipi*, după ce suprimase *nudum jus ex jure quiritium*, și prin faptul acesta și Mancipațiunea -- a cărei întrebuințare dispăruse de maī nainte în fapt, cum am spus, — se găsește în mod indirect suprimată și în drept. (2)

O altă consecință rezultând din aceste reforme ale lui Justinian, este disparițiunea dreptului special care maī exista asupra fondurilor provinciale, nemaī existând între aceste fonduri și cele italice nici o deosibire, după cum ne spune Justinian, (3) în urma constituțiunei sale citată maī sus, (Cod. Cart. VII. tit. XXXI); astfel dreptul de proprietate este complet unificat, și d'aci înainte nu se maī găsește decât un singur fel de proprietate nesupus nici unei forme și nici unei restricțiuni. Asemenea un singur mod de

(1) Legea unică, în fine. Cod. Cart. VII. tit. XXXI.

(2) Legea unică. Cod. Cart. VII. tit. XXV.

(3) Inst. Cart. II. tit. I. § 40.

transmisiune, tradițiunea, servește pentru transferarea dreptului de proprietate și alienarea fie a acelor fonduri, fie a or căruî alt lucru: *cujuscumque generis sit corporalis res, tradi potest*; tradițiunea rămâne tot astfel organizată cum era în perioada precedentă, și condițiunile la care este supusă rămân tot aceleaș. (1)

Un alt mod d'a dobândi însă, care rămâne în vi-goare și în această perioadă, usucapiunea, primește însemnate modificări. O importantă reformă este realizată în această privință de Justinian. Dar și împă-rați precedenți iaū oare-carî dispozițiuni care între-gesc această instituțiune.

În afară de prescripțiunea de 10 sau 20 de anî, in-trodusă de pretor pentru cazurî speciale și a căreî aplicațiune în urmă s'a generalizat, împărați aū mai introdus alte prescripțiuni, care aū fost, chiar din momentul creării lor, d'o aplicațiune generală.

Împăratul Constantin a creat prescripțiunea de 40 de anî, care nu cerea condițiunea titlului ci numai a buneî credințe. (2) Împărați Teodosiu și Honoriu (3) aū o creat o prescripțiune de 30 de anî, în baza căreia or-ce acțiune ce nu fusese intentată într'acest termen era stinsă. D'aci rezultă, că dacă proprietarul unuî lucru intenta acțiunea în revendicare pentru a recă-păta acel lucru a căruî posesiune o pierduse de 30 de anî, dînsul era respins printr'o excepțiune de pos-sesor. Dar însă acesta nu era proprietar; așa că dacă

(1) Inst. Cart. II. tit. I. § 40.

(2) L. 2. C. Cart. VII. tit. XXXIX.

(3) L. 3. Ibid. Ibid.

pierdea posesiunea lucrului la rândul său, n'avea nici o acțiune pentru a'l reclama.

Se spune de ordinar, că proprietarul nu pierduse acțiunea sa în revendicare decât în contra acestui posesor, așa că dînsul ar fi putut să intenteze o asemenea acțiune în contra unui alt posesor care n'ar fi putut s'opue prescripția de 30 de ani. (1) Dar aceasta este inexact, căci constituțiunea nu face o asemenea distincțiune și declară stinse în mod general toate acțiunile ce nu fuseseră intentate în timp de 30 de ani; afară de aceasta se face o confuziune, căci aci nu e vorba d'o prescripțiune aquisitivă de 30 ani, ci d'o prescripțiune extinctivă, care putea să fie opusă de sigur de or-ce posesor.

S'a mai spus, că prescripțiunea aceasta de 30 de ani, este tot una cu prescripțiunea creată de împăratul Constantin, dar al cărui termen numai a fost redus de la 40 la 30 de ani. Dar nici aceasta nu este exact, căci cea d'a doa, (a împăratului Constantin), este o adevărată prescripțiune aquisitivă, care n'a fost nici o dată suprimată și care a coexistat în tot timpul cu cea d'întîi, simplă prescripțiune extinctivă.

În sfârșit, o constituțiune a împăratului Anastasiu hotăraște că toate acțiunile care nu cădeaū supt aplicațiunea constituțiunei împăraților Teodosiu și Honoriu și nu erau prescriptibile prin 30 de ani, vor fi prescriptibile prin 40 de ani. (2)

(1) Se va vedea mai departe, c'aceasta era posibil în urma unei constituțiuni a lui Justinian, dar însă cu oare-cari condițiuni care făceaū ca situațiunea să nu mai fie tocmai aceeaș.

(2) L 4. Cod. Cart. VII. tit. XXXIX.

Reforma lui Justinian a fost generală și îmbrățișează vechea usucapiune, prescripțiunea *longi temporis*, precum și reformele predecesorilor seși în această materie. Mai întâi el contopește cele d'întîi două instituțiuni într'una singură, prelungind termenele cele vechi și hotărând că prescripțiunea cea noă se va îndeplini printr'o posesiune de trei ani pentru mobile și de 10 sau 20 de ani pentru imobile. Condițiunile justului titlu și a buneî credințe sînt menținute. (1)

Dînsul a modificat asemenea prescripțiunea de 40 de ani introdusă de împăratul Constantin și pentru care nu se cerea decăt condițiunea buneî credințe. Termenul acestei prescripțiuni a fost scurtat, nemaî cerându-se decăt o posesiune de 30 de ani pentru îndeplinirea ei, posesiune care trebuia să fie începută cu bună credință. După îndeplinirea prescripțiunei proprietatea era dobândită de acel care posedase în timp de 30 de ani, așa că dacă s'întîmpla în urmă c'acesta să piarză posesia lucrului, dînsul putea să'l reclame în justiție prin acțiunea în revendicare. (2)

În sfârșit, prescripțiunea extinctivă de 30 de ani introdusă de împărați Teodosiu și Honoriu, a fost modificată și dînsa în efectele sale de Justinian. S'a văzut că efectul acestei prescripțiuni, o dată îndeplinită, era că proprietaru lcare pierduse posesiunea lucrului de 30 de ani și care nu intentase în răs-timpul acela acțiunea în revendicare, număi putea

(1) L. unică. Cod. Cart. VII. tit. XXXI.

(2) L. 8. §. 1. Cod. Cart. VII. tit. XXXIX.

reclama lucrul printr'aceasta după expirarea acestui termen de 30 de ani, în or-ce mâini s'ar fi găsit lucrul. Justinian a hotărât (1) că în această ipoteză trebuie făcută o distincțiune și deosibit cazul în care posesorul care a opus cu succes prescripția a început posesiunea sa cu bună credință, de cazul în care dînsul a început această posesiune cu rea credință. În primul caz cum s'a văzut, posesorul a devenit proprietar și dacă s'întîmpla ca lucrul să nu mai fie în posesia sa după îndeplinirea prescripțiunei, numai dînsul îl putea reclama prin acțiunea în revendicare, iar vechiul proprietar numai putea face aceasta căci pierduse proprietatea lucrului. În cazul cel d'al doilea din potrivă, posesorul care a opus prescripția nu devenea proprietar; dînsul nu avea decât o excepțiune, cât timp se afla în posesia lucrului, pentru a se apăra în contra revendicării proprietarului; o dată însă ce pierduse posesiunea lucrului, nu'l mai putea revendica. Acțiunea în revendicare aparținea în această ipoteză vechiului proprietar, care putea revendica lucrul său în or-ce mâini s'ar fi găsit, — după ce acesta eșise din posesiunea primului posesor care opusese prescripțiunea cu succes, — afară numai dacă și cei alți posesori nu puteau cum-va și dînși opune vre o prescripție.

O ultimă reformă făcută de Justinian, se referă la acțiunile a căror prescripțiune se îndeplinește pe când sînt în curs de judecată. Dînsul dispune că

(1) L. 8. § 1 Cod. Cart. VII. tit. XXXIX.

termenul prescripțiunei pentru aceste acțiuni, va fi prelungit de la 30 la 40 de ani.

Aceasta este ultima stare a proprietăței în dreptul roman și aceasta este organizarea pe care dînsa a avut-o în cele din urmă timpuri.

S'a văzut fazele prin care dînsa a trecut și cum s'a transformat pentru a ajunge aci; am arătat care au fost nevoile care au fost cauza acestor transformări, mijloacele întrebuintate pentru modificarea legislațiunei romane în cea ce privește modul de organizare al proprietăței precum și adîncea schimbare care s'a produs, prin faptul modificărei acestuia, în vechea noțiune de proprietate, care d'aci nainte se aseamănă din ce în ce mai mult cu proprictatea modernă. Dar or cât de mult s'a apropiat de aceasta, totuși a rămas între dînsele,—în afară de alte deosibiri de mai puțină importanță,—o însemnată deosibire în privința modului de transferare al proprietăței. Nici o dată în adevăr, în dreptul roman n'a fost admis, în toată generalitatea lui, principiul consacrat de legislațiunile moderne și anume, că proprietatea este transferată prin simplul efect al convențiunilor. (1)

(1) L. 20. Cod. Cart. II. tit. III: *Traditionibus et usucapionibus dominia rerum non nudis pactis transferuntur.* — V. asemenea: *Fragmenta Vaticana.* § 268.

TABLA DE MATERII

Introducțiune	Pag. 1
-------------------------	--------

PERIOADA I-a

DE LA FUNDAREA ROMEI LA LEGEA CELOR XII TABLE

CAPITOLUL I.

Caracterul Proprietății	11
§ 1. pag. 11.—§ 2. pag. 13.—§ 3. pag. 17.—§ 4. pag. 24.—	
§ 5. pag. 32.—§ 6. pag. 71.—§ 7. pag. 74.—§ 8. pag. 80.—	
§ 9. pag. 92.	

CAPITOLUL II.

Despre modurile de a dobândi proprietatea	114
§ 1. Mancipațiunea. pag. 115.—§ 2. In jure cessio. pag. 150.—§ 3. Usucapiunea. pag. 155.—§ 4. Legea. pag. 179.—	
§ 5. De ce nu se poate dobândi proprietatea la această epocă prin ocupațiune? pag. 180.—§ 6. De ce se nu poate dobândi proprietatea la această epocă prin tradițiune? pag. 188.	

PERIOADA II-a

DE LA LEGEA CELOR XII TABLE LA ÎMPĂRATUL DIOCLEȚIAN

CAPITOLUL I.

Caracterul Proprietății	193
-----------------------------------	-----

CAPITOLUL II.

	Pag.
Despre proprietatea pretoriană	241
§ 1. Origina proprietății pretoriană. pag. 241.— § 2. Cazurile de proprietate pretoriană. pag. 252. — § 3. Despre condițiunile de existență ale proprietății pretoriană. pag. 264.	

CAPITOLUL III.

Despre modurile de a dobândi proprietatea	277
§ 1. Usucapiunea. pag. 279.— § 2. Tradițiunea. pag. 299.—	
§ 3. Ocupațiunea. pag. 303.— § 4. Adjudicațiunea pag. .	306

PERIOADA III-a

DE LA ÎMPĂRĂTUL DIOCLETIAN LA SFÂRȘITUL IMPERIULUI

Epoca lui Justinian	309
-------------------------------	-----

BIBLIOGRAFIE

- Anlu Gelle Les nuits attiques.
- Accarias Précis de droit romain.
- Appleton Histoire de la propriété prétorienne et de l'action publicienne.
- Audibert Étude sur l'histoire du droit romain. La folie et la prodigalité.
- Beaudouin La limitation des fonds de terre dans ses rapports avec le droit de propriété.
- Beauchet Histoire privé de la republique Athénienne.
- Cuq Les institutions juridique des Romains.
- Ch. Casati de Casatis Jus antiquum... avec une introduction sur les éléments du droit étrusque.
- Dionisie de Halicarnasse Antiquités romaines.
- G. Danielopolu Explicațiunea institutelor lui Justinian.
- Dernburg Pandekten.
- Demangeat Cours de droit romain.
- Esmein Mélanges d'histoire du droit et de critique.—Droit romain.
- Fustel de Coulanges La cité antique.
- » Le problème des origines de la propriété foncière. (Revue des questions historiques.—1889).
- Festus De verborum significatione.
- Giraud Recherches sur le droit de propriété chez les Roumains.

- Girard Manuel de droit romain.
» Textes de droit romain.
- Garsonnet Histoire des locations perpétuelles.
- Gauckler Recherches sur la propriété collective à Rome.
- Gide Étude sur la condition privée de la femme.
- Greiff De l'origine du testament romain.
- Humbert Dictionnaire des antiquités (la cuvîntul: *ager romanus*.)
- Henriot Moeurs juridiques et judiciaires de l'ancienne Rome.
- Ihering.(trad.Meulenaere) L'Esprit du droit romain.
» » Actio injuriarum.
» » Du rôle de la volonté dans la possession.
» » Fondement des interdits possessoires.
- Krüger Geschichte der capitis diminutio.
- Karlova Römische Rechtsgeschichte.
- Kalinderu Droit prétorien et réponse des prudents.
- Keller (trad. Capmas) De la procedure civile et des actions chez les Romains.
- Iaveleye De la propriété et de ses formes primitives.
- Laboulaye Histoire du droit de propriété en occident
» Des lois agraires chez les Romains. (Revue de législation et de jurisprudence.—1846).
- Maynz Cours de droit romain.
- Mispoulet Institutions politiques des Romains.
- Momsen Istoria romană.

- Momsen (trad. Girard) Le droit public romain.
- Machelard Théorie générale des interdits en droit romain.
- Muirhead (trad. Bourcart) Introduction historique au droit privé de Rome.
- Macé De la propriété du domaine public et des lois agraires chez les Romains.
- Niebuhr (trad. Golbéry) Istoria romană.
- Ortolan Explication des instituts de Justinien.
- Puchta Institutionen.
- Pellat Exposé des principes généraux du droit romain sur la propriété.
- Savigny (trad. Staedtler) Traité de la possession en droit romain.
- » (trad. Guenoux) Traité de droit romain (Système).
- Summer-Maine L'ancien droit.
- Thaler Nouvelle revue historique de législation et de jurisprudence.—1884.
- Titu-Liviu Istoria romană.
- Voigt Römische rechtsgeschichte.
- » Die XII tafeln.
- » Das jus naturale aequum et bonum und jus gentium der Römer.
- Varone De lingua latina.
- » De re rustica.
- Vainberg Le nexum et la contrainte par corps en droit romain.
- Vangerow Lehrbuch der pandekten.
- Windscheid Lehrbuch des pandektenrechts.
- Willems Le droit public romain.

VERIFICAT
2017

VERIFICAT